



**University of
Zurich**^{UZH}

**Zurich Open Repository and
Archive**

University of Zurich
University Library
Strickhofstrasse 39
CH-8057 Zurich
www.zora.uzh.ch

Year: 2015

Suomalaista rockmusiikkia "I hear a tone, I gotta go."

Honkapohja, Alpo

Other titles: Finnish rock music: "I hear a tone, I gotta go"

Posted at the Zurich Open Repository and Archive, University of Zurich

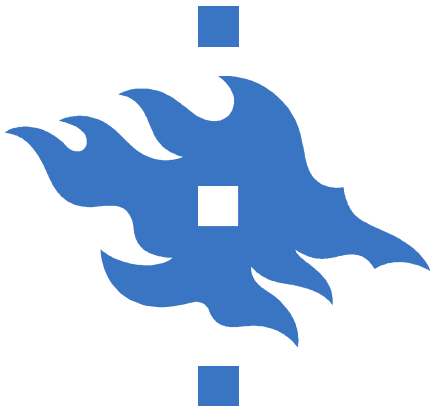
ZORA URL: <https://doi.org/10.5167/uzh-121250>

Scientific Publication in Electronic Form

Published Version

Originally published at:

Honkapohja, Alpo (2015). Suomalaista rockmusiikkia "I hear a tone, I gotta go.". Helsinki: Study Materials, University of Helsinki.



ENGLANNIN AIKA

ELÄVÄN KIELEN KARTOITUSTA

TOIM. TERTTU NEVALAINEN, MATTI RISSANEN, IRMA TAAVITSAINEN



NYKYKIELTEN LAITOKSEN OPPIMATERIAALIA 2

Helsingin yliopiston nykykielten laitos 2015

Englannin aika

Elävän kielen kartoitusta

Toimittaneet

TERTTU NEVALAINEN

MATTI RISSANEN

IRMA TAAVITSAINEN

NYKYKIELTEN LAITOKSEN OPPIMATERIAALIA 2

Toimitusneuvosto

Ulla Tuomarla, Terttu Nevalainen, Arto Mustajoki

Copyright © 2015 Terttu Nevalainen, Matti Rissanen, Irma Taavitsainen
Tekninen toimittaja: Aatu Liimatta

Helsingin yliopiston nykykielten laitos
PL 24 (Unioninkatu 40 B)
FI-00014 Helsingin yliopisto

www.helsinki.fi/nykykielet

ISBN 978-951-51-0990-3 (Pdf)
ISSN 2323-8828 (Verkkojulkaisu)

hdl.handle.net/10138/38336

Sisällysluettelo

VERKKOVERSION ESIPUHE	6
TOIMITTAJIEN ESIPUHE	9

I Mikä kieli?

TERTTU NEVALAINEN: Suuret kielet ja pienet kielet	14
---	----

II Maailmankieli

PÄIVI PAHTA: Maailma puhuu englantia	46
ANTTI SUMMALA: Internetin valtakieli?	88
IRMA TAAVITSAINEN: Tieteen englanti – ei kenenkään äidinkieli	102
MARTTI MÄKINEN: Kääntämisen puolustus – kansankieli lääketieteessä	126

III Muuttuva kieli

KIRSTI PEITSARA: Rikkooko murteenpuhuja kieltä?	130
MINNA PALANDER-COLLIN: Kielioppi muuttuu, englanti pysyy	150
MIKKO LAITINEN: Englannin käyttöä ja väärinkäyttöä	172
MIKKO LAITINEN: The Oxford English Dictionary	194
MATTI KILPIÖ JA KANERVA HEIKKINEN: Omaa ja lainattua: kielikontaktien vaikutus englannin sanastoon	195
MINNA KORHONEN: Lainasanoja läheltä ja kaukaa	220
MATTI RISSANEN: Miksi englannin oikeinkirjoitus on niin merkillistä?	224
PÄIVI PAHTA JA ARJA NURMI: Vaihdetaan koodia	245
PÄIVI PAHTA JA ARJA NURMI: Ei mitään uutta auringon alla	266

IV Nuorten kieli

MAURA RATIA JA CARLA SUHR: Nuorten kieltä tekstiviesteissä: "THE GAME IS ON"	272
ALPO HONKAPOHJA: Suomalaista rockmusiikkia: "I hear a tone, I gotta go"	290
JARNO RAUKKO: Mitä amerikkalaisten lukiolaisten päässä liikkuu?.....	313

V Vallan ja vaikutuksen kieli

MINNA NEVALA JA MARI PAKKALA-WECKSTRÖM: Kieli vallan ja rakkauden välineenä.....	328
HELI TISSARI: Rakkauden kuvat.....	345
ANNI VUORINEN-SAIRIO: Värittääkö valta kielen?	349
MARIANNA HINTIKKA: Mistä on rumat sanat tehty?	359
TURO HILTUNEN: Suomalaiset mainostavat englanniksi	373

VI Median ja kulttuurin kieli

MAIJA STENVALL: Faktoja vai "uutisfaktoja"?.....	388
DIANA BEN-AARON: Kansallispäivä diskurssina.....	401
JUKKA TYRKKÖ: Hypertarinat ajan ja kulttuurin peilinä	412
LEENA KAHLAS-TARKKA: Lohikäärmeitä ja sankareita.....	436
MATTI RISSANEN: Shakespearea suomeksi kolmella vuosisadalla.....	455

VII Opetuksen kieli

SANNA-KAISA TANSKANEN: Opetuksen kieli 2010-luvulla.....	468
JOHANNA BIRKSTEDT: Suomalaisen englanninopetuksen lyhyt historia	473
PÄIVI KUIVALAINEN: Punahilkasta dekkareihin – kirjallisuudenopetuksen historiaa koulussa	491
JARNO RAUKKO: Onko englannin kielen sanoilla enemmän merkityksiä kuin suomen kielen sanoilla?.....	510
PÄIVI KILPINEN: Verkkomateriaali kielenopetuksessa – englannin kieltä kalastamassa	520
SALLA LÄHDESMÄKI: Oppikirja tutkijan käsissä.....	529

Esipuhe 2014

Kymmenen vuotta on kulunut siitä, kun toimittamamme ”Englannin aika: elävän kielen kartoitusta” ilmestyi WSOY:n kustantamana. Tätä kirjaa ei ole enää saatavilla; toisaalta sen sisältämä tieto englannin kielen nykykäytöstä ja historiasta on edelleen vähintään yhtä ajankohtaista kuin vuosituhannen vaihteessa. Yhtenä todisteena monipuolistuvan kielitietoisuuden merkityksestä on Helsingin yliopiston rehtorin syyskuussa 2014 tekemä päätös ”Helsingin yliopiston kieliperiaatteet: linjauksista käytäntöön – kohti toimivaa monikielisyyttä”. Päätöksen [esittelyviestissä](#) todetaan:

Kieliperiaatteiden punaisena lankana on suomen, ruotsin ja englannin kielen rinnakkaiselo yliopiston arjessa. ... Tavoitteena on kaksikielisyiden ja kansainvälisyyden yhteensovittaminen, yhteisistä kielenkäytön tavoista sopiminen ja kielellisen moninaisuuden hyödyntäminen yliopiston arjessa.

Toivomme, että kirjamme verkkoversio toteuttaa osaltaan rehtorin päätöstä. Toivomme tietenkin myös, että kirjamme tässä muodossa tavoittaa englannista kiinnostuneen lukijapiirin myös yliopistomaailman ulkopuolelta.

On luonnollista, että 2000-luvun ensimmäinen vuosikymmen on merkinnyt ainakin jonkin verran

muutosta englannin kielen asemaan ja käyttöön suomalaisessa yhteiskunnassa ja etenkin yliopistopiireissä. Muutos näkyy erityisesti niissä kirjamme luvuissa, jotka käsittelevät nuorten kieltä, median kieltä ja englannin opetusta. Toisaalta monessa luvussa katse suuntautuu englannin kielen historiaan sekä kielen, kirjallisuuden ja kulttuurin vuorovaikutukseen aina kielen syntyvaiheista lähtien. Verkkoversiossamme olemme pitäneet painetun kirjan tekstit likimain muuttamattomina. Olemme kuitenkin lisänneet jokaisen artikkelin perään kirjoittajan laatiman lyhyen päivitysosan, joka esittelee viime vuosien tärkeimmät tutkimustulokset sekä lähdeviitteitä.

Kuten kirjaversion esipuheessa todetaan, kirjoittajajoukkoon kuului senioritutkijoita, nuoria tohtoreita, väitöskirjan tekijöitä ja maisteriopintojaan viimeisteleviä tutkimusavustajia. Heidän tutkijanuransa ja asemansa ovat luonnollisesti muuttuneet vuosikymmenen aikana. Useat nuoremmat tutkijat ovat nousseet merkittäviin akateemisiin tehtäviin sekä kotimaassa että joissakin tapauksissa myös ulkomaisissa yliopistoissa. Jokaisen artikkelin loppuun on tästä syystä liitetty lyhyt kuvaus kirjoittajan viimeaikaisesta tieteellisestä toiminnasta ja urakehityksestä. Etenemistä tutkijan uralla on saattanut edistää se, että kaikki kirjoittajat ovat Englannin kielen vaihtelun, kontaktien ja muutoksen tutkimusyksikön (VARIENG) jäseniä. Kirjan esipuheessa mainitun

kansallisen huippuyksikkökauden (2000–2005) jatkoksi VARIENG sai myös toisen huippuyksikkökauden (2006–2011), ja sen kansainvälinen asema englannin kielen tutkimuksen eturivissä on edelleen merkittävä.

Muista viime vuosikymmenen muutoksista mainittakoon, että kirjan esipuheessa mainittu Helsingin yliopiston englannin kielen laitos on tätä nykyä yksi Nykykielen laitoksen oppiaineista.

Lopuksi esitämme lämpimät kiitokset professori Sanna-Kaisa Tanskaselle osallistumisesta verkkoversion artikkeleiden päivitystyöhön, hum. kand. Aatu Liimatalle version editoinnista, Werner Söderström Osakeyhtiölle luvasta käyttää kirjaversion aineistoa sekä Helsingin yliopiston Nykykielten laitokselle, jonka uudessa oppimateriaalisarjassa teoksemme ilmestyy.

Metsätalossa, joulukuussa 2014

Terttu Nevalainen Matti Rissanen Irma Taavitsainen

Esipuhe 2004

Englannin kieli on poikkeuksellisen rikas ja monipuolinen sekä tutkimuksen että yleisemmän esittelyn kohde. Toista maailmansotaa seuranneen poliittisen kehityksen, globalisaation ja sähköisen informaation viimeaikaisen räjähdysmäisen kasvun johdosta englannin merkitys on kasvanut mittoihin, joita voidaan pitää jopa suhteettomina. Voidaan aiheellisesti sanoa, että suurin osa nykymaailman ihmisistä joutuu jossakin elämänsä vaiheessa olemaan englannin kanssa jollakin tavoin tekemisissä tai ainakin ottamaan siihen kantaa. Toisaalta juuri tämä seikka tekee melko mahdottomaksi täysin kattavan ja systemaattisen yleisesityksen tiivistämisen yhteen kohtuullisen kokoiseen kirjaan. Tämän kirjan tekijät eivät ole siihen edes pyrkineet. Teoksen osien otsikointi antaa viitteen sen aihepiireistä. Kullekin kirjoittajalle on annettu vapaus käsitellä aihetta, joka parhaiten versoo hänen tutkimuksestaan tai englannin kieleen liittyvästä harrastuksestaan. Kirjoitukset on pyritty liittämään oman maamme oloihin, sen kieliin ja kielten käyttöön, milloin se on tuntunut luontevalta.

Tämän kirjan kirjoittajien ikä- ja kokemuskirjo on laaja. Joukkoon kuuluu senioritutkijoita, nuoria tohtoreita, väitöskirjan tekijöitä ja maisterinopintojaan viimeisteleviä

tutkimusavustajia. Heitä yhdistää kuitenkin yksi seikka. He ovat Helsingin yliopiston englannin kielen laitoksen yhteydessä toimivan Englannin kielen vaihtelun ja muutoksen tutkimusyksikön jäseniä. Tutkimusyksikkö valittiin Suomen Akatemian kansalliseksi huippuyksiköksi vuosiksi 2000–2005.

Kirjan syntyidea oli yksikkömme jäsenten toive antaa laajalle lukijakunnalle ajankohtainen ja monipuolinen kuva englannin kielestä, sen nykyhetkestä, maailmanlaajuisesta vaikutuksesta ja lähes puolentoista vuosituhannen mittaisesta kehityksestä. Tällaisen tiedon välittäminen tuntui jopa kuuluvan huippuyksikön aseman mukanaan tuomiin yhteiskunnallisiin tehtäviin. Vaikka kirja ei sisällä tutkimusraportointia eikä tutkimustulosten teoreettista esittelyä, kaikki sen luvut perustuvat yksikkömme tutkijoiden yhteiseen selkeään näkemykseen ja tutkimuslähtökohtaan, jonka mukaan kieli on alati muuttuva, uskomattoman monimuotoinen ja vaihteleva ilmiö. Kielen olemukseen voi todella paneutua vain, jos oivaltaa sen perustarkoituksen ihmisten välisen kanssakäymisen ja tiedonvälityksen muotona. Kielen kuvaus ja selitys on siis yhdistettävä yleisempiin yhteiskunnan ja kulttuurin ilmiöihin. Edelleen nykykielen monimuotoisuuden voi ymmärtää vain, jos on ainakin jossakin määrin perillä niistä kehityslinjoista, jotka ovat siihen johtaneet. Toisaalta kielen menneisyyden ja muu-

tosten tarkastelu saa lisää merkitsevyyttä, jos se kytketään nykypäivän tilanteeseen ja kielenpuhujayhteisöihin.

Kirjan johdantoluku ensimmäisessä "Mikä kieli?" -osassa luo yleiskatsauksen englannin kielen kehitykseen, leviämiseen maailman eri puolille ja nykyhetken monimuotoisuuteen. "Maailmankieli" -osan luvut käsittelevät yksityiskohtaisemmin englannin asemaa nykymaailmassa sekä yleiskielen että erikoiskielten näkökulmasta. Myös englannin kielen laajan levinneisyyden mukanaan tuomat ongelmat otetaan huomioon. "Muuttuva kieli" -osan luvut pohdiskelevat kielen muutosten merkitystä nykykielen monimuotoisuudelle ja valottavat yleiskielen ja paikallismurteiden suhteita. "Nuorten kieli" -osa tuo voimakkaasti esiin englannin vaikutuksen suomalaisessa nyky-yhteiskunnassa. "Vallan ja vaikutuksen kieli" esittelee varhaisen ja nykyenglannin piirteitä tunneilmaisujen ja kielen vivahteilla vaikuttamisen näkökulmasta aina voimasanoista mainontaan, kun taas "Median ja kulttuurin kieli" -osassa käsitellään uutisointia sekä englanninkielistä kirjallisuutta ja sen vaikutusta suomalaiseen kulttuuriin alkaen muinaisajoista ja päätyen hypertarinoihin. Viimeinen osa "Opetuksen kieli" paneutuu englannin kielen opetukseen ennen ja nyt, oppikirjojen varhaisista klassikoista etäopetuksen verkkomenetelmiin.

Lukujen pituus, yksityiskohtaisuus ja esitystapa vaihtelevat aiheen ja kirjoittajan mukaan. Toivomme

kuitenkin, että aihevalikoima ja lähtökohtamme osoittautuvat hedelmällisiksi ja innostavat lukijoita – kielenopettajia ja muita englannin kielestä kiinnostuneita – tutustumaan laajemminkin englannin kielen eri ilmenemismuotoihin ja niihin liittyviin yhteiskunnallisiin ja kulttuurisiin ilmiöihin.

Esitämme sydämelliset kiitokset professori Markku Löytöselle asiantuntevasta ja tehokkaasta johdattelusta tieteen popularisointiin sekä WSOYn vieraiden kielten toimittajille erittäin miellyttävästä ja joustavasta yhteistyöstä. Lisäksi kiitämme omia kotijoukkojamme kannustavasta kritiikistä.

Terttu Nevalainen Matti Rissanen Irma Taavitsainen

I



Maailman kartta vuodelta 1689

Mikä kieli?

Suuret kielet ja pienet kielet

Olipa kerran...

Pieni kieli

Olipa kerran pieni harvaan asuttu maa pohjoisessa Euroopassa. Maata johti punatukkainen nainen, jolla oli pitkä ulkopoliittinen kokemus ja vankka kansansuosio. Valtaosa väestöstä kuului protestanttiseen kirkkoon ja asui maan eteläosassa. Siellä sijaitsi myös pääkaupunki, valtakunnan hallinnon, talouden ja kulttuurielämän keskus. Työikäisten muuttovirta pääkaupunkiseudulle oli kasvanut niin vilkkaaksi, että paljasjalkaiset pääkaupunkilaiset olivat jääneet kaupungissaan vähemmistöksi. Koko maassa puhuttiin murteellista englannin kieltä.

Maa oli Englanti neljäsataa vuotta sitten. Asukkaita siellä oli nelisen miljoonaa. Lontoon väkiluku nousi muuttoliikkeen ansiosta 1600-luvun alussa 200 000:een. Maata pitkään hallinnut legendaarinen kuningatar Elisabet I (s. 1533), Henrik VIII:n ja Anne Boleynin tytär,

kuoli 1603. Kuningatar ei poliittisista syistä koskaan avioitunut, vaikka kosijoita tungeksi aikoinaan Euroopan kaikista merkittävistä hoveista. Heihin kuului myös Ruotsi-Suomen kuningas Eerik XIV. "Neitsyt-kuningattaren" kuuluisista alamaaisista muistetaan ainakin näytelmäkirjailija William Shakespeare (1564–1616). Elisabetin aikana luotiin brittiläisen siirtomaavallan perusta ja samalla edellytykset maan kielen leviämislle maapallon eri puolille.

Suuri kieli

Maailmankielellä tarkoitetaan hyvin laajalti puhuttua ja ymmärrettyä kieltä. Vuonna 1975 ilmestynyt *Nykysuomen sanakirjan* 5. painos antaa sanasta *maailmankieli* kaksi esimerkkiä: "tärkein maailmankieli on tällä hetkellä englanti" ja "esperanto ei ole vielä saavuttanut erityisen suurta merkitystä maailmankielenä". Tilanne ei ole siitä muuttunut. Englantia puhui tämän vuosituhannen alussa arviolta 375 miljoonaa henkeä maailmassa äidinkielenään ja vähintään saman verran toisena kielenään; vieraana kielenä sitä käytti sadasta miljoonasta miljardiin henkeä. Se oli virallinen tai puolivirallinen kieli yli 70 maassa, ja lisäksi sillä oli merkittävä asema ainakin 20 muussa maassa.

Tilastoja voisi jatkaa mm. kertomalla, että englanti on maailman postin ja sähköisen informaation yleiskieli ja että suuri osa internetin käyttäjistä kirjoittaa viestinsä

englanniksi. Englanti on niin nuorisokulttuurin kuin maailman tieteenkin kieli. Siitä huolimatta, että myyjän olisi hyvä osata ostajan kieltä, englanti toimii yhä enemmän myös liikemaailman kielenä. Siitä on tullut viimeisten neljänsadan vuoden aikana länsimaiden ja pitkälti koko maailman *lingua franca*, 'erikielisten yhteisöjen käyttämä kansainvälinen yhteiskieli'. Nykymaailmassa englanti on useissa maissa tietokoneajokorttiin verrattava kansalaistaito.

Tässä luvussa pohdin yleisellä tasolla vastauksia kysymykseen, kuinka pienestä kielestä voi tulla suuri. Kiinnitän huomiota vaatimuksiin, joita maailmankielelle asetetaan, ja haittoihin, joita siitä voi koitua muille, pienemmille kielille. Tarkemmin näihin ja muihinkin englannin asemaan, vaihteluun ja muutokseen liittyviin teemoihin paneudutaan tämän kirjan muissa luvuissa.

Kuinka maailmankieli syntyy – ja säilyy?

Voisiko periaatteessa mistä tahansa viiden miljoonan puhujan kielestä tulla maailmankieli – vai onko englannissa kenties jotain ainutlaatuisia, mikä on jo etukäteen viitoittanut sen tien? Tällä hetkellä kiinan puhujia on maailmassa enemmän kuin äidinkielenään englantia puhuvia. Onko englannin kieli siis ollut helpompi omaksua, ja sen tähden valikoitunut tähän

tehtävään? Tai onko kielestä tehokkaan markkinoinnin ansiosta tullut hyvä myyntiartikkeli? Vai onko englannin menestyksen taustalla vain vahvemman oikeus? Esimerkiksi Suomeen englantia ei kuitenkaan tuotu miekan voimalla. Laulun tuntema Oolannin sota, jossa 1800-luvun puolivälissä ”kolmella sadalla laivalla seilas’ engelsmanni Suomemme rannoilla”, on Britannian ainoita sotatoimia maamme alueella.

Väellä ja voimalla

Kautta aikojen valloittajat ovat vieneet kielensä valtaamilleen alueille. Yksistään Euroopassa on ollut monta hallinnon ja sivistyksen kieltä. Hellenistisellä kaudella ennen ajanlaskumme alkua kreikan kielen käyttö ylsi Välimeren alueelta Persiaan ja Egyptiin. Rooman imperiumi levitti latinan Pohjois-Afrikasta Kaspianmerelle ja pohjoisessa aina Britanniaan saakka. Uudella ajalla Euroopan merivaltojen kielet, espanja, portugali, ranska, hollanti ja englantia levisivät siirtomaavallotusten myötä maapallon eri puolille.

Näissä tapauksissa kieli ei noussut spontaanisti maailmankielen asemaan erikielisten puhujien arkisista viestintätarpeista. Tällaisiin tarpeisiin syntyy usein *pidgineitä* eli sekakieliä, jotka eivät ole yhdenkään puhujaryhmän äidinkieliä. Vakiintuneissa oloissa *pidgineistä* sitten saattaa muodostua seuraavien suku-

polvien äidinkieliä, *kreoleja*. Joskus on myös tietoisesti synnytetty kansainvälisiä kieliä, kuten esperanto.

Maailmankielellä on runsaasti äidinkielistä puhujia ja kirjoittajia. Kielen leviäminen perustuu tyypillisesti aluevaltauksiin ja niitä seuranneeseen siirtolaisuuteen. Maailmankieleksi leviävällä kielellä on siis taustallaan vahva hallintokoneisto, armeija, koululaitos ja kansainvälinen kauppa. Siihen saattaa liittyä myös uskonto, kuten katolinen kirkko latinaan tai islam klassiseen arabiaan. Toisen tai vieraan kielen puhujille siihen liittyy usein myös muita kulttuuriarvoja, kuten aristokraattinen elämäntyyli rokokoon ajan ranskaan tai hiphop-kulttuuri nykyiseen amerikanenglantiin.

Muuttumalla ja muuttamalla

Maailmankielen asema ei ole pysyvä. Vaikka latinaa edelleen käytetään Vatikaanin kirkkovaltion toisena virallisena kielenä – ja vaikka voimme kuulla Yleisradiosta latinankielisen viikkokatsauksen *Nuntii latini* –, se ei enää ole maailmankieli. Tosin se säilyi sellaisena melkein pari tuhatta vuotta, Karthagon hävittämisestä (202 eKr.) aina uudelle ajalle, 1600–1700 -luvulle asti. Eikä kreikankaan asema murentunut kovin nopeasti: sen valtakausi alkoi Aleksanteri Suuren valloituksista 300-luvulta ennen ajanlaskumme alkua ja kesti Konstantinopolin kukistumiseen v. 1453.

Toisaalta näiden vanhojen valtakielten vaikutus jatkuu yhä. Nykyiset romaaniset kielet italia, espanja, portugali, ranska ja romania syntyivät latinan ja paikallisten kansankielten kontaktien seurauksena. Kreikan vaikutus säilyi latinan sanastossa ja siirtyi sitä kautta romaanisiin kieliin. Sekä latina että ranska ovat puolestaan jättäneet selvät jälkensä englannin kieleen. Arviolta yli kaksi kolmannesta englannin kielen sanastosta on vierasperäistä, suurimmaksi osaksi ranskalais- ja latinalaisperäisiä lainoja. Näihin kuuluu valtaosa tieteellisestä erityissanastosta.

Englannin leviäminen maailman eri kolkkiin antaa aiheutta miettiä, kuinka pitkälle kieli tulevaisuudessa erilaistuu. Englanneista puhutaan nykyään jo usein monikossa: *Englishes*. Koulukurssitkin erottavat britti-englannin lisäksi ainakin amerikan- ja australian-englannin. Vuonna 2002 julkaistu *Oxford Guide to World English* luettelee peräti 104 aluetta maailmassa Intiasta Irlantiin ja Kamerunista Kanadaan, missä englannilla on nykyään tärkeä asema. Tästä tuskin kuitenkaan seuraa tulevaisuudessa 104 uutta englantiin pohjautuvaa kielimuotoa, jos kansainvälistyminen jatkuu ja yhteydet entisestään paranevat. Ennustettavissa silti on, että eriytyminen jatkuu etenkin ääntämisessä, sanastossa ja kielenkäytön eri rekistereissä. Toisaalta maailmankieli tarvitsee standardin. Sellainen oli latinalla ja on kehittynyt myös englantiin.

Milloin englanti sai alkunsa?

Mutta ennen kuin kysytään, montako englantia maailmaan mahtuu, on hyvä pohtia, miten englanti syntyi – historialla kun on tapana toistaa itseään. Yhtä ainoaa vastausta englannin syntyyn on kuitenkin vaikea antaa.

Jo 500-luvulla?

Kun Rooman legioonat 400-luvun alkupuolella vetäytyivät Britanniaasta, tälle kelttien asuttamalle alueelle tunkeutui germaaniheimoja manner-Euroopasta. Varhaiset kronikat mainitsevat, että Arthur-niminen sotapäällikkö puolusti voitokkaasti aluettaan germaanihyökkäyksiä vastaan. Tällä henkilöllä on tuskin kuitenkaan suoraa yhteyttä keskiajan legendojen kuningas Arthuriin ja hänen pyöreän pöydän ritareihinsa.

Brittein saarille saapuneista germaaniheimosta sitä vastoin tiedetään paljon enemmän. Nämä anglit, saksit ja juutit asettuivat maan eri puolille omiksi kuningaskunnikseen. He ymmärsivät toisiaan, vaikka puhuivatkin eri murteita. Anglit jättivät perinnöksi nimensä niin nykykielelle kuin maallekin (*Engla land* 'anglien maa'). Kielihistorioitsijat nimittävät 1100-lukua edeltävää aikaa muinaisenglannin kaudeksi. Tuon ajan kieli muistutti enemmän nykysaksaa kuin englantia, kuten säilyneistä aikalaisteksteistä voidaan havaita. Esimerkki luomis-

kertomuksesta (*Genesis* 1: 3) valaisee asiaa; kunkin sanan alla on suluissa sen nykyenglantilainen vastine.

*God cwæð ða: Gewurðe leoht, and leoht wearð geworht.
(God said then: Be light, and light was made.)
Ja Jumala sanoi: "Tulkoon valkeus". Ja valkeus tuli.*

Vaikka tekstiin on lisätty välimerkit, oman aikamme englannin puhuja tunnistaa lauseesta vaivatta vain sanat *God* ja *and*. Nykykielioppiin ja sanastoon on muinaisenglannista vielä pitkä matka.

Vasta vuoden 1066 jälkeen?

Vastaava Raamatun kohta käännettiin 1300-luvun lopulla seuraavasti: *And God seide, Liȝt be maad, and liȝt was maad*. Käännös ei enää tuottaisi nykykielen puhujalle sanastollisia vaikeuksia, vaikka hän ehkä oudoksuisikin sanojen kirjoitusasua. Mutta jos voisimme kuulla lauseen kääntäjänsä ääntämänä, eroja löytyisi enemmän. Esimerkiksi 'valo' olisi ääntynyt lähes kuten nykysaksan *Licht*. Nykyenglannin oikeinkirjoitus heijastelee useita tämän ns. keskienglannin kauden ääntämisnormeja.

Englannin sanasto ja kielioppi olivat muuttuneet ratkaisevasti 1300-luvulle tultaessa. Muutosten taustalla on pitkäaikaisia kielikontakteja. Jo muinaisenglannin kaudella Brittein saarille oli saapunut nykyisen Norjan ja Tanskan alueilta viikinkejä niin ryöstäjinä, maahan-

muuttajina kuin kauppiainakin. Vuonna 1066 ranskaa puhuvat normannit valtasivat Englannin Vilhelm Valloittajan johdolla. Uusien vallanpitäjien myötä englannin sanasto karttui ja osittain myös korvautui ranskalaislainoilla, joista valtaosa on säilynyt. Lisäksi latinaa käytettiin myös Brittein saarilla läpi koko keskiajan etenkin kansainvälisen kanssakäymisen kielenä.

Vaiko myöhemmin?

Kuningatar Elisabet I:n aikana englantia ei ollut vielä täysin vakiinnuttanut asemaansa kulttuurikielenä. Esimerkiksi Francis Bacon ja Isaac Newton julkaisivat keskeiset tieteelliset kirjoituksensa latinaksi. Klassiset kielet jättivätkin jälkensä englannin sanastoon. Vahvimmillaan lainavaikutus näkyi 1500- ja 1600-luvuilla, mutta se on edelleen voimissaan etenkin tieteen ja tekniikan *bio-*, *eco-*, *micro-*, *multi-* ja *nano-*maailmoissa.

Vuoden 1611 vaikutusvaltainen Raamatun käännös, Elisabet I:n seuraajan, kuningas Jaakko I:n siunaama *Authorized Version*, englannintaa edellä esitetyn Mooseksen kirjan kohdan seuraavasti: *And God said, Let there be light: and there was light.* Tämä käännös on täysin ymmärrettävä nykyenglannin puhujalle, eikä se tuota vaikeuksia kielen oppijallekaan. Tässä vaiheessa englantia oli jo muotoutumassa standardikieli.

Maapallon ympäri 400 vuodessa

Englanti on levinnyt maailmanlatinaksi viimeisen 40 vuoden aikana. Tätä olisi tuskin tapahtunut, ellei sitä puhuttaisi myös äidinkielenä maailman eri puolilla. Tuon aseman saavuttaminen vei siltä noin 400 vuotta. Tärkeä askel otettiin vuonna 1607, kun ensimmäinen pysyvä englantilainen siirtokunta perustettiin Pohjois-Amerikkaan. Sen ympärille muodostui osavaltio, joka ”neitsyt-kuningatar” Elisabetin muistoksi nimettiin Virginiaksi.

Yhdistynyt kuningaskunta

Jo keskiajalla englanti oli levinnyt – ja sitä oli myös tietoisesti levitetty – muualle Brittein saarille, missä puhuttiin kelttiläisiä kieliä. Skotlannissa englannilla on pitkä historia, joka juontuu muinaisenglannin pohjoisiin murteisiin. Englannin ja Skotlannin kruunujen yhdistäminen Elisabet I:n jälkeen voimisti etelän



Englannin kartta vuodelta 1695.

kieli- ja kulttuurivaikutusta Skotlannissa, mutta silti skotlanninenglanti on säilyttänyt selkeän oman identiteettinsä.

Walesiin englanti levisi jo normannivalloitusten seurauksena. Elisabet I:n isä Henrik VIII liitti alueen Englantiin 1500-luvulla, ja kymrin kieli joutui monilla elämänaloilla väistymään englannin tieltä. Kouluihin se palasi vasta toisen maailmansodan jälkeen. Nykyään Wales on sekä virallisesti että pitkälti käytännössäkin kaksikielinen.

Irlantiinkin englanti saapui keskiajalla, ja englantilaisten valtaa pyrittiin voimatoimin vahvistamaan alueella 1500- ja 1600-luvuilla. Vuonna 1803 koko Irlanti liitettiin osaksi Yhdistynyttä kuningaskuntaa. Vuosisatojen kuluessa iirin kieli on syrjäytynyt ja englannista on käytännössä tullut tärkein kieli niin nykyisessä Irlannin tasavallassa kuin Yhdistyneeseen kuningaskuntaan edelleen kuluvasa Pohjois-Irlannissakin. Irlannin englannissa on kuitenkin säilynyt paljon kelttiläisvaikutusta.

Brittiläinen imperiumi

Englannin maailmanvalloitus eteni pitkin harppauksin 1600-luvulla, jolloin luotiin perusta Britannian siirtomaavallalle. Pohjois-Amerikkaan perustettiin useita siirtokuntia Atlantin rannikolle, Virginian lisäksi mm. Massachusettsiin, Etelä- ja Pohjois-Carolinaan, Georgiaan, Marylandiin ja Delawareen. Kanadaan englanti levisi

varsinaisesti vasta 1700-luvulla, kun Ranskan Kanadan siirtomaat joutuivat Britannian hallintaan. Kanada pysyi Yhdistyneen kuningaskunnan osana sen jälkeenkin, kun Pohjois-Amerikan Yhdysvallat julistautuivat itsenäisiksi vuonna 1776. Koska Kanadan ja Yhdysvaltain englannit muistuttavat paljon toisiaan, niihin viitataan usein Pohjois-Amerikan englantina. Molemmat ovat ”ärrällisiä”: niissä äännetään *r* sanan lopussa (*car*) ja ennen toista konsonanttia (*word*).

Jo 1600-luvulta juontuu myös Yhdysvaltojen afrikkalais-amerikkalaisen väestönosan puhekieli, johon viitataan nimillä *Black English* tai *African American Vernacular English*. Sen synty liittyy orjakauppaan, jossa länsiafrikkalaisia myytiin orjiksi Karibianmeren saarten ja Yhdysvaltojen etelävaltioiden sokeriplantaaseille. Eri äidinkieliä puhuvat orjat käyttivät ensin keskenään *pidgin*-kieliä, jotka aikanaan kehittyivät seuraavien sukupolvien äidinkieliksi, kreoleiksi. Niiden historia on osin hämärän peitossa. Koska etenkin Yhdysvaltain etelävaltioiden mustan ja valkoisen väestönosan murteilla on kuitenkin paljon yhteistä, voidaan olettaa, että kielellisiä vaikutteita on omaksuttu molempiin suuntiin.

Samoin 1600-luvulla englanti sai jalansijaa myös Intiassa. Kuningatar Elisabet I oli myöntänyt Britannian Itä-Intian kauppakomppanialle monopolin tällä alueella. Jo 1800-luvulla kauppakomppanialla oli alueella vahva armeija, jonka avulla se laajensi valtaapiiriään. Intia

itsenäistyi vuonna 1947, mutta englanti on yhä maan toinen kieli ja *lingua franca* ensimmäisen virallisen kielen hindin jälkeen.

Australiaan englanti levisi 1700-luvun loppupuolella, kun ensimmäinen brittiläinen rangaistussiirtola perustettiin Sydneyyn. Vapaiden maahanmuuttajien määrä kasvoi merkittävästi vasta 1800-luvun puolivälissä. Ensimmäinen brittisiirtokunta perustettiin Uuteen-Seelantiin samoin vasta 1800-luvun puolivälin tienoilla. Vaikka Australian ja Uuden-Seelannin englannit ovat eriytymässä brittienglannista – ja toisistaan –, molemmille on edelleen yhteistä esimerkiksi se, ettei kummassakaan sananloppuista tai konsonanttia edeltävää *r*:ää äännetä. Noista yhteyksistä *r* oli kadonnut Etelä-Englannissakin 1800-luvulla. Nykyiset eteläisen pallonpuoliskon englannit, mm. Etelä-Afrikan englanti, ovat nekin ”ärrättömiä”.

Amerikkalainen imperiumi

Suomalaiset kuulevat nykyään tiedotusvälineissä ja viihteessä enemmän amerikanenglantia kuin brittienglantia ja monille nuorille ”oikea” englanti on nimenomaan amerikanenglantia. Tämä tilanne on syntynyt eri puolilla maailmaa vasta toisen maailmansodan jälkeen. Syitä siihen on useita, samoin myös näkökulmia: Yhdysvallat kuului sodan voittajavaltoihin, se muodosti kylmän sodan aikana vastavoiman kommunismille ja toimi maailmantalouden veturina. Yhdysvaltojen talousmahti levisi eri

puolille maailmaa – ilmiö, jota jotkut kutsuvat vapaaksi markkinataloudeksi ja toiset amerikkalaiseksi imperia-lismiksi. Nytemmin kehitys on johtanut talouden globali-saatioon. Kielen vaikutuspiirin laajentumisen kannalta amerikkalainen populaarikulttuuri on lisäksi aivan oma lukunsa.

Standardikieli

Voiko näin laajalle levinneellä kielellä sitten olla yhtä yhteistä normistoa eli standardia? Edellä englanteihin on viitattu monikossa. Vastaus riippuu yhtäältä siitä, kuka kysymykseen vastaa, ja toisaalta siitä, mikä kielen taso on kyseessä: puhutaanko esimerkiksi pelkästään oikeinkirjoituksesta vai tarkoitetaanko myös vaikkapa ääntämistä ja sanastoa.

Niin ei sanota

Monikaan ei pysähdy ajattelemaan kieliasioita, niin arkipäiväisiä ne ovat. Ne, jotka kieltään pohtivat, tavallisesti murehtivat kielen muuttumista ja nimenomaan muuttumista huonompaan suuntaan. Suomen nyky-nuoriso ei enää hallitse possessiivisuffiksejaan tai verbin-taivutustaan, vaan sanoo ja kirjoittaa *meidän joukkue* tai *ne menee* eikä *meidän joukkueemme* tai *ne menevät*. Samoin

televisiossa haastateltavat käyttävät liikaa täytesanoja, ”niinkuttavat”. Joka neljäs vuosi huomataan, etteivät urheiluselostajat osaa ääntää *olympialaisia*, vaikka – kuten taannoisessa Helsingin Sanomien mielipidekirjoituksessa vakuutellaan – ”kyllä suomalainen taatusti oppii ääntämään sanan *y*:llä, jos vain *suomenkielen opettajat* olisivat nykyisin tehtäviensä tasalla”.

Englannin puhujien mieliä olympialaiset eivät kuohuta, ne ääntyvät *i*:llisinä, vaikka kirjoitetaan *y*:llä kuten meilläkin. Taivutusasioista sitä vastoin kannetaan kyllä huolta, vaikka englannissa ei ole enää taivutus-päätteitä jäljellä kuin nimeksi. Kielenvartija reagoi kun kirjoitetaan *who did you see* (eikä *whom did you see*) tai *it’s*

me (eikä *it is I*). Ärtymystä herättää sellaisten pikku fraasien kuin *as a matter of fact*, *sort of* tai *you know* liialliseksi koettu käyttö. Toisiaan muistuttavat sanat aiheuttavat toisaalta monille epävarmuutta: kaikki eivät erota uskottavaa (*credible*) herkkäuskoisesta (*credulous*), vihjaamista (*imply*) päättelystä (*infer*) tai tulenarkaa ainetta (*inflammable*) palamattomasta (*non-flammable*). Ja toisiaan

ENNEN JA NYT

Ennen:

– Mä haluaisin nimittäin sanoa, että nimittäin...

Nyt:

– Mä haluaisin niinku sanoa, että niinku...

Pian:

– Mä haluaisin you know sanoa, että you know...

(Juhani Mäkelä. *Vuoden 2000 käsikirja*, s. 108. WSOY, 1999)

muistuttavia latinalaisperäisiä lainasanojahan kielessä riittää.

Vaikka englannin käyttöä ei tarkkailla kieli-toimistosta, kielellä on oma preskriptiivinen kielioppinsa, jolla ohjaillaan varsinkin kirjoitettua kieltä. Normeja ylläpidetään sanakirjoilla, koulukieliopieilla ja kielioppailla. Kielenhuoltoa ruokkivat osaltaan tehokkaasti myös kirjankustantajat, joille oikeakielisyyssmarkkinat ovat todellinen megabisnes. Standardienglanti käy hyvin kaupaksi.

Kirjoittaminen

Jotkin standardienglannin normit ovat vanhoja, oikeinkirjoitus niistä vanhimpia. Yhtenäisen oikeinkirjoitusjärjestelmän puute tiedostettiin jo keskiajan loppupuolella, kun englantia ruvettiin vähitellen käyttämään kirjakielenä hallinnon, kirkon ja oikeuslaitoksen piirissä. Kirjoitusnormit olivat vakiintuneet painetussa sanassa lähes nykyiseen asuunsa jo 1600-luvun puolivälissä. Tuolloin olivat alkaneet ilmestyä myös ensimmäiset englanninkieliset sanomalehdet, mm. ensimmäinen virallinen lehti, *The London Gazette*, 1660-luvulta alkaen.

Yksittäisten ihmisten oikeinkirjoitustaito on aina heijastellut heidän koulutustasoaan. Valtaosa tavallisesta kansasta oli Elisabet I:n aikana kirjoitustaidotonta, joskin monella oli jonkinasteinen lukutaito. Painettua tekstiä oli helpompi oppia lukemaan kuin ammattikirjurin kouke-

roista käsialaa, ja kirjoittaminen sulkakynällä kalliille paperille oli taito, jonka opetteluun monilla ei ollut mahdollisuutta, varaa eikä edes tarvetta. Toisaalta ei yleinen oppivelvollisuuskaan aina takaa oppimista. *National Adult Literacy Survey* osoitti vuonna 1992, että joka viides yli 16-vuotias amerikkalainen ylsi vain alimmalle luku- ja kirjoitustaidon tasolle. Monet heistä saivat vaivoin selvää lyhyestä uutistekstistä.

Vielä Elisabet I:n aikana ei aina jaksettu uskoa englannin kelpaavan korkeimman sivistyksen kieleksi. Vertailukohtanahan oli renessanssin maailmankieli latina. Tämän epäedullisen vertailun vuoksi englantia ryhdyttiin tietoisesti rikastamaan – aivan kuten suomea 1800-luvulla. Toisin kuin suomi, jossa luotettiin enemmän oman kielen voimavaroihin, Englanti rikastui latinalaisperäisellä sanastolla. Nämä uudissanat tuottivat vaikeuksia klassista koulutusta vaille jääneille. Varhaisimmat yksikieliset englannin sanakirjat olivatkin ‘hankalien sanojen’ sanakirjoja, *hard-word dictionaries*. Niistä ensimmäisenä ilmestyi 1604 Robert Cawdreyn *A Table Alphabeticall of Hard Usual English Wordes*. Kirjasta käy ilmi, että apuneuvo oli laadittu säätyläisnaisia ja muita oppimattomia varten.

Sanakirjat tulivat jäädäkseen. Meidänkin päivinäme englanninkielisen kodin vakiovarusteisiin kuuluu sanakirja. Vaikeiden sanojen kirjoitusasu tarkistetaan Collinsista, Longmanista, Random Housesta, Websteristä tai muusta suuren kustantajan tasku- tai pöytäsa-

kirjasta. Kymmenen vuotta sitten *Guardian*-lehti testasi tuhannen aikuisen britin oikeinkirjoitustaitoa: 84% kyse-lyyn vastanneista osasi kirjoittaa oikein sanan *height*, mutta vain 27% sanan *accommodation*. Ehkä oikeinkirjoituksen tarkistus ei olisi heti vakiintunut osaksi tekstin-käsittelyä, jos ohjelmistotalo Microsoft olisi ollut kotoisin Suomesta!

Englannin kielen kielioppi pyrittiin tietoisesti normittamaan ”valistuksen aikana” 1700-luvulla, varsinkin sen jälkipuoliskolla, jolloin kirjoitustaito levisi yhä laajempiin kansankerroksiin. Preskriptiiviset kieliopit olivat useimmiten äidinkielisiä oppijoita varten kirjoitettuja koulukielioppeja. Niiden menekki kasvoi voimakkaasti 1700-luvun kuluessa. Vuosisadan alkupuoliskolla ilmestyi vajaat viisikymmentä englannin kielen kielioppia, jälkipuoliskolla lähes parisataa; monista otettiin useita painoksia, esimerkiksi Robert Lowthin kieliopista 1700-luvulla yli kaksikymmentä. Englannin väkiluku oli 1700-luvun lopussa kahdeksisen miljoonaa ja Yhdysvaltojen noin neljä.

Puhuminen

Nykyään sekä oikeinkirjoitus että kirjoitetun kielen kielioppi vaihtelevat jonkin verran eri englanninkielisissä maissa. Vaihtelu voi kuitenkin olla niin vähäistä, että englanninkielistä sanomalehteä saattaa joskus lukea sivukaupalla tunnistamatta missä se on alun perin julkaistu.

Toisin on ääntämisen laita. Englanninkielisessä maailmassa ei ole yhtä yhteisesti hyväksyttyä standardienglannin ääntämisnormia: standardiaksentilla brittienglantia (tai oikeastaan Englannin englantia) puhuva ei voi avata suutaan ilman että hän tulee paljastaneeksi brittitaustansa. Sama pätee amerikanenglannin yleiskielen puhujaan. Nämä kaksi normia hallitsevat niin englannin kielen oppikirjoja kuin sanakirjojakin. Muillakin englannin kansallisilla kielimuodoilla on toki omat ääntämisnorminsa, jotka ovat saavuttaneet koulutetun väestönosan yleiskielen aseman. Näin on mm. Skotlannissa, Australiassa, Uudessa-Seelannissa ja Etelä-Afrikassa.

Vaikka englannin ”parhaasta ääntämyksestä” on viitteitä jo 1500-luvulta, ääntämisohjeita ruvettiin merkitsemään sanakirjoihin vasta 1700-luvulla. Nykytarkkuudella brittistandardin eli *Received Pronunciationin* normeja on koodattu noin sadan vuoden ajan (itse termi on peräisin 1800-luvulta, ja *received* tarkoittaa ’yleisesti hyväksyttyä’). Tämä yksityiskohtaisempi normittaminen onnistui, kun käyttöön otettiin kansainvälinen foneettinen aakkosto (*International Phonetic Alphabet, IPA*), jota monet suomalaiset oppikirjatkin noudattavat nykyään ääntämisohjeissaan.

Standardiaksentilla puhuu Englannissa tosin vain pieni eliitti, ei enempää kuin 3–5 prosenttia väestöstä, vaikka kirjakielen kieliopin käyttö on paljon yleisempää. Ihmisten mielikuvissa standardienglannin puhujaan liite-

tään sellaisia määreitä kuin korkea koulutustaso, hyväpalkkaisuus, itsevarmuus, pätevyys ja kunnianhimo. Häntä saatetaan kuitenkin pitää epäystävällisempänä ja vähemmän rehellisenä kuin paikallismurteen puhujaa. Standardiaksentilla markkinoidaan pankki- ja vakuutuspalveluja, kalliita alkoholijuomia, eksoottisia kaukoloma-kohteita ja vähäkalorisia valmisruokia. Paikallismurteet puolestaan sopivat mainostajien mielestä oluen ja siiderin, kotimaisten rantalomien ja hyvien perinneruokien, kuten tumman leivän ja Norfolkkin kalkkunoiden, mainontaan.

Amerikanenglannin normi, *General American*, on paljon väljempi, eikä sitä ole pyritty koodaamaan samalla tavalla kuin brittienglannin *Received Pronunciationia*. Jotkut tutkijat eivät edes haluaisi puhua mistään yhdestä amerikanenglannin ääntämisstandardista, vaikka sen yleispiirteet tietysti sanakirjoista löytyvätkin. Asiaa voi kuitenkin lähestyä myös sen kannalta, mitä tuohon standardiin ei ainakaan kuulu eli Yhdysvaltain itärannikon ja etelävaltioiden paikallismurteet. Negatiivisesti suhtaudutaan samaten kouluttamattoman afrikkalais-amerikkalaisen väestönosan puhekieleen. Joka tapauksessa yleisamerikkalaisen ääntämisnormin piiriin kuuluu suhteellisesti paljon suurempi osa väestöstä kuin Britanniassa.

Vieras kieli

Maailmankielen taito on haluttua pääomaa. Suomessa englannin asema on vakiintunut muutamassa sukupolvessa. Oppikouluissa sitä ryhdyttiin opettamaan täysipainoisesti vasta 1940-luvulla. Jo parikymmentä vuotta aikaisemmin englantia oli voinut opiskella tyttökouluissa ja lukion lyhyenä kielenä 1880-luvulta lähtien. Tällä hetkellä englantia on koulujen ehdoton ykköskieli ja työssään sitä tarvitsee arviolta kaksi kolmesta suomalaisesta. Vaikka Euroopan unionin virallisten kielten määrä nousi uusien jäsenten hyväksymisen myötä yli kahteenkymmeneen, Unionin työkieli on yhä useammin englantia. Muutama vuosi sitten englantia syrjäytti ranskan käännösten yleisimpänä lähtökielenä.

Leena Louhiala-Salminen on tutkinut englannin käyttöä maamme elinkeinoelämässä. Kun tutkittavilta tiedusteltiin, millaista englantia he työssään käyttivät, useimmiten vastaus ei ollut britti- tai amerikanenglanti vaan euroenglanti. Tärkeänä pidettiin viestin perillemenoa, ei kieliopin sääntöjen seuraamista. EU:n komission italialainen puheenjohtaja Romano Prodi ennusti vuonna 2001, että EU:ssa ”jokapäiväiset asiat hoidetaan tulevaisuudessa eräänlaisella keittiöenglannilla, samaan tapaan kuin ihmiset puhuivat keskiajalla latinaa” (HS 5.4.2001).

Kurkistus historiaan osoittaa, että englantia oli ryhdytty opettamaan ulkomaalaisille käytännön syistä jo kauan ennen standardikielen syntyä. Kun ranska menetti jalansijansa Englannissa keskiajan lopulla, siitä tuli vieras kieli, jota varsinkin kauppiaiden oli hyvä osata. Ajalle tyypillisiä kaksikielisiä manuaaleja käyttivät englantilaiset kauppiaat oppiakseen ranskaa ja flanderilaiset kauppiaat oppiakseen englantia. Ensimmäiset ranskankielisille tarkoitetut englannin oppikirjat ilmestyivät varsinaisesti vasta kun ranskankielisiä protestantteja pakeni uskonvainoja Englantiin 1500-luvun lopulla. Enimmillään ulkomaalaisten määrä nousi tuolloin kymmeneen prosenttiin Englannin väkiluvusta.

Englannin opetus laajeni sitten aaltoliikkeenä ensin maan lähialueille: Alankomaihin, Ranskaan, Tanskaan ja Saksaan. Englannin oppikirjoja julkaistiin niissä jo 1600-luvulla. Seuraavalla vuosisadalla oppikirjoja tavataan jo Välimeren ja Baltian maista ja Venäjältä. Ruotsi-Suomessa ensimmäiset omat englannin oppikirjat tulivat markkinoille 1700-luvun puolivälin tienoilla. Nämä julkaisut olivat pienimuotoisia kielen alkeiden esittelyjä ja harjoituskirjoja. Ensimmäinen Euroopan ulkopuolella julkaistu englannin oppikirja ilmestyi vuonna 1797 Bengalissa.

Tunnetuimpia kielenopetuksen kehittäjiä 1800-luvulla oli Henry Sweet (1845–1912). Hänen lähtökohtansa oli aloittaa opetus puhutusta kielestä; kaiken kielen

oppimisen ja opetuksen täytyy hänen mukaansa perustua fonetiikkaan. Sweet oli Henry Higginsin esikuva George Bernard Shaw'n *Pygmalion*-näytelmässä, johon *My Fair Lady* -musikaali pohjautuu.

Samaan aikaan Yhdysvalloissa englantia taitamattomien maahanmuuttajien tulva loi valtavan kielenopetustarpeen. Tilanteeseen reagoi nopeasti mm. saksalais-syntyinen Maximilian D. Berlitz (1852–1921). Hän kehitti vähän kouluja käyneille oppijoille yksikielisen ”luonnonmenetelmän”, jolla kielen alkeet opetettiin tehokkaasti. Jo ennen ensimmäistä maailmansotaa Berlitzillä oli parisensataa kielikoulua eri puolilla maailmaa.

SUOMESTA ENGLANTIIN

Englantiin ja moniin muihin kieliin on lainautunut saunomisinstituution myötä sen suomalainen nimi *sauna*, englantilaisittain [sɔ:nə]. *Oxford English Dictionary*, maailman tunnetuin englannin sanakirja, määrittelee sen näin: *A bath-house or bathroom in which the Finnish steam bath is taken; the steam bath itself, taken in very hot steam produced by throwing water on to heated stones.* Englanninkielisessä yhteydessä sana on tavattu ensi kerran ranskalais-amerikkalaisen tutkimusmatkailijan Paul Du Chaillun kirjassa *The Land of the Midnight Sun* vuodelta 1881: “One of the most characteristic institutions of the country is the Sauna (bath-house), called Badstuga in Swedish.”

Tappajakieli?

Brittiläisestä imperiumista on sanottu, että se perustui sokeri-, kofeiini- ja nikotiiniryntäyksen varaan. Nyky-amerikkalainen imperiumi puolestaan käy pikaruualla ja kolajuomalla. Kriitikko Peter Conrad toteaaakin, että maailmanvallat tulisi varustaa varoituksella, että ne saattavat vaarantaa terveytemme (*Guardian Weekly* 16.1.2003). Kielentutkijat ovat viime vuosina liittäneet imperiumeihin vastaavasti varoituksen, että ne voivat vaarantaa kиеlemme.

Maailmassa on nykyään arviolta 6000–7000 puhuttua kieltä ja lisäksi lukuisia viittomakieliä. Yli 95 prosentilla maailman kielistä on alle miljoona äidinkielistä puhujaa; noin 1500 kielellä on alle 1000 puhujaa ja 500:lla vähemmän kuin 100 puhujaa. Maailmassa on siis nykyään uhanalaisia kieliä enemmän kuin koskaan ennen. Optimistit uskovat, että vain puolet maailman kielistä katoaa tai menettää äidinkielliset puhujansa seuraavien sadan vuoden aikana. Pessimistit taas ennustavat, että vuonna 2100 nykyään puhutuista kielistä on voimissaan enää vain 10 prosenttia.

Pienet kielet – ja vielä pienemmät

Englannista puhutaan nykyään maamme kolmantena kotimaisena kielenä. Se on koulujemme ensimmäinen

vieras kieli, monen suuryrityksen kieli, maamme nuorisokulttuurin ja tieteen kieli. Suomi on kuitenkin tehnyt parhaansa taatakseen tulevaisuuden myös valtaväestönsä äidinkielelle. Suomen kielellä on tukenaan lainsäädäntö, virkamieskunta, koululaitos, lehdistö ja muut joukkoviestimet, kaunokirjallisuus, Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, evankelisluterilainen kirkko ja hädän hetkellä myös puolustuslaitos. Lehdistön kotimaisuusaste tosin ei ole aivan niin korkea kuin päältä katsoen voisi näyttää – käännöstutkijoiden mukaan suuri osa lehtiteksteistä on itse asiassa käännössuomea. Joka tapauksessa suomi ei näillä näkymin kuulu maailman uhanalaisten kielten joukkoon.

Yhtä hyvin eivät asiat ole esimerkiksi inarinsaamalla, joka on yksi vielä elossa olevista kymmenestä saamenkielestä. Vaikka inarinsaamelaisia on yli 900, äidinkieliä puhujia on enää vain noin 350. Jos inarinsaame kuolee, sen tappajaksi aikakirjoihin merkitään suomen kieli. Inarinsaamea ruvettiin opettamaan koulussa vasta vuonna 1976; vuodesta 1998 se on ollut mahdollista suorittaa ylioppilaskirjoituksissa myös äidinkielenä. Kie- len elpymiseen ovat olennaisesti vaikuttaneet kielipesät, joissa lapset ovat voineet oppia inarinsaamea kieltä äidin- kielenään puhuvien aikuisten seurassa. Englannin- kielisissä maissa vastaavanlaista alkuperäiskieliä elvyt- tävää toimintaa on mm. Uudessa-Seelannissa, Kanadassa ja Yhdysvaltoihin kuuluvalla Havaijilla.

Kieli ja aika

Mutta jos ja kun ainakin suomi säilyy, sekään tuskin säilyy nykyisenä "supisuomena". Supisuomi sinänsä on myytti sekin: nykysuomessa on monia lainasana-kerrostumia muistuttamassa kielen aiemmasta historiasta. Lainoja on otettu runsaasti ympäröivistä germaanisista, balttilaisista ja slaavilaisista kielistä. Suomen *kuningas* ja englannin *king* ovat samaa germaanista kantaa – englannissa sana vain on huomattavasti lyhentynyt.

Englanti, joka itse on sanastoltaan elävä esimerkki sekakielestä, on myös jo ehtinyt jättää jälkensä muihin kieliin. Sitä voi hyvin pitää maailman suurimpana sanastonviejänä. Kun anglismien määrää ja vakiintuneisuutta verrataan Euroopan eri kielissä, voidaan havaita, ettei suomen yleiskieli ole ollut aivan yhtä ahkera lainaaja kuin useat muut. Monet seuraavista englantilaisuuksista ovat sitä vastoin ehtineet vakiintua mm. norjassa, hollannissa, saksassa, venäjässä, puolassa, kroaatissa, bulgariassa, ranskassa, espanjassa, italiassa, romaniassa, albanian, unkarissa, kreikassa – ja jopa lainoja karttavassa islannissa.

Meillä kuten muuallakin puhutaan *hifistä*, *hiphopista* ja *high techistä* (tai oikeastaan *haitekistä*), mutta *body buildingistä* on suomessa tullut pelkkä bodaus, *make upista* usein meikki, ja *trench coat* on lyhentynyt muotoon trenssi. Toisaalta suomen puhujat pelaavat sulkapalloa tai sulkista eivätkä *badmintonia*, hölkkäävät pikemminkin kuin harras-

tavat *joggingia*, ja kolmioleivät maistuvat heille yhtä hyvin kuin *sandwichit*. Suomalaiset käyvät edelleen haastattelussa *interview'n* sijaan ja käyttävät yleisesti tietokonetta, eivät *computeria* (tosin ehkä useammin *loggautumalla* kuin kirjoittautumalla sille). Niillä firmoilla, joissa vielä puhutaan suomea, on johto ja markkinointi, ei *managementia* ja *marketingia*. Suomen käyttö on kuitenkin käymässä harvinaisemmaksi näillä ja useilla muillakin elämänaloilla. Äidinkielellään harvoin kirjoittavana kielentutkijana silti soisi, että tarinallamme olisi mieluummin onnellinen loppu kuin *happy end*.

KIRJALLISUUTTA

Luvussa mainitut englannin puhujamäärä- ja levinneisyys-tilastot ovat peräisin British Councilin julkaisemasta DAVID GRADDOLIN kirjasta *The Future of English* (1997) ja TOM MCARTHURIN hakuteoksesta *The Oxford Guide to World English* (Oxford University Press, 2002). Englannin opetuksen vaiheista maassamme ovat kirjoittaneet mm. SAULI TAKALA ja LIISA HAVOLA raportissaan *English in the Sociolinguistic Context of Finland* (Jyväskylän yliopiston kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen selosteita ja tiedotteita 240, 1984); ks. myös JOHANNA BIRKSTEDTIN lukua tässä kirjassa.

Englannin kielen opetuksen historiasta saa yleiskuvan A.P.R. HOWATTIN teoksesta *A History of English Language Teaching* (Oxford University Press, 1985). Maailman kieliä koskevia ennusteita vertailee mm. TOVE SKUTNABB-KANGAS

artikkelissaan "Why should linguistic diversity be maintained and supported in Europe?" (Council of Europe, Language Policy Division, 2002). Inarinsaamesta kirjoittaa MARJA-LIISA OLTUIS *Virittäjässä* (4/2003, s. 568–579) julkaistussa artikkelissaan "Uhanalaisen kielen elvytys: esimerkkinä inarinsaame"; lisätietoja sain opettaja Matti Morottajan kanssa käymästani keskustelusta. Tiedot Euroopan kielten englantilaislainoista ovat peräisin MANFRED GÖRLACHIN toimittamasta sanakirjasta *A Dictionary of European Anglicisms* (Oxford University Press, 2001).

Päivitys 2014

Englannin aika ten years on

Kymmenessä vuodessa on ehtinyt vaihtua muutakin kuin Suomen presidentti. Suomalaisten asenteet englannin kieltä kohtaan ovat kuitenkin säilyneet peruspositiivisina, kuten VARIENGin piirissä tehty laaja [kyselytutkimus](#) osoitti. Viime vuosina englanti on saanut myös lisää jalansijaa. Debatteja se on synnyttänyt mm. korkeakoulujen maisteriohjelmien yksinomaisena kielenä. *Lingua franca* -englanti on sekin tullut tutkimuksen kohteeksi. Jaana Suviniityn parin vuoden takainen väitös kertoo, että pätevän opettajan viesti menee perille Aalto-yliopistossa, vaikkei opettaja puhuisikaan englantia ensikielenään. (Aivan – ei Aaltoakaan tunnettu yliopistona vielä v. 2004!)

Englannin kielen historian tutkimus elää myös ajassa. Elizabeth Traugottin kanssa toimittamaani [käsikirjaa](#) hallitsevat kielihistorian uudet virtaukset. Uudet laajat elektroniset aineistot tarkentavat ja muuttavat käsityksiä kielen kehityksestä. Samalla kulttuurin ja yhteiskunnan tuntemus tuo uusia ulottuvuuksia eri aikojen kielenkäytön tutkimukseen. Teemoiksi ja tutkimuskohteiksi nousevat niin joukkotiedotusvälineiden kehitys kuin monet sosiokulttuuriset prosessitkin – demokratisoituminen, kohteliaisuuskulttuurien muutos ja kieliasenteet ja -identiteetit. Nykyenglannin kielikontaktit eri puolilla maailmaa ovat myös uuden tutkimuksen keskiössä samalla kun kontaktitutkimus porautuu ajassa taaksepäin. Kielihistoria dynaamistuu.

Maailman [yleinen kielitilanne](#) sitä vastoin ei ole paljoakaan vuosikymmenessä kohentunut. Puolta maailman lähes 7000 kielestä puhuu vain 0,1 prosenttia maailman väestöstä. Tutkimuksen kenttä on kuitenkin laajentunut pelkän kielentutkimuksen ulkopuolelle. Pienten kielten kato liitetään nyt usein luonnon monimuotoisuuden suppenemiseen. Syyt siihen löytyvät talouden ja elinkeinorakenteiden muutosten aiheuttamista kulttuurin muutoksista. Luonnon tuhoutumisen on havaittu kulkevan rinta rinnan alkuperäiskansojen pienyhteisöjen ja näiden puhumien kielten kadon kanssa.

Mainitsin v. 2004 Inarinsaamen tilanteen. Sitä tutkitaan nyt mm. osana Euroopan [periferaalisen moni-](#)

[kielisyyden](#) hanketta yhdessä iirin, kymrin ja korsikan kanssa. Euroopan unionin tuella on myös tehty laaja kartoitus [suomalais-ugrilaisten vähemmistökielten](#) elinvoimaisuuden ennusteesta. Suomen kielen elinvoimaisuutta ei ole kuitenkaan ollut tarpeen ryhtyä mittaamaan. Kuten muillakin enemmistökielillä suomella on edelleen tukenaan niin maa-, meri- kuin ilmavoimatkin.

VIITTEET

- LEPPÄNEN, SIRPA, ANNE PITKÄNEN-HUHTA, TARJA NIKULA, SAMU KYTÖLÄ, TIMO TÖRMÄKANGAS, KARI NISSINEN, LEILÄ KÄÄNTÄ, TIINA RÄISÄNEN, MIKKO LAITINEN, PÄIVI PAHTA, HEIDI KOSKELA, SALLA LÄHDESMÄKI ja HENNA JOUSMÄKI. 2011. [National Survey on the English Language in Finland: Uses, Meanings and Attitudes](#). Studies in Variation, Contacts and Change in English Vol. 5. Helsinki: VARIENG.
- NEVALAINEN, TERTTU ja ELIZABETH TRAUGOTT (toim.). 2012. [The Oxford Handbook of the History of English](#). New York and Oxford: Oxford University Press.
- SUVINIITTY, JAANA. 2012. [Lectures in English as a Lingua Franca: Interactional Features](#). University of Helsinki, Department of Modern Languages.

KIRJOITTAJASTA

Akatemiaprofessori [TERTTU NEVALAINEN](#) luotsaa edelleen Englannin kielen vaihtelun, kontaktien ja muutoksen tutkijayhteisöä. Hänen uusin tutkimushankkeensa kohdistuu reaaliaikaisen kielenmuutoksen haasteisiin.

II



Maailmankieli

PÄIVI PAHTA

Maailma puhuu englantia

Johdanto

Englanti on toisen maailmansodan jälkeen saavuttanut kielten joukossa ainutlaatuisen aseman, johon viitataan termeillä *world language* tai *global language*. Suomeksi vastaavissa yhteyksissä puhutaan maailmankielestä. Aiempien tuttujen termien kuten brittienglanti ja amerikanenglanti rinnalle on ilmaantunut käsite maailmanenglanti (*World English, Global English*). Puhutaan myös monikkomuodossa maailmanenglanneista sekä maailmanenglannin standardista (*World Standard English, WSE*), jonka kehittämistä pidetään tärkeänä erityisesti englanninopetuksen näkökulmasta. Mitä näillä termeillä oikein tarkoitetaan? Mikä on maailmankieli? Kuka sitä puhuu, missä ja milloin? Miten kielestä tulee mailmankieli? Miksi juuri englannista on tullut sellainen? Mitä vaikutuksia prosessilla on ollut englannin kieleen? Millaisia hyviksi tai huonoiksi koettuja kulttuurisia ja yhteiskunnallisia ilmiöitä maailmankieleen liittyy? Miksi asiasta puhuttaessa tunteet joskus kuumenevat? Miten kehitys tästä jatkuu?

Erään ennusteen mukaan Ruotsi, Norja ja Tanska kuuluvat maihin, joissa englantia on lähitulevaisuudessa saamassa jossakin määrin tunnustetun toisen kielen aseman. Miltä tilanne näyttää Suomessa? Tässä keskeisiä kysymyksiä, joihin pyrin seuraavassa vastaamaan.

Maailmankieli

Yleisimmän määritelmän mukaan maailmankielellä tarkoitetaan sellaista kieltä, jota puhutaan ja ymmärretään laajalti. Yksittäisten kielten laajuutta ja niiden asemaa maailmankielenä voidaan arvioida erilaisten mittareiden avulla. Mikäli tarkastellaan pelkästään kieltä äidinkielenään puhuvien määrää, on tilaston kärjessä kiina, jonka eri murteita 2000-luvun taitteessa puhui äidinkielenään yli miljardi ihmistä, noin kuudesosa maailman väestöstä. Toiselle tai kolmannelle sijalle asettuu syntyperäisten kielenpuhujien määrällä mitattuna laskutavasta riippuen englantia tai espanja; niiden jälkeen tulevat hindi, arabia, venäjä ja bengali. Kymmenen suurimman kielen joukkoon mahtuvat vielä portugali, japani ja saksa, joilla kaikilla on yli 100 miljoonaa syntyperäistä puhujaa.

Kielen laajuutta mitataan myös sillä, miten monessa maassa suurin osa väestöstä puhuu sitä äidinkielenään. Pelkästään tällä kriteerillä mitattuna tilastoa johtaa espanja, joka on valtaväestön äidinkieli noin 20 maassa.

Maat sijaitsevat pääosin Latinalaisessa Amerikassa, jonne kieli levisi Espanjan siirtomaakauden aikana. Eurooppalaista emämaata ja Yhdysvaltoja lukuun ottamatta espanjaa puhutaan äidinkielenä Latinalaisen Amerikan ulkopuolella melko vähän.

Kun edellä mainittujen seikkojen lisäksi otetaan huomioon kielen käyttöaste *lingua francana* eli erikielisten yhteisöjen välisen kommunikaation välineenä, asettuu tilaston kärkeen kiistatta englantia. Esimerkiksi kiinan kieltä ei toistaiseksi juurikaan käytetä kansainvälisen kommunikaation kielenä, vaikka Aasian talouskasvun myötä sen merkityksen ennustetaankin lähivuosikymmeninä lisääntyvän. Englannin lisäksi eräät muut kielet, kuten arabia, ranska, saksa ja venäjä, ovat näinkin mitattuna suuria kieliä, mutta mitään niistä ei käytetä *lingua francana* läheskään yhtä paljon kuin englantia. Arviot englannin kielellä kommunikoimaan pystyvien kokonaislukumäärästä 2000-luvun alussa vaihtelevat laskutavasta riippuen 1,5 miljardin ja 2 miljardin välillä. Arviolta neljäsosa, mahdollisesti lähes kolmasosa maapallon väestöstä siis osaa englantia. Heitä on jokaisella mantereella paljon – mitä todennäköisimmin heitä löytyy maailman jokaisesta valtiosta. Toisin kuin termit maailmankieli tai maailmanenglanti antavat ymmärtää, kaikki maailman kansalaiset eivät kuitenkaan puhu englantia.



Liike Münchenin lentokentällä. Englannin sanan *buy* 'ostaa' ja Saksan osavaltion nimen *Bayern* 'Baijeri' foneettiseen samankaltaisuuteen perustuva sanaleikki. München, Saksa 2008.

Kuva Päivi Pahta

Maailmanenglannin lyhyt historia

Englannin kasvu maailmankieleksi on kautta historian ollut vahvasti sidoksissa yhteiskunnallisiin, poliittisiin, sotilaallisiin ja taloudellisiin tekijöihin. Englannin kielen katsotaan saaneen alkunsa vuoden 500 tienoilla, kun Euroopan mantereen luoteisosissa asuneet germaaniheimot valloittivat nykyisen Ison-Britannian kaakkois-alueet ja työnsivät niitä aiemmin asuttaneet keltit edellään länteen. Seuraavan tuhannen vuoden ajan kieli levisi Brittein saarilla ja vakiinnutti asemansa nykyisen Englannin, Skotlannin, Walesin ja Irlannin valtakielenä.

Englannin leviäminen Brittein saarten ulkopuolelle alkoi 1400-luvun lopulla löytöretkeilijöiden vanavedessä ja kiihtyi Britannian kolonialismin myötä. Ensimmäinen pysyvä englantilainen merentakainen siirtokunta perustettiin vuonna 1607 Pohjois-Amerikan mantereelle nykyiseen Virginiaan. Seuraavina vuosikymmeninä englantilaiset perustivat useita siirtokuntia mantereen itäranikolle sekä läheisille saarille, ja seuraavien vuosisatojen aikana englannin puhujat ottivat haltuunsa lähes koko mantereen. Kanadassa englanti levisi laajemmille alueille 1700-luvun lopulla, jolloin Ranskan siirtomaat joutuivat Britannian hallintaan.

Samoihin aikoihin, vuonna 1770, kapteeni James Cook saapui ensimmäisenä länsimaalaisena Australiaan. Parikymmentä vuotta myöhemmin britit perustivat sinne rangaistussiirtolan, josta tuli mantereen ensimmäinen englanninkielinen tukikohta. 1800-luvun puolivälin tienoilla ensimmäinen brittiläinen siirtokunta asettui myös Uuteen-Seelantiin. Pian Australian jälkeen englantilaiset saivat jalansijan myös Afrikassa: Napoleonin vastaisen sodan aikana brittiläiset joukot voittivat Hyväntoivonniemen herruuden hollantilaisilta vuonna 1806, ja seudun asuttaminen alkoi 1820. Kun Britannia 1600-luvulta lähtien toimineen Itä-Intian kauppakomppanian jäljissä sai vähitellen hallintaansa Intian, englantia puhuttiin 1800-luvun alkupuolelle tultaessa Etelä-Amerikkaa lukuun ottamatta jokaisella mantereella. Brittiläisen impe-

riumien valtakauden jatkuessa 1900-luvun alkupuoliskolle englanti levisi eri puolille Afrikkaa sekä myös Kaakkois-Aasiaan ja Tyynenmeren saarille.

Toisen maailmansodan jälkeen kielen historiassa käynnistyi uusi vaihe, jossa lisääntyvällä kansainvälistymisellä on ollut keskeinen merkitys. Englannin mailmanvalloituksen pääasiallisena vetojuhtana on toiminut Yhdysvallat, maailman johtava talousmahti, joka kylmän sodan aikaisessa kahtia jakautuneessa maailmassa oli myös monien ihailema kommunistisen yhteiskuntajärjestelmän vastavoima, vapaan yhteiskunnan ja vapaan markkinatalouden esikuva. Englanti, jota jo puhuttiin äidinkielenä tai virallisena hallintokielenä monessa muusakin maassa, sai kansainvälisen kommunikaation kielenä etulyöntiaseman muihin kieliin verrattuna. Kansainvälisen kanssakäymisen lisääntyessä ja Yhdysvaltojen merkityksen kasvaessa niin talouden, tieteen, teknologian ja viestinnän kuin kulttuurinkin alueella myös englannin kielen käyttö on koko sodanjälkeisen ajan nopeasti lisääntynyt.

Äidinkieli, toinen kieli, vieras kieli

Englannin kielen puhujat voidaan teoriassa jakaa kolmeen ryhmään sen perusteella, millainen rooli englannilla on heidän elämässään ja identiteetissään. Ensimmäisen

ryhmän muodostavat englannin syntyperäiset puhujat, siis ne, joille englanti on äidinkieli (*English as a Native Language*, ENL tai L1). Toiseen ryhmään kuuluvat ne kaksikieliset, joille englanti on toinen kieli (*English as a Second Language*, ESL tai L2). Kolmanteen ryhmään puolestaan kuuluvat ne, jotka puhuvat englantia vieraana kielenä, olipa se sitten heidän kolmas, neljäs tai vaikkapa viides kielensä (*English as a Foreign Language*, EFL tai L3, L4, ...).

Ryhmiä on vaikea arvioida. Monissa maissa ei eri kielten puhujamääristä ole saatavilla kattavia tai luotettavia tilastotietoja. Myös tarkka rajanveto ryhmien välille on käytännössä hankalaa ja käy kansainvälistyvässä maailmassa muuttoliikkeen lisääntyessä ja erikielisten väestöryhmien sekoittuessa yhä hankalammaksi. Pelkän kielitaidon perusteella ihmisten sijoittaminen ryhmiin voi olla vaikeaa. Esimerkiksi kaksikielisistä yksilöistä on usein mahdotonta sanoa sen paremmin kielitaidon kuin puhujan identiteetinkään pohjalta, onko englanti heidän ensimmäinen vai toinen kielensä. Samoin raja toisen kielen ja vieraan kielen välillä on joskus häilyvä ja voi ihmisen elinkaaren aikana myös muuttua muuttuvissa olosuhteissa. Joidenkin kaksikielisessä kulttuurissa elävien ihmisten englannin taito voi olla varsin alkeellinen, kun taas monet englantia vieraana kielenä puhuvat voivat olla kielitaidoltaan hyvinkin lähellä syntyperäisen kielenpuhujan tasoa.

On myös vaikea määritellä, millainen kielitaito katsotaan riittäväksi, jotta henkilön ylipäättään voidaan sanoa osaavan englantia. Joissakin tapauksissa on epävarmaa, voidaanko henkilön puhumaa kieltä oikeastaan edes kutsua englanniksi vai tulisiko sitä pitää jonakin muuna kielenä. Viimeksi mainittu kysymys on paikallaan esimerkiksi useiden Afrikan maissa tai Tyynenmeren saarilla käytettävien pidgin- ja kreolikielten, ns. anglohybridien, kohdalla. Monesti onkin vaikea sanoa, missä englantia loppuu ja jokin muu kieli alkaa.

Englanti äidinkielenä

Vuosisatojen kuluessa englantia äidinkielenään puhuvien määrä on jatkuvasti kasvanut. Kuningatar Elisabet I:n valtakauden päättyessä vuonna 1603 englantia puhui äidinkielenään arviolta 4 miljoonaa ihmistä, jotka lähes kaikki asuivat Brittein saarilla. Elisabet II:n noustessa valtaistuimelle vuonna 1952 luku oli kasvanut noin 250 miljoonaan, joista noin 80 prosenttia asui Brittein saarten ulkopuolella. Kolmannen vuosituhatosen alussa englantia puhuu äidinkielenään arviolta noin 375 miljoonaa ihmistä. Noin 70 prosenttia heistä asuu Yhdysvalloissa. Suurin osa jäljelle jäävästä 30 prosentista asuu muissa englanninkielisissä maissa, siis maissa, joissa englantia on suuren väestöosan äidinkieli: Yhdistyneessä kuningaskunnassa, Irlannissa, Kanadassa, Australiassa, Uudessa-Seelannissa, Etelä-Afrikassa ja useissa Karibian maissa.

Englannin lisäksi näissä maissa puhutaan äidinkielenä toki muitakin kieliä. Esimerkiksi Etelä-Afrikassa alle 10 prosenttia väestöstä puhuu englantia äidinkielenään – siellä englanti onkin vain yksi maan perustuslaissa vuonna 1993 nimetyistä yhdestätoista virallisesta kielestä. Englannin synnyinmaassa Yhdistyneessä kuningaskunnassa noin 2,5 prosenttia maan väestöstä puhuu äidinkielenään jotakin muuta kieltä kuin englantia. Yhdysvalloissa suuri osa väestöstä on espanjankielistä, ja muiden kielten puhujia on myös runsaasti. Kummassakaan maassa englannilla ei ole lainsäädännöllä turvattua virallista asemaa kansalliskielenä.

Kunkin maan englannilla on omat erityispiirteensä, jotka erottavat sen toisissa englanninkielisissä maissa puhutusta kielestä. Tämän vaihtelun perusteella englannin kieli voidaan jakaa alueellisiin varieteetteihin, englanteihin, joista erikseen puhuttaessa käytetään maantieteellisesti täsmennettyjä nimityksiä kuten kanadanenglanti ja skotlanninenglanti. Englanninkielisten maiden ohella englantia puhutaan äidinkielenä monissa muissakin maissa eri puolilla maailmaa. Esimerkiksi Suomessa asui vuonna 2002 noin 6000 englantia äidinkielenään puhuvaa henkilöä.

Lähitulevaisuudessa englantia äidinkielenään puhuvien määrän arvioidaan maailmassa entisestään lisääntyvän. Tähän vaikuttavat väestönkasvu englanninkielisissä maissa sekä monissa maissa yleistynyt käytäntö,

jonka mukaan useimmiten keskiluokkaan kuuluvat vanhemmat, jotka puhuvat englantia toisena tai vieraana kielenä, käyttävät englantia pääasiallisena kotikielenään ja kasvattavat näin lapsistaan englanninkielisiä. Se englantia, jonka lapsi tällaisessa tilanteessa äidinkielenkseen omaksumu, ei välttämättä vastaa ääntämykseltään tai kieliopiltaan perinteistä kuvaamme syntyperäisen kielenpuhujan englannista. Myös kielikylpyjen kaltaisella vieraskielisellä opetuksella tavoitellaan äidinkielenomaista englannin taitoa maissa, joissa englantia on vieras kieli. Suomessakin pieni osa ikäluokasta saa koulusivistyksensä pääasiallisesti englannin kielellä (ks. myöh.).

Englantia toisena kielenä

Englantia puhuu toisena kielenään nykyään arviolta hieman yli 400 miljoonaa ihmistä. Tähän ryhmään kuuluu erityisesti sellaisissa yhteisöissä eläviä ihmisiä, joissa englannilla on erityisasema. Valtaosa heistä asuu Britannian entisissä siirtomaissa. Näissä maissa englantia sai pienen valtaa pitäneen eliitin äidinkielenä virallisen aseman keskeisten instituutioiden kielenä, joka alkuperäisväestön oli opeteltava osallistuakseen instituutioiden toimintaan. Maita, joissa englannilla on erikoisasema maan hallinnon, oikeuslaitoksen, tiedotusvälineiden tai koulutusjärjestelmän kielenä, oli 2000-luvun taitteessa yli 70. Monissa niistä, esimerkiksi useissa Afrikan maissa, englantia on samalla monikielisessä

yhteisössä eri kieliä äidinkielenään puhuvien kansalaisten ainoa yhteinen kieli. Määrällisesti eniten englantia toisena kielenä puhuvia on Nigeriassa, Intiassa ja Filippiineillä. Sitä puhuu kuitenkin vain osa maiden väestöstä: Filippiinien 80 miljoonasta ja Nigerian noin 126 miljoonasta asukkaasta englantia puhuu toisena kielenään noin puolet, ja Intian yli miljardin suuruisesta väestöstä vain noin viidesosa.

Englantia toisena kielenään puhuvien määrä lisääntyy lähivuosina huomattavasti nopeammin kuin englantia äidinkielenään puhuvien määrä. Tilaa kasvulle on Intian ja Pakistanin kaltaisissa väkirikkaissa maissa. Samaan suuntaan vaikuttaa myös se, että englannin merkitys kasvaa sellaisten maiden sisäisessä kommunikaatiossa, joissa sitä ei perinteisesti ole tähän tarkoitukseen käytetty. Muun muassa Ruotsissa, Norjassa ja Tanskassa englantia käytetään niin runsaasti oman yhteisön sisällä tapahtuvaan kommunikointiin, että eräät tutkijat ovat arvioineet englannin lähitulevaisuudessa saavan niissä toisen kielen aseman. Liikettä on vuosien kuluessa tapahtunut myös toiseen suuntaan erityisesti Afrikassa, missä englantia monien kansojen mielissä yhdistyy siirtomaa-ajan alistettuun asemaan. Esimerkiksi Tansaniassa, joka itsenäistyi vuonna 1961, englannin käytöstä suahilin rinnalla maan virallisena kielenä luovuttiin vuonna 1967; Keniassa suahili syrjäytti englannin maan virallisena kielenä vuonna 1974.

Englanti vieraana kielenä

Englantia vieraana kielenä puhuvien määrää on erityisen vaikea arvioida. Tuoreimmat arviot vaihtelevat 750 miljoonasta yli miljardiin. Tämä joukko on kasvanut räjähdysmäisesti samalla kun englannin käyttö kansainvälisen kommunikaation välineenä on lisääntynyt. Monissa maissa englanti on yleisimmin puhuttu vieras kieli. Kouluissa sitä opetetaan vieraista kielistä eniten yli sadassa maassa, kuten Kiinassa, Egyptissä, Brasiliassa, Venäjällä, Saksassa ja Ranskassa. Englannin opiskelu vieraana kielenä on koulussa pakollista monissa Euroopan maissa, esimerkiksi Ruotsissa, Tanskassa ja Hollannissa.

Myös Suomessa englanti on vieraista kielistä puhutuin: 2000-luvun taitteessa sitä puhui yli 60 prosenttia aikuisväestöstä. Kouluissa sitä opetetaan vieraista kielistä ylivoimaisesti eniten – se on myös oppilaiden keskuudessa suosittu. Vuonna 2000 A1-kielen aloittaneista ala-asteen oppilaista 87,6 prosenttia valitsi englannin. Samana lukuvuonna sitä opiskeli pakollisena tai valinnaisena vieraana kielenä yläasteen oppilaista 98 prosenttia. Se on viime vuosina yleistynyt myös muiden aineiden vieraskielisessä opetuksessa: vuonna 2000 yhteensä 4341 peruskoulun ja lukion oppilasta sai opetuksestaan vähintään 50 prosenttia englannin kielellä. Englantia opitaan yhä nuorempana: englanninkielisten päiväkotien määrä on viime vuosina kasvanut.

Lähitulevaisuudessa englantia vieraana kielenä puhuvien määrän odotetaan maailmassa edelleen kasvavan, vaikka englannin saadessa jalansijaa myös sellaisten maiden sisäisessä kommunikaatiossa, joihin se ei perinteisesti ole kuulunut, osa tähän ryhmään kuuluvista siirtyy englantia toisena kielenään puhuvien joukkoon. Englannin opetus on toistaiseksi vähäistä joissakin osissa maailmaa, esimerkiksi monissa entisissä neuvostotasavalloissa ja useissa Afrikassa sijaitsevilla Ranskan entisissä siirtomaissa.

"Excuse me, do you speak Vanuatu English?"

Englannin alueellinen variaatio ja maailmanenglannin standardi

Englannin alueelliset varieteetit, englannit, eroavat toisistaan ääntämykseltään, intonaatioltaan, sanastoltaan tai kieliopiltaan. Varieteettien erityispiirteisiin vaikuttavat monet kielelliset ja kulttuuriset tekijät, esimerkiksi kontaktit muiden alueilla puhuttuihin kieliin. Vakiintuneita englanteja ovat ns. englanninkielisten maiden varieteetit, kuten amerikanenglanti, Australianenglanti tai irlanninenglanti. Voidaan erotella myös useita englantia toisena kielenään käyttävien yhteisöjen varieteetteja,

kuten intianenglanti tai singaporenenglanti. Englannin käytön yhä lisääntyessä syntyy uusia kielen varieteetteja, jotka vähitellen vakiinnuttavat asemansa muiden joukossa. Esimerkkinä äskettäin syntyneestä käsitteestä voidaan mainita euroenglanti, jolla tarkoitetaan Euroopassa, erityisesti Euroopan unionissa, käytettävää englantia.

Alueelliset varieteetit eivät suinkaan ole sisäisesti homogeenisia. Niiden sisällä voidaan erottaa toisistaan poikkeavia alavarieteetteja. Esimerkiksi amerikanenglannissa oma muunnoksensa on afrikkalais-amerikkalaisen väestönosan puhekieli (*African-American Vernacular English*), joka ei maan sisällä ole sidoksissa mihinkään tiettyyn maantieteelliseen alueeseen. Sen sijaan brittienglanti puolestaan voidaan nähdä kattoterminä toisistaan erinäisiltä kielipiirteiltään eroaville maantieteellisesti määrittetyille englanninenglannille, walesinenglannille ja skotlanninenglannille. Varieteettien sisällä on jatkumo edelleen pienempiin alueellisiin ja paikallisiin varieteetteihin, jotka perinteisesti tunnetaan murteina. Pelkästään kielellisin perustein on usein vaikea määritellä, pitäisikö jotakin kielimuotoa kutsua kieleksi, varieteetiksi vai murteeksi. Ero tehdään usein muiden kriteerien avulla; sosiolingvistien hyvin tuntema lausahdus "A language is a dialect with an army and a navy" on yksi tapa nähdä asia (vrt. Peitsara).

Englannin alueellisten varieteettien piirteitä kuulee usein verrattavan brittienglannin tai amerikanenglannin

yleiskielen luonteisiin standardimuotoihin, joita juuri tästä syystä kutsutaan referenssi-standardeiksi. Vertailu on monesti arvottavaa – muiden varieteettien poikkeamia näistä standardeista pidetään helposti virheinä. Myös brittienglannin ja amerikanenglannin keskinäinen arvottava vertailu on yleistä. Nykyään ei kuitenkaan enää voida puhua yhdestä tai edes kahdesta ”oikeasta” englannin kielestä, vaan alueelliset varieteetit elävät omaa elämäänsä, jota brittiläisen tai amerikkalaisen kielenkäytön normit eivät säätele. Alueellinen variaatio on viime vuosikymmeninä ollut vireän tutkimuksen kohteena, ja useimmista päävarieteeteista on saatavilla jo varsin tarkkoja kuvauksia, joiden avulla voi perehtyä niiden ominaispiirteisiin. Myös kielen opetussuunnitelmissa alueellisen vaihtelun huomioiminen on entistä tärkeämpää.

Moninapaisella ajattelutavalla on kauaskantoisia vaikutuksia koko englannin kielen käsitteeseen. Monien kielentutkijoiden, yksittäisten kielenpuhujien, kielenopetuksesta vastaavien ja vanhempien mieliä askarruttavatkin tällä hetkellä uudenlaiset kysymykset. Eriytyykö englanti tulevaisuudessa useaksi erilliseksi kieleksi, joiden puhujat eivät enää ymmärrä toisiaan? Jos englannin kieli ei enää ole syntyperäisten kielenpuhujien ”omaisuutta”, miten voidaan varmistaa, ettei se muiden käsissä muutu sellaiseksi, ettei sitä enää voi tunnistaa englannin kieleksi? Jos kielellä on lukematon määrä hyväksyttyjä olomuotoja, mitä niistä pitäisi vieraana kielenä opettaa ja oppia?

Yhtenä vastauksena englantien alueellisesta eriytymisestä aiheutuviin kysymyksiin nähdään ns. maailman-englannin standardi. Toistaiseksi käsite on lähinnä vain abstraktio, josta puhuvat kielen ammattilaiset. Useimmat tarkoittavat tällä termillä kielimuotoa, joka koostuu päävarieteeteille yhteisestä ytimestä ja joka siten olisi mahdollisimman vapaa keskinäistä ymmärtämistä vaikeuttavista alueellisista ominaispiirteistä, erityisesti sanaston ja idiomien osalta. Keskustelua käydään jo siitä, mitkä englantien piirteistä tuohon standardiin kuuluvat. Toisten mielestä olisi yksinkertaisempaa, jos maailman-englannin standardiksi valittaisiin jonkin nykyisen alueellisen varieteetin standardi. Varieteeteista amerikan-englannilla näyttää tällä hetkellä olevan suurimmat mahdollisuudet tulla maailmanlaajuiseksi standardiksi. Tätä ajatusta vastustavat tietenkin muun muassa britit ja monet Yhdysvaltojen vastaiset tahot. Näyttää kuitenkin perustellulta, että tulevaisuuden kielenoppijat englantia opiskellessaan oppivat juuri maailmanenglannin standardin ja sen lisäksi ovat tietoisia kielen alueellisesta vaihtelusta.



Loton juhlaviikkokampanja. Jyväskylä 2007.

Kuva Päivi Pahta

Englanti Euroopan unionissa

Englanti on Euroopan unionin hallintokielistä tällä hetkellä käytetyin. Sen osuus unionin sisäisessä kommunikaatiossa kasvoi vuoden 1995 laajentumisen yhteydessä, koska se oli monissa unioniin tuolloin liittyneissä maissa, esimerkiksi Ruotsissa ja Suomessa, käytetyin vieras kieli. Seuraavan laajentumisen yhteydessä keväällä 2004 englannin odotetaan edelleen kasvattavan osuuttaan samasta syystä. Myös saksan merkityksen arvioidaan kasvavan.

Joulukuussa 2000 toteutetun eurobarometrin erityiskyselyn perusteella englantia osattiin EU:n alueella Euroopan kielistä eniten. Kyselyyn osallistui silloisista jäsenmaista yhteensä 15 900 henkilöä, jotka muodostivat edustavan otoksen yli 15-vuotiaasta väestöstä eriteltynä iän, sosiaalisen aseman ja koulutustaustan mukaan. Kyselyyn osallistuneista 41 % osasi englantia ensimmäisenä, toisena, kolmantena tai neljäntenä vieraana kielellään. Seuraavaksi osatuimpia olivat ranska (19 %), saksa (10 %), espanja (7 %), italia (3 %), ruotsi (1 %) ja hollanti (1 %). Ensimmäisenä vieraana kielenä englantia puhui 32,6 % kaikista vastanneista. Seuraavaksi yleisin ensimmäinen vieras kieli oli ranska (9,5 %).

Englannin taito vaihteli maittain: englantia puhui jonkinasteisesti noin 80 % ruotsalaisista, tanskalaisista ja hollantilaisista, 70 % luxemburgilaisista, 60 % suoma-

laisista ja noin puolet itävaltalaisista ja saksalaisista. Tilanteet, joissa englantia käytettiin, olivat tärkeysjärjestyksessä seuraavat: lomat ulkomailla, elokuvat/tv, internet, keskustelut työpaikalla, kirjat/sanomalehdet ja keskustelut ystävien kanssa. Käyttötilanteiden kirjo ja tärkeysjärjestys vaihtelivat kielittäin, vaikkakin useimpia vieraita kieliä tarvittiin kyselyn mukaan ensisijaisesti juuri lomamatkalla. Esimerkiksi Internetin käyttöön eivät kyselyyn osallistuneet tarvinneet englannin lisäksi juuri mitään muita kieliä.

Englantia piti hyödyllisimpänä vieraana kielenä yli 80 % vastaajista niissä maissa, joissa se ei ole kansallinen kieli. Kun vastaajilta kysyttiin, olivatko he samaa vai eri mieltä väitteestä ”kaikkien Euroopan unionissa pitäisi osata puhua englantia”, 69 % oli samaa mieltä, 22 % eri mieltä ja 8 % ei osannut sanoa. Suhteellisesti eniten väittämää vastustivat suomalaiset (39 %), kun taas eniten sitä kannattivat hollantilaiset (82 %), luxemburgilaiset (80 %) ja ruotsalaiset (78 %). Oman kielen suojelua piti tärkeänä hieman yli 60 % vastanneista; suomalaisista ja kreikkalaisista tätä mieltä oli jopa 90 % vastanneista.

Englanti Suomessa

Edellä esitellyn Eurobarometrin kyselyn perusteella suomalaiset näyttävät olevan vähemmän innokkaita

omaksumaan englantia kuin monet muut Euroopan kansoista. Kuten muuallakin läntisessä Euroopassa, englannin käyttö on kuitenkin myös Suomessa viime vuosikymmenien aikana lisääntynyt samalla kun kansainvälisten kontaktien määrä on monella elämän-alueella kasvanut. Euroopan unionin ja kiihtyvän kansainvälistymisen vaikutuksesta yhä useampi politiikan, liike-elämän, tieteen, teknologian ja viestinnän alueilla työskentelevä suomalainen käyttää työssään englantia, maailman-kylän *lingua francaa*. Sama koskee luonnollisesti myös matkailualaa. Globalisaation myötä englannista on tullut monilla aloilla välttämätön työväline, jota ilman ei voida toimia. Samalla englannin taidosta on tullut monissa työpaikoissa työllistymisen edellytys.

Englanti on vahvasti läsnä myös niiden suomalaisten arjessa, jotka eivät tarvitse sitä työssään. Sähköisten joukkotiedotusvälineiden kautta englannille altistuvat kaikki uutisvälähdysten sekä erilaisten tieto- ja viihdeohjelmien seuraajat. Suomalaiset ovat myös vahvasti eri puolille maailmaa levittäytyvän angloamerikkalaisen elokuva-, urheilu- ja musiikkikulttuurin vaikutuspiirissä. Kotimaisten tv- ja radiokanavien tai elokuvateattereiden lisäksi angloamerikkalainen viihdekulttuuri välittyy meille kansainvälisten satelliittikanavien kautta. Vaikka Suomessa myytävien kotoperäisten äänitteiden osuus myynnistä onkin Ranskan ohella Euroopan suurimpia, englanninkielisellä musiikilla on keskeinen asema

erityisesti nuorison keskuudessa. Englannin valta-asemaa pop- ja rockmusiikissa vahvistaa se, että muutkin kuin englanninkieliset artistit, suomalaiset mukaan lukien, valitsevat usein esiintymiskielekseen englannin. Tietokoneistuvassa yhteiskunnassa yhä useammalla suomalaisella on kotonaan myös tiedon ja viihteen valtaväylä internet, jonka sivustoista toistaiseksi useimmat ovat englanninkielisiä.

Englanninkielisiä merkkejä kansainvälistymisestä on nähtävissä kaikkialla ympärillämme. Muun muassa monet tutut suomenkieliset yritysnimet on korvattu kansainvälisten asiakkaiden ja liikekumppanien suuhun paremmin luontuvilla englanninkielisillä nimillä. Esimerkiksi käy Metsä-Serla, perinteikäs suomalainen paperinvalmistaja, joka vuonna 2001 otti osana kansainvälistymisprosessiaan käyttöön konserninimen M-real. Konsernin vuosiraportin mukaan nimi perustuu englanninkieliseen ilmaukseen "make it real" ('toteuta se') ja on tärkeä osa konsernin uutta strategiaa. Jo 1990-luvulla alkaneissa pankkifuusioissa jäivät historiaan suomalaisten raha-asioita vuosikymmeniä hoitaneiden Suomen Yhdyspankin ja Kansallis-Osake-Pankin nimet. Muutoksen alkuvaiheessa Unitas ja Merita-nimillä toimineiden pankkien yhdistyttyä ja fuusioituttua kolmen muun pohjoismaisen pankin kanssa konserniksi käyttöön otettiin vuonna 2001 nimi Nordea. Tämän skandinaaviselta kalskahtavan nimen taustalla on pankin tiedotteen mukaan englannin-

kielinen fraasi "Nordic ideas" ('pohjoismaiset ideat'). Pohjoismaisen konsernin virallinen kieli on englantia, kuten myös monen muun Suomessa toimivan kansainvälisen yrityksen, suomalaiseksi edelleen mielletty Nokia mukaan lukien.

Englanti on levinnyt monille sellaisillekin liike-elämän alueille, joilla se ei ole millään tavoin välttämättömyys tai toiminnan edellytys. Suomalaiseen katukuvaan ja kylämaisemaan ovat ilmestyneet kyltit ja valomainokset, joissa supisuomalaisten tuote- ja yritysnimien sijaan asiakkaita kutsuvat englanninkieliset nimet. Puhelinluettelot pursuvat pieniä ja keskisuuria pelkästään kotimaan markkinoilla toimivia yrityksiä, joiden nimet ovat kokonaan tai osittain englanninkielisiä. Tarjolla on monenlaisia palveluita tuottavia centereitä, shoppeja, gruppeja, servicejä, systemsejä, saloneita ja teamejä. Englantia esiintyy yleisesti myös mainoksissa suomen rinnalla. Kokonaan englanninkieliset mainoksetkaan eivät enää ole harvinaisia. Monen lähiöbaarin ja kyläkahvilan ovella hehkuu neonvaloissa tiedote "Open". Vaikka monissa tapauksissa englantia käytettäneenkin vain luomaan tietynlaista mielikuvaa trendikkyudesta ja muodikkuudesta, ne myös kertovat siitä, miten laajasti englantia odotetaan Suomessa ymmärrettävän.

Englannin vahva läsnäolo tuntuu niin suomalaisten puheenparressa kuin painetussa sanassakin. Sanasto on kielen tasoista se, jossa vieraat vaikutteet ensiksi havaitaan

ja josta julkisessa keskustelussa useimmiten puhutaan. Nuorison kielen lisäksi joillakin erikoisaloilla englanninkielistä sanastoa käytetään runsaasti. Erityisesti tieto- ja viestintätekniikkaan liittyvässä kielenkäytössä vilisee englanninkielistä termistöä ja fraseologiaa. Suomenkielisen termistön kehittäminen onkin yksi suomalaisen kielenhuollon haasteista. Pidetään tärkeänä muun muassa sitä, että eri tieteen- ja tekniikan alojen keskeiset termit ovat läpinäkyviä kaikille kansalaisille. Mikäli näin ei ole, tietoyhteiskuntaa uhkaa kielen kautta lisääntyvä eriarvoistuminen: tieto ja tiedon avulla saavutettava hyvinvointi ovat vain niillä, jotka ovat saaneet hyvän koulutuksen ja hallitsevat hyvin *lingua francan*.

Maailmankieleen kohdistuvista asenteista

Maailmankieli on monitahoinen ilmiö; siihen suhtaudutaan eri tavoin ja se herättää ristiriitaisiakin tunteita. Tunteiden kirjo vaihtelee kritiikittömästä ihannoinnista suoranaiseen vihaan. Käytännöllisestä näkökulmasta maailmankieli nähdään useimmiten positiivisena ilmiönä. Arkipäiväisimmin asiaan suhtautuvien mielestä englannin kielen taito on nykymaailmassa samantapainen perustaito kuin lukutaito tai atk-taidot. Usein painotetaan yhteisen kielen käyttökelpoisuutta kommunikaation välineenä yli

kielirajojen sekä sen avulla aikaansaatavaa edistystä ja aineellista hyvinvointia. Näillä perustein englannin taidon yleistymistä ja kielen opetusta halutaan edistää. Englannin käyttöä vallitsevana *lingua francana* pidetään usein myös luonnollisena, joissain tilanteissa jopa neutraalina valintana. Esimerkiksi kansainvälisissä neuvottelutilanteissa, joissa englantia ei ole kenenkään neuvotteluun osallistuvan äidinkieli, sen käytön katsotaan lisäävän eri osapuolten välistä tasa-arvoa. Idealistisella tasolla yhteinen kieli voidaan nähdä myönteisenä osoituksena yhdentyvistä maailmasta, maailmanlaajuisesta yhteisöllisyydestä tai maailmankansalaisuudesta.

On esitetty myös kriittisempiä näkemyksiä. Puhutaan englannin hegemoniasta ja kieli-imperialismista. Englanti nähdään vallan kielenä. Sitä on historiansa aikana käytetty ja monien mielestä edelleen käytetään imperialismiin tai kapitalismiin välineenä, siirtomaavallan tai sortajien kielenä. Monissa yhteisöissä se toimii portinvartijana koulutuksella saavutettavaan tietoon, hyvinvointiin ja sosiaaliseen nousuun; tällä tavoin pidetään yllä maailmanlaajuisista sosiaalista, poliittista ja taloudellista epätasa-arvoa.

Englantia pidetään myös uhkana muille kielille. Kielikontaktien kautta se saa aikaan muutoksia muissa kielissä, joiden puhujat saattavat suhtautua hyvinkin kielteisesti omaan kieleensä ilmestyviin englannin vaikutusta heijastaviin piirteisiin eli anglismeihin. Tunne-

tuin esimerkki lienee ranska, jota sen kotimaassa pyritään monin tavoin poikkeuksellisen aktiivisesti suojelemaan englannin vaikutukselta. Englannin käytön lisääntyessä on vaarana muiden kielten rekisterialan kaventuminen ja asteittainen näivettyminen. Myös motivaatio opiskella muita kieliä saattaa heikentyä.

Levitessään englantia on saanut tappajakielen maineen. Erityisesti tunkeutuessaan suullisen perinteen varassa eläneisiin puheyhteisöihin se on tukahduttanut monien alkuperäiskansojen äidinkielen ja aiheuttanut siten usean kielen kuoleman. Samaan tapaan kuin puhutaan biologisten lajien katoamisesta ja uhanalaisista eläimistä tai kasveista, puhutaan myös uhanalaisista kielistä, joiden suojelun puolestapuhujia on kuitenkin toistaiseksi vasta vähän. Kielikuolema onkin maailmaa köyhdyttävä ilmiö, johon on syytä suhtautua vakavasti. Kielen kuollessa katoaa usein myös ainutkertaista kulttuuriperintöä. Kun otetaan lisäksi huomioon äidinkielen keskeinen, joidenkin näkemysten mukaan kaikkein keskeisin, rooli ihmisen identiteetin luojana ja ylläpitäjänä, on ymmärrettävää, että omaa äidinkieltä uhkaavaa tai sen tukahduttanutta kieltä kohtaan tunnetaan vihaa ja katkeruutta – viedäänhän ihmiseltä silloin yksi tärkeimmistä itsensä ilmaisemisen ja toteuttamisen välineistä. Niin yksilön identiteetin kuin kulttuuriperinteenkin näkökulmasta asiaa ovat käsitelleet

monien historian saatossa englannin jalkoihin jääneiden alueiden kirjailijat.

Oman lukunsa suhtautumisessa englantiiin maailmankielenä muodostavat syntyperäisten kielenpuhujien reaktiot. Kommunikointi muiden kielten puhujien kanssa on heille vaivattomampaa, kun heidän itsensä ei tarvitse opetella vierasta kieltä. Englantia äidinkielenään puhuva matkailija joutuu muita huomattavasti harvemmin tilanteeseen, jossa hän ei selviydy omalla äidinkielellään. Hänen ei myöskään muiden kielten puhujien tavoin tarvitse käyttää aikaa, vaivaa tai rahaa saavuttaakseen sellaisen kielitaidon, jolla pystyy jakamaan tietonsa ja taitonsa muun maailman kanssa. Tämän vuoksi englanninkielisten motivaatio opiskella vieraita kieliä heikkenee, ja samalla heikkenee myös heidän kykynsä ymmärtää vieraalla kielellä kommunikoinnin vaikeutta.

Myös monet syntyperäiset englanninpuhujat kokevat oman kielensä uhatuksi ja katsovat oman identiteettinsä olevan jossakin määrin vaakalaudalla. Monia askarruttaa kysymys siitä, mitä kielelle tapahtuu, kun se ei enää olekaan vain syntyperäisten kielenpuhujien omaisuutta.



Helsingin metron 25-vuotisjuhlakampanja. Helsinki 2007.

Kuva Päivi Pahta

Tulevaisuusnäkymiä

Tulevaisuuden ennustaminen on aina vaikeaa. Taaksepäin katsoen voidaan todeta joidenkin aiempien englannin tulevaisuutta koskeneiden ennusteiden osuneen oikeaan. Englannin nousua uumoiltiin jo varhain. Yhdysvaltain toinen presidentti John Adams ennusti 1700-luvun lopulla englannin saavuttavan maailman arvostetuimman ja yleisimmin puhutun kielen aseman seuraavien vuosisatojen kuluessa. Tunnettu tanskalainen kielitieteilijä Otto Jespersen totesi 1900-luvun alkupuolella, että tärkein yksittäinen asia englannin kielen tulevaisuuden kannalta on se, että se on Amerikan Yhdysvaltojen kieli. Yhdysvaltojen taloudellisen, poliittisen ja kulttuurisen vaikutusvallan kasvaessa maailmassa koko 1900-luvun ajan ennuste osui oikeaan. Monissa Euroopan ja Aasian maissa on 2000-luvun alussa arvosteltu kovin sanoin Yhdysvaltojen maailmanpolitiikkaa, ja jää nähtäväksi, miten

tämä seikka tulevaisuudessa vaikuttaa englannin suosioon.

Kolmannen vuosituhannen alussa englannin valta-asema ei näytä olevan murtumassa. Vaikka haastajaa ei olekaan näköpiirissä, englannin oma nousu maailmankieleksi varsin lyhyen ajan kuluessa muistuttaa siitä, että nopeasti muuttuvassa maailmassa myös suuret muutokset kielten valtasuhteissa ovat mahdollisia lyhyelläkin aikavälillä. Erityisen vaikeaksi ennustamisen tekee se, ettemme tiedä, mitä kielelle tapahtuu, kun se saavuttaa sellaisen koko maapallon laajuisen levinneisyyden kuin englannilla nyt on.

On mahdollista, että englannille käy kuten latalle taannoin: että sen maantieteelliset varieteetit eriytyvät erillisiksi kieliksi ja muodostavat samankaltaisen englantilaisten kielten kieliperheen kuin nykyiset latinaan pohjautuvat romaaniset kielet. Kehityksen kannalta keskeistä on se, miten englannin eri varieteetteja äidinkielenään puhuvat mieltävät oman identiteettinsä suhteessa muiden varieteettien puhujiin ja miten he ymmärtävät toistensa käyttämää kieltä. Molemmat näkökulmat ovat yhtä tärkeitä. Pelkästään keskinäinen ymmärrettävyys ei ole riittävä peruste pitää kielen varieteetteja yhtenä ja samana kielenä. Tämän osoittavat muun muassa keskenään ymmärrettävät ruotsi, norja ja tanska. On oletettavaa, että englantien puhujat vielä toistaiseksi mieltävät puhuvansa samaa kieltä – aiheesta ei

tosin ole saatavilla tutkimukseen perustuvaa tietoa. Hybridejä lukuun ottamatta useimmat varieteetit ovat vielä myös pitkälti keskenään ymmärrettäviä.

Jotakin tulevaisuudesta voidaan ennustaa sen perusteella, mitä kielen muuttumisesta yleisesti tiedetään. Kieli itsessään muuttuu ääntämisen, sanaston ja kieliopin tasolla. Tulevaisuuden englantia ei liene samanlaista kuin mikään tämän päivän englanneista – eihän tämän päivän englantikaan ole samanlaista kuin se englantia, jota Brittein saarilla puhuttiin 1500 vuotta sitten, kun kieli sai alkunsa, tai se englantia, jota William Caxton käytti ensimmäisessä Englannissa painetussa kirjassa vuonna 1476. Varieteetit muuttuvat omassa tahdissaan, mutta myös keskinäisen vuorovaikutuksen vuoksi joiltakin osin myös samaan suuntaan. Eräät viimeaikaiset tutkimukset osoittavat englannin suurimpien alueellisten varieteettien edelleen eriytyvän toisistaan ääntämykseltään mutta lähentyvän toisiaan sanaston alueella. Syynä pidetään erityisesti amerikanenglannin vahvaa vaikutusta ja kulttuurin globaalistumista. Syntyy myös uusia alueellisia muunnoksia.

Myös englannin asema muuttuu. Sen käyttö yleistyy erilaisissa uusissa yhteyksissä sellaisissa maissa, joissa se ei ole väestön pääasiallinen äidinkieli. Tämän seurauksena tapahtuu kvantitatiivisia muutoksia kielen puhujien määrissä. Tulee entistä vaikeammaksi tehdä perinteistä eroa syntyperäisten kielenpuhujien, englantia

toisena kielenään puhuvien ja englantia vieraana kielenä puhuvien välille. Lieneekö se ylipäättään tarpeenkaan? Näyttää myös todennäköiseltä, että yhden englannin standardin sijaan tulevaisuudessa opitaan koulutuksen kautta kaksi standardia: jonkin alueellisen englannin standardi sekä maailmanenglannin standardi. Yhä useammalla englantia äidinkielenään puhuvalla on käytössään kolme eri konteksteihin sopivaa englannin murretta: oma paikallismurre, oman alueellisen varieteetin standardi sekä maailmanenglannin standardi.

On arvioitu, että puolet maailmassa tällä hetkellä puhutusta noin 6000 kielestä kuolee seuraavien vuosikymmenten aikana. Erään arvion mukaan maailmassa kuolee keskimäärin kieli kahdessa viikossa. Pessimistisimpien näkemysten mukaan jopa 90 prosenttia maailman kielistä kuolee kuluvan vuosisadan loppuun mennessä. Osan näistä kielikuolemista aiheuttaa englantia, mutta ei suinkaan kaikkia; myös paikallisen valtakielen asemassa olevat muut kielet tappavat vähemmistökieliä. Tätä taustaa vasten on kuitenkin ymmärrettävää, että termit maailmankieli ja maailmanenglanti herättävät ihmisissä kiihkeitäkin tunteita. Onhan kysymys perustavanlaatuisista asioista, jotka koskettavat jokaista maailman kansalaista: oikeus omaan kieleen, kulttuuriin ja hyvinvointiin.

Myös Suomessa on viime aikoina keskusteltu vilkkaasti englannin asemasta ja sen vaikutuksista suomalaisten elämään, maan kielitilanteeseen ja kotimaisiin

kieliin. Keskustelun kirjo on sama kuin muuallakin. Mielipiteet vaihtelevat englannin hyötyarvoa ja käytännöllisyyttä painottavista näkemyksistä kannanottoihin, joissa ilmaistaan huoli kotimaisten kielten asteittaisesta näivettymisestä ja väestön eriarvoistumisesta englannin taidon perusteella. Myös kotimaisten kielten suojelua ja huoltoa pidetään tärkeänä. Maltillisimmissa puheenvuoroissa korostetaan kielitietoisuuden tärkeyttä, äidinkielen merkitystä ihmisen identiteetin ja kulttuurin rakentumiselle sekä kielten tarkoituksenmukaista työnjakoa. Monikielisyyden arvo nykypäivän maailmassa on kuitenkin kiistaton. J. V. Snellmanin ja oppeja ja A. I. Arwidssonin lentävää lausetta voisi mukailla 2000-luvun alun kansainvälistyvässä ja monikulttuuristuvassa Suomessa vaikkapa näin: ”Ruotsalaisia emme ole, venäläisiksi emme halua tulla, emmekä kaiketi englantilaisiksikaan, olkaamme siis kielitaitoisia ja kielitietoisia suomalaisia.”

KIRJALLISUUTTA

- BURNS, ANNE ja CAROLINE COFFIN. 2001. *Analysing English in Global Context: A Reader*. Open University, Macquarie University & Routledge.
- CRYSTAL, DAVID. 1995/2003. *The Cambridge Encyclopaedia of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press.
- CRYSTAL, DAVID. 1997/2003. *English as a Global Language*. Cambridge: Cambridge University Press.

- CRYSTAL, DAVID. 2000. *Language Death*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Eurooppalaiset ja kielet. Eurobarometrin erityiskysely 54.1b.
http://europa.eu.int/comm/education/policies/lang/languages/consult/ebs_fi.pdf
- GRADDOL, DAVID. 1997/2000. *The Future of English?* The British Council.
<http://www.britishcouncil.org/english/pdf/future.pdf>
- HIIDENMAA, PIRJO. 2003. *Suomen kieli – who cares?* Helsinki: Otava.
- JENKINS, JENNIFER. 2003. *World English: A Resource Book for Students*. London and New York: Routledge.
- Kielenopetuksen monipuolistamis- ja kehittämishanke 1996-2001 KIMMOKE. Loppuraportti. 2001. Helsinki: Opetushallitus.
- MANTILA, HARRI. 2001. The language situation in Finland.
http://www.tooyoo.l.u-tokyo.ac.jp/~kmatsum/Finn/Mantila/mantila_f.html
- MANTILA, HARRI. Kielenhuollon uudet haasteet.
http://www.kotus.fi/www-julkaisut/kielenhuolto/kielenhuollon_uudet_haasteet.shtml
- MCARTHUR, TOM. 2002. *The Oxford Guide to World English*. Oxford: Oxford University Press.
- SKUTTNABB-KANGAS, TOVE. 2000. *Linguistic Genocide in Education – or Worldwide Diversity and Human Rights?* Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- SKUTTNABB-KANGAS, TOVE. 2002. *Why Should Linguistic Diversity be Maintained and Supported in Europe? Some Arguments*. Guide for the development of language education policies in Europe: From linguistic diversity to

- plurilingual education. Reference study. Strasbourg: Council of Europe, Language Policy Division, DG IV.
- TAAVITSAINEN, IRMA ja PÄIVI PAHTA. 2003. English in Finland: Globalisation, language awareness and questions of identity. *English Today* 19/4: 3–15.
- TRUDGILL, PETER ja JEAN HANNAH. 2002. *International English*. 4. painos. London: Edward Arnold.

Päivitys 2014

...yhä vain enemmän

Maapalloistuminen on kuluneen kymmenen vuoden aikana entisestään kiihtynyt. Sen seurauksena maailman eri maiden ja alueiden välinen vuorovaikutus ja riippuvuus toisista on vahvistunut kaikilla yhteiskunnan ja toiminnan tasoilla. Lisääntyvän vuorovaikutuksen ja yhteistoiminnan myötä myös tarve viestiä yli kielirajojen kasvaa. Vaikka kääntämisellä ja tulkkauksella onkin tärkeä rooli ylirajaisessa viestinnässä, englannin käyttö lingua francana edelleen lisääntyy kaikilla elämänalueilla. Etenkin tekniikan, politiikan, talouden, tieteen ja viihteen aloilla toimitaan yhä enemmän englanniksi. Samalla kansalaisten englannin taito lisääntyy: yhä useammat puhuvat englantia yhä paremmin. Tästä kertovat eri puolilla maailmaa tehdyt tutkimukset. Vaikka englannin taito on lisääntynyt ja sen käyttö kasvanut,

monipuolistunut ja arkipäiväistynyt, ei englantia 2000-luvun alun ennusteista huolimatta ole ainakaan vielä saanut virallisen kielen asemaa missään Pohjoismaista, eikä muuallakaan Euroopassa.

Viimeisin eurooppalaisten kielitaitoa ja kieliasenteita koskeva laaja eurobarometrin erityiskysely toteutettiin EU:n jäsenmaissa vuonna 2012. EU:n vuosien 2004 ja 2007 laajentumisten myötä erityiskyselyn piiriin kuului 27 jäsenvaltiota, kun alkuperäisessä artikkelissani raportoitu vuoden 2000 kysely tehtiin silloisissa 15 jäsenvaltiossa. Uudet kyselyn piiriin tulleet jäsenmaat ovat pääosin entisen itäblokin maita, joissa aiemmin pitkään harjoitetun kielipolitiikan johdosta englannin taito on edelleen merkittävästi vähäisempää kuin läntisen Euroopan maissa. Tästä huolimatta laajentuneen EU:n alueella osattiin kyselyn perusteella englantia selvästi enemmän kuin muita vieraita kieliä. Kyselyyn osallistuneista 38 % osasi englantia vieraana kielenä. Seuraavaksi osatuimpia olivat ranska (12 %), saksa (11 %), espanja (7 %) ja venäjä (5 %). Neljäsosa englantia vieraana kielenä puhuvista kertoi pystyvänsä seuraamaan uutisia radiosta ja TV:stä sekä lukemaan sanoma- ja aikakauslehtiä englanniksi. Englanti oli yleisimmin osattu vieras kieli 19:ssä niistä 25 jäsenvaltiosta, joissa se ei ole maan virallinen kieli. Englantia osaavien määrä oli kasvanut lähes kauttaaltaan vuoden 2000 kyselyyn osallistuneissa jäsenmaissa. Hollantilaisista englantia puhui nyt

jonkinasteisesti jopa 90 % – kymmenen prosenttiyksikköä enemmän kuin vuonna 2000. Ruotsalaisista ja tanskalaisista 86 % eli kuusi prosenttia enemmän kuin vuonna 2000 ilmoitti pystyvänsä keskustelemaan englanniksi. Itävallassa englannintaitoisten osuus oli 73 %, yli 20 prosenttiyksikköä vuoden 2000 lukua korkeampi. Suomalaisista englantia puhui 70 % kyselyyn vastanneista; tämäkin luku on kymmenen prosenttiyksikköä korkeampi kuin vuonna 2000. Viidestä EU:n alueella puhutuimmasta vieraasta kielestä englannin ohella vain espanjan taito oli kahdentoista vuoden aikana lisääntynyt; muiden vieraiden kielten taito sen sijaan oli monessa maassa vähentynyt. Englannin käyttötilanteiden kirjossa ei juuri ollut tapahtunut muutoksia. Suhteellisesti eniten englantia käyttivät nuoret, koulutetut ja kaupungeissa asuvat. Kaikista vastaajista 67 % piti englantia yhtenä kahdesta *itselleen* hyödyllisimmästä kielestä; suomalaisista tätä mieltä oli 88 % vastanneista. Yhtenä kahdesta *lapsilleen* hyödyllisimmästä kielestä sitä piti 79 % kaikista vastaajista; vastaava osuus suomalaisten joukossa oli 89 %.

Suomen osalta eurobarometrin erityiskyselyn tulokset ovat monilta osin varsin samansuuntaisia kuin tulokset kansallisesta kyselytutkimuksesta, jonka VARIENG-tutkimusyksikön Jyväskylän yliopiston tutkimusryhmä toteutti vuonna 2007. Tilastokeskuksen kanssa yhteistyössä toteutetussa laajassa kyselyssä kartoitettiin

englannin asemaa ja käyttöä Suomessa sekä siihen kohdistuvia asenteita. Kyselyyn vastasi lähes 1500 15–74-vuotiasta Suomen kansalaista. Tulokset kertovat suomalaisten elämäntapojen ja elinympäristön kansainvälistymisestä. Vastaajista 64 % käytti englantia matkustessaan ulkomailla ja 41 % työssään. Työn ja opiskelun ohella englantia käytettiin myös vapaa-aikana harrastuksissa ja ystävien kanssa. Varsinkin nuorimman ikäryhmän (15–24-vuotiaat) keskuudessa englannin käyttö oli yleistä kaikilla elämänaalueilla.

Valtaosa kansallisen kyselytutkimuksen vastaajista suhtautui myönteisesti englannin kielen lisääntyneeseen käyttöön työelämässä; yli puolet vastaajista suhtautui myös myönteisesti englannin kielen käyttöön yrityksen sisäisenä kielenä. Asenteet englanninkieliseen kouluun olivat tätäkin huomattavasti myönteisempiä; lähes 90 % vastaajista suhtautui englanninkieliseen kouluopetukseen erittäin tai melko myönteisesti. Ylipäätään englantiin suhtauduttiin varsin käytännöllisesti ja sen taitoa pidettiin tärkeänä: työikäisten englannintaitoa piti tärkeänä 80 % vastaajista, ja jopa 97 % oli sitä mieltä, että suomalaisten nuorten täytyy osata englantia. Vain vajaa viidennes vastaajista koki englannin uhkana kotimaisille kielille (18 %) tai suomalaiselle kulttuurille (17 %). Yli puolet vastaajista sen sijaan piti englannin vaikutusta suomen kieleen positiivisena ja rikastavana. Asenteiden osalta tulokset poikkesivatkin kiinnostavalla tavalla esimerkiksi

2000-luvun taitteen julkisesta keskustelusta, jossa englannin yleistyminen Suomessa useimmiten nähtiin uhkana kotimaisille kielille tai kulttuurille. Tämä näkemys korostui muun muassa sanomalehtien yleisönosastojen kirjoituksissa, jotka maalasivat kuvaa englannista usein varsin negatiivisin sanakääntein:

... suomi väistyy englannin tieltä erilaisten käyttötilanteiden kielenä. Sulun on avannut talouselämä, erityisesti kaupallinen mainonta. ... Prosessi on hidas, mutta se etenee yhtä vääjäämättä kuin kasvihuoneilmiö.

(Helsingin Sanomat, mielipide, 30.6.1996)

... englannin ihannointi voi olla vaarallista, ei vain kielemme ja kulttuurimme kannalta, vaan myös suomalaisen osaamisen kannalta.

(Helsingin Sanomat, mielipide, 9.4.1998)

Monet viimeaikaiset tutkimukset kertovat entistä selvemmin, että englannista on tullut monille suomalaisille arkipäiväinen resurssi. Se on läsnä arjessamme jopa siinä määrin, että monet eivät kiinnitä sen läsnäoloon edes juurikaan huomiota. Tuttavien välisten arkisten keskustelujen ohella suomen ja englannin vaihtelua kuulee entistä useammin myös julkisissa puhetilanteissa, kuten TV:n keskusteluohjelmissa tai haastatteluissa. Englantia esiintyy nykyään myös runsaasti suomalaisten suomalaisille kirjoittamissa teksteissä. Sitä tapaa sanoma- ja aikakauslehtien sivuilla monenlaisissa konteksteissa,

esimerkiksi mainoksissa, työpaikkailmoituksissa ja nimitysuutisissa. Sitä esiintyy myös lehtiartikkeleissa erityisesti haastateltavien puhetta siteerattaessa. Kielimaisemassamme sitä esiintyy taajaan; Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen suomen kielen tulevaisuutta käsittelevä raportti kuvaa tilannetta v. 2009 näin:

Näemme mainoksia, opasteita, nimikylttejä, luemme pakkaustekstejä, lyhyitä ohjeita, ravintoloiden ruokalistoja niihin ja niiden kieleen suuremmin huomiota kiinnittämättä. Tällaisiin teksteihin englanti on asettunut suomen rinnalle itsestään selväksi elementiksi, jonka olemassaoloa ei enää edes huomaa; silmien ohi vilahtavat päivittäin sellaiset kuin take away, coffee shop, deli, meals, bakery, wellness, fitness center, personal trainer, open, closed, final sale, store, retail park, outlet, prepaid, online, on, off, fashion... Englannin käyttöä ei yleensä kyseenalaisteta, ja ihmettelijöille perusteeksi mainitaan mm. tyyli, "kansainvälisyys", tottumus ja sopivan suomenkielisen sanan puuttuminen.

(Hakulinen ym. 2009: 192)

Maailma puhuu englantia siis yhä enemmän. Samoin Suomi. Mutta eivät kuitenkaan kaikki. Kansallisen kyselytutkimuksen mukaan suomalaiset jakautuvat englannin kielen käyttäjinä kolmeen ryhmään: ns. osattomiin, osallisiin ja englannin täysin omakseen ottaneisiin. Suuri enemmistö, 78 %, kuuluu osallisiin, jotka ovat opiskelleet englantia useita vuosia, osaavat sitä jonkin verran ja tulevat sen avulla toimeen silloin kun sitä tarvitsevat. Englannin omakseen ottaneita, käytännössä kaksikielisiä,

on noin 16 % suomalaisista. He ovat opiskelleet englantia yli 10 vuotta, arvioivat englannin taitonsa hyväksi ja käyttävät sitä usein. He ovat pääosin nuoria tai keski-ikäisiä kaupungissa asuvia suomalaisia, korkeasti koulutettuja ja toimivat johtavissa tai asiantuntijatehtävissä. Heidän elämäntapaansa kuuluvat monikielisyys, globaalit kulttuuriset virtaukset sekä liikkuvuus. Pieni vähemmistö suomalaisista, 6 %, on opiskellut englantia vähän tai ei lainkaan, ei puhu eikä ymmärrä sitä lainkaan. Tähän ryhmään kuuluu paljon maaseudulla asuvia vanhempia ihmisiä, joilla on vähän koulutusta ja jotka työskentelevät pääosin suorittavan työn ammateissa.

Englanninkielistyvässä ympäristössä osan kansalaisista voidaan siis katsoa olevan jonkinasteisessa syrjäytymisvaarassa. Vaikka englantia osaamattomien määrä todennäköisesti on tulevaisuuden Suomessa häviävän pieni, muistuttaa tämä havainto niistä englannin kielen globalisaation seurauksista, jotka eivät suomalaisen yhteiskunnan tai kansalaisten näkökulmasta ole yksiselitteisen myönteisiä – seurauksista, jotka liittyvät kiinteästi kansalaisten kielellisiin oikeuksiin sekä tasa-arvoa ja hyvinvoinnin jakautumista koskeviin kysymyksiin. Samalla kun englannista on tullut monille arkipäiväinen resurssi, siitä on myös tullut jakolinja, joka jakaa kansalaisia yhteiskunnallisen osallisuuden ja hyvinvoinnin suhteen.

Englannin yleistymiseen liittyy myös kiinteästi kysymys muiden vieraiden kielten taidosta. Viime vuosina onkin huolta aiheuttanut suomalaisten kieli-varannon vähittäinen kaventuminen. Englannin aseman korostuu kaikilla koulutusasteilla ja samalla useista kielikoulutuksen monipuolistamishankkeista huolimatta muita kieliä opiskellaan vähemmän; tämä näkyy peruskouluvalintojen supistumisena, ylioppilastutkin-noissa suoritettujen kielikokeiden määrän vähenemisenä ja yliopistoon kieliä opiskelemaan hakeutuvien määrän laskuna. Onkin puhuttu kielten kriisistä, jonka jopa pelätään heikentävän suomalaisten kansainvälistä kilpailukykyä.

LÄHTEITÄ

- BLOMMAERT, JAN, SIRPA LEPPÄNEN, PÄIVI PAHTA ja TIINA RÄISÄNEN. 2012. *Dangerous Multilingualism: Northern Perspectives on Order, Purity and Normality*. London & New York: Palgrave Macmillan.
- Europeans and their Languages. Special Eurobarometer 386. http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_386_en.pdf
- HAKULINEN AULI, JYRKI KALLIOKOSKI, SALLI KANKAANPÄÄ, ANTTI KANNER, KIMMO KOSKENNIEMI, LEA LAITINEN, SARI MAAMIES ja PIRKKO NUOLIJÄRVI. 2009. *Suomen kielen tulevaisuus. Kielipoliittinen toimintaohjelma*. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

http://scripta.kotus.fi/www/verkkojulkaisut/julk7/suomen_kielen_tulevaisuus_kotus_verkkojulkaisuja_7.pdf

LEPPÄNEN, SIRPA, TARJA NIKULA ja LEILA KÄÄNTÄ. 2008. *Kolmas kotimainen. Lähikuvia englannin käytöstä Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

LEPPÄNEN, SIRPA, ANNE PITKÄNEN-HUHTA, TARJA NIKULA, SAMU KYTÖLÄ, TIMO TÖRMÄKANGAS, KARI NISSINEN, LEILA KÄÄNTÄ, TIINA VIRKKULA, MIKKO LAITINEN, PÄIVI PAHTA, HEIDI KOSKELA, SALLA LÄHDESMÄKI ja HENNA JOUSMÄKI. 2009. *Kansallinen kyselytutkimus englannin kielestä Suomessa: käyttö, merkitys ja asenteet*. Jyväskylä Studies in Humanities 132. University of Jyväskylä. <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-39-3815-4>.

PAHTA PÄIVI ja IRMA TAAVITSAINEN. 2010. English in Intrnational Public Discourse. Teoksessa Bernd Kortmann ja Johan van der Auwera (toim.) *The Languages and Linguistics of Europe: A Comprehensive Guide*. Berlin: De Gruyter Mouton.

TUOKKO, EEVA, SAULI TAKALA, PÄIVIKKI KOIKKALAINEN ja ANNA-KAISA MUSTAPARTA. 2012. *Kielitivoli! Perusopetuksen vieraiden kielten opetuksen kehittämishankkeessa 2009–2011 koettua: tuloksia ja toimintatapoja*. Helsinki: Opetushallitus. <http://www.oph.fi/www.oph.fi/julkaisut/2012/kielitivoli> !.

KIRJOITTAJASTA

[PÄIVI PAHTA](#) on englantilaisen filologian professori Tampereen yliopiston Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikössä ja toimii yksikön varajohtajana. Hän johtaa Suomen Akatemian vuosina 2012–2016 rahoittamaa hanketta [Multilingual Practices in the History of Written English](#), jossa tarkastellaan monikielisiä käytänteitä kirjoitetun englannin kielen historiassa keskiajalta aina nykypäiviin asti ja kehitetään korpusmenetelmien käyttöä aiheen tutkimuksessa. Hän myös kiinnostunut englannin kielen asemasta Suomessa ja osallistui Jyväskylän yliopiston tutkimusryhmän jäsenenä englannin käyttöä Suomessa koskevan kansallisen kyselytutkimuksen toteuttamiseen vuonna 2007. Tutkimuksen raportti on julkaistu sekä [suomenkielisenä](#) vuonna 2009 että [englanninkielisenä](#) vuonna 2011.

ANTTI SUMMALA

Internetin valtakieli?

Internetin syntyhistoriaa: Yhdysvaltojen vastaus Sputnikille

Internetin historia alkaa vuodesta 1958, jolloin Yhdysvaltojen puolustusministeriö perusti ARPA-tutkimusprojektin edistämään Yhdysvaltojen johtoasemaa erityisesti sotilaskäyttöön soveltuvassa tutkimuksessa. ARPA syntyi vastauksena Neuvostoliiton edellisenä vuonna laukaisemalle Sputnik-satelliitille. Projektin käyttöön kehitetty tietoverkko ARPANET otettiin käyttöön vuonna 1969. Se yhdisti ensi aluksi vain muutamia pohjois-amerikkalaisia yliopistoja ja valtion virastoja, mutta siitä saivat alkunsa tutkimuskäyttöön suunnatut, tutkimus- ja oppilaitoksia yhdistävät tietoverkot, 1980-luvun alussa myös internet. Internet kehitettiin suurelta osin Yhdysvalloissa, ja niinpä sen termistö ja rakenteet ovat englanninkielisiä. Tieteen *lingua franca* englannista tuli internetin ehdoton valtakieli. Tämä on huolestuttanut niitä, jotka jo ennestään ovat karsastaneet englannin

asemaa maailmankielenä; esimerkiksi Ranskan presidentti Jacques Chirac on nimittänyt internetiä ”vakavaksi vaaraksi ihmiskunnalle”. Viimeisten kymmenen vuoden aikana internet on kasvanut rajusti ja sen sisältö on yhtä lailla monipuolistunut. Samalla myös internetissä käytettyjen kielten kirjo on suurentunut valtavasti.

Internet kansainvälistyy

Vuodelta 1997 oleva tutkimus, jossa etsittiin www-palvelimia internetavaruudesta satunnaisotoksella, kirjasi viisi internetissä käytetyintä kieltä seuraavasti: englanti (82,3 %), saksa (4 %), japani (1,6 %), ranska (1,5 %) ja espanja (1,1 %). Englannin kielen 80 %:n osuutta internetsivuista siteerattiinkin pitkään tämän tutkimuksen jälkeen. Samana vuonna maailman viisi yleisintä kieltä (engcomallin mukaan) olivat kiina (1113 milj. äidinkielenään puhujaa), englanti (372), hindi/urdu (316), espanja (304) ja arabia (201). Internet on kuitenkin muuttunut merkittävästi sitten vuoden 1997. AlltheWeb-hakukoneen tilasto sen indeksoimien 2,1 miljardin sivun kielijakaumasta vuodelta 2002 kertoo internetin nopeasta monikielisyymisestä. Englanti oli yhä listan kärjessä, mutta sen osuus oli pudonnut 63,4 %:iin. Saksa (6,6 %), japani (6,1 %) ja ranska (3 %) pitivät sijansa ja vahvistivat asemaansa, mutta viidenneksi oli noussut korea 2,4 % osuudella.

Kuten japanin- ja koreankielisten sivujen määrän nopeasta kasvusta voi päätellä, erilaiset kirjoitusjärjestelmät eivät enää ole esteenä internetin monikielistymiselle. Internetiä on kuulutettu englannin kielen maailmanvalloituksen lippulaivaksi. Englanti on todellakin juurtunut syvälle internetin rakenteisiin ja kulttuuriin, mutta kuinka pitkään sen valta-asema säilyy Kiinan, Intian ja arabiankielisen maailman teknologisoituessa?

Kansallinen netti?

Internetsivujen suhteellisia määriä vertailtaessa tulee muistaa, että internet on joukko toisiinsa yhdistettyjä, samalla periaatteella toimivia tietoverkkoja, joilla ei ole sisällöltään yhteistä suunnitelmaa. Niinpä internetin kasvaessa myös sen redundanssi kasvaa: samoja palveluita ja samaa tietoa sisältäviä sivuja luodaan yhä uudelleen, myös eri kielillä. Kahdeksan viime vuoden aikana internet on kasvanut kooltaan kahdeksantoistakertaiseksi, ja esimerkiksi japanilaisen osoitealueen palvelimia on tällä hetkellä yhtä paljon kuin koko internetissä oli palvelimia kahdeksan vuotta sitten. Kun omalla kielellä kirjoitettujen sivujen määrä internetissä lisääntyy, tiedonhakuun ei enää välttämättä tarvita englannin kielen taitoa ja yksinomaan äidinkielisten internetpalveluiden käyttö yleistyy. Tämä korostuu

esimerkiksi kiinan, korean, japanin, arabian, heprean ja thain kielten kohdalla. Muuta kuin latinalaista merkistöä käyttävät kielet eroavat välttämättä muunkielisestä internetistä jo teknisistä syistä: sääntöjä, joilla eri merkistöjä tulkitaan, on useita, ja niissä on keskinäisiä päällekkäisyyksiä ja sisäisiä epäloogisuuksia. Ennen kuin useimmat kirjoitusjärjestelmät huomioon ottava yhteinen säännöstö, kuten Unicode, saadaan laajaan käyttöön, nämä tekniset ongelmat edistävät osaltaan esimerkiksi japanilaisen internetin kehittymistä itsenäiseksi kokonaisuudeksi.

Internetin luetuimmat sivut ja suosituimmat kaupalliset palvelut ovat kuitenkin yhä englanninkielisiä. Myös valtaosa internetistä löytyvästä viihteestä, kuten virtuaalimaailmoista ja peleistä, on mahdollisimman suuren yleisömäärän tavoittamiseksi toteutettu englanniksi. Yleinen trendi on, että uudet palvelut ja tuotteet ilmestyvät internetiin ensin englannin kielellä ja näistä suosituimmat saavat seuraajia eri puolilla maailmaa. Esimerkkinä tästä on valtavan suosion saanut internet-huutokauppa eBay, joka on poikinut lukemattoman määrän samalla periaatteella toimivia sivustoja eri maissa. Internetin kasvaessa useimmat palvelut löytyvät siis myös vaikkapa suomeksi, ja kansainväliset palvelutkin pyrkivät lisäämään käyttäjäystävällisyyttään tukemalla useita kieliä. Älykkäät hakukoneet tunnistavat käyttäjän selaimen kieliasetuksen, painottavat hakutuloksissa hänen

äidinkielellään kirjoitettuja sivuja ja tarjoavat automaattisesti tehtyjä käännöksiä vieraskielisistä sivuista.

Internetenglannin erityispiirteet

Vielä nyt englannin kielen taito on kuitenkin välttämätön, jos haluaa käyttää internetiä mahdollisimman tehokkaasti. Mutta millaiseen englantiiin internetissä törmää? Internetiä käytetään yleisimmin vielä toistaiseksi tietoavaruutena, ja sen kaikkein tärkein tietolähde ovat hakukoneiden indeksoimat www-sivut. Painetusta sanasta poiketen merkittävä osa www-sivuilla olevasta materiaalista on ns. raakatekstiä, eli se ei ole käynyt läpi perusteellista toimitus-, kielentarkastus- ja uudelleenkirjoitusprosessia. Internetiin kerääntyy kiihtyvään tahtiin tätä englanninkielistä raakatekstiä, jollaisen kanssa varsinkaan englantia vieraana kielenä puhuvat eivät aiemmin ole olleet tekemisissä. Miten tämä vaikuttaa englannin kielen oppimiseen? Entä millainen vaikutus on niillä miljoonilla englanninkielisillä sivuilla, joita englantia vieraana kielenä puhuvat julkaisevat? Toisaalta suuri osa internetissä olevasta materiaalista on yhä toimitettua, usein painetun tekstin toisintoja, ja sen painoarvo yleisömäärässä mitattuna on suurempi kuin yksittäisten käyttäjien luomien sivujen. Kuka tahansa yksittäinen ihminen lukee koko www:n sivutarjonnasta vain häviävän pienen osan, ja hänen

suunnistustaan internetissä ohjaavat hakukoneet ja muissa medioissa tapahtuva mainonta.

Kehittyneet hakukoneet, kuten Google, painottavat hakutuloksia antaessaan sivuja muun muassa sen mukaan, kuinka paljon linkkejä kuhunkin sivuun löytyy muista hakukoneen tietokannassa olevista sivuista. Tämä johtaa ”luonnonvalintaan” *www:ssä*: hyvin suunnitellut ja kirjoitetut, huolellisesti tehdyt ja asiapitoiset sivut tulevat useammin linkitetyiksi, ja sellaisten sivujen tekijä kiinnittää huomiota myös sivujensa kieliasuun. Kiinnostava ilmiö ovat sisällöltään tai kieliasultaan surkeita sivuja etsivät ja parodioivat sivustot, joiden huima suosio viittaa tietynlaiseen itsesensuuriin internetin käyttäjien taholta. Internetin käyttäjiä hyvin suunnitelluille sivuille ohjaa myös mainostus: hakukoneet saavat tulonsa sponsoroiduista hakutuloksista, ja näiden linkkien takaa löytyvät kaupalliset sivut eivät toimitusprosessiltaan ja siten kieliasultaan juuri eroa perinteisistä medioista. Internetin yleistyessä *www*-sivustoja mainostetaan myös muissa medioissa. Tällä on suuri vaikutus siihen, millaisia ja minkäkielisiä verkkosivuja kunkin alueen ihmiset lukevat.

Sähköposti ja keskusteluryhmät – internetin sosiaalinen avaruus

Internetviestintä ei kuitenkaan rajoitu pelkästään www-sivuilla julkaistuu materiaaliin. Tietoavaruuden lisäksi internetissä on myös sosiaalinen avaruus. Sähköposti ja keskusteluryhmät ovat tuoneet ihmisten ulottuville aivan uudenlaisia viestinnän muotoja. Sähköpostiviestit tarjoavat helpon ja nopean vaihtoehdon kirjepostille, mutta tämä helppous on johtanut siihen, että sähköpostiviestit eivät enää juuri muistuta kirjeitä. Kirjoittajat, jotka ovat tutkineet sähköpostin vaikutusta englannin kielen ilmaisuun, ovat tulleet siihen tulokseen, että sähköposteissa käytetty tyyli ei niinkään muuta kirjeiden kirjoittamisen käytäntöjä vaan luo olemassa olevien rinnalle uuden, erilaisen tyyliä. Sähköpostiakin enemmän totutusta viestinnästä poikkeavat internetin keskusteluryhmät.

Keskusteluryhmien tosiaikainen, kirjoitettu viestintä rikkoo puhutun ja kirjoitetun kielen välisiä rajoja: kielenkäyttö, puheenaiheet ja ilmaisut muistuttavat selvästi puhetta, mutta kirjallinen viestintätapa asettaa melkoiset rajoitukset ilmaisulle. Verkkojuttelu, ”chatti”, on yhtä lailla hetkeen sidoksissa kuin kasvokkain käytävä keskustelu, mutta jokainen lausahdus tallentuu keskustelijoiden näkyviin ja mahdollisesti lokitiedostoon, mistä sen voi myöhemmin kaivaa esille. Sähköpostin ja keskusteluryhmien ehkä merkittävin ominaisuus on se, että ne eivät

muun internetin tavoin tunnusta maiden rajoja tai maantieteellisiä etäisyyksiä (paitsi tietyissä ongelmatapauksissa, niistä lisää myöhemmin). Vuonna 2003 tehdyt internetkäyttäjien kyselytutkimukset antoivat ensimmäistä kertaa viitteitä siitä, että www on menettämässä asemaansa internetin tärkeimpänä käyttömuotona. Sähköposti on jo pitkään kilpaillut tästä kunniasta, mutta nyt keskusteluryhmät ja pikaviestipalvelut (tekstiviestin kaltainen internetpalvelu) vievät internetkäyttäjien aikaa jatkuvasti enemmän, kun muiden internetpalveluiden suosio on tasaantunut tai laskussa. Internetin sosiaalinen avaruus on vasta nyt aukenemassa valtaosalle sen käyttäjistä.

Kirjoitettua puhetta: uusi tyyli kehittyä

Teknisten rajoitusten vuoksi keskusteluryhmissä on kehittynyt uudenlaisia kommunikaatiostrategioita. Yksi niistä ovat internetistä muuhunkin käyttöön levinneet hymiöt. Luonnolliseen puheeseen tuskin ilmestyy toista yleistä strategiaa, viestin osoittamista: jokainen lausahdus aloitetaan viestin kohteen nimellä silloin, kun väärinkäsityksen vaara on suuri. Koska useimmissa keskusteluryhmissä keskustelukumppanin viestin näkee vasta kun koko lausahdus on valmis, reagoiminen ja vastaaminen on

hidasta, ja luonnollisesta puheesta poiketen keskustelija joutuu odottamaan tietämättä, mitä vastapuoli on tekemässä. Uudenlaiset vuoronottamisstrategiat, kuten keskustelun käyminen kahdesta aiheesta samanaikaisesti, minimoivat odottamisajan. Lyhenteiden käyttö nopeuttaa puhetta hitaampaa kirjoitusprosessia, ja tavallisimmat englanninkielisten keskusteluryhmien lyhenteet ovat vuotaneet niin muunkielisiin keskusteluryhmiin kuin käyttöön muualla internetissä, ja välistä sen ulkopuolellakin. Sitaatti 15-vuotiaan yhdysvaltalaispojan kesätyöhakemuksesta, ”i want 2 b a counselor because i love 2 work with kids” kertoo, kuinka varsinkin lapset ja nuoret ovat alttiita käyttämään ”chatin” kieltä muissakin yhteyksissä (ks. Ratia ja Suhr).

Vertailin vuonna 2000 tehdyssä tutkimuksessa lyhenteiden käyttöä erilaisissa internetviestinnän muodoissa, ja havaitsin että nimenomaan käytettävissä olevan ajan rajallisuus (aikakriittisyys) lisää lyhenteiden käyttöä. Vähemmän kiireellisessä (ei-aikakriittisessä) internetviestinnässä, kuten sähköpostissa, www-keskustelupalstoilla ja uutisryhmissä, lyhenteiden ja symbolien kuten hymiöiden käyttö vaikuttaisi olevan lähinnä tietynlaisen internettyylin tavoittelua. Monille internetviestinnän muodoille tyypillistä onkin epävirallisuus ja vapaamuotoisuus, jollaiseen puhuja tuskin antautuisi keskustellessaan ventovieraan kanssa kasvotusten. Useissa keskusteluryhmissä sen sijaan tavallisen, koh-

teliaan englannin käyttö antaa puhujasta jäykän ja epäluonnollisen vaikutelman. Voiko tämä olla merkki uuden englannin alalajin muodostumisesta? Tyyliiltään yksinkertaistettu, yhtenäisen vapaamuotoinen kieli olisi luonteva ratkaisu tilanteeseen, jossa puhujat voivat iältään, kansallisuudeltaan ja sosiaaliselta asemaltaan edustaa melkein mitä tahansa ryhmää.

Kutistuva internet ja katoava chatti?

Toinen mahdollisuus on se, että keskivertokäyttäjän internetmaailma pienenee ja tulevaisuudessa keskustellaan kansallisesti tai kielialueen sisällä. Varsinkin suuret kielet ja eri merkistöjä käyttävät kielet tulevat todennäköisesti kehittämään omanlaisensa internetkeskustelukulttuurin. Keskusteluryhmien suosion huikea kasvu Suomessakin kertoo siitä, kuinka internet kasvaessaan samalla jakaantuu kielialueisiin. Vaikka tunnetuin keskusteluryhmien muoto Internet Relay Chat eli IRC on suomalaisen Jarkko Oikarisen jo vuonna 1988 kehittämä, keskusteluryhmät ovat vasta viime vuosina päässeet suuren yleisön suosioon. Keskusteluryhmien osalta internetin maantieteelliseen osittumiseen on myös tekninen syy. Pitkät etäisyydet ja huonot tietoliikenneyhteydet aiheuttavat vakavia ongelmia keskusteluun, kun viestien saapuminen hidastuu ja osanottajat putoavat

ajoittain keskustelusta pois tietoliikennekatkosten vuoksi. Samat tekniset rajoitukset koskevat myös tulevaisuuden keskusteluryhmiä, joissa ääni ja kuva korvaavat ”kirjoitetun puheen”. Tällaiset keskusteluryhmät tekevät vieraskielisiin keskusteluihin osallistumisen nykyistä haastavammaksi mutta tarjoavat ennennäkemättömiä mahdollisuuksia vieraan kielen opiskeluun. Jo lähitulevaisuudessa kirjoitetun puheen ongelmia saattaa ratkaista kehittyvä puheentunnistustekniikka. Nykyinen verkkojuttelu, ”chatti”, saattaa jäädä uuden teknologian jalkoihin, mutta sen vaikutukset tulevat näkymään internetin kielenkäytössä vielä pitkään.

Englannin lippulaivan tulevaisuus

Vielä nyt englannin asema internetin kielenä on kuitenkin kiistämätön. Internet vahvistaa englannin kielen asemaa taloudellisesti kannattavana kielenä oppia: internetissä toimivat kansainväliset yritykset ja tutkimusryhmät käyttävät työkielenään enimmäkseen englantia. Koska englanninkielinen maailma yhä johtaa internetin kehitystä, muunkielinen internet muotoutuu englannin vaikutuksen alaisena. Samalla internetistä on tullut uusi, näennäisen ehtymätön englanninkielisten lainasanojen lähde muihin kieliin. Tämän vaikutuksen voi huomata esimerkiksi siinä, kuinka ”electronic”-sanasta lyhennetyn ”e”-etuliitteen

käyttö on yleistynyt suomenkin kielessä tarkoittamaan jotakin internetiin tai yleisemmin tietotekniikkaan liittyvää. Internet luo yhä useammille ihmisille mahdollisuuksia ja painetta kommunikoida englanniksi, ja englantia toisena kielenään puhuvien määrä epäilemättä kasvaa internetin vaikutuksesta. Toisaalta englannin asema internetin *lingua francana* tarkoittaa myös sitä, että englantia toisena tai vieraana kielenä internetissä käyttävien ihmisten määrä on paljon suurempi kuin syntyperäisten puhujien määrä. Kiinnostava kysymys on, miten tämä vaikuttaa englannin itsensä kehitykseen, mutta sitä, kuten kielenmuutosta yleensä, on mahdotonta ennustaa.

Englantia vieraana kielenä puhuvilla on erilainen kommunikatiivinen tarve sen käyttöön kuin englantia äidinkielenään puhuvilla. Myös internetissä vieraalla kielellä haetaan sellaista, mitä omalla kielellä ei ole saatavissa. Jos tulevaisuuden internetissä tai sen seuraajassa on tarvetta yhteiselle kielelle, se on todennäköisemmin jonkinmuotoinen englanti kuin mikään muu kieli. Odottamaton kehitys konekäännösteknologiassa saattaa tietenkin tehdä yhteisen kielen tarpeettomaksi. Ratkaisevaa internetenglannin kehitykselle on kuitenkin se, millä tavoin ja millä kielellä muiden kuin englanninkielisten maiden asukkaat käyvät lähitulevaisuudessa internetkeskustelunsa ja miten nousevien talousmahtien kulttuuri-vaikutus näkyy maailman suurimmassa tietoverkossa.

LÄHTEITÄ, LISÄTIETOA JA LINKKEJÄ

CRYSTAL, DAVID. 2000. *Language and the Internet*. Cambridge:

Cambridge University Press.

Domain Name Distribution, 1996–2003. Internet Software

Consortium: <http://www.isc.org>

FRIESS, STEVE. 2003. Yo, can u plz help me write English? *USA*

Today, 31.3.2003

GRADDOL, DAVID. 1997. *The Future of English*. The British

Council: <http://www.britishcouncil.org>

Journal of Computer Mediated Communication:

<http://www.ascusc.org/jcmc>

Hobbes' Internet Timeline:

<http://www.zakon.org/robert/internet/timeline/>

English Company, The:

<http://www.english.co.uk>

Unicode-merkistö:

<http://www.unicode.org>

Hakukone AlltheWeb:

<http://www.alltheweb.com>

Hakukone Google:

<http://www.google.com>

KIRJOITAJASTA

ANTTI SUMMALA on pelisuunnittelija. Hän on työskennellyt suuren kansainvälisen yleisön tavoittaneiden pelien parissa, ja päässyt seuraamaan niiden kehittymistä viestintäkanavina. Englannin asema internet-moninpelaamisen valtakielenä ei ole

hänen kokemuksensa perusteella itsestään selvä: alun perin englanniksi julkaistut pelit on käännetty tämän kirjan julkaisuhetkellä 12 eri kielelle. Pelien kääntäminen on ollut välttämättömyyttä erityisesti japanilaisten ja kiinalaisten, mutta myös esimerkiksi venäläisten ja saksalaisten pelaajien tavoittamiseksi. Vaikka englanninkielinen peli tavoittaakin osan näiden kielialueiden pelaajista, käännettynä sen suosio on paljon suurempi. Käännöksen myötä kaikkien kyseisten alueiden pelaajien (joka voi olla merkittävä osuus mobiililaitteiden käyttäjistä) tarve käyttää englantia Internet-viestinnässä vähenee.

IRMA TAAVITSAINEN

Tieteen englanti – ei kenenkään äidinkieli

Englanti tieteen kielenä

Englannin kieli on tieteen kiistaton maailmankieli, laajan monikansallisen ja monikielisen tiedeyhteisön *lingua franca*. Tiede on tästä hyvä esimerkki, koska se on vanhastaan ollut kielenkäytön suunnannäyttävä ”kovien” tieteiden joukossa. Muut seuraavat sen kehityslinjoja, ehkä hiukan myöhemmin, ehkä vähän kesymmin. Tiedeyhteisön laajeneminen näkyy selvästi tiedelehtien sivuilla kirjoittajien kotipaikoissa. *British Medical Journalin* artikkelit tulevat joka puolelta maailmaa: heinä-, elo- ja syyskuun artikkelien laatijat vuonna 2003 olivat kotoisin ainakin kahdeksastatoista eri maasta eivätkä ainoastaan englantia puhuvista. Esimerkiksi Euroopan maista olivat edustettuina Ranska, Espanja, Saksa, Sveitsi, Tanska ja Suomi.

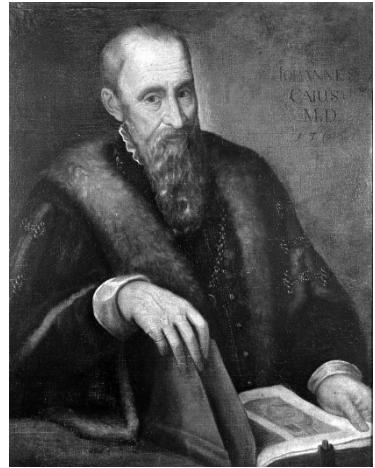
Englanti valtaa alaa muillakin rintamilla, jopa kotioiloissa. Helsingin yliopistossa vuonna 2002 tarkas-

tetuista 118:sta lääketieteen väitöskirjasta vain yksi oli kirjoitettu suomeksi, muut englanniksi. Tilanne oli sama edellisenä vuonna ja useina aiempinakin. Suomeksi julkaistut tutkimukset kuuluvat yleensä kansanterveys-tieteeseen, mutta kliiniset alat, kuten kirurgia ja sisätaudit, julkaisevat melkeinpä poikkeuksetta englanniksi. Myös humanistisen tiedekunnan väitöskirjoista vuosina 2001–2002 oli 56 prosenttia kirjoitettu englanniksi, vaikka lukuun on sisällytetty suomen kieli ja useita kansallisia tieteitä. Jopa suomen kielen alalla julkaistiin yksi väitöskirja englanniksi. Tilanne on meillä samanlainen kuin Ruotsissa, muissa Pohjoismaissa, muualla Euroopassa ja maailmanlaajuisestikin. Tiedeyhteisön laajeneminen asettaa vaatimuksensa myös tieteelliselle kirjoittamiselle. Lähes kaikissa akateemisissa ammateissa on osattava englantia, jotta voisi toimia täysipainoisesti työyhteisönsä jäsenenä. Tiedeyhteisössä englannin taito on alalla kuin alalla välttämätön.

Tieteen *lingua franca*

Englanti yleismaailmallisena tieteen valtakielenä on ehkäpä yllättävänkin uusi tulokas. Vielä 50 vuotta sitten se kilpaili muiden eurooppalaisten kielten, varsinkin saksan ja ranskan, kanssa johtopaikasta. Aiemmin vuosisatojen ajan tieteen kiistaton valtakieli oli latina.

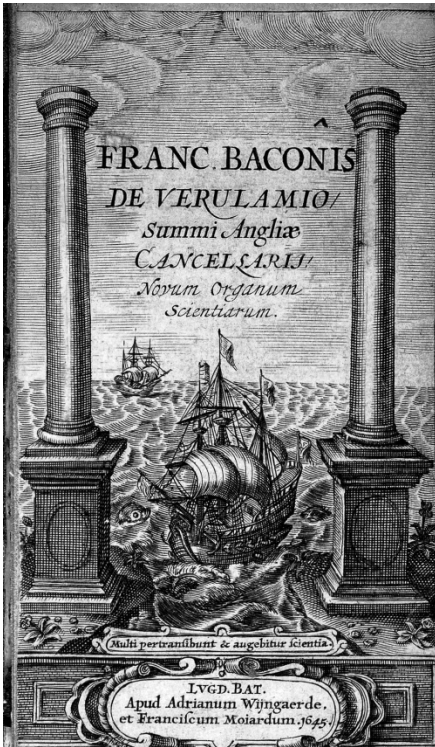
Antiikin tieteelliset opit olivat alun perin lähtöisin Kreikasta, ja ne kulkeutuivat pääosin arabimaailman kautta latinaan. Tieteellisen kirjoittamisen käytänteet, konventiot, luotiin aluksi klassisilla kielillä, kreikaksi ja latinaksi, joista ne siirtyivät enemmän tai vähemmän muuntuneina kansankieliin. Englannissa latina oli tieteen valtakieli aina 1700-luvulle, ja sen käyttö jatkui myöhemminkin. Murroskautta



John Caius (1510–1573)

Kuva Wellcome Images, London

latinan ja englannin suhteessa oli 1600-luku ja 1700-luvun alku. Useat tuon ajan tiedemiehet kirjoittivat ja julkaisivat sekä latinaksi että englanniksi: John Caius kirjoitti muuten latinaksi mutta tyypillistä englantilaista kuumetautia "the sweating sickness" käsittelevän teoksensa englanniksi vuonna 1552; Francis Baconin *The Advancement of Learning* (1605) oli kirjoitettu englanniksi mutta *Novum Organum* (1620) latinaksi; William Harveyn merkkiteos verenkierrosta (1628) samoin latinaksi mutta Isaac Newtonin *Optics* (1704) englanniksi.



Francis Baconin *Novum Organum*-teoksen kansi (1620)

Kuva Wellcome Images, London

Suomessa latina oli tieteen valtakieli paljon myöhemmälle ajalle. Ruotsi nousi tieteen kieleksi 1800-luvulla ja suomi vasta 1900-luvun alkupuolella. Helsingin yliopiston opetuskieleksi suomi säädettiin ruotsin rinnalle vuonna 1924, ja nykyisinkin voimassa oleva kaksikielisyysden takaava kiintiöjärjestelmä on peräisin vuodelta 1937. Vaikka tilanne muuttui kansan valtakielen hyväksi Englannissa jo muutamaa vuosisataa aiemmin, anglo-saksisen kulttuurin läpimurto englanninkielisen yhteisön ulkopuolelle nykyisessä laajuudessa on yllättävä, eikä tällainen voitto-

kulku ollut mitenkään ennustettavissa vielä muutama vuosikymmen sitten. Meillä saksan asema oli erittäin vankka aina toiseen maailmansotaan asti; olivathan kontaktit ja kulttuurisiteet juuri saksalaiseen kieli-alueeseen perinteisesti vahvat. Saksaa opiskeltiin yleisesti koulussa pitkänä kielenä, ja kansainvälisyys käsitettiin

usein yhteyksiksi lähinnä saksankieliseen kulttuuripiiriin. Suuri osa suomalaisista humanististen alojen sarjoista kantaa yhä saksankielisiä nimiä, esim. *Finnisch-Ugrische Forschungen* tai Uusfilologisen yhdistyksen julkaisu *Neuphilologische Mitteilungen*, jonka sisältö tosin nykyään on valtaosin englanniksi. Englannin aseman vahvistuminen alkoi vähitellen Suomessa 1950-luvulla suhteiden lujittuessa anglosaksisiin maihin; vastaava kehitys tapahtui muissakin pohjoismaissa samanaikaisesti. Suomessa muutos englannin hyväksi oli niin nopea, että esimerkiksi 1960-luvun lopulla lääketieteen opiskelijat käyttivät kauttaaltaan englanninkielisiä oppikirjoja, yhtä saksalaista (anatomia) ja yhtä suomalaista (oikeuslääketiede) lukuun ottamatta. Tilanne on nykyään aivan toinen (ks. myöh.).

Saksan kielen asema tieteen kielenä on meillä selvästi heikentynyt, mutta se on yhä erittäin vahva saksankielisessä kulttuuripiirissä. Esimerkiksi englannin kielen tutkimusta julkaistaan saksaksi, ja väitöskirjan jälkeinen akateemiseen uraan tähtäävien tutkijoiden toisen väitöskirjan laajuinen pätevyöitymistyö (*Habilitation*) voidaan kirjoittaa ja usein kirjoitetaankin yhä saksankielisenä, vaikka tutkimus käsittelisikin englannin kieltä. Kuitenkin viimeaikaiset tutkimukset osoittavat englannin levinneen ja juurtuneen yliopisto- ja tiedemaailmaan Saksassa, Itävallassa ja Sveitsissä lähes samalla tavoin kuin meilläkin, joskin suuren kielialueen lähtökohdat ovat

toisenlaiset ja keskustelua käydään jonkin verran eri äänenpainoin kuin pienten kielten alueilla (ks. myöh.).

Ranskan kielellä julkaistaan paljon tieteellistä tutkimusta. Kuitenkin yhä enemmän on kiinnitetty huomiota siihen, että kieliraja on este tutkimuksen leviämiseksi eikä ranskan- tai saksankielistä tutkimusta siteerata lainkaan samassa määrin kuin englanniksi kirjoitettua. Ranskaa ei osata

samalla tavoin kuin englantia, ja ranskaksi kirjoitettu tiede jää vain oman kulttuuripiirinsä pariin. Mikäli julkaisulle halutaan laajempi levikki, kirjoitetaan englanniksi, kuten otos *British Medical Journalin* vuoden 2003 numeroista osoitti. Vaateet englanniksi julkaisemisesta ovat yltäneet myös ranskalaisiin, vaikka heidän asenteensa englanttiin on yleensä vastustava – jopa siinä määrin, että virallinen kielipolitiikka pyrkii karsimaan anglismit puheesta ja tiedotusvälineistä.

Englanti on nykytieteen *lingua franca*, mutta sen käyttö ei rajoitu yksinomaan tieteellisten artikkelien tai julkaisujen kirjoittamiseen kansainväliselle tiedeyhteisölle,



Francis Bacon (1561–1626)

Kuva Wellcome Images, London

vaan termi saa uudenlaisia merkityksiä. Englantia käytetään yhä enemmän kommunikointiin tilanteissa, joissa kukaan ei puhu englantia äidinkielenään – yliopisto-opetuksessa tämä on yleistä meilläkin. Samalla asenteet kielitaitoa kohtaan ovat muuttuneet sallivammiksi. Enää ei mittapuuksi yhtä herkästi aseteta syntyperäisen puhujan kielenkäyttöä, vaan päämääränä on sujuva ja täsmällinen mutta luonteva kommunikointi. Tällaiseen



Sir Isaac Newton (1710)

Kuva Wellcome Images, London

ihanteeseen pääseminen vaatii harjoittelua. Tunnetaan myös tapauksia, joissa englannin käyttö on soluttautunut tiedeyhteisön kielenkäyttöön tilanteissa, joissa sitä ei tarvita. Tällaista käyttöä kokeiltiin mm. 1990-luvulla joissakin akateemisten ammattiyhteisöjen kokouksissa ja neuvotteluissa, ehkäpä liike-elämän mallin mukaan, kansainvälistymisen huumassa. Haluttiin valmentaa osallistujia liikkuvuuteen ja ulkomailla työskentelyyn. Pian kuitenkin huomattiin, ettei englannin puhuminen ollut mielekäästä, koska kaikki osallistujat puhuivat suomea (tai ruotsia). Kokeilu on kuitenkin osoitus uuden-

laisesta pyrkimyksestä kansainvälisyyteen, ja uudessa tulee välillä ylilyöntejäkin.

Englannin kieli ja äidinkielellä kirjoittaminen

Erityisen nopeaa englannin kielen voittokulku on ollut viime vuosikymmenten aikana, jopa niin, että tutkijat ovat yllättyneet saamistaan tuloksista. Esimerkiksi Uppsalassa ruotsin, saksan ja englannin kielellä kirjoitettuja lääketieteen tutkimusartikkeleita vertailevassa kartoituksessa vuonna 1995 ruotsin havaittiin poikkeavan muista tutkituista kielistä eli englannista ja saksasta. Syitä selviteltäessä huomattiin, että alkuperäistutkimukset olivat kaikki englanniksi ja ruotsin kieltä käytettiin vain raporttoitaessa jo englanniksi julkaistuista tutkimuksista. Tämä kehitys tuo mukanaan ongelmia. Kielen rekisteriasteikko on vaarassa kaveta, jos tieteen valtakieli jää ainoaksi kieleksi uuteen tietoon pyrkivässä tieteellisessä kirjoittamisessa ja tutkimusartikkelit ovat vain englanninkielisiä. Oireena samasta ilmiöstä on toinenkin yllättävä tieto naapurimaastamme. Ruotsissa oli vaikeaa löytää halukkaita tietosanakirja-artikkelien kirjoittajia, mikä voidaan tulkita osoitukseksi äidinkielen aseman heikkenemistä. Ei ehkä haluta tai osata kirjoittaa äidinkielellä. Taustalla onkin syvä ja ajankohtainen ristiriita: miten

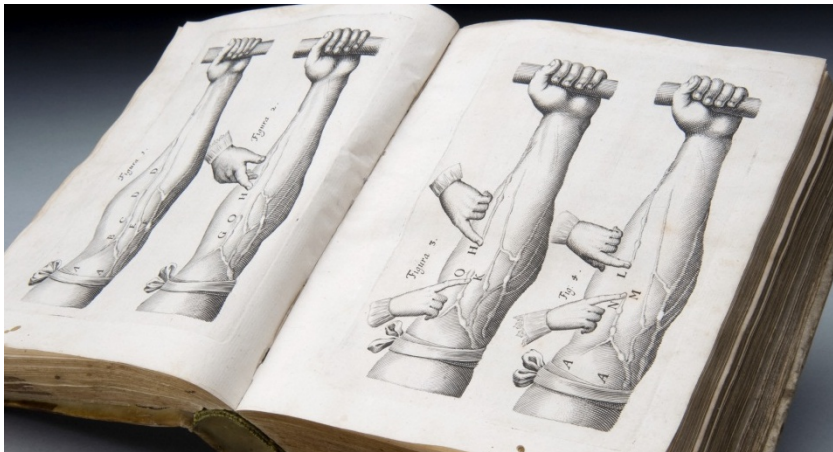
kommunikoida kansainvälisen, monikielisen tiedeyhteisön kanssa mahdollisimman joustavasti ja silti säilyttää oman äidinkielen mahdollisimman laaja kirjo. Jollei asiaan kiinnitetä huomiota, voi englantia syödä äidinkielen kirjoittamisen taitoa ja kaventaa muiden kielten käyttöalaa. Myös tästä syystä englantia on kutsuttu tappajakieleksi (ks. Nevalainen ja Pahta): tuhon ei tarvitse uhata kielen koko olemassaoloa, kun sillä on jo vakavia vaikutuksia kansalliseen kulttuuriin.

Suomessa ongelma on tunnistettu. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielipoliittinen ohjelma mainitsee huomiota vaativana erityiskohtana tieteellisen kirjoittamisen vaalimisen myös äidinkielellä. Asiaa pohditaan ja englannin ylivaltaa arvostellaan, mutta kysymys voidaan myös muotoilla toisin: voiko suomeksi tehdä alkuperäistutkimusta esimerkiksi lääketieteen tai fysiikan alalta? Voiko kuvitella tulevansa alansa tähdeksi tieteessä vain suomea hallitsemalla? Suomeksi kirjoittamansa voi toki kääntää tai käännättää, mutta tiedeyhteisön kommunikaatioon kuuluu muutakin, myös suullista kanssakäymistä ja välitöntä reagointia esimerkiksi sähköpostin avulla. On tärkeää osata vieraita kieliä, mutta tärkeää on myös kirjoittaa omalla äidinkielellään. Onkin sanottu, että ongelma ei ole siinä, mitä englanniksi tehdään, vaan siinä, mitä suomeksi ei tehdä. Keskustelua käydään niin äidinkielen opettajille tarkoitetuilla foorumeilla kuin sanomalehdissäkin, uhkaillaan väestön jakau-

tuvan eliittiin ja rahvaaseen englannin kielen hallinnan mukaan. Polemisoidaan myös suomen kielen laaja-alaisuuden puolesta esimerkiksi eri tieteenalojen ammattisanaston luomiseksi ja vakiinnuttamiseksi. Toisaalta vieraiden kielten oppiminen on kunniassaan ja asenteet varsinkin englantia kohtaan ovat positiiviset, eivätkä esimerkiksi aikuiskoulutuksen kielikurssit ole yhtä suosittuja missään muualla. Yhä suurempi osa kansaa pystyy lukemaan alkuperäistekstejä ja kommunikoimaan englanniksi, mutta silti suurimmalla osalla koulutettuakin väkeä on jonkinlainen kynnyks hankkia tietoa ainakin oman alansa ulkopuolelta vieraalla kielellä. Yritys saattaakin helposti rajoittua vain välttämättömään, koska lukeminen ei ole yhtä sujuvaa eikä ymmärtäminen yhtä syvällistä kuin äidinkielellä. Tästä syystä painotetaan mm. sivistyksen perusteosten äidinkielisten käännösten tärkeyttä.

Tieteen kielen rekisterin luominen – kansallismielistä toimintaa

Usein tieteellisen kirjoittamisen rekisteri on viimeinen silaus sivistyskielen tekstivalikoimaan. Keskiajan lopulla kansankielisiä tekstejä ilmaantui hyvin samanaikaisesti eri puolilla Eurooppaa ja tieteen kielen konventioita pyrittiin ottamaan käyttöön niin Englannissa, Saksassa, Ranskassa



Kuvitusta William Harveyn verenkiertoa käsittelevästä teoksesta (1628)

Kuva Wellcome Images, London

kuin Portugalissakin. Kielipoliittiset tavoitteet olivat selkeät: haluttiin saada oma kieli mahdollisimman monikäyttöiseksi. Englannissa alettiin viljellä kansankieltä tieteellisissä teksteissä 1300-luvun viimeisellä neljänneksellä, jota varhaisemmalta ajalta esiintyy vain vähän asiaproosaa, esimerkiksi ajanlaskua ja reseptejä. Englanniksi kirjoitettujen tieteellisten tekstien jatkumo kattaa lähes 700 vuotta. Kirjoittajilla oli aluksi selvästi vaikeuksia, sillä kielen keinot eivät olleet kehittyneet abstraktien käsitteiden ja syysuhteiden ilmaisuun. Kansankielen valinta näyttää olleen tietoista kansallistunnon kohottamista.

Samanlaista kansallismielisyyttä on muidenkin kielten historiassa. Suomessakin kehityksen kulkua ohjaili sama kansallismieli. 120 vuotta sitten 12 lääketieteen

ylioppilasta perusti seuran päämääränään viljellä suomen kieltä lääketieteen saralla. Nykyään Duodecim-seurassa on yli 17 000 jäsentä ja sen tehtäväksi on yhä määritetty suomen kielen edistäminen. Tärkeitä virstanpylväitä ovat olleet viime vuosikymmeninä suomalaisen lääketieteen termistön vakiinnuttaminen ja kattavan oppikirjamateriaalin luominen suomeksi. Esimerkiksi edellä mainitusta 1960-luvun tilanteesta, jossa lääketieteen oppimateriaali oli englanniksi, on päästy siihen, että lääketieteen opiskelijat lukevat valtaosan tenttikirjoistaan nykyään suomeksi. Hyödyt lääkärin kommunikoinnissa potilaiden kanssa ovat ilmeiset, vaikka vieläkin voi kuulla valituksia vierasperäisten termien, etupäässä latinan, liiasta käytöstä. *Duodecim*-lehdessä on mahdollista julkaista alkuperäistutkimuksia suomen kielellä yhtäaikaaisesti englanniksi julkaistavan version kanssa, joten meillä ei ole päässyt syntymään ruotsin kaltaista tilannetta. *Lääkärilehteen* kuitenkin vaaditaan alkuperäistekstin muokkausta yleistajuisemmaksi, ja artikkelit ovat lähinnä yhteenvetoja ja raportointeja hyvistä hoitokäytännöistä.

Tieteen kielen laaja kenttä

Kielenkäyttö vaihtelee suuresti eri tilanteiden mukaan, ja sitä voidaan tarkastella erilaisina rekistereinä eli kielenkäytön alueina ja tekstilajeina. Tieteen diskurssi on sekin

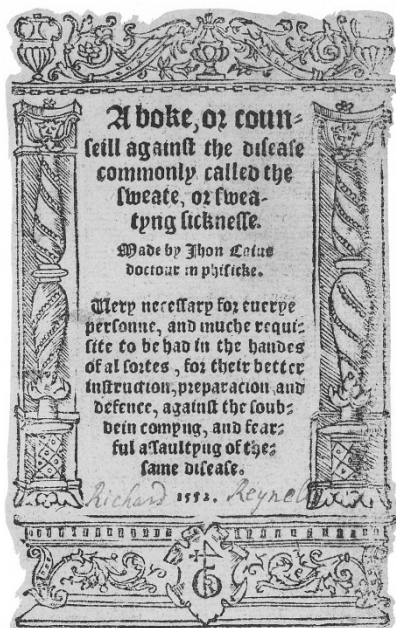
laaja käsite ja sisältää kaikki tiedeyhteisön käyttämät tekstilajit, jotka voivat suurestikin poiketa toisistaan. Tieteen kieli ei ole vain akateemista tiedonvälitystä tutkijalta toiselle, vaan tutkimuksen kohteita ovat yhtä hyvin myös tiedettä ja tietoa käsittelevät yleistajuiset sanomalehtiartikkelit, eri yleisöille pidetyt esitelmät, tutkijoiden keskinäinen viestintä sekä vaikkapa ohjauskeskustelut kokeneemman ja nuoremman tutkijan välillä. Myös tiedeyhteisön vapaampi kommunikointi työnsä aiheista erilaisissa kokouksissa, käytävillä ja kahvihuoneissa kuuluu tieteen kielen ja erikoiskielten tutkimuksen piiriin, poikkeaaahan se esimerkiksi perhepiirin kielenkäytöstä monin tavoin. Erilaisiin ammattitilanteisiin ja mm. sairaala- ja laitospäytäntöihin liittyvä kielenkäyttö yleisemminkin, esimerkiksi lääkärin ja potilaan keskustelut, on noussut tärkeäksi tutkimusaiheeksi. Pyritään ottamaan selvää vuorovaikutusmekanismeista eli siitä, miten kielenkäyttö poikkeaa eri tilanteissa, mitkä tekijät vaikuttavat kieleen, miksi kieli vaihtelee ja miksi se muuttuu. Selityksiä etsittäessä keskeisiä tekijöitä ovat mm. puhujan tai kirjoittajan koulutus, ikä, keskinäinen suhde ja viestintätilanne, oletettu yleisö ja sen koulutustaso. Uusien viestintäkanavien, kuten sähköpostin, verkkoryhmien sekä muun vuorovaikutuksen lisääntyessä myös tieteen kielenkäyttö saa uusia piirteitä. Kehityssuuntien kartoitus auttaa myös parantamaan viestintää sekä ammattikuntien sisällä että laajemman yleisön kanssa.

Kieltä voidaan tarkastella myös historiallisesta näkökulmasta, jolloin se nähdään dynaamisena vaihtelun ja muutoksen kenttänä, missä eri tekijät vaikuttavat kokonaisuuteen ja muutosprosesseja on meneillään eri vaiheissa. Nähdään, miten nykyiseen on tultu, ja ehkäpä voidaan ennustaa tulevaakin. Teksteissä voidaan havaita erilaisia kielipiirteiden ryhmittymiä, jotka paljastavat esimerkiksi, kuinka keskeinen kirjoittajan asema on ja kuinka avoimesti esitys on suunnattu lukijalle. Kielen sekä kirjoitus- että puhetyyliin vaihtelun tarkasteluun on sovellettavissa useita kielellisen mallintamisen menetelmiä. Esimerkiksi tieteen kieltä voidaan tutkia yksittäisiä valaisevia esimerkkejä analysoiden mutta myös tilastollisina esiintyminä, monitasoisesti ja moniulotteisesti kieltä ja sen konventioiden kehitystä tarkastellen. Kielipiirteiden yhteisesiintymien ja suhdelukujen avulla on mahdollista saada tietoa suuntausten leviämisestä ajallisesti sekä päästä perille muutoksen mekanismeista. Tällaiseen tutkimukseen tarvitaan laajaa kielellistä aineistoa eivätkä yksittäiset esimerkit riitä. Voidaan löytää kielipiirteitä, jotka olennaisesti heijastavat tieteen historian suuntauksia, ja tutkia, miten vanha ja uusi nivoutuvat yhteen, esimerkiksi miten sitkeästi auktoriteettiushko elää kiteytyneinä viittauksina Aristoteleeseen, Hippokrateeseen tai Platoniin. Tiedon lähde on tärkeä eli se, mistä tieto on peräisin, turvataanko auktoriteetteihin vai omiin havaintoihin, miten varmana esitettyjä asioita pidetään

sekä miten ja mitä kerrotaan. Voidaan osoittaa, millä tavoin vanha korvautuu ja miten se jatkaa toisissa tekstikerrostumissa toisille yleisöille.

Muutosten suunta on selvä: piirteet siirtyvät huipputieteestä muihin tekstilajeihin. Esimerkiksi keskiajalla kukoistaneen skolastiikan akateemisissa teksteissä viitataan tuon tuostakin antiikin tiedemiehiin, terveysoppaissa viitteet ovat yleisemmin ”viisaisiin miehiin” ja ”oppineisiin”, mutta nimiäkin mainitaan, joskin ne ovat harventuneet ja tulleet stereotyyppisemmiksi. Tieteen rajat eivät aina ole

olleet selkeitä, eikä tieteen kielen tutkimus kohdistu pelkästään akateemisen kirjoittamisen uraauurtaviin teksteihin vaan muihinkin lääkinnällisiin kirjoituksiin. Tutkitaan myös terveysoppaita, ohjeistuksia, reseptejä ja loitsujakin, jotka kaikki kuuluvat tai kuuluivat parannustaitoon. Oppikirjat ja käsikirjat ovat suuri ja tärkeä ryhmä tutkittavaa ainesta, ja niille kehittyi omat konventionsa.



John Caiuksen ”sweating sickness” -tautia käsittelevän teoksen kansi (1552).

Kuva Wellcome Images, London

Tieteen kielen konventioista ja niiden merkityksestä

Tieteen kielen nykykonventiot ovat vuosisataisen kehityksen tulosta. Keskiajan skolastiikka välitti tiedon ylhäältä alas käskyinä ja velvoitteina, uuden ajan empirismi taas aisteihin perustuvina havaintoina. Lääketieteen historiassa tilastopohjainen tarkastelu on vasta 1800-luvun kehityksen tulosta. Tällöin siirryttiin yksittäisistä esimerkitapauksista yleistyksiin ja pyrittiin kuvaamaan todennäköisiä taudinkulkuja, ensin useita tapauselostuksia yhdistellen, myöhemmin laajempia potilasaineistoja analysoimalla. Kirjoittamisen tyyli muuttui tieteen harjoittamisen tavan myötä. Kirjoitustyyliessä ja kielipiirteissä on heilahtelua hyvinkin vastakkaisiin suuntiin: varhaisvaiheissa suosittiin persoonattomia muotoja latinan mallin mukaan, empirismin kultakaudella 1600-luvun lopulla siirryttiin uutta luovissa tutkimusartikkeleissa minämuotoiseen kerrontaan, ja nykytiede taas kätkee tekijänsä passiivirakenteisiin (ks. myöh.).

Historiallinen tarkastelu osoittaa, että ainakin oppikirjat, tutkimusraportit ja reseptit, ehkäpä kaikki muutkin tekstit, rakentuvat varhaisempien tekstien varaan, ja innovaatiotkin toteutuvat aluksi vanhan sisällä, muutoin ne eivät olisi ymmärrettäviä. Tilastopohja tarjoaa ilmiöiden tarkastelulle varmemmat tulokset kuin yksittäiset aistihavainnot, ja tämä heijastuu luonnontieteellisen

tekstin kieliasussa. Tutkimusartikkelin rakenne on vakio: on johdanto, aineisto ja metodit, tulokset, pohdinta ja johtopäätökset. Tutkijan tai ryhmän subjektiivinen osuus tulee avoimesti esille vain tulosten tulkinnassa, ei juuri muissa tekstin osissa. Abstrakti kirjoitetaan tietyllä tyyllillä, tutkimusraportti tai kirjallisuuskatsaus taas toisella. Tapausselostukset muuttuivat aikaa myöten tyyppillisistä sairauskertomuksista tautien harvinaisempien ilmenemis-
muotojen kuvauksiin ja kummallisuuksiin. Samalla niiden merkitys väheni ja ne marginalisoituivat, jopa niin, että uusimmat sovellukset aktivoivat lukijakuntaa interaktiiviseen toimintaan, jonkinlaiseen visailuun, antamaan sähköpostivastauksia esitettyyn tapauselostukseen.

Aikaperspektiivissä eri tyylikaudet ovat selvästi erilaisia, mutta myös kunkin aikakauden eri tieteenhaarojen kirjoitukset poikkeavat toisistaan. Tuore tietokonekorpustutkimus englannin nykykielestä osoittaa esimerkiksi nykytieteen eron ”kovien” ja ”pehmeiden” tieteiden välillä: tilastopohjaisissa tieteissä kirjoittaja on taustalla ja astuu persoonamuodossa esiin harvoin. Humanistisilla aloilla ja yhteiskuntatieteissä voidaan tutkijan uraa luoda omaa päättelykykyä ja osuutta korostaen; tutkija viittaa itseensä, kirjoittaa jopa tutkimuspäiväkirjaa ja nostaa omat reaktionsa tutkimuskohteeksi. Tässäkin on siis aikamoinen kirjo.

Länsimaisilla kielillä on jonkin verran toisistaan poikkeavat tieteellisen kirjoittamisen konventionsa,

vaikka kaikki pohjaavatkin perimmältään latinalaiseen kulttuuritraditioon. Suomi oli aiemmin vankasti saksan vaikutuspiirissä (ks. ed.), mutta tilanne on muuttunut. Olisi mielenkiintoista tietää, vaikuttaako tieteellisen kirjoittamisen englanti suomen kieleen ja miten. Jos on mahdollista julkaista samanaikaisesti englanniksi ja suomeksi, onko suomen kieli sopeutettu tai sopeutumassa englannin normistoon?

Tavallisesta kielenkäytöstä erkaantunut erikoiskieli

Tieteen erikoiskielenä, asiantuntijoiden keskinäisenä kommunikaatiovälineenä, englanti on kehittynyt omaan suuntaansa niin, ettei se enää aukene tavalliselle kielenkäyttäjälle. Tieteellisissä teksteissä informaatio on tiivistetty laajoihin nominaalilausekkeisiin ja verbit vain ilmaisevat niiden suhteita: *be, have, show, indicate* ja muut vastaavat verbit ovat yleisiä. Tällainen kielenkäyttö vallitsee etenkin luonnontieteissä, fysiikassa ja lääketieteessä. Englanninkielisissä maissa käydään keskustelua ilmaisuun liittyvistä koulutuksellisista ja sosiaalisistakin ongelmista. Jotkut pohtivatkin, onko kehitys tullut tiensä päähän ja pitäisikö tieteen kielen lähetä arkikieltä ollakseen ylipäänsä ymmärrettävää. Asiasta käydään poleemistakin keskustelua usein opetuksellisin painotuk-

sin. Kielen normaalipuhuja kokee syrjäytyvänsä, kun ei ymmärräkään muka omalla äidinkielellään kirjoitettua tekstiä. Puheenaiheet ovat samat kuin meilläkin käydyssä keskustelussa englannin kielen osaamisen ja käyttöalan laajentumisen yhteydessä. Äidinkielisten puhujien katsotaan jakautuvan koulutuksellisesti kahteen kastiin sen mukaan, ymmärtävätkö he lukemansa erikoistekstin kieltä vai onko se heille täysin käsittämätöntä ”hepreaa tai latinaa”. Äidinkielisten ei ole aina helppoa sopeutua ajatukseen, että he ovat erikoiskielen käyttäjinä vähemmistöä eikä erikoisalan tekstin ymmärtäminen käy heiltäkään ilman harjoitusta. Täytyy myös todeta, ettei kouluenglannilla ymmärrä sitäkään vähää ja että tieteen erikoiskielen hallinta vaatii aina ponnistelua oli pohja kuinka hyvä tahansa.

Kiteytyneiden konventioiden edut

Toisaalta voidaan ajatella, että tieteen erikoiskielen vahvojen konventioiden etuna on, että fraaseihin kiteytettyä kieltä oppii englantia vieraana kielenä käyttäväkin kirjoittamaan lähes syntyperäisen tavoin. Ainesosat toistuvat, eikä luovuudelle ole juuri sijaa. Kun kerran oppii tyylin ja tutkimusartikkelin rakenteen, on niitä helppo soveltaa seuraaviinkin tutkimuksiin. Lääketieteen alan väitöskirjoista onkin suurin osa tällä tavoin laadittuja

artikkelikokoelmia, jotka on niputettu yhteen esipuheella selkeytettynä. Tätä näkökulmaa eivät äidinkieliset korosta, mutta meillä englantia vieraana kielenä käyttävässä maassa ymmärretään myös tämä puoli. Konventioista on etua kansainvälisen tiedeyhteisön kommunikoinnissa, koska pelisäännöt on suhteellisen helppo hallita ja niiden oppiminen on ammattiin kasvamista. Opiskelijalle kieli-aidon kartuttaminen ja oman alansa ammattisanaston opettelu ovat oleellinen kehitysvaihe tiellä noviisista asiantuntijaksi. Tieteen kieleen ”sosiaalistuminen” onkin useilla aloilla opiskelijoiden välttämätön iso urakka.

Konventiot, kielen vakiintuneet muotoseikat, auttavat viestin välityksessä sekä kirjoittajaa tai puhujaa että lukijaa tai kuulijaa asettamalla tekstin viitekehykseensä ja tarjoamalla tulkinnan avaimen. Globaalistuneessa maailmassa tieteen *lingua franca* palvelee maailmanlaajuisista tiedeyhteisöä, ja tältä kannalta voidaan tasaveroisuuden nimissä konventioiden selkeyttä pitää hyvänä. Tieteen erikoiskielenä englanti alkaa olla jo niin konventoihinsa kiteytynyttä ja arkipäivästä irtaantunutta, että englanninkielistenkin on opeteltava se vieraan kielen lailla. Tämä on sinänsä demokraattista. Tilanne alkaakin tältä kannalta ajatellen yllättävästi muistuttaa latinan valtakautta, jolloin kukaan ei puhunut latinaa äidinkielenään.

ENGLANNISTA TIETEEN KIELENÄ YLEENSÄ, ERI MAIDEN JA KIELTEN TILANTEESTA

- AMMON, ULRICH (toim.). 2001. *The Dominance of English as a Language of Science: Effects on other languages and language communities*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- GUNNARSSON, BRITT-LOUISE ja INGEGERD BÄCKLUND. 1995. *Writing in Academic Contexts*. TEFA 11, Forskningsgruppen för text- och fackspråkstudier. Uppsala Universitet.
- HIIDENMAA, PIIRJO. 2003. *Suomen kieli – who cares*. Helsinki: Otava.
- TAAVITSAINEN, IRMA ja PÄIVI PAHTA. 2003. English in Finland: Globalisation, language awareness and questions of identity. *English Today* 19/4: 3–15.
- Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen kielipoliittinen ohjelma 1998. www.kotus.fi/kotus/kielipolitiikka.shtml.

ENGLANNISTA TIETEEN KIELENÄ JA SEN KEHITYSLINJOISTA

- ATKINSON, DWIGHT. 1999. *Scientific Discourse in Sociohistorical Context. The Philosophical Transactions of the Royal Society of London, 1675–1975*. Mahwah, New Jersey: Lawrence Erlbaum.
- HALLIDAY, M.A.K. ja J. R. MARTIN. 1993. *Writing Science: Literacy and Discursive Power*. London: Falmer Press.
- HYLAND, KEN. 2000. *Disciplinary Discourses: Social Interactions in Academic Writing*. London: Longman.
- TAAVITSAINEN, IRMA. 2002. Historical discourse analysis: Scientific language and changing thought-styles.

Teoksessa Teresa Fanego, Belén Méndex-Naya ja Elena Seoane (toim.) *Sounds, Words, Texts, Change. Selected Papers from the Eleventh International Conference on English Historical Linguistics*. Amsterdam & Philadelphia: Benjamins, 201–226 .

TAAVITSAINEN, IRMA ja PÄIVI PAHTA (toim.). 2004. *Medical and Scientific Writing in Late Medieval English*. Cambridge: Cambridge University Press.

Päivitys 2014

Päivitetty tieto¹ vuosilta 2012 ja 2013 osoittaa tilanteen jatkuneen Helsingin yliopiston lääketieteellisessä tiedekunnassa samanlaisena. Lääketieteen kohdalla globaali tiedeyhteisö näyttää voittaneen alaa entisestään, koska väitöskirjat olivat lähes 100 %:sti englanniksi. Vuosina 2012 ja 2013 hyväksyttiin yhteensä 232 väitöskirjaa, joista vain yksi väitöskirja oli kirjoitettu suomeksi. Se kuului kliinisen lääketieteen alaan ja perustui kyselylomakkeisiin. Tutkimus koski koululaisten kielellisiä oppimisvaikeuksia Suomessa ja sen aihe oli kansallisen kielispesifi. Humanistisen tiedekunnan vastaava tilasto paljastaa kehityksen kulkeneen aivan päinvastaiseen suuntaan. Väitöskirjojen kielivalikoima on laajentunut, mikä sopii

¹ Kiitokseni näistä tiedoista Katja Juntuselle Helsingin yliopiston lääketieteellisestä tiedekunnasta ja Anniina Sjöblomille humanistisesta tiedekunnasta.

hyvin muualla maailmassa todettuun monikielisyyden lisääntymiseen. Vuonna 2012 valmistui yhteensä 50 väitöskirjaa, joista englanniksi kirjoitettuja oli 21 (42 %), suomeksi 19 (38 %), ruotsiksi 7, espanjaksi 2 ja venäjäksi yksi. Vuonna 2013 väitöskirjoja hyväksyttiin 53, joista 22 (41,5 %) englanniksi ja samoin 22 suomeksi, kaksi ruotsiksi, kaksi venäjäksi ja kaksi italiaksi, yksi norjaksi ja yksi ranskaksi. Kielten kirjo oli siis huomattavasti suurempi kuin kymmenen vuotta aiemmin. Aiemmin ennustettu englannin voittokulku ei ole ollut niin suoraviivaista tieteen maailmassakaan kuin muutamia vuosia sitten ennustettiin. *Lingua franca* -tutkimus on saanut siivet alleen aivan eri tavalla kuin aikaisemmin ja eri kieliä äidinkielenään puhuvien opiskelijoiden ja tutkijoiden englantia on noussut uudeksi tutkimuskohteeksi. Tutkimuskysymyksiä ovat mm. miten he käyttävät englantia eri tilanteissa, yksinkertaistuvatko kielen rakenteet ja jos, niin miten, ja millaisia strategioita on havaittavissa tieteellisissä keskusteluissa.

LINGUA FRANCA -KIRJALLISUUTTA

JENKINS, JENNIFER. 2007. *English as a Lingua Franca: Attitude and Identity*. Oxford: Oxford University Press.

JENKINS, JENNIFER. 2013. *English as a Lingua Franca in the International University. The Politics of Academic English Language Policy*. London: Routledge

MAURANEN, ANNA. 2012. *Exploring EFL: Academic English Shaped by Non-Native Speakers*. Cambridge: Cambridge University Press.

SEIDELHOFER, BARBARA. 2011. *Understanding English as a Lingua Franca*. Oxford: Oxford University Press

KIRJOITTAJASTA

Emeritaprofessori IRMA TAAVITSAINEN keskittyy historialliseen pragmatiikkaan. Hän tutkii tieteen kielen kehitystä korpuslingvistiikan metodein ja puheaktitutkimuksessaan hän selvittelee miten loukkaukset, kohteliaisuudet ja kiitokset on englannin kielessä ilmaistu kautta aikojen.

KÄÄNTÄMISEN PUOLUSTUS – KANSANKIELI LÄÄKETIETEESSÄ MARTTI MÄKINEN

Kansankielellä, rahvaan kielellä, äidinkielellä kirjoittaminen ei ole aina ollut itsestäänselvyys. Yleensä kiistaa on käyty kansankielen ja latinan välillä (vaikka muutkin kielet ovat toki olleet ”sortajan” asemassa), etenkin lääketieteessä latina on ollut Euroopassa vallitseva kirjoittamisen kieli.

Rakkaus lähimmäisiin ja äidinkieleen saivat 1300-luvulla eläneen munkki Henry Danielin kääntämään lääketieteellisiä tekstejä latinasta englanniksi: lähimmäisenrakkaus velvoitti toimittamaan tekstejä myös niiden lääketieteen harjoittajien ulottuville, jotka eivät latinaa osanneet. ”Olen koonnut [...] lyhyen tutkielman, jossa on esitelty täysin tämän taidon [urinoskopian] ydin ja olen kirjoittanut sen kielellä, joka todellakin on rakas minulle.” Ilmauksessa ”rakas kieli” voidaan nähdä jo orastavan kansallisen identiteetin heijastuksia.

Klassisista kielistä poikkeaminen on kautta aikojen näyttänyt vaativan perusteluja. 1500-luvun Englannissa kävi lääkäripiireissä kuumana keskustelu englannin kielen käytöstä, ja silloin mm. Sir Thomas Elyot käytti puheenvuoron, jossa hän sanoo: ”Jos lääketieteen harjoittajat ovat vihaisia siitä, että olen kirjoittanut lääketiedettä englanniksi, muistettakoon, että kreikkalaiset kirjoittivat kreikaksi, roomalaiset latinaksi, Ibn-Sina ja muut arabiaksi, ja ne olivat heidän omia äidinkieliään.”

Suomessakin kansankielen käyttö lääketieteessä on puhut-
tanut, etenkin 1800-luvulla. *Duodecim*-aikakauslehden ensimmäisessä
numerossa vuodelta 1885 kysymys ei kuitenkaan enää ole ”saako?”
vaan ”miten?”, ja kirjoittajat keskittyivät pohtimaan suomenkielisen
lääketieteellisen termistön suhdetta vierasperäisiin lainatermeihin.

KIRJALLISUUTTA

KONRAD RELANDER (toim.). 1995 [1885]. *Duodecim: kirjoituksia lääketieteen ja lääkäritoiminnan aloilta n:o 1*. Näköispainos. Helsinki: Duodecim.

MCCONCHIE, RODERICK. 1988. "It hurteth memorie and hindreth learning": Attitudes to the use of the vernacular in sixteenth century English medical writings. *Studia Anglica Posnaniensia* 21. Toim. Jacek Fisiak. Poznań: Adam Mickiewicz University, 53–68.

MS British Library Royal 17.D.1

PAHTA, PÄIVI. 1994. Englanti lääketieteen kielenä: aaseille vai oppineille? *Duodecim* 110:22, 2078.

KIRJOITTAJASTA

[MARTTI MÄKINEN](#) on Hankenin (Svenska Handelshögskolan) Kielten ja yritysviestinnän keskuksen englannin yliopistonlehtori. Väitöksensä jälkeen (2006) hän oli post-doc -tutkijana Stavangerin yliopistossa 2007–2009, minkä jälkeen hän palasi hetkeksi Helsingin yliopistoon Nykykielten laitokselle ennen Hankenin-pestiään. Ammatillisesti häntä kiinnostavat genret, akateeminen ja tieteellinen kirjoittaminen ennen ja nyt, keskiaikaiset käsikirjoitukset, kielten historiallinen ja alueellinen variaatio, tekstikorpukset ja niiden kokoaminen, retoriikka ja pragmatiikka.

III



Kuva farmenergymedia.extension.org
lisensillä CC BY-NC 3.0

Muuttuva kieli

KIRSTI PEITSARA

Rikkooko murteenpuhuja kieltä?

Murre ja varieteetti

Suomen sana *murre* liittyy rikkomista merkitsevään verbiin *murtaa*. Sen käyttöön näyttää siis sisältyvän ajatus kielen rikkomisesta. Näinhän maallikon näkökulmasta tapahtuu, kun murteenpuhuja pudottelee sanoista äänteitä ja tavuja sanoessaan esimerkiksi *mä* tai *mnä* eikä *minä* tai muuntelee äänteitä eri tavoin, kuten sanoessaan *mie* tai *puatti*. Se mitä tai kenen kieltä murteenpuhuja ”rikkoo”, riippuu näkökulmasta. Kirjakielen puhuja tuomitsee murteen käytön tämän kielimuodon pahoinpitelynä. Murteenpuhuja taas näkee oman murteensa ainoana ”oikeana” kielimuotona, jonka sääntöjä toisen murteen käyttäjä ”rikkoo”.

Englannin kielen murretta merkitsevä sana *dialect* ei alkuperäiseltä merkitykseltään ole yhtä värikäs. Se tulee kreikan kielen ’keskustelua’ tarkoittavasta sanasta, mutta sekin sai yleisen koulupakon tultua voimaan 1800-luvulla

negatiivisen sävyn koulumiesten ja muun sivistyneistön keskuudessa, kun he yrittivät opettaa oikeakielisyyttä ”vulgaaripuhetta” viljeleville yhteiskuntaluokille. Murteentutkijat käyttävätkin nykyisin mielellään neutraalimpaa nimitystä *varieteetti* (*variety*). Toinen peruste uudemmalle nimitykselle on, että murre mielletään usein lähinnä tietyllä alueella puhutuksi kielen alalajiksi, kun taas sanaa *varieteetti* voidaan käyttää viittaamaan myös muihin kielen alalajeihin.

Varieteetteja ovat ensinnäkin eri alueilla, kuten Brittein saarilla, Amerikassa, Australiassa, Intiassa jne. puhutut englannit murteineen mutta myös eri yhteiskuntaluokkien käyttämät sosiaaliset varieteetit, jotka varsinkin joissain englantia puhuvissa maissa ovat tärkeitä puhujan identiteetin ja yhteiskunnallisen aseman kannalta. Varieteetteja ovat myös erilaiset, usein suurelle yleisölle käsittämättömät ammattikielet eli *jargonit* (esim. paljon vierasperäistä sanastoa viljelevä lääkärin tai tietokone-eksperttien kieli) ja työn, koulutuksen tai harrastuksen yhdistämien ryhmien (rekkakuskien, sotilaiden, koululaisten, sakilaisten, golfareiden jne.) *slangit*. Lisäksi puhetilanteesta ja puhuteltavasta riippuen voidaan käyttää enemmän tai vähemmän muodollisia *rekistereitä*. Kullakin puhujalla on vielä hänelle ominainen puhe-
tapansa *idiolekti*, joka kuvastaa paitsi hänen koulutustaan ja elämäkokemustaan myös hänen kielellistä lahjakkuuttaan ja luovuuttaan.

Nykytutkimusta kiinnostavat erityisesti ne varieteetit, jotka ovat syntyneet tietyn kielen, usein englannin, käyttämisestä kontaktikielenä (*lingua franca*) muita kieliä puhuvien keskinäisessä kaupankäynnissä, työn parissa tai yhteisiä intressejä ajattaessa. Näiden kontaktikielten kirjo vaihtelee yksinkertaisista *pidgineistä* tiettyihin kansainvälisiin tarkoituksiin kehitettyihin erikoiskieliin (esim. lento- ja meriliikenteessä käytetyt *airspeak* ja *seaspeak*, euroenglanti jne.). Kontaktikielille ovat tyypillisiä rakenteellinen yksinkertaisuus ja usein puhujien omasta kielestä tulevat piirteet. Englannin varieteetteja, joissa tällaiset piirteet esiintyvät voimakkaana, saatetaankin leikillisesti nimittää puhujien mukaan *-lisheiksi* (*Finglish, Russlish, Japlish* jne.).

Murteentutkimus näkee myös ns. standardikielen tai kirjakielen vain yhtenä varieteettina muiden joukossa. Vaikka se yleensä perustuu jonkin tietyn, muista kuin kielellisistä syistä tärkeän murrealueen kieleen, se on usein ainakin osin keinotekoinen murre, koska sitä varta vasten kehitetään yleiskieleksi laatimalla sääntöjä, jotka eivät aina vastaa todellista kielenkäyttöä (esimerkiksi kieltämällä puhekielessä tuiki tavallinen kaksoiskielto: *I don't see nobody*). Standardikaan ei aina ole yksiselitteinen käsite. Laajalle levinneessä englannin kielessä on useita eri alueilla hyväksytyjä standardeja (brittiläinen, skottilainen, useampiakin amerikkalaisia jne.). Standardi ei myöskään ole vakio, vaan sekin muuttuu, kun siihen

vähitellen hyväksytään aiemmin ei-standardeina tuomittuja piirteitä. Esimerkkinä voidaan mainita ns. *Estuary English* (nimi viittaa Thamesin suistomaahan), Lontoon ympäristöön viime vuosikymmeninä levinnyt varieteetti, jossa standardityyppiseen englanttiin on pesiytynyt aiemmin Lontoon murteelle (*cockney*) tyypillisiä piirteitä (esim. *l*-äänteen vokaalistuminen: *milk* äännetään *miuk*, tai *t*:n ääntäminen kurkun takaosassa, ns. glotttaalistuminen, esim. sanoissa *what* tai *bottle*). Tässä varieteetissa on jopa nähty uuden standardienglannin alku, vaikka vastaavaa tietyn varieteetin leviämistä tapahtuu muidenkin suurempien kaupunkien ympäristössä.

Varieteettien moninaisuuden perusteella on esitetty, että englantiniimistä kieltä ei konkreettisesti olekaan olemassa, vaan se on abstrakti yhteisnimitys kaikille niille eri varieteeteille, jotka ovat tunnistettavissa tähän samaan kieliperheeseen kuuluviksi. Seuraavassa esityksessä tulen pääasiassa käyttämään yleisnimityksenä sanaa *murre*, koska se on kätevä lauseyhteydessä ja koska aion käsitellä lähinnä alueellisia varieteetteja.

Murre ja kieli

Paljon päänvaivaa aiheuttanut mutta edelleenkin ratkaisematon kysymys on murteen ja kielen suhde. Mitkä varieteetit ovat tietyn kielen murteita ja mitkä eri kieliä?

Erottavina tekijöinä on pidetty mm. keskinäistä ymmärrettävyyttä, joka ei kuitenkaan toimi kaikissa yhteyksissä. Esimerkiksi eri skandinaavisten kielten puhujat ymmärtävät kyllä toisiaan, kun taas vaikkapa jonkin suomen itämurteen puhujan saattaa olla vaikea käsittää jonkin lounaissuomen murteen puhujaa. Määritysongelma liittyy läheisesti kielen ja sen käyttäjien historiaan, ja asiaa sekoittaa vielä sanojen lainautuminen, varsinkin kansainvälinen ns. sivistyssanavarasto. Nykymaailmassa tutkimuksella on kuitenkin juuri englannin kielen yleisyyden takia erinomainen tilaisuus seurata eri varieteettien mahdollista kehittymistä uusiksi kieliksi.

Murteiden käyttö Englannissa

Ennen standardikielen muotoutumista kaikki kirjoittajat yrittivät saada viestinsä perille oman murrealueensa kielellä siinä enemmän tai vähemmän onnistuen. Kirjapainotaidon yleistyttyä kirjankustantajille taas oli taloudellisesti edullisinta käyttää mahdollisimman laajalle lukijakunnalle sopivaa yleiskieltä. Tästä johtuen kirjalliset lähteet antavat brittienglannin murteista harhaanjohtavan vaikutelman, ikään kuin keskienglannin kaudella n. 1150–1500 vapaasti rehottavien murteiden valikoima olisi varhaisuusenglannin kaudella (n. 1500–1700) yllättäen supistunut. Murteen käyttö kuitenkin jatkui puhekielessä,

josta ei juuri jäänyt dokumentteja. Murretta tapaa myös tuttavallisessa kirjeenvaihdossa tai päiväkirjoissa, joita on vasta viime aikoina päästy kunnolla tutkimaan. Englannin ääntämisen ja oikeinkirjoituksen eriytyminen (ks. Rissanen) on kuitenkin vaikeuttanut murteen kuvaamista kirjoittamalla.

Kirjallisuudessa murteita käytettiin lähinnä luomaan koomisia hahmoja, joita esiintyi varsinkin näytelmissä jo teatteritaiteen alusta lähtien. Näytelmien murre ei tietenkään ollut mitään ”oikeaa” murretta, vaan ns. näyttämömurretta (*stage dialect*), jossa tiettyjä erityispiirteitä liioittelemalla annettiin kuva joltakin alueelta tulevasta maalaistollosta. Tällaisia piirteitä olivat mm. lounaismurteiden soinnilliset alkufrikatiivit (esim. *Somerset* ja *far* äännettiin *Zomerset* ja *var*) tai pohjoismurteista peräisin olevat sanat (esim. pohjoisen *bairn* etelän *child*-sanana sijasta tai *algate* yleisen *always*-sanana sijasta). 1800-luvun taitteessa kehittyvän uuden kirjallisuudenalan edustajat, romaanikirjailijat, alkoivat käyttää murrepuhetta systemaattisemmin henkilöidensä karakterisoinnissa. Esimerkkeinä monista voidaan mainita dorsetilaisrunoilija William Barnes, staffordshireläis-kirjailija Arnold Bennett ja pohjoismurretta edustava Emily Brontë. Dickensin *Oliver Twist*issä esiintyy norfolkilaisperhe ja *Pickwick*-kerhon *papereissa* Lontoon englantia puhuva Sam Weller. Dickens oli ensimmäisiä, jotka kiinnittivät huomiota brittienglannin ja

amerikanenglannin välisiin eroihin. (Termiä *Americanism* käytti kuitenkin jo John Witherspoon vuonna 1781.)

Vaikka kuningatar Elisabetin hovissa 1500-luvun loppupuolella saatettiinkin naureskella Devonshiresta kotoisin olevan Sir Walter Raleigh'n puheelle, tunnetut poliitikotkin voivat vapaasti käyttää alueensa murretta julkisissa puheissaan aina 1800-luvulle, kunnes standardikieltä alettiin pitää sivistyksen mittana. Romantiikan ajan sivistyneistön mielestä murteet edustivat sittemmin katoavaa kansanperinnettä, samoin kuin kansansadut ja -balladit (tai Suomessa samoihin aikoihin kerätyt kalevalaiset runot). Usein seurakuntalaistensa omalaatuisesta kielenkäytöstä kiinnostuneet pappismiehet alkoivat kerätä talteen paikallismurteiden sanoja, joista julkaistiin listoja paikallisissa lehdissä tai jopa kokonaisia, nykynäkemyksen mukaan lähinnä näennäistieteellisiä kirjoja. Tällaiset julkaisut olivat eräänä tärkeänä lähteenä, kun 1873 perustetun *English Dialect Society*n toimesta alettiin kerätä ensimmäistä kattavaa murre-sanakirjaa (J. Wrightin *English Dialect Dictionary* 1905).

Yleisen koulupakon (Englannissa 1870) seurauksena lisääntynyt lukutaito alkoi vaikuttaa murteiden käyttöä vastaan, koulupakko tuomitsevilla asenteella ja lukutaito lähinnä sanomalehtien yleistyessä saadun kielellisen esimerkin avulla. 1900-luvun uudet keksinnöt radio, elokuva ja myöhemmin televisio toimivat myös aluksi "hyvän BBC-ääntämisen" mallina. Toisaalta murteen-

puhujat joutuivat yhä useammin kontaktitilanteisiin toisia murteita puhuvien kanssa, kun valtakunnan taloudellinen tilanne vaati heitä etsimään työtilaisuuksia kaukana kotiseudultaan. Kun 1800-luvun teollistuminen toi väkeä suurkaupungeiksi kehittyneiden teollisuuskeskusten tehtaisiin, alkoi kehittyä uusia kaupunkimurteita, jotka saattoivat erota huomattavasti ympäröivällä maaseudulla puhutuista (esim. Manchesterissa ja Liverpoolissa). Maaseudulle jääneiden keskuudessa saattoivat sukupuolet eriytyä, kun herrasväen palvelukseen pestautuneet tyttäret oppivat herraskaisen, yhteiskunnallista nousua auttavan puhetavan, kun taas pojat jäivät maaseudun miehisiin, murretta käyttäviin työyhteisöihin. Tähän perustuu 1900-luvun alkupuolen murreaineistojen kerääjien varma käsitys siitä, että vain maaseudun miehiä voi käyttää ”puhtaan” murteen lähteenä.

Lähinnä toisen maailmansodan jälkeen alkoi standardikielen ylivalta julkisuudessa vähitellen hellittää. Luokkayhteiskunta alkoi rakoilla, kun kaikki joutuivat ponnistelemaan kylki kyljessä yhteisen hyvän vuoksi sekä sota- että kotirintamalla. Korva tottui kuulemaan erilaista ääntämystä, jota nykyisin suvaitaan myös tiedotusvälineissä, kunhan se on riittävän selkeää. Amerikanenglannin vaikutus hiipii entiseen emämaahan Yhdysvaltojen poliittisen, kaupallisen ja viihdeteollisen ylemmyyden seurauksena. Nyt uumoillaan, että vanhat ns. maaseutumurteet häviävät vähitellen suurten kaupunkien vaikutus-

alueille syntyvien varieteettien tieltä. Toisaalta taas eri puolilla maailmaa puhutut englannin varieteetit alkavat kehittyä enemmän omiksi kielikseen, joihin puolestaan syntyy omia murteita.

Murrepiirteistä

Puhujat itse ovat yleensä hyvin tietoisia omasta murteestaan ja sen ominaispiirteistä. Oppimatonkin murteenpuhujaa saattaa tehdä tarkkoja havaintoja. Niinpä Helsingin yliopiston englannin kielen laitoksen murrekokoelman puhujat saattavat viitata naapurikylien asukkaiden puheen ääntämiseen tai sävelkulkuun, kuten seuraava suffolkilainen maatyöläinen:

Well, there are parts o' Suffolk where you think you 're in a foreign land, you know. If you go up to Laxfield, just up here = you 'll hear people talk about "a piece o' cehk on a pleht", which is a piece o' cake on a plate. And they never say, "shut the gate", they always say, "shet the geht". Yeah. A- an' I mean it 's only a few miles apart really, but = an' then, if you go down this way = I got some cousins live at Offton = that 's only 'bo- 'bout seven 'r eight miles from here = well, to hear them, they always sing their words, they never seem to speak 'em, they = they, they sing, you know = well, they, they, they always set me to sleep. No, I just can't use their = their, you know, talk. Their voices always, always seem different to me, the real old Offton people. Well, they don't call it Offton, they call it Orfn, there.

(Mr. L, Helmingham, Suffolk)

(= -merkki tarkoittaa, että puhuja ei jatka yhtäjaksoisesti vaan pitää pienen tauon)

Sanaston ja ääntämisen erot havaitaan helpoimmin. Toisin kuin suomen kielen foneettisessa kirjoitusjärjestelmässä, englannin ääntämisen eroja ei voida useinkaan osoittaa muuten kuin erityisellä foneettisella kirjoituksella. Niinpä esimerkiksi englannin sana *gate* (joka skandinaavisena lainasanana äännettiin alun perin jotakuinkin *gaatö*, vrt. ruotsin *gata*) voidaan englannin eri murteissa ääntää jota-kuinkin *geit*, *gait*, *gäit* tai *geet*. Yllä olevan esimerkin puhuja käyttää itse kolmatta varianttia ja naureskelee naapurikylän neljättä varianttia käyttäville. Nykyisen ei-foneettisen kirjoitusasun etu on, että kaikki kirjoittavat samalla tavalla mutta kukin voi ääntää sanat oman murteensa mukaan. Murteissa on kuitenkin eroja kaikilla kielen tasoilla, myös taivutuspäätteissä ja lauserakenteessa. Seuraavan esimerkin somersetilainen oli huomannut myös olla-verbin taivutuksessa eroja kuljettaessaan viime vuosisadan alkupuolella höyryautolla tavaroita Lounais-Englannissa:

Well, they spoke, "Aye yes," they'd say, "Aye yes. I've seen you before, aren't I?" That's how they'd speak like that. It's proper Devon, you see.

(TL, Bishop Lydeard, Somerset)

Jotta rakenteellisia eroja voitaisiin havaita ja tutkia, tarvitaan paljon puhetta, joka sisältää riittävästi esimerkkejä näistä piirteistä. Ennen äänentallennuksen ja tietokonekorpusten aikaa tällaista aineistoa ei ollut juuri käytettävissä. Tästä syystä varhaisempi murteentutkimus keskittyi sanaston ja ääntämisen tutkimiseen, mistä seurasi se virheellinen kuva, että murre-eroja olisi pääasiassa näillä kielen tasoilla. Vasta nykytekniikan kehittymisen myötä on vähitellen päästy näkemään kielen rakenteessa esiintyviä murrepiirteitä. Tämän hetken murteentutkimus pyrkiikin juuri tällaisten piirteiden kartoittamiseen sekä murre- ja kielitypologisten yhtäläisyyksien selvittämiseen.

Murrealueet

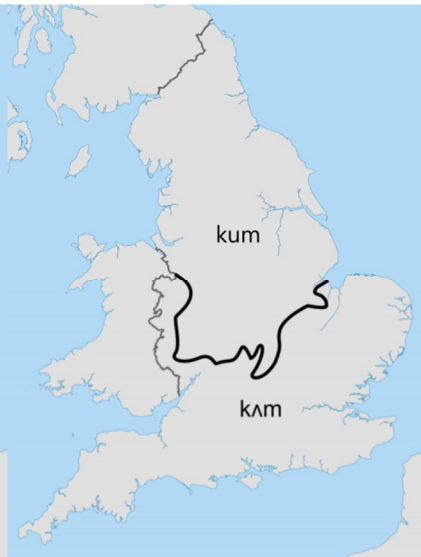
Murteentutkijat ovat perinteisesti yrittäneet määrittää murrealueiden rajoja kartalle piirrettyjen käyrien eli isoglossien avulla. Nämä ovat tietenkin vain teoreettisia rajoja, koska murteet muuttuvat toisiksi vähitellen, eivät yhtäkkiä kylästä toiseen siirryttäessä. Murrerajojen sijainti riippuu siitä, mitä piirteitä käytetään perusteena. Esimerkiksi englannin pohjois- ja etelämurteiden välinen raja näyttää aivan erilaiselta, jos se perustuu esimerkiksi eteläisen *child*- ja pohjoisen *bairn*-sanana levinneisyysalueisiin, *child*-sanana monikkomuotojen levinneisyyteen

tai *some, come* -tyyppisten sanojen vokaalivariantteihin (kartat 1 ja 2). Yleensä Englannin maaseutumurteet jaetaan kolmeen pääryhmään: pohjoisiin, eteläisiin ja keskimaan murteisiin, joissa sitten voidaan erottaa itäisiä ja läntisiä alaryhmiä (kartta 3). Nämä pääryhmät ovat olleet olemassa niin kauan kuin brittimurteista on tietoja. Ne perustuvat jotakuinkin alkuperäisten maahanmuuttajien aluejakoon. Kaupunkimurteet saattavat olla täysin erilaisia kuin ympäröivällä maaseudulla puhutut, ja niissä on keskenään yhteisiä piirteitä. Onkin sanottu kielen ”hyppivän” kaupungista toiseen teollisuuden ja kaupan tarvitseman työväestön mukana, kun taas maaseutu on enemmänkin konservatiivista. Ns. kelttiläisten alueiden englannin varieteetit, Walesissa, Skotlannissa ja Irlannissa puhuttava englantia, muodostavat oman erityisen ryhmän-



Kartta 1: *child/bairn* -sanojen käyttöalue

(*Survey of English Dialects*)



Kartta 2: *come*-tyyppisten sanojen vokaalin ääntäminen

(Chambers & Trudgill)

sä. Niillä kaikilla on oma eri aikaan sijoittuva syntyhistoriansa ja omat erityispiirteensä.

Uusille alueille eri puolille maailmaa asukkaat veivät mukanaan omat murteensa, jotka ovat osaltaan vaikuttaneet näillä alueilla puhuttuihin varieteetteihin. Olihan esimerkiksi Amerikan, Australian tai Etelä-Afrikan uudisasukkaista vain pieni osa standardikielistä sivistyneistöä; enemmistö oli uutta elämää ja toimeentuloa etsivää vähemmän koulutettua väkeä. Niinpä Newfoundlandin murteessa voi tunnistaa Englannin lounaismurteiden piirteitä (esim. monimutkainen *he, she* ja *it* -pronomien käyttöjärjestelmä, ks. laatikko). Suffolkilainen kalastajakin tunnistaa amerikanenglannissa kotimurteensa piirteitä:



Kartta 3: Englannin perinteiset murrealueet (Trudgillin 1999 mukaan)

... there must 've been a lot of Americans come from Suffolk, because they use the word some a lot, an' so do we, don't we? We say some nice morn, don't we? Or, I see some great old racko, I see some, don't we? We u- we use some a lot, don't we? We say you together, don't we? When we talk about any boys, we say you together.

(JW, Snape, Suffolk)

Viime aikoina on kiistelty paljon Amerikan mustien englannista (*Black English* tai *Black English Vernacular* eli

BEV) ja siitä, miten se mahdollisesti kuvastaa alkuperäisiä afrikkalaisia heimokieliä. Useasti mainitaan piirteitä, joita tavataan yleisesti monissa brittimurteissakin (mm. verbi-muodoissa yleinen *s*-päätteen käyttö: *I goes, we goes* ym.); olivathan mustien kanssa työskentelevät valkoiset työnjohtajat ja ammattimiehet harvoin standardikieltä puhuvaa sivistyneistöä. Toisaalta mustien englannissa on paljon muissa kontaktikielissä, *pidgineissä*, tavattavia piirteitä, kuten se, että ymmärtämisen kannalta tarpeettomat monimutkaiset kielioppirakenteet ovat yksinkertaistuneet.

Yleinen puhekieli ja murre

Murteentutkimuksen ongelma on, että puhutussa kielessä esiintyy säännöllisesti ei-standardeja piirteitä (esim. moninkertainen negaatio *I never saw nobody nowhere* ym.), jotka yleisyytensä vuoksi eivät ole tunnusomaisia millekään tietylle murteelle. Siksi tutkijalla pitää olla hyvä yleiskuva englannin puhekielestä ja murteista yleensä, jotta hän ei pelkästään standardikieltä ja jotakin yksittäistä varieteettia verratessaan päädy väärin johtopäätöksiin. Monissa tutkimuksissa valitettavasti näkyy nykyisin tällaisen yleiskuvan puuttuminen.

EROJA ENGLANNIN PERSOONAPRONOMININ KÄYTÖSSÄ

Englannin perussääntö:

he viittaa

miespuolisiin ihmisiin (man, boy, father, uncle, nephew)

isoihin urospuolisiin eläimiin (dog, stallion, bull, ram, tom-cat)

she viittaa

naispuolisiin ihmisiin (woman, girl, mother, aunt, niece)

naaraspuolisiin eläimiin (bitch, mare, cow, ewe),

käytetään myös kuvallisesti (moon, ship).

it viittaa sukupuolettomiin esineisiin ja asioihin (usein myös child)

Englannin vanhoissa lounaismurteissa

he viittaa myös sellaisiin sanoihin kuin horse, cow, flower, tree, car, cart, bucket ja shovel.

Newfoundlandin englannissa

he viittaa myös esineisiin, jotka eivät liiku itsestään (bucket, paddle, sail, wheel, wing)

she viittaa itsestään liikkuviin esineisiin (aeroplane, boat, ship, car, truck).

it viittaa aine- ja abstraktisanoihin (salt, sugar, snow, hate, love, weather jne).

(lähde Paddock 1991)

Rakenteeltaan murre eroaa usein yleiskielestä yksinkertaisen ”loogisuutensa” vuoksi. Esimerkiksi standardienglannin epäjohdonmukaiselta tuntuva verbin preesenstaivutus (persoonapäätte vain yksikön kolmannessa persoonassa: *he/she/it goes*, muut ilman päätettä: *I/you/we/they go*) saatetaan murteissa korvata johdon-

mukaisemmalla järjestelmällä (joko kaikki persoonat ilman päätettä tai kaikissa persoonissa s-pääte). Toinen esimerkki ovat *-self*-pronominit, joiden standardijärjestelmässä osalla on omistusmuotoinen etuliite (*myself, yourself, ourselves, yourselves*) osalla taas objektimuotoinen (*himself, themselves*). Murteissa systeemi on yleensä yksinkertaistettu, niin että jälkimmäisetkin alkavat omistusmuodolla (*hisself, theirselves*), vaikka muunkinlaisia ratkaisuja tavataan (esim. *usself, theself*). Usein myös monikon pääte jätetään tarpeettomana pois ilmauksista, joissa jo on monikollisuutta implikoiva lukusana, varsinkin mittaa tms. ilmaistaessa (*five pound*). Edellä mainittu moninkertainen negaatio taas on esimerkki puhekielen pyrkimyksestä varmistaa toistamalla merkityksen perillemeno.

Monissa piirteissä ilmenevän loogisuuden vastakohtana murteissa saattaa esiintyä hyvinkin monimutkaisia järjestelmiä, jotka avautuvat ulkopuoliselle vasta perusteellisen tutkimuksen perusteella, kuten persoonapronominien viittaussysteemi (ks. laatikko) tai monet verbirakenteet.

Tunnusomaisia murrepiirteitä

Englannin alueellisia murteita on määritelty tiettyjen tyyppillisten, ns. *diagnostisten* piirteiden avulla. Ne, jotka

lausuvat sanan *come* jotakuinkin *kam*, puhuvat eteläisiä murteita tai yleiskieltä, pohjoisemmassa asuvat sanovat *kum*. Koulussa oppimamme erot sellaisten sanojen ääntämisessä kuin *last* ja *card*, ts. että brittienglannissa sanottaisiin *laast* ja *kaad*, amerikanenglannissa *lääst* ja *kard*, pätevät lähinnä yleiskieleen. Brittienglannissakin on murteittain melkoisesti kirjavuutta näiden sanojen ääntämisessä. Sekä britti- että amerikanenglannin murteissa on paljon vaihtelua myös *r*:n ääntämisessä niin alueellisesti kuin äänteellisestikin (ts. millainen *r* äännetään, jos se äännetään). Maailman englanteja luokiteltaessa on esitetty, että eteläisen pallonpuoliskon englannit (Australiassa, Uudessa-Seelannissa, Afrikassa jne. puhutut varieteetit) ovat ääntämisensä perussäännöiltä brittienglannin perillisiä, pohjoisen pallonpuoliskon englannit (irlannin- ja kanadanenglanti) taas lähempänä ns. amerikan- eli USA:n englantia.

Kielen rakenteeseen liittyvistä diagnostisista piirteistä voidaan ottaa esimerkiksi sanonta *It is raining*. Tavallinen puhe-englannin versio tästä olisi *It's rainin* (jolloin *rain*-sanon vokaali voi vaihdella murrealueen mukaan, kuten edellä sanassa *gate*). Henkilö, joka sanoo *'T is rainin*, on

Yleisimpien ns. mainstream-varieteettien puhujat varioivat:

We're not coming.

We aren't coming.

We ain't coming.

Perinteinen brittimurteen puhuja:

Us byun't a-comin'.

(Trudgill & Chambers 1991
mukaan)

todennäköisesti kotoisin Lounais-Englannista (tai myös Newfoundlandista), se, joka sanoo *That's rainin*, taas luultavimmin Itä-Anglian alueelta. Eräs englannin puhujille tärkeä aspekti on toiminnan ilmaiseminen tavanomaisena. Standardienglannin puhuja sanoo: *We go to church (every Sunday)*. Murteissa käytetään kuitenkin samaa merkitsemään erilaisia rakenteita, esim. *We do go to church* (lounaismurteet, irlanninenglanti), *We goes to church* (pohjoismurteet, Länsi-Somerset, afroamerikkalainen varieteetti); *We are going to church every Sunday* (walesinenglanti).

Aikaisemmin pyrittiin esittämään, että jokin piirre, esimerkiksi relatiivipronomini *what, that, which* tai *as*, olisi tyypillinen tietylle murteelle. Tällainen kuva saatiin, kun kiinnitettiin huomiota pääasiassa standardikielestä poikkeaviin piirteisiin ja luotettiin kyselylomakkeiden avulla saatuihin lyhyihin vastauksiin. Viimeaikaisissa, laajempiin tekstikorpuksiin perustuvissa tutkimuksissa on yhä selvemmin huomattu, että useinkaan ei voida yksiselitteisesti osoittaa jotakin piirrettä vain tietylle murteelle ominaiseksi. Murteen sisälläkin puhujat käyttävät useampaa kuin yhtä varianttia. Osasyynä tähän voi olla se, että nykyisin kaikki murteenpuhujat ovat enemmän tai vähemmän ”kaksikielisiä” opittuaan koulusta ja tiedotusvälineistä yleiskielen. Toisaalta variaatio voi perustua erilaisiin tekstiyhteydestä ja viittaussuhteista ilmeneviin tekijöihin. Selvärajaisten

murrekarttojen piirtäminen tulee siis aina vaikeammaksi, mitä enemmän aineistoa on tutkittavana. Myös yksilöllinen variaatio yksittäisten murteenpuhujien omissa idiolekteissa sekoittaa alueellista kuvaa.

Murteiden tutkimuksessa onkin siirrytty ensi sijassa alueellisia eroja ja murrealueiden rajoja kartoittavasta tutkimuksesta enemmän kielen vaihtelua – myös yksilötasolla – kartoittavaan tutkimukseen. Nykysuuntaus on ns. typologiseen dialektologiaan, jossa standardikielen ja murteiden erojen tutkimisen sijasta keskitytään murteiden välisten tyypillisten rakennepiirteiden tutkimiseen käyttäen apuna laajoja tietokonetallenteisia aineistoja.

MURTEITA KIRJALLISUUDESSA – JOITAKIN ESIMERKKEJÄ

Pohjoismurteen piirteitä: Geoffrey Chaucer

Näyttämömurteita: 1500- ja 1600-luvun näytelmäkirjailijat mm.

Ben Jonson (lounaismurre), William Shakespeare

Cockney: Charles Dickens, Rudyard Kipling, George Bernard Shaw, Jack London, Herman Melville

Dorset: William Barnes

Nottinghamshire ja Derbyshire: D.H. Lawrence

Staffordshire: Arnold Bennett

Somerset: Thomas Hardy

Lancashire: Ben Brierley

Lincolnshire: Alfred Tennyson

Yorkshire: Emily Brontë, John Hartley

walesinenglanti: Thomas Dekker, Hugh Evans

irlanninenglanti: James Joyce, Roddy Doyle

skotlanninenglanti: Sir Walter Scott, Robert Louis Stevenson

Amerikan eteläsmurre: William Faulkner, Mark Twain

KIRJALLISUUTTA

- CHAMBERS, J. K. ja PETER TRUDGILL. 1998. *Dialectology*. Cambridge textbooks in linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- IHALAINEN, OSSI. 1994. The dialects of England since 1776. Teoksessa Robert Burchfield (toim.) *The Cambridge History of the English Language V: English Language in Britain and Overseas. Origins and Development*. Cambridge: Cambridge University Press, 197–274.
- LASS, ROGER. 1987. *The Shape of English. Structure and History*. London & Melbourne: J.M. Dent. Luku 5: Dialects of English.
- PADDOCK, HAROLD. 1991. The actuation problem for gender change in Wessex versus Newfoundland. Teoksessa Trudgill & Chambers: 29–48.
- TRUDGILL, PETER. 1999. *The Dialects of England*. Oxford: Blackwell.
- TRUDGILL, PETER & J. K. CHAMBERS (toim.). 1991. *Dialects of English*. London and New York: Longman.
- The Helsinki Corpus of British English Dialects
(www.eng.helsinki.fi/varieng/team3)

KIRJOITAJASTA

KIRSTI PEITSARA on englantilaisen filologian tohtori. Hän on tehnyt tutkimuksia historiallisen lingvistiikan ja murre-tutkimuksen alalla korpuslingvistiikan metodein.

MINNA PALANDER-COLLIN

Kielioppi muuttuu, englanti pysyy

Kielioppi on tunneasia

Kielioppi ja kielioppivirheet – niin Britanniassa, Yhdysvalloissa kuin Suomessakin – herättävät voimakkaita tunteita. Yleisönosastokirjoituksissa surraan milloin mitäkin muotoa, joka kirjoittajan mielestä on väärin tai huonoa ja rappeutunutta kieltä. Tyypillistä näille virheellisiksi tuomituille muodoille on, että niitä kuitenkin käytetään äidinkielessä aivan yleisesti. Suomen kielessä vaikkapa *alkaa satamaan* -rakenne on juuri tällainen monia ärsyttävä ”virhe”, jota kuitenkin kuulee suomalaisten käyttävän. Englannissa *hopefully*-sana seuraavanlaisessa käytössä saattaisi nostaa joidenkin karvat pystyyn: *Hopefully, I'll get a pay rise*. (Niin, mikä se virhe oli?) Yleisönosastokirjoitusten yleisenä teemana on, että kielen pitäisi olla kieliopillisesti hyvää ja sääntöjä pitäisi noudattaa. Ennen kaikkea: kieli ei saisi muuttua.

Englannin kielioppi ei ole Britanniassa ja Yhdysvalloissa jäänyt vain yksittäisten kansalaisten päänvaivaksi, vaan se nousi erityisesti 1980-luvulla kummassakin maassa päivänpolttavaksi poliittiseksi puheenaiheeksi, jota puitiin paikallishallinnossa, hallituksessa ja valtakunnan lehdistössä. Molemmissa maissa oli tuolloin käynnissä konservatiivivetoinen koulujen opetusohjelmia koskeva uudistustyö, jonka kanta-



Kuva Dan Marsh

vana teemana oli oppimistulosten väitetty heikkeneminen, halu määritellä keskeiset opittavat asiat valtakunnallisesti ja paluu perinteisiin arvoihin ja opetusmenetelmiin, joiden katsottiin kärsineen 1960-lukulaisesta vapaudesta. Keskeisenä kysymyksenä oli ehkä hieman yllättävästikin nimenomaan englannin kieliopin opetus, jonka katsottiin olevan pahasti rappiolla, koska kouluissa ei enää riittävästi opetettu standardikielen sääntöjä, vaan suhtauduttiin myönteisesti oppilaiden omiin murteisiin.

Britanniassa jopa prinssi Charles otti kielioppiin kantaa vuonna 1990 pitämässään puheessa, jossa hän viestitti koko englannin kielen aseman olevan vaarassa. Myös kirjailija P. D. James vetosi vuonna 1991 parlamentin ylähuoneessa vastanimitettynä päärinä kouluihin,

että ne vaalisivat *Queen's Englishiä*. Jos tuo kuningattaren kieli menetettäisiin, ei kansakunnalla P. D. Jamesin mukaan olisi enää juuri mitään säilyttämisen arvoista. Kielioppi ei siis ole aivan mitätön asia, mutta ei sen muutos kieltä – eikä kansakuntaakaan – tuhoa.

Yli tuhat vuotta muuttuvaa englantia

Englantia alettiin kirjoittaa 700-luvulla. Varhaisimpien säilyneiden tekstien joukossa on mm. runoja, kronikoita ja lakitekstejä. Varmaankin tunnetuin muinaisenglanniksi kirjoitettu teksti on sankariepos *Beowulf*, jonka vanhin säilynyt käsikirjoitus on noin vuodelta 1000.

Näiden ja myöhempien vuosisatojen säilyneiden tekstien avulla voimme seurata englannin kieliopin vaihteita yli 1300 vuoden aikana. Tämä on huimaavan pitkä aika verrattuna arkikokemuksemme aikaperspektiiviin, sillä kieltä ja kielenkäyttöä tarkastellessamme katsomme yleensä nykyhetkeen. Ajattelemme korkeintaan nykyhetkeä suhteessa omaan elinkaareemme ja omiin varhaisiin muistoihimme. Pari sukupolvea sitten monet suomalaiset teitittelivät omia vanhempiaan, mikä tämän päivän Suomessa olisi kovin kummallista. Yhdenkin sukupolven aikana kieli saattaa muuttua huomattavasti. 1300 vuoden aikana kielioppi ehtii muuttua jo lähes kokonaan.

Nykyenglantia pidetään usein ”kieliopittomana” ja sen tähden helppona oppia ainakin sellaisiin kieliin verrattuna kuin saksa tai ranska. Kieliopiksi kai tässä tapauksessa ajatellaan esimerkiksi taivutuspäätteitä, joita englannissa on vähän. Näin ei kuitenkaan ollut muinaisenglannissa *Beowulf*in aikoihin. Tuolloin eläneet englantilaiset taivuttivat substantiiveja sijamuodoissa (eivät tosin aivan yhtä monessa kuin suomalaiset) ja verbin-taivutuskin oli nykyistä runsaampaa. Lisäksi substantiiveilla oli suku: ne olivat joko feminiinejä, maskuliineja tai neutreja kuten nykysaksassa. Toisaalta monia nykyenglannissa tavallisia rakenteita, kuten preesensin yksikön kolmannen persoonan -s-päätettä tai *be going to* -muotoa, ei ollut vielä olemassakaan.

Näinkin suurista kielenmuutoksista huolimatta eri aikoina eläneet ihmiset ovat pitäneet kieltään englantina, vaikka nykyenglannin puhuja ei automaattisesti kykenekään ymmärtämään muinaisenglantilaista tai edes keskienglantilaista tekstiä, kuten vaikkapa Chaucerin *Canterburyn tarinoita*. 1600-luvun alussa englannin taivutuspäättejärjestelmä oli jo kadonnut ja sanastokin lähempänä nykyistä. Siitä huolimatta Shakespearen näytelmiä on hieman vaikea ymmärtää ilman tarkentavia selityksiä, koska tutunoloisilla sanoilla saattaa olla eri merkitys ja monia sanoja ei enää käytetä. Lisäksi oudon aikakauden tavat ja käsitykset aiheuttavat ongelmia.

On todennäköistä, että viidensadan vuoden päästä elää edelleen ihmisiä, jotka puhuvat englantia. He eivät kuitenkaan täysin ymmärrä meidän aikanamme englanniksi tuotettuja kirjoja, lehtiä, elokuvia tai vaikkapa laulua, koska kieli on edelleen muuttunut.

Kieliopinmuutos jatkuu

Nykytilanne nähdään helposti itsestään selvänä. Näin suhtaudumme usein myös kieleen. Nykyenglannin standardikieliopin muodoista ajatellaan, että näin on ollut ja näin on aina oleva. Pikainenkin vilkaisu kielen historiaan osoittaa, että nykyiset muodot ovat joskus olleet uusia ja vasta vähitellen, ehkä vuosikymmeniä tai vuosisatoja kestäneen kielenmuutoksen tuloksena päätyneet englannin kielioppiin vanhojen muotojen jäädessä vähitellen pois käytöstä. Yli tuhannen vuoden aikana muotoutunut nykyinen maailmankieli englanti ei ole kehityksen lopputulos tai valmis kokonaisuus, vaan yksi vaihe kielen jatkumolla. Voidaan siis aiheellisesti olettaa, että nykyisetkin kielioppimuodot viipyvät kielessä vain aikansa. Tarkkoja muutoksen polkuja ja aikatauluja on mahdotonta ennustaa, vaikka joitakin tyypillisiä kehityskulkuja tunnetaankin kielen historian perusteella.

Voidaan esimerkiksi sanoa, että uutta kielioppia syntyy usein puhekielessä. Sen sijaan standardikielen

muotoja omaksutaan harvoin puhekieleen, elleivät ne jo muutenkin siellä ole. Kun kirjoitettu standardi erkanee liikaa puhutusta kielestä, standardiin kohdistuu muutospaineita. Kaikki puhekielisyydet eivät tietysti koskaan päädy standardiin, sillä puhekieli, kuten vaikkapa erilaisten nuorisoryhmien kielet, elää kiihkeästi ja muuttuu nopeasti, koska sitä ei normiteta eikä juurikaan kirjoiteta. Yrityksiä normittamiseen ja sääntöjen luomiseen toisaalta kyllä tälläkin alueella on, kun esimerkiksi vanhat helsinkiläiset kieltäytyvät hyväksymästä nuorempien polvien kieltä oikeaksi ja aidoksi slangiksi. Tämä kielikiista tuskin kuitenkaan hidastaa Helsingin puhekielen muuttumista.

Standardikieli taas muuttuu hitaasti, eikä se ole otollinen kasvualusta uusille muodoille, koska sitä valvotaan ja normitetaan kieliopissa, kirjoitusoppaissa, sanakirjoissa, koulussa ja tiedotusvälineissä. Oikeakielisyyden vaaliminen säilyttää ja luo nimenomaan standardikieltä, mutta moniin muihin kielenkäytön muotoihin, kuten arkiseen puhekieleen, sillä ei ole juuri vaikutusta.

Tämä näkyy vaikkapa englantilaisia eniten ärsyttävien kielioppivirheiden *Top Ten*istä, joka kerättiin kansalaisten *English Now* -radio-ohjelmaan lähetettyjen kirjeiden perusteella vuonna 1986. Listalle pääsi monia sellaisia muotoja, joita englannissa on käytetty jo pitkään ja joita on lähes yhtä pitkään yritetty kitkeä kielestä. Esimerkkeinä voidaan mainita kahden kieltosanan käyttö samassa

virkkeessä (*I can't get no satisfaction*) sekä *split infinitive* -rakenne, jossa *to*-infinitiivin väliin tunkeutuu adverbi: *to boldly go*, kun pitäisi olla *to go boldly* tai *boldly to go*.

Muodot eivät siis kerro kielen nykyisestä rappiosta tai edes käyttäjiensä huolimattomuudesta. Niiden käytön tarkempi tutkimus paljastaa, että tällaisista stigmatoiduista, huonoksi kieleksi leimatuista, puhekielisistä muodoista saattaa tulla aikaa myöten yleisesti hyväksytyjä kielioppimuotoja. *Split infinitive* ja kaksoiskielto eivät tosin vielä ole kirjoitetussa standardissa hyväksytyjä muotoja, vaikka etenkin *split infinitive* -rakennetta on asiateksteistäkin helppo löytää. Aikaisemmin englantilaisia ärsytti myös *I will* -muodon käyttö *I shall* -muodon asemasta, kun puhuttiin tulevasta ajasta. Nykyisin *I shall* on melko harvinainen ja *I will* yleisesti hyväksytty. Puheessahan muoto on joka tapauksessa *I'll*.

Puhekielellä on siis tärkeä merkitys uusien kielioppimuotojen lähteenä, mutta muitakin "lainalaisuuksia" englannin kieliopin muutoksissa on havaittu. Monet muutokset, kuten juuri päätejärjestelmän häviäminen, kertovat hyvin perusluonteisesta, vuosisatoja jatkuneesta kielitypologisesta muutoksesta. Kun muinaisenglannissa kieliopillisia suhteita osoitettiin liittämällä sanavartaloihin päätteitä, aivan kuten nykysuomessakin, nykyenglannissa ei sanavartaloihin juuri kosketa. Sen sijaan kieliopilliset suhteet osoitetaan sanajärjestyksellä ja

erillisillä kielioppisanoilla, kuten prepositioilla tai apuverbeillä.

Tämä kehitys jatkuu englannissa vielä nykyisinkin esimerkiksi adjektiivien taivutuksessa. Adjektiivien vertailumuotoja voidaan muodostaa joko lisäämällä niihin pääte (*small, smaller, smallest*) tai erillisen kielioppisanan avulla (*interesting, more interesting, most interesting*). Yksitavuisista adjektiiveista vertailumuodot saadaan pääteen avulla ja kolmitavuisista *more* ja *most* -sanojen avulla, mutta kaksitavuiset adjektiivit ovat hämärää aluetta. Niiden taivuttamisesta ei välttämättä ole yksimielisyyttä, ja molemmat vaihtoehdot ovat mahdollisia: *common, commoner, commonest* tai *more common, most common*. Tutkijat ovat havainneet, että näissä adjektiiveissa erillisen kielioppisanan käyttö on yleistymässä pääteen kustannuksella. Näin englannin kielioppi kehittyy vielä nykyisinkin erillisiä kielioppisanoja suosivaan suuntaan.

Kielen rakenteita tutkittaessa on huomattu myös, että uudet muodot saavat alkunsa jostakin hyvin kouriintuntuvasta merkityksestä, josta ne sitten vähitellen yleistyvät kuvallisempiin, kieliopillisempiin merkityksiin. Esimerkiksi tuttu *be going to* -rakenne tulevaa tekemistä osoittamassa ei vielä muinais- ja keskienglannissa ollut käytössä lainkaan, vaan se yleistyi vähitellen 1500-luvulta alkaen. Alkuun sen merkitykset liittyivät konkreettisesti siihen, että "mentiin" tekemään jotakin; abstraktimpi tule-

vaisuuteen viittaava merkitys liitettiin siihen myöhemmin. Nykyenglannin puhekielessä ilmaus on jo kehittynyt vieläkin apuverbimäisempään *gonna*-muotoon: *Ahh, come on man, you gonna be like that with me?*

Ehkä *gonna* on sadan vuoden kuluttua löytänyt tiensä jopa kirjoitettuun standardikieleen. Näin voisi aivan hyvin käydä, jos *gonnaa* kuullaan ensin riittävän arvovaltaisten tahojen suusta. Englannin kielen historiasta nimittäin tiedämme, että uusien muotojen lopulliselle yleistymiselle on ollut tärkeää, että ne on otettu käyttöön kaikkein arvovaltaisimmissa piireissä Englannin hovissa. Nykypäivän muutoksissa Englannin hovilla ei välttämättä ole aivan yhtä merkittävää asemaa. Arvostetuimmat *trend-setterit*, joiden tapoja, makutottumuksia, pukeutumista ja kieltä mielellään jäljitellään, löytyvät todennäköisesti muualta.

Kielioppikirjoja lukemalla ei kielenmuutoksesta tai standardista poikkeavista muodoista saa juuri minkäänlaista kuvaa. Nehän kirjaavat yleensä hitaasti muuttuvia standardikielen sääntöjä eivätkä kuvaa kielen muuttumista tai standardista poikkeavia rakenteita. Myös koulussa opiskelemme standardikielen sääntöjä. Tämä onkin järkevää yleisen ymmärrettävyyden kannalta.

Pohjois-Englannista kotoisin oleva Helsingin yliopiston englannin kielen opiskelija kertoi huomanneensa nopeasti, että suomalaiset eivät oikein ymmärtäneet häntä, jos hän puhui luontevaan tapaansa omaa pohjoista

murrettaan. Hän ratkaisi tilanteen hidastamalla puheen tempoa ja käyttämällä standardimuotoja. On hyvä, kun on yhteinen kielimuoto, johon voidaan turvautua, mutta kielen todellisuus ei ole yhtenäinen.

Puhujat muuttavat kieltä

Standardienglanti on vain yksi tapa käyttää kieltä. Samoin standardikielen ”ainoa oikea” kielioppimuoto on yksi monista englantia puhuvien ihmisten käyttämistä muodoista. Esimerkiksi englannin opiskelijoina mieliimme iskostettu ja niin usein unohtuva preesensin yksikön kolmannen persoonan -s-pääte on alkujaan pohjoinen murrepiirre eikä se nykyisinkään kuulu Itä-Anglian murteeseen lainkaan. Lounaisenglantilaiset taas liittävät sen tasapuolisesti kaikkiin persooniin: *I loves...* (ks. Peitsara). On ehkäpä vain historiallisten sattumien summa, että itäanglialainen tai lounaisenglantilainen taivutuskaava ei ole (ainakaan toistaiseksi) valikoitunut standardikieleen.

Erilaista kieltä on muuallakin kuin alueellisissa murteissa. Itse asiassa jokainen koulutettu aikuinen hallitsee äidinkielestään useita kielioppeja, kuten juuri kotiseutunsa murteen, uudelle kotipaikkakunnalle paremmin sopivan puheenparren, virallisilla kutsuilla käytettävän kohteliaan ja sivistyneen tyylin, ehkäpä vielä

yleisönosastokirjoituksen kielioppisäännöt huomioivan kielen, ja akateeminen väestö tieteellisen artikkelin kommervenkit ja niin edelleen. Voisipa melkein sanoa, että kielellisesti lahjakas ihminen on hyvinkin herkkä erilaisille äidinkielsä muodoille ja pystyy käyttämään niitä tehokkaasti.

Tavallista kuitenkin on, että ihmiset eivät standardikieltä lukuun ottamatta ole kovin tietoisia näistä erilaisista kielen muodoista, joita he kyllä automaattisesti käyttävät tilanteen muodollisuuden, kuulijakunnan ja viestintäkanavan mukaan. Näin meissä kaikissa elää kielenmuutoksen mahdollisuus, jos ryhdymme käyttämään vaikkapa jotakin arkipuheen kielioppimuotoa virallisemmassa puheessa ja ehkä jopa kirjoitetussa kielessä. Englannin kielessä sama henkilö voi käyttää kaksoiskieltoa hengaillessaan kavereidensa kanssa kartsalla tai halutessaan muuten vain tehdä *cool*in vaikutuksen. *You ain't seen **nothing** yet* viestii, etten ole mikään tärkeilevä tiukkapipo. Asiatekstissä samainen henkilö varmasti valitsee standardikieliopin muodon *You have **not** seen anything yet*.

Tällainen rekisterin vaihtelu kuuluu kieleen, eikä kaikki kielen vaihtelu välttämättä johda muutokseen. Puhuttu ja kirjoitettu kieli ovat väistämättä erilaisia, koska kirjoittaa ja lukea voi hitaasti ja tekstiin voi palata uudestaan. Tällöin rakenteet voivat olla huolitellumpia ja erilaisilta viittaussuhteiltaan mutkikkaampia. Puhetta taas

tuotetaan ”lennosta”. Sitä ei voi palata hiomaan, ja sen pitää olla saman tien ymmärrettävää. Englannissa tämän voi jokainen havaita esimerkiksi substantiiveja tarkkailemalla. Kirjoitetussa asiatekstissä substantiivien edessä on usein kuvaavia määritteitä ja jäljessä jopa useita substantiivia edelleen tarkentavia relatiivilauseita tai lauseenvastikkeita. Arkipuheessa tällaiset substantiivin määritteet ja substantiiveihin liittyvät relatiivilauseet tai lauseenvastikkeet ovat harvinaisempia ja lyhyempiä.

Englannin kielessä relatiivipronominijärjestelmä on selvästi muuttumassa, ja vaihtelua esiintyy runsaasti jopa kirjoitetussa kielessä, vaikka kieliopissa relatiivipronominien käyttö saatetaankin esittää selkeinä sääntöinä. Sama henkilö saattaa kirjoittaessaan tai muodollisesti puhuessaan muistaa, että kielioppitunnilla häntä opetettiin käyttämään relatiivipronominin *whom*-muotoa ihmisestä silloin, kun relatiivipronomini on objektina: *He is a person whom everyone loves*. Puhekielessä ja usein myös kirjoitetussa kielessä samassa asemassa on nykyisin kuitenkin yleisempää käyttää *who*-muotoa tai relatiivipronomini jää kokonaan pois: *He is a person (who) everyone loves*. *Whom*-muodon käyttö on selvästi vähentynyt 1900-luvun kuluessa, ja todennäköistä on, että se vähitellen katoaa käytöstä kokonaan.

Kielen tutkijat selvittävät tällaisia kielenmuutoksia empiirisesti suurten aineistojen avulla. Aineistoja eli korpuksia kootaan aidosta puhutusta tai kirjoitetusta

kielestä ja tallennetaan digitaaliseen muotoon, jolloin niistä voi tehdä erilaisia tietokonehakuja ja -analyysijä. Uudet englantilaisten ja amerikkalaisten kustantajien sanakirjat ja jotkin kielioppikirjat perustuvat tällaiseen laajan kielimateriaalin analyysiin eli korpuslingvistiikkaan.

Varsinaisia elektronisia korpuksia ei välttämättä ole jokaisen saatavilla, mutta internet tarjoaa kaikille kielestä kiinnostuneille mielenkiintoisen lähteen autenttiseen kieleen, eikä internetissä jyllää ainoastaan standardikieli! Internetin hakukoneiden avulla voi tarkastella hyvinkin vaihtelevaa englantia ja perehtyä käynnissä oleviin trendeihin, kuten sinutteluun ja teitittelyyn. Englannin kielihän on tullut jo muutaman vuosisadan toimeen ilman yksikön ja monikon toisen persoonan erottamista, sillä molempiin kelpaa *you*. Silti on puhekieleen ilmaantunut monikkomuotoja, kuten amerikan- ja australienglantilainen *youse*: *"Hang on a tick and I'll be with youse guys next..."* Näinköhän tulevaisuuden kouluissa opiskellaan monikon toisen persoonan muoto?

Onko muutos väistämätöntä?

Taistelevatko Prinssi Charles, P. D. James ja heidän hengenheimolaisensa siis tuulimyllyjä vastaan vastustaessaan kielen muuttumista ja standardikielestä poikkeavia muotoja? Eivät välttämättä, mutta vastus-

tuksesta huolimatta kieli on luonteeltaan monimuotoinen, koska sitä käyttävät eri-ikäiset, eri sosiaaliluokista tulevat miehet ja naiset, jotka asuvat eri puolilla maata tai maapalloa ja poikkeavat toisistaan etniseltä taustaltaan, ammatiltaan, koulutukseltaan jne. Eikä kielen muuttumistakaan voida estää.

Kieli on osa käyttäjiensä jokapäiväistä elämää ja muuttuu yhteiskunnallisen todellisuuden ja elämäntapojen muuttuessa. Ei ole mielekästä vaatia, että kaikissa tilanteissa käytettäisiin ns. kirjakieltä. Kieltä käytetään tilanteen vaatimalla tavalla, eikä standardikieli sovi joka tarkoitukseen. Koettakaapa vain puhua kirjakieltä viikon ajan tapaamienne ihmisten kanssa! Hämmästyks on taattu, ellette satu olemaan erityisen vanha ja arvokas henkilö, jolloin kuulija voi kenties sijoittaa teidät muinaismuistokategoriaan hauskana kuriositeettina yhdessä vanhojen suomifilmien kanssa.

Kieliopin muuttumisen mekanismit ovat mielenkiintoisia, mutta kiintoisaa on sekin, että kielioppi herättää niin voimakkaita tunteita, kuten Mikko Laitinen tämän kirjan artikkelissaan kertoo. Useinkaan kielenpuhujat eivät ehkä edes yhdistä standardista poikkeavia kielioppimuotoja mahdolliseen kielenmuutokseen, vaan ajattelevat niitä yksinkertaisesti kielivirheinä.

"Huonon" kielen herättämää narkästystä voi yrittää ymmärtää myös sitä taustaa vasten, että Britanniassa kieli kertoo paljon käyttäjänsä sosiaalisesta asemasta, taustasta ja koulutuksesta. "Hyvänä", kieliopillisesti "oikeana" kielenä pidetään eliitin kieleen perustuvaa standardienglantia, vaikka suurin osa väestöstä puhuu arkielämässään jotakin aivan muuta. Standardienglantia ja sen sääntöjä pitää englantia äidin-kielenäänkin puhuvan erikseen opiskella. Se on harvoin ensimmäisenä opittu kielimuoto. Ensimmäiseksi opitaan oman perheen ja vertaisryhmän kieli, joka ei yleensä nauti erityisen suurta sosiaalista arvostusta etenkin silloin, jos se sattuu olemaan vähemmän koulutettujen kieltä.

Jos opintie jää lyhyeksi, standardikielen taidotkin jäävät puutteellisiksi. Tämä vaikeuttaa osaltaan vaikkapa etenemistä tuohon mainittuun valtaeliittiin. Kielikin voidaan siis nähdä vallan välineenä ja kulttuuripääomana, joka ylläpitää olemassa olevia yhteiskuntarakenteita tai auttaa elämässä eteenpäin. Olihan *My Fair Lady*



Julie Andrews ja Rex Harrison
*My Fair Lady*n alkuperäisessä
Broadway-tuotannossa.

kukkaistyttö Elizallekin oikeanlaisen kielen opettelu avain sosiaaliseen nousuun.

Niin Suomen kuin englanninkielisten maiden kouluissa on hyvät syyt opettaa standardikieltä, koska se on avain yhteiskunnan täysivaltaiseksi jäseneksi. Tämä ei kuitenkaan tarkoita standardista poikkeavien muotojen ja niiden käyttäjien väheksymistä. Oppilaiden yleistä tietoisuutta kielestä tulisi kouluopetuksessa pikemminkin lisätä tutkimalla standardin ohella myös puhekielisten ja murteellisten muotojen käyttöä ja merkitystä kieliyhteisössä.

Meille on tärkeää tulla hyväksytyiksi sellaisina kuin olemme, myös kieleltämme. Kieli muotoutuu käyttäjiensä suussa kulloistenkin tarpeiden mukaan. Kielellä on monenlaisia tehtäviä. Kieli on yksilön ajattelun väline, ja sillä välitetään tietoa ihmiseltä toiselle. Näiden käyttöjen kannalta on perusteltua normittaa kieltä ja pyrkiä ehkäisemään kovin erilaisten muotojen käyttöä ja nopeaa kielen uudistumista. Näin voidaan lisätä yleistä ymmärrettävyyttä ja viestien yksiselitteisyyttä.

Kielellä on kuitenkin tärkeä merkitys myös yksilön identiteetin kannalta. Kielen avulla rakennetaan ja ylläpidetään sosiaalisia suhteita, vahvistetaan yhteenkuuluvuutta ja suljetaan toisinpuhuvia ulkopuolelle. Jos olisi yksiselitteisesti yksilön edun mukaista käyttää aina vain yleisesti hyväksyttyä maanlaajuista standardikieltä, emmeköhän me kaikki siihen pystyisi. Monissa yhteyksissä on kuitenkin mielekäästä ja emotionaalisesti tyydyt-

tävää vahvistaa omaa identiteettiä jonkin tietyn ryhmän jäsenenä ja luoda me-henkeä myös kielellisesti. Kyllähän niin gangsta rapparit, tv-sarjojen lakitupien tähtijuristit kuin aateliskartanoiden asukitkin kielestään tunnetaan.

KIRJALLISUUTTA

Englannin kielen historian vaiheista ja nykypäivästä kirjoittaa esimerkiksi BARBARA FENNELL kirjassa *A History of English. A Sociolinguistic Approach* (Blackwell, 2001). Samaa aihetta käsittelevät myös DAVID CRYSTALIN *The English Language* (toinen painos, Penguin, 2002) ja DAVID GRADDOLIN, DICK LEITHIN ja JOAN SWANNIN *English: History, Diversity and Change* (Routledge, 1996).

Englannin kielessä meneillään olevia muutoksia esittelee LAURIE BAUER kirjassa *Watching English Change: An Introduction to the Study of Linguistic Change in the Twentieth Century* (Longman, 1994). Kielipolitiikasta, kuten poliittisesta korrektiudesta englannin kielessä ja oikeakielisyyden ja kielivirheiden herättämistä tunteista, kertoo DEBORAH CAMERON mielenkiintoisesti ja poleemisesti kirjassa *Verbal Hygiene* (Routledge, 1995).

Nykyaikainen, laajan kieliaiineksen tietokoneanalyysiin perustuva kielioppi on DOUGLAS BIBERIN ja kumppaneiden *The Longman Grammar of Spoken and Written English* (Longman, 1999). Tämä kielioppi huomioi myös englannin- ja amerikan-englannin sekä kirjoitetun ja puhutun kielen eroja.

Internetissä on käytössä esimerkiksi Collins Cobuildin konkordanssiohjelma *WordbanksOnline* (<http://www.cobuild.collins.co.uk>), jonka avulla voi hakea englannin sanoja ja

rakenteita englannin- ja amerikanenglannista. Haun voi rajata puhuttuun tai kirjoitettuun tekstiin. Collins-kustantamon sanakirjat perustuvat *Wordbankin* laajaan aineistoon.

Päivitys 2014

Kielioppi muuttuu, englantia pysyy – ja niin pysyvät kieliasenteet

Vuonna 2004 kirjoitin, että kielioppi herättää tunteita. Näin se on. Silloin käytin esimerkkinä suomen *alkaa satamaan* -rakennetta, jota monet pitivät huonona kielenä, vaikka rakenne olikin yleisessä käytössä ainakin muualla kuin kirjakielessä. Kun vuoden 2014 alussa Suomen kielen lautakunta päätti suositella *alkaa tehdä* ja *alkaa tekemään* -rakenteita yhtä hyvinä vaihtoehtoina, päätös herätti paljon vastustusta. Lautakunnan [suositus perusteluineen](#) kannattaa lukea.

[Yle uutisten nettisivut](#) uutisoivat uuden suosituksen tuoreeltaan, ja juttua on kommentoitu sen jälkeen 268 kertaa. Kommentoijien vallitsevana ajatuksena on, että päätös oli huono, koska se johtaa kielen rappioon ja mahdollisesti muunkinlaiseen alennustilaan. *Alkaa tekemään* on "hirvitys", "järkytys", "särähtää korvaan", "murretta ja siksi rumaa kirjakieleen verrattuna", "kaikkein suurin ongelma".

Ihmiset ovat usein hyvin kiinnostuneita kielestä ja nimenomaan oikeakielisyydestä. Meille on selvästi tärkeää arvottaa kieltä hyvään ja huonoon kieleen, ja asemoida itsemme hyvän kielen kannattajiin ja käyttäjiin. Kieli on kuin mikä tahansa sosiaaliseen ryhmään kuulumisen symboli – viiniä vai viinaa, hyvää vai huonoa kieltä?

Mutta miksi ihmeessä *alkaa sataa* on hyvää kieltä ja *alkaa satamaan* huonoa kieltä? Siihen on vaikea keksiä mitään varsinaisesti kieleen perustuvaa selitystä. Amerikkalainen kielentutkija [Rosina Lippi-Green](#) selittääkin ilmiön kieli-ideologialla: länsimaaisissa yhteiskunnissa uskotaan vahvasti standardikielen paremmuuteen esimerkiksi paikallismurteisiin verrattuna. Koulussa olemme oppineet monien muiden sääntöjen ohella, että *alkaa sataa* on oikein ja *alkaa satamaan* väärin. Oppia on ehkä vahvistettu kotona ja säännöt on voinut tarkistaa kielioppikirjoista.

Laajemmassa historiallisessa viitekehyksessä standardikielen luominen, vahvistaminen ja ylläpitäminen ovat lisäksi liittyneet kansallisen identiteetin ja yhtenäisyyden rakentamiseen. Tavallaan siis varsin viaton valinta ja suorastaan mitättömän pieni kielen yksityiskohta – *alkaa sataa* vai *alkaa satamaan* – kantaa harteillaan yksilön kokemuksista ja kansakunnan muistista kumpuaa ideologista lastia.

Entäpä sitten englantia? Englantiahan tämän jutun piti käsitellä. Kieli-ideologiset ilmiöt ja debatit ovat yleisiä

ja samansuuntaisia kielestä riippumatta. Kieli ymmärretään niissä usein ikään kuin upean koristeellisena rakennustaidon mestarinäytteenä, joka huollon puutteessa on muuttunut [luhistuvaksi linnaksi](#).

Aivan tuore kielikeskustelu Britanniassa liittyy uusiin kansallisiin opetussuunnitelmiin, jotka julkaistiin 2013 ja joiden on määrä astua voimaan syyskuussa 2014. Konservatiivihallituksen opetusministerin Michael Goven johdolla laaditut uudet opetussuunnitelmat saivat yliopistojen asiantuntijat ympäri maata älähtämään. *Independent*-sanomalehdessä julkaistussa [avoimessa kirjeessä](#) sata professoria ja tutkijaa kirjoitti, että ”suunnitelmaluonnos koostuu loputtomista oikeinkirjoitusta koskevista sanaluetteloista, faktoista ja säännöistä. Tämä faktavyöry ei kehitä lasten ajattelukykyä, ongelmanratkaisutaitoja, kriittistä ymmärrystä tai luovuutta. *Much of it demands too much too young.*”

Sen sijaan, että professorit olisivat onnistuneet kirjeellään herättämään vilkasta keskustelua opetussuunnitelmasta ja sen sisältämästä kieli- tai oppimiskäsityksestä, he saivatkin [Idler Academy Bad Grammar –palkinnon](#) huonosta kielestään. Esimerkkinä epäkelvosta kielestä raati mainitsi tuon yllä olevan lainauksen virkkeen *much of it demands too much too young*.

LÄHTEITÄ

- AITCHISON, JEAN. 1996. Reith Lectures: Is our language in decay? *The Independent*, 7.2.1996.
<http://www.independent.co.uk/life-style/reith-lectures-is-our-language-in-decay-1317695.html>
- Alkaa tekemään vai alkaa tehdä – mikä on hyvää suomen kieltä? 5.2.2014.
[http://yle.fi/uutiset/alkaa tekemaan vai alkaa tehdä - mikä on hyvää suomen kieltä/7070944](http://yle.fi/uutiset/alkaa_tekemaan_vai_alkaa_tehda_-_mika_on_hyvaa_suomen_kielta/7070944)
- FLOOD, ALISON. 2013. Academics chastised for bad grammar in letter attacking Michael Gove. *The Guardian*, 3.5.2013
<http://www.theguardian.com/books/2013/may/03/illiterate-letter-professors-bad-grammar>
- Letters: Gove will bury pupils in facts and rules. *The Independent*, 19.3.2013
<http://www.independent.co.uk/voices/letters/letters-gove-will-bury-pupils-in-facts-and-rules-8540741.html>
- LIPPI-GREEN, ROSINA. 2012. *English with an accent. Language, Ideology, and Discrimination in the United States*. Milton Park, Abingdon & New York: Routledge.
- Suomen kielen lautakunnan uusi suositus: myös alkaa tekemään sopii yleiskieleen. 5.2.2014.
[http://www.kotus.fi/files/2554/alkaa tekemaan tiedote pvm.pdf](http://www.kotus.fi/files/2554/alkaa_tekemaan_tiedote_pvm.pdf)

KIRJOITAJASTA

Professori [MINNA PALANDER-COLLIN](#) on kiinnostunut mm. englannin kielen historiasta, kielen muutoksesta ja kielestä

vuorovaikutuksen ja vallan välineenä. Hän toimii parhaillaan englannin oppiaineen vastuuprofessorina ja nykykielten laitoksen varajohtajana Helsingin yliopistossa. Hän on viime vuodet yrittänyt selvittää, miten tapamme käyttää kieltä liittyy ympäröivän yhteiskunnan normeihin ja rakenteisiin.

MIKKO LAITINEN

Englannin käyttöä ja väärinkäyttöä

Kielentutkija ja oikeakielisyys

"I ain't got nothin."

"Yous there, wasn't you?"

"Dem houses nice."

"That's the man wha I saw today."

Jos kirjoitat englanninkokeessa yllä olevat lauseet, saat melko varmasti miinuspisteitä, tai jos liikematkalla päivällispöydässä käytät näitä lauseita, sinua melko varmasti katsotaan kieroona ja liikesuhteet voivat olla vaarassa. Miksi näin, vaikka esimerkiksi elokuvissa kyseisiä lauseita kuulee jatkuvasti? Kuka oikein määrää tai on määrännyt, että *I don't have anything* on oikeampi kuin *I ain't got nothin*?

Miksi jokin kielimuoto, vaikkapa murre, on ihmisten mielissä usein tiedostamatta parempaa kuin joku toinen? Esimerkiksi kun tutkittiin työnhakijan aksentin

merkitystä työsaannissa Isossa-Britanniassa, havaittiin, että tiettyjen murteiden puhujat työllistyivät muita huonommin. Työhönottajat pitivät Lontoon kaupungin työväestön aksentilla (*cockney*) puhuvia epäluotettavina ja kouluttamattomina. Skotit nähtiin luotettavina, kun taas Liverpoolin ja Birminghamin alueiden murteiden puhujat herättivät epäluuloja. Parhaimmassa asemassa puhutun murteen suhteen olivat ns. *Estuary English* -aksentilla puhuvat (ks. Peitsara).

Ovatko jotkin kielet tai vaikkapa englannin murteet tutkijan näkökulmasta parempia tai huonompia? Nykypäivän kielentutkijan lähtökohtana on, että tutkitaan sitä, mitä tai miten puhutaan ja kirjoitetaan – ei sitä, miten pitäisi puhua ja kirjoittaa. Kielentutkimus on luonteeltaan pääasiassa kuvailevaa (deskriptiivistä), ei normatiivista ja preskriptiivistä. Sitä voisi verrata vaikkapa maisema-arkkitehdin työhön. Arkkitehtikin saattaa istua tyhjän tontin laidalla tarkkailemassa, miten ihmiset löytävät omat reittinsä tyhjän tontin poikki. Vasta tämän jälkeen hän arvioi, miten puistossa risteilevät jalkakäytävät kulkisivat hänen suunnitelmissaan, koska ne muistuttavat ihmisten luonnollisia reittejä. Samalla tavoin nykyaikaiseen kielentutkimukseen kuuluu, että kielentutkijat ovat kiinnostuneita kielestä kommunikaation välineenä, ja kommunikaatiossa kielen tärkein tehtävä on saada viestintäkumppanit ymmärtämään toisiaan ja välittää tietoa. Kommunikaatio ei kuitenkaan aina suju saman

kaavan mukaan, ja ihmiskielellä, sekä Suomessa että Englannissa, on paljon vaihtelua puhujittain ja tilanteittain. Kielentutkijan lähtökohta on, että variaatio ja kielenmuutos ovat ihmiselle rikkaus – niin kuin on erilaisuus ihmiselämässä yleensä. Erikoista onkin, että vaikka ihmiskunta vihdoin on unohtanut 1800-luvulla ja 1900-luvun alussa vallinneet rotuopit ja ihmisen ulkoisten ominaisuuksien liittämisen älykkyyteen ja persoonallisuuteen, kielen tasolla monet ns. kielisamaanit käyttävät yhä samoja argumentteja. Heidän mukaansa Englannissa on omat kiveen kirjoitetut sääntönsä, jotka tekevät yhdestä kielimuodosta, yksittäisestä rakenteesta tai jopa yhden sanan ääntämisestä muita paremman. Niihin, jotka eivät näiden sääntöjen mukaan kieltä käytä, voidaan liittää kielteisiä ominaisuuksia.

Yhden standardikielen ideologia elää yhä vahvana Englantia puhuvissa maissa. Tämän ideologian mukaan standardienglanti yhdistyy useasti ääntämiseen. Isossa-Britanniassa standardina pidetään yleensä yläluokan murretta, jota kutsutaan nimellä *Received Pronunciation* eli *RP* (tai *Queen's English*). Joidenkin arvioiden mukaan vain noin 3 % väestöstä käyttää tätä murretta. Enemmistön ääntämistavat kuuluvat muihin alueellisiin murteisiin, sellaisiin kuin *Estuary English*, Lontoon *cockney*, tai *London Jamaican*, Tynesiden *Geordie* tai Liverpoolin alueen *Scouse*. Yhdysvalloissa vastaavanlainen asema on ns. *network*

American -murteella (tai *General American*), joka paikallistetaan maantieteellisesti yleisesti pohjoiseen keskilänteen.

Kielentutkimuksessa vallitsevan käsityksen mukaan kaikki kielet ja murteet ovat tasa-arvoisia, eli kielisysteeminä ne kaikki ajavat saman asian: toimivat kommunikaatiovälineenä. Jos kommunikaatio ei toimi, puhujat muuttavat systeemiä ja kieli muuttuu. Ihmiskieli on loogisuudessaan ja toimivuudessaan ainutlaatuisen joustava inhimillisen toiminnan väline. Sosiaalisesti toisilla kielillä ja murteilla näyttää kuitenkin olevan enemmän arvostusta kuin toisilla, kuten esimerkiksi Yhdysvalloissa *network American* -ääntämisellä verrattuna eteläisten osavaltioiden maaseudun leveään murteeseen. Tämä onkin saanut jotkut väittämään, että yleis- tai standardikielet ovat taloudellis-sosiaalisesti vahvimman ihmisryhmän kieliä. Tästä voi olla monenlaisia seurauksia: yhden kielimuodon käyttö vaikkapa nuorten kielitaidon mittauksessa voi johtaa epätasa-arvoon. Esimerkiksi Yhdysvalloissa yliopistot käyttävät perustutkinto-opiskelijoita valitessaan kaikille yhteistä yleistietoja mittaavaa koetta, johon kuuluu myös kielellisiä taitoja mittaava osio. On selvää, että ne lapset, joiden kotona on aina puhuttu yleiskieltä, menestyvät paremmin kokeessa kuin ne, joiden taustalta löytyy jokin alueellinen, sosiaalinen tai ihmisryhmäkohtainen murre. Jos nuoren ainoana kielenä on esimerkiksi Yhdysvaltojen afrikkalaisperäisen vähemmistön *African-American Vernacular English* (ns. AAVE,

jonka tunnusmerkillisiä piirteitä ovat vaikkapa alun esimerkikilauseista ensimmäinen ja kolmas), on mahdollista, että hän ei pääsekään haluamaansa opiskelupaikkaan. Tämä ei johdu yksilön yleisestä älykkyydestä vaan pelkästään testissä käytetystä kielestä. Tunnetut englantilaiset sosiolingvistit James ja Lesley Milroy ovatkin verranneet englannin yleiskielellä tapahtuvaa yksilön kykyjen testausta kylmiin kylpyihin, joita aikoinaan käytettiin mielisairauksien hoidossa.

Kielioppeihin ja sanakirjoihin koodatussa standardienglannissa on monia kommunikatiivisia etuja murteisiin nähden. Esimerkiksi sen sanasto on usein laajempi, koska kielimuotoon on tarkoituksellisesti luotu tai lainattu sanoja, kuten on käynyt tietotekniikassa tai lääketieteessä. Toisaalta siitä kuitenkin puuttuu monia sellaisia muotoja ja kielen mahdollisia innovaatioita, jotka yleensä ilmaantuvat ensin puhuttuihin murteisiin. Esimerkiksi sanasta *guy* saattaa kehittyä uusi indefiniittinen pronomini nykyisten *everyone*, *somebody* jne. sanojen lisäksi: *everyguy*, *someguy*. Muutoksen ennustaminen on tosin vaikeaa, mutta varsinkin puhutussa amerikanenglannissa on sanan uudesta käytöstä jo merkkejä (ks. myös Palander-Collinin kirjoituksessa *youse guys*).

1900-luvun loppupuolella virisi kuitenkin myös kielten ja murteiden tasa-arvoisuudelle vastakkainen ajattelusuunta. Tämän ajattelutavan mukaan tasa-arvoisuus on myytti ja tietyt kielet yksinkertaisesti sopivat

paremmin yleiskieleksi. Kielellisen tasa-arvoisuuden korostaminen esimerkiksi vähemmistöryhmien kohdalla johtaa vain lisääntyvään eriarvoisuuteen. Jos lapsille ei anneta mahdollisuutta oppia yleiskieltä – tärkeintä murretta –, heille ei tarjota yhteiskunnassa tasavertaisia menestymis- ja etenemismahdollisuuksia. Tästä näkökulmasta yleiskieli on tasa-arvoa.

Englantia vieraana kielenään opiskeleville yleiskielen opettaminen ja oppiminen kannattaa aina. On kuitenkin hyvä olla tietoinen myös muiden kielimuotojen olemassaolosta ja välttää absoluuttisia arvioita murteiden paremmuudesta ja huonommuudesta. Kun yksi kielimuoto on hallussa, voi aloittaa jännittävän matkan kielen vaihtelun maailmaan. Näin välttää ainakin sen yorkshireläismiehen kohtalon, joka rautatien tasoristeykseen tullessaan ymmärsi sanat *while* (sillä aikaa) ja *until* (siihen asti) niin kuin ne sikäläisessä murteessa tulkitaan – päinvastoin kuin yleisenglannissa. Yleiskielellä kirjoitussa varoituskyltissä luki *Wait while the red light flashes*.

Milloin englantia on alettu säädellä?

Kieli nivoutuu osaksi kansakunnan historiaa, juuria ja nykypäivää, jotka hahmotamme kielen kautta. Me olemme sitä, mitä ajattelemme ja puhumme. Jos haluamme tarkastella nykypäivän Ison-Britannian tai

III MUUTTUVA KIELI

Yhdysvaltojen englantia, meidän on tunnettava myös yhteiskunnan kehitys, jotta osaisimme nähdä kielen osana yhteiskuntaa ja sen muutosta.

Keskiajalla Englanti oli kaukana tieteen ja kulttuurin keskuksista, esimerkiksi Jerusalemistä ja Roomasta, ja kirjapainotaidon siirtyminen mantereelta saarelle kesti melkein kolme vuosikymmentä. Lisäksi englantia oli pitkään latinan ja ranskan varjossa. Muutoksen tuulia ennako



Daniel Defoe (1660–1731)

Kuva National Portrait Gallery, Lontoo

kuningas Henrik V:n

(1387–1422) päätös 1400-luvun alkupuolella, jolla hän määräsi henkilökohtaisen tiedotusosastonsa, ns. *Signet Officen*, käyttämään englantia kirjeenvaihdossaan. Tämä englantia ei kuitenkaan ollut yhtenäistä kieltä samalla tavalla kuin esimerkiksi nykypäivän kirjoitettu britti- tai amerikanenglanti. Esimerkiksi alueelliset erot olivat merkittäviä, jopa niin, että niinkin tärkeä sana kuin *olla*-verbi saattoi eteläosissa maata olla monikossa *be* tai *ben*,

mutta pohjoisessa vaikkapa *are* tai *arn*. Kun kieltä alettiin Englannissa aikanaan kirjoittaa sana- ja kielioppikirjoihin, englantia pidettiin maalaismaisena kansankielenä, epäpuhtaana ja epätäydellisenä kielenä, jolla ei nähty olevan selviä sääntöjä, niin kuin latinalla oli. Ei ollut olemassa valmista standardia, vaan sellainen oli tehtävä jostakin murteesta. Oli selvää, että yhteiskunnallisesti voimakaimman sosiaaliryhmän kielimuoto oli etulyöntiasemassa. Jo 1500-luvun lopulla nuoria kunnianhimoisia runoilijoita neuvottiin jäljittelemään hovissa käytettyä kieltä tai Lontoon lähialueilla (korkeintaan 60 mailin säteellä) asuvien ihmisten puhetapaa. Kirjailija Daniel Defoe kertoo vierailustaan somersetiläiseen kouluun 1700-luvulla. Hän kirjoittaa kuulleen nuoren pojan lukevan Raamattua ääneen ja kertoo siitä seuraavaa:

I observed also the Boy read it [the book] out with his Eyes still on the Book, and his Head, like a mere Boy, moving from Side to Side, as the Lines reached cross the Columns of the Book: his Lesson was in the Cant. 5.3. of which the Words are these, 'I have put off my Coat; how shall I put it on? I have wash'd my Feet; how shall I Defile them?' The boy read thus, with his Eyes, as I say, full on the Text: 'Chav a Doffed my Cooat, how shall I don't, Chav a wash'd my Veet, how shall I moil 'em?'

Katselin pojan lukevan kirjaa silmät tiukasti siinä. Pojan pää liikkui kirjan rivien mukana kirjan laidalta toiselle – kuten pojilla yleensä. Oppitunnin aiheena oli Raamatun Laulujen laulu 5:3. ja sen sanat: Minä jo ehdin riisua vaatteeni – miksi pukeutuisin uudelleen? Jalkanikin jo pesin – miksi tahraisin ne taas? Poika luki kuitenkin,

kuten sanoin, silmät tiukasti kirjassa: Molen suinki ottanu takin pois; Häätyskhään se laittaa päälle? Molen jalakki pessy; viitti vissiin niitä ravastaa?

Latinan jälkeläisten, ns. romaanisten kansankielten yleistyessä Euroopassa oli perustettu akatemioita kielten kultivoimiseksi ja säätelemiseksi. Ensimmäinen merkittävä englantilaisen akatemian puolesta puhuja oli kirjailija Jonathan Swift. Hänen kirjoituksensa *A Proposal for Correcting, Improving and Ascertaining the English Tongue* (1712) on



kuuluisin elinvoimaisen Jonathan Swift (1667–1745)

Kuva National Portrait Gallery, Lontoo

kielen korjausehdotus ja nykypäivän kielisamaanien edeltäjä. Swiftin näkemys on pessimistinen aikalaiskuvaus kielen säätelemisestä ja kesyttämisestä. Swift kirjoitti ehdotuksensa Robert Harleylle, joka oli vaikutusvaltainen *tory*-mielinen pääministeri ja Oxfordin jaarli. Kuuluisin katkelma kirjeestä on usein lainattu kohta:

My Lord, I do here, in the Name of all the learned and polite Persons of the Nation, complain ... that our Language is extremely imperfect; that its daily Improvements are by no Means in proportion to its daily Corruptions; that the Pretenders to polish and refine it, have chiefly multiplied Abuses and Absurdities; and, that in Many Instances, it offends against every Part of Grammar. ... And if it were once refined to a certain Standard, perhaps there might be Ways to fix it for ever, ... And even then, our best Writings might probably be preserved with Care, and Grow into Esteem, and the Authors have a chance for Immortality.

Swiftin ajatukset eivät kuitenkaan saaneet tuulta purjeisiinsa. Monien kirjoittajien mukaan ajatus akatemiasta ei yksinkertaisesti sopinut vapaan kansakunnan luonteeseen. Kun virallista akatemiaa ei saatu aikaan, englantia alettiin säädellä yksityisten ihmisten kirjoittamissa sanakirjoissa ja kieliopeissa. Nämä yrittäjät – innokkaat miehet ja myös muutamat naiset – olivat taustoiltaan hyvin erilaisia, ja he löysivät markkinapaikkansa valistuksen ajan yhteiskunnassa.

Merkittävä edistysaskel yhden kielimuodon standardisoinnissa otettiin vuonna 1755. Silloin julkaistiin *A Dictionary of the English Language*. Kirjakauppiaan pojan Samuel Johnsonin kokoama kaksiosainen ns. *Dr. Johnson's Dictionary* on englantilaisessa maailmassa ensimmäinen suuren luokan sanakirjahanke. Kirja tasoitti perustaa kirjakielen synnylle – nyt oikeinkirjoitusta voitiin verrata Johnsonin teokseen. Tohtori Johnson määritteli sanojen merkitykset esimerkkien ja lainausten kautta. Hän

ymmärsi myös, että muutos ja vaihtelu kuuluvat luonnollisena osana ihmiskieleen. Tohtori Johnsonin määritelmät joistakin sanoista osoittavat terävää huomiointikykyä ja myös itseironiaa. Sana *lexicographer* 'sanakirjantekijä' on määritelty *a writer of dictionaries; a harmless drudge (sanakirjojen kirjoittaja, harmiton raataja)*. Sanalle *patron* 'suojelija' Johnson on antanut



Samuel Johnson (1709–1784)

Kuva National Portrait Gallery, Lontoo

omiin kokemuksiinsa perustuen hieman negatiivisävytteisen selityksen: *one who countenances, supports, or protects. Commonly a wretch who supports with insolence, and is paid with flattery (henkilö, joka rohkaisee, tukee ja suojelee. Yleensä kelmi, jonka tuki on röyhkeää ja jolle maksetaan imartelulla)*. Sananselityksen ymmärtää paremmin, jos tietää hänen pettymyksensä Chesterfieldin neljänteen jaarliin Philip Dormer Stanhopeen. Johnson oli toivonut jaarlista työnsä suojelijaa, mutta jaarli alkoi kiinnostua siitä vasta kun työ oli jo valmistumassa, jolloin Johnson ei apua enää halunnut.

1700-luvun toisella puoliskolla alettiin julkaista myös ensimmäisiä normatiivisia kielioppeja, jotka määrittelivät, *miten* pitäisi sanoa ja kirjoittaa. Yksi merkittävimmistä oli amerikkalaisen Lindley Murrayn *English Grammar* vuodelta 1795. Hänen teoksensa alkupuhe ennustelee 1800-luvulla vallinnutta viktorianaista ajatusmaailmaa kielen ja moraalin välisestä suhteesta.

The author has no interest in the present publication, but that of endeavouring to promote the cause of learning and virtue; and, with this view, he has been studious, through the whole of the work, not only to avoid all examples and illustrations which might have an improper effect on the minds of youth; but also to introduce, on many occasions, such as have a moral and religious tendency. This, he conceives to be a point of no small importance; and which, if scrupulously regarded in all books of education, would essentially advance the best interests of society, by cherishing the innocence and virtue of the rising generation.

1800-luvulla yleistyi kirjoitus- ja kielenkäyttöoppaissa aina nykypäiviin asti kantanut ajatus oikeakielisyyden ja yleisen moraalin suhteesta. Tietty kielimuoto nähtiin ylevämmäksi ja oikeammaksi kuin muut. Kieli oli jumalallinen lahja ihmiskunnalle, joka usein käytti sitä väärin. Monet tuon ajan kielioppien kirjoittajista – kielisamaaneista – näkivätkin itsensä moraalin etujoukoissa taistelemassa kielenkäytön rappeuttavaa vaikutusta vastaan.

Kielioppaiden nimet ovat paljonpuhuvia, kuten *Bad English* (1869) tai *Errors in the Use of English* (1886).

Kieli-ideologia Isossa-Britanniassa ja Yhdysvalloissa

Nykyisen Ison-Britannian ja Yhdysvaltojen välillä on huomattavia eroja suhtautumisessa yleiskieleen ja murteisiin. Monikulttuurisessa Yhdysvalloissa eri etnisten ryhmien murteet ovat saaneet kielteisen sävyn. Varsinkin maan mustan väestön AAVE-murretta sekä latinalaisperäisten siirtolaisten murteita ja puhetapoja on kritisoitu julkisessa keskustelussa. Niihin on liitetty useasti huonompiarvoisuuden leima ja niiden puhujia pidetään rikolliseen käytökseen taipuvaisina tai ainakin epäluotettavina ja laiskoina. Myös itse murteita aliarvioidaan. Tällaiset arviot ovat vähintäänkin ennakkoluuloisia ja arveluttavia. Esimerkiksi rap-lyriikat tai urheilukentillä yleiset ”trash talk -riimitelyt” ovat erinomaista verbaalista akrobatiaa ja kielen tasolla verrattavissa vahvimman sosiaaliluokan ”hyväksytyihin” taiteenmuotoihin!

Yksikielisyyteen liittyy Yhdysvalloissa monin paikoin erilaisten etnisten vähemmistöjen määrän voimakas lisääntyminen. Se on monissa eteläisten osavaltioiden suurissa kaupungeissa johtanut englantia osaamattoman väestön nopeaan kasvuun. Esimerkiksi

joidenkin arvioiden mukaan latinoväestöstä tulee Kalifornian ja Teksasin osavaltioissa tämän vuosisadan puoliväliin mennessä suurin ihmisryhmä. Ns. *English only* -liike on 1980-luvun alusta lähtien ajanut englannin aseman virallistamista ja varsinkin espanjan kieltämistä julkisena kielenä. Liike kytkeytyy vahvasti maan poliittiseen oikeistoon ja on historiallisesta perspektiivistä vähintäänkin outo, koska nykyisten Yhdysvaltojen alueella on jo vuosisatoja puhuttu laajasti ranskaa (sekä pohjoisessa että nykyisen Louisianan seuduilla), espanjaa maan lounaisosissa ja Floridassa sekä saksaa laajoilla alueilla keskilännessä.

Isossa-Britanniassa ja varsinkin Englannissa murteet ja puhetavat eivät liity niinkään etniseen alkuperään, vaan sosiaaliseen asemaan ja varsinkin sosiaaliluokkaan. Työväestön murteisiin kuuluvilla kielipiirteillä, kuten esimerkiksi sananalkuisen *h:n* pudottamisella pois, on aina 1800-luvun lopulta alkaen ollut vahvasti negatiivinen sävy. Samoihin aikoihin *RP* nousi yhteiskunnallisen aseman merkiksi. Se oli esimerkiksi armeijan upseereiden tärkeimpiä vaatimuksia aina ensimmäiseen maailmansotaan asti, jolloin suuret miestappiot pakottivat hyväksymään johtopaikoille myös muiden murteiden puhujia. Myös BBC:n uutistenlukijoiden vaatimuksena *RP* säilyi aina 1960-luvulle saakka; nykyisin yleisradioyhtiö korostaa kielellistä monimuotoisuutta. Tosin myös *RP* on kärsinyt maineensa heikentymisestä. Onkin sanottu, että

vain harvat Englannissa haluavat puhua niin kuin kuningatar tai Walesin prinssi.

Kielellinen tasa-arvo ja poliittinen korrektius

1960-luvulla alkanut yhteiskunnallinen murros on johtanut myös keskusteluun kielellisestä tasa-arvosta. Englantia on pidetty sovinistisena kielenä, ja niin kielessä kuin sen käytössäkin väitettyä seksismiä on pyritty poistamaan. Esimerkiksi miesten puhuttelusana heidän siviilisäädystään riippumatta on *Mr.* Naimattomia naisia on puhuteltu sanalla *Miss* ja naimisissa olevia sanalla *Mrs.* Näistä kahdesta muodosta on saatu siviilisäätynä erottelematon puhuttelusana myös naisille *Ms.* Se ilmestyi Englantiin ensimmäisen kerran 1950-luvulla. Tutkimusten mukaan *Ms* ei ole kuitenkaan syrjäyttänyt *Miss*-muotoa ainakaan Isossa-Britanniassa. Muita kritiikin kohteita ovat olleet mm. ammattia ilmaisevat sanat. Miehiin viitataan teksteissä yleensä pelkillä ammattisanoilla, esimerkiksi *doctor* (lääkäri) tai *writer* (kirjoittaja). Naisista puhuttaessa ammattinimitykset saavat useammin eteensä kuvailevan sanan *lady doctor*, *female doctor* tai *woman writer*. Myös *career woman* (uranainen) on yleinen, kun taas *career man* (uramies) harvinaisempi. Sanaston tasolla kielellisen epätasa-arvon ja seksismin on väitetty näkyvän siinä, että

monet naisiin viittaavat sanat ovat vuosien kuluessa saaneet joskus hyvinkin kielteisen sävyn. Tällaisia sanoja ovat muun muassa *spinster* (*vanhapiika, ikäneito*), joka alun perin tarkoitti kehrääjää. *Poikamiehellä* (*bachelor*) on kielenkäytössä mukavampi kaiku. Samoin *witch* (*noita*) voi olla halventava, mutta miespuolinen taikuri *wizard* on positiivinen. Myös ihmisiin yleisesti viittaavat sanat, kuten vaikkapa *man*, on monimerkityksisyydessään herättänyt niin paljon närää, että se on monissa moderneissa raamatunkäännöksissä pyritty korvaamaan jollakin toisella sanalla. Tutkittaessa miesten ja naisten yhteiskunnallista asemaa on pyritty myös katsomaan suuria tekstikokoelmia eli korpuksia. Miehet ovat näiden tutkimusten mukaan naisia useammin puheenaiheena. Esimerkiksi miehiin viittaavia *he*-pronomineja esiintyy noin kolme kertaa enemmän kuin feminiinejä *she*-viittauksia.

Joillakin tasoilla epätasa-arvoisen kielen kritiikki on myös vaikuttanut englannin käyttöön. Kieltä on pystytty muuttamaan tietoisesti. Monet *man*-loppuiset sanat on pyritty korvaamaan neutraalimmilla termeillä, kuten *chairperson*, *chair* (*puheenjohtaja*) tai *spokesperson* (*edustaja, tiedottaja*). Yksi muutos kohti tasa-arvoisempaa kielenkäyttöä on ollut ns. geneeristen termien yleistyminen. Suomen *hän* ei erottele, onko kyseessä mies- vai naispuolinen henkilö. Englannissa sen sijaan perinteisesti maskuliininen *he*-pronomini on kielioppien kirjoittajien

mukaan sisältänyt sekä miehet että naiset. Nykyisin näkee teksteissä useasti yhdistelmiä *he/she* tai *s/he* silloin kun kirjoittaja haluaa viitata sekä miehiin että naisiin. 1960-luvulla kootuissa tekstikorpuksissa tällaisia yhdistelmämuotoja oli sekä britti- että amerikanenglannissa hyvin vähän. 1990-luvulla kirjoitetuissa teksteissä niiden määrät olivat monikymmenkertaistuneet. On huomattava, että vuosikymmenten aikana englannissa on tehty monia muutosehdotuksia suomen *hän*-tyyppisen pronominin löytämiseksi, mutta ne eivät ole saaneet laajaa kannatusta.

Samanlainen kehitys kohti tasa-arvoista kielenkäyttöä ilmenee pääasiassa Yhdysvalloissa mutta myös Isossa-Britanniassa kuvattaessa eri vähemmistöjä tai erilaisuutta. Tämä näkyy sanojen lainautumisena myös suomen kieleen, vaikka suomessa monet termit ovat englannin vastaavia neutraalimpia. Esimerkiksi ihmiset eivät ole enää vajavaisia, vaan monet piirteet pyritään kuvaamaan rajoitteina. Suomessa latautunut termi *raajarikko* on katoamassa kielenkäytöstä, samoin englannissa *crippled*. Nykyisin suomessakin puhutaan mieluummin *liikuntaesteisistä* tai *-rajoitteisista*. Poliittinen korrektius on jatkuva hilpeyden aihe englanninkielisessä maailmassa. Kielentutkijalle tämä todistaa kielen väistämätöntä muutosvoimaa. Muutama vuosi sitten julkaistiin Yhdysvalloissa vanhoista klassisista saduista hiukan huumorimielessä uudelleen kirjoitettu kokoelma poliittisesti korrekteja iltasatuja. Kirja sai valtaisan

suosion, niin että ensimmäisenä julkaisuvuonna siitä otettiin viisi uusintapainosta ja seuraavien kuuden vuoden aikana yhteensä 20 painosta. Alkupuheessaan kirjoittaja pahoittelee jo valmiiksi kaikkea seksististä, rasistista, kulttuurista, kansallista, uskonnollista, ikään kohdistuvaa, älyllistä, sosioekonomista yms. mielipahaa, jota kirjaan on saattanut epähuomiossa jäädä.

Kieli muuttuu meidän ihmisten mukana. Kielet ja niiden käyttö heijastelevat yhteiskuntaa ja siinä tapahtuvia muutoksia. Englanninkielisen kulttuurin asema heijastuu myös englantiin ja sen asemaan maailman kielten joukossa. Englannin tämänhetkinen valta-asema ei ole kielen syytä eikä sen ansiota. Hyvää kieltä ja toisia parempia kieliä on olemassa vain sellaisten ihmisten mielessä, jotka arvioivat kielen eri muotoja tai eri kieliä ja pitivät niitä hyvinä tai huonoina. Kieli on meille ihmisille väline, joka on olemassa vain meidän kauttamme. Käänteisesti asiaa tarkastellen voisi sanoa, ettei meitäkään välttämättä olisi ilman sitä.

KIRJALLISUUTTA

CROWLEY, TONY. 1991. *Proper English? Readings in Language, History and Cultural Identity*. London: Routledge.

HELLINGER, MARLIS & HADUMOD BUßMANN (toim.). 2002. *Gender across Languages. The Linguistic Representation*

- of Women and Men*. Vol. I. Amsterdam & Atlanta: Benjamins.
- HONEY, JOHN. 1997. *Language is Power. The Story of Standard English and its Enemies*. London: Faber and Faber.
- MILROY, JAMES ja LESLEY MILROY. 1999. *Authority in Language*. London: Routledge.
- MUGGLESTONE, LYNDA. 2003. *Talking Proper: The Rise of Accent as Social Symbol*. 2. painos. Oxford: Oxford University Press.

Päivitys 2014

Kielenkäyttöön ja oikeakielisyyteen liittyvät mielipiteet ovat olennainen osa ihmiskieltä sekä sen vaihtelua ja muutosta. Kielitaito muodostaa olennaisen osan ihmisen identiteettiä, joten on luonnollista, että kielenkäyttöön liittyvät arvotukset ja arviot nousevat usein päällimmäiseksi silloin kun puhumme kielestä. Kuitenkin maallikko ja kielentutkija lähestyvät aihetta usein eri kanteilta. Maallikko saattaa kokea kielen eri variaatiot, ajallisen vaihtelun ja uudenlaiset muodot ja rakenteet uhkana sekä pyrkiä määrittämään selkeät rajat sille, mikä on hyvää ja mikä taas huonoa kieltä. Kielihistorian tutkimuksessa tärkeään osaan on viimeisten vuosikymmenten aikana noussut kielioppien ja oikeakielisyysideologioiden sosiaalishistorian tarkastelu. Tässä tutkimuksessa keskiössä ovat oikeakielisyysideologioiden syntyyn

vaikuttaneet tapahtumat, ihmiset ja historialliset prosessit varhaisuusenglannin aikakaudelta alkaen. Siis se, mistä kulttuurisista lähtökohdista ajatukset oikeakielisyydestä ja kielen standardeista ovat lähtöisin, mitkä tekijät ja ketkä yksilöt ovat vaikuttaneet siihen, että jotakin kielen ilmiötä pidetään oikeakielisenä ja jotakin toista taas ei. Esimerkkeinä tällaisista ilmiöistä, joita pidetään kieliopillisesti väärinä mutta jotka kuitenkin ovat normaali osa kielen repertoaaria, ovat vaikkapa normatiiviset säännöt siitä, että lausetta ei pidä päättää prepositioon (*Horace is an author, whom I am much delighted with.*) tai be-verbin toisen persoonan menneen ajan taivutusparadigma, jossa looginen jako olisi *you was* yksikössä ja *you were* monikossa, mutta jossa vain jälkimmäinen on päätenyt osaksi standardikieltä. Oikeakielisyyden sosiaalihistorian tutkimus on tuottanut monta herkullista tarinaa tällaisten usein mielivaltaisten sääntöjen synnyn historiasta. Tätä tutkimustyötä on tehty varsinkin Leidenin yliopistossa, jossa professori Ingrid Tieken-Boon van Ostaden johtamat tutkimusprojektit (*The codifiers and the English language* ja *Bridging the unbridgeable: Linguists, prescriptivists and the general public*) ovat tuottaneet arvokasta tietoa oikeakielisyyden sosiaalihistoriasta.

III MUUTTUVA KIELI

MUUTAMIA KESKEISIÄ LÄHTEITÄ ENGLANNIN KIELIOPIPIEN SOSIAALIHISTORIAAN JA OIKEAKIELISYYSIDEOLOGIAN SYNTYYN:

MUGGLESTONE, LYNDA. 2003. *Talking Proper. The Rise of Accent as Social Symbol*. Oxford: Oxford University Press.

NEVALAINEN, TERTTU ja INGRID TIEKEN-BOON VAN OSTADE. 2006. Standardisation. Teoksessa Richard Hogg ja David Denison (toim.) *A History of the English Language*. Cambridge: Cambridge University Press, 271–311.

TIEKEN-BOON VAN OSTADE, INGRID. 2011. *The Bishop's Grammar. Robert Lowth and the Rise of Prescriptivism*. Oxford: Oxford University Press.

TIEKEN-BOON VAN OSTADE, INGRID. 2009. Eighteenth-century prescriptivism and the norm of correctness. Teoksessa Ans van Kemenade ja Bettelou Los (toim.) *The Handbook of the History of English*. Malden, MA & Oxford: Blackwell, 539–557.

TIEKEN-BOON VAN OSTADE, INGRID (toim.). 2008. *Grammars, Grammarians and Grammar-Writing in Eighteenth-century England*. Berlin and New York: Mouton de Gruyter.

KIRJOITTAJASTA

[MIKKO LAITINEN](#) on työskennellyt englannin kielentutkimuksen professorina Linné-yliopistossa Ruotsissa vuodesta 2012. Hän väitteli Helsingin yliopistossa 2007 ja toimi sen jälkeen tutkija-tohtorina Jyväskylän yliopiston Kielten laitoksella ja VARIENG-tutkimusyksikön Jyväskylän tutkijaryhmässä. Hän oli mukana suunnittelemassa ja toteuttamassa laajaa kysely-

tutkimusta, jossa kohteena olivat suomalaisten englannin osaaminen ja käyttö, heidän näkemyksensä englannin asemasta Suomessa ja heidän asenteensa sitä kohtaan. Laitisen tutkimuksen keskiössä on kielen rakenteellinen muutos ja vaihtelu varhaisuusenglannista nykypäivään ja erityisesti häntä kiinnostaa englannin käyttö Suomessa ja muissa Pohjoismaissa, joissa englannin rooli on viime vuosikymmenten aikana kasvanut ja joissa englanti on monin paikoin noussut kansalliskielten rinnalle usein käytetyksi kieleksi. Hänen tutkimustyössään testataan kielihistorian tutkimuksessa käytettyjen määrällisten menetelmien soveltuvuutta uusien L2-englantien tutkimukseen.

THE OXFORD ENGLISH DICTIONARY

MIKKO LAITINEN

1850-luvulla englantilainen *Philological Society* käynnisti uuden sanakirjan valmistelun (ns. *New English Dictionary*). Työsuunnitelma oli kunnianhimoinen: tuli kirjata kaikki englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetyt sanat ja listata niiden historiallinen käyttö kautta aikojen! Työ oli kuitenkin niin suuri, että varsinkin projektin alkuvaihetta vaivasivat monet ongelmat. Vasta vuonna 1879, kun James A.H. Murray liittyi sanakirjan toimittajien joukkoon ja hankkeen kustantajaksi lupautui Oxfordin yliopiston painotalo *Oxford University Press*, projekti alkoi edetä. Sanakirja tunnetaan nykyään nimellä *The Oxford English Dictionary* (OED). Muut toimittajat tässä jättimäisessä projektissa olivat Henry Bradley, William A. Craigie ja C.T. Onions. Sanakirjasta piti alun perin tulla neliosainen 6 400-sivuinen teos. Lopputulos käsitti kuitenkin yli 400 000 sanaa ja fraasia kymmenessä niteessä. Viimeinen osa kirjaimesta Z ilmestyi 44 vuotta A:n jälkeen! Huomattavaa on, että sanakirja perustuu todelliseen kielenkäyttöön ja OED:n sanojen merkityksiä selventää toisessa editiossa (vuodelta 1989) lähes 2,5 miljoonaa lainausta englanninkielisestä kirjallisuudesta. Painetussa versiossa lähdeosteiden määrän listaamiseen on käytetty noin 89 pienellä painettua sivua jaettuna kolmeen palstaan! Sanakirjassa on 20 osaa ja 21 730 sivua. Kirjailijoista Shakespearea on lainattu eniten (noin 33 300 lainausta). Tämän lisäksi internetissä olevaa sähköistä versiota OED:stä päivitetään jatkuvasti, jotta se huomioisi kielenkäytön muutokset. Tätä kirjoitettaessa englannin kielen sanaston uusimpien lisäysten joukossa olivat mm. sanat *infobot* tai *dumbsize* [ks. <http://www.oed.com>].

MATTI KILPIÖ ja KANERVA HEIKKINEN

Omaa ja lainattua: kielikontaktien vaikutus englannin sanastoon

"Oli talo ja sen isännällä kolme poikaa. Taloon kuului rantapelto ja monena vuonna isäntä yritti viljellä siellä ruista. Mutta kun tähkä alkoi heilimöidä, nousi mereltä suuri myrsky, joka löi laihon lakoon ja tärveli viljan. Kymmenenä vuonna peräkkäin kävi samalla tavalla."
[Raul Roine (toim.), Suomen kansan suuri satukirja (WSOY, 1952)]

Näin alkaa suomalainen kansansatu "Kruunun mies". Suomalaisista suomalaisinta tekstiä, vai mitä? Kaukana edessäpäin ovat tästä sadusta vielä ne ajat, jolloin suomen kieli ei enää tulisi toimeen ilman lainoja muista kielistä, etenkin englannista, ilman kaikkia noita diilejä, bittejä, meilejä, faneja ja luusereita.

Kaikki väärin, pelkkää satua! Katsokaamme lainauksen neljää virkettä uudelleen. Niissä on nyt liha-voitu kaikki ne sanat, jotka ovat varmasti tai todennä-

köisesti lainatavaraa; lihavoimattomat ovat omaperäistä sanastoa:

”Oli talo **ja** sen isännällä kolme poikaa. Taloon kuului **rantapeltto ja** monena **vuonna** isäntä yritti **viljellä** siellä **ruista**. Mutta kun tähkä alkoi heilimöidä, nousi **mereltä suuri** myrsky, joka löi **laihon lakoon ja tärveli viljan**. Kymmenenä **vuonna** peräkkäin **kävi samalla tavalla**.”

Sitaatin juoksevista sanoista lähes puolet on lähtöisin muista kielistä. Keskialasaksasta (1200–1600) ruotsin kautta lainautunutta verbiä *tärvellä* lukuun ottamatta ne ovat hyvin vanhoja lainoja, vanhimmat jopa tuhansia vuosia sitten lainautuneita. Vanhoja germaanisista lainoja, joita suomessa on viidettäsataa, edustavat sanat *ja*, *ranta* (vrt. ruotsin ja englannin *strand*), *peltto* (vrt. englannin *field*), *ruis* (vrt. englannin *rye*), *suuri*, *laiho*, *lako*, *käydä*, *sama* (vrt. ruotsin *samma* ja englannin *same*) ja *tapa*. Substantiivi *meri* on mahdollisesti ikivanhaa balttilaista, *vuosi* ja *vilja* sekä sen verbijohdos *viljellä* indoeurooppalaista perua.

Suurin osa sitaatin lainasanoista on substantiiveja – ilmiö, joka on varsin tyypillinen lainaamisen yhteydessä eri kielissä. Sellaisen kieliopillisen sanan kuin rinnastuskonjunktion *ja* lainautuminen on sen sijaan merkille pantavaa, yhtä yllättävää kuin jos suomessa nykyisin ryhdyttäisiin käyttämään englannin sanaa *and* rinnastuskonjunktiona: ”Pekka änd Mari lähtivät juuri elokuviin.”

Se, että sitaattimme lukuisat lainasanat eivät pinnalta katsoen erotu lainasanoiksi, johtuu suurelta osin siitä, että ne kauan sitten lainautuneina ovat täysin mukautuneet suomen muoto-oppiin ja äännejärjestelmään. Esimerkiksi germaanisten kielten sananalkuiset konsonanttiihtymät ovat yksinkertaistuneet: emme mene ”strannalle” aurinkoa ottamaan. Sama yksinkertaistuminenhan toimii edelleen suomen puhekielessä, jossa voidaan luontevasti todeta, että ”Rysselin herroilla on vaarana ressaantua”.

Lisää sanojen lainautumisesta

Termi lainasana kuvaa itse asiassa huonosti sitä prosessia, josta oikeasti on kysymys. Kun Englanti lainasi keskiajalla tuhansia ranskan sanoja, se ei milloinkaan palauttanut lainojaan takaisin ranskaan. Tai oikeastaan palautti ainakin yhdessä tapauksessa, kun ranskasta lainautunut *disport* ’ajankulu, huvi’ palautui 1800-luvulla takaisin englannista ranskaan hieman kuluneessa muodossa *sport* ja merkityksessä ’urheilu’. Sanojen lainaaminen kielestä toiseen on samansuuntaista ottamista tai omimista kuin Händelin ja monien muiden varhaisten säveltäjien harrastama toisten säveltäjien teosten hyväksikäyttö tai Pentti Saarikosken Brecht-lainaukset. Ne ovat ”lainoja”, joita ei

ole voitu eikä ole ollut tarkoituskaan palauttaa alkuperäisille omistajille.

Mikään kieli tuskin voi välttää joutumasta jossain kehityksensä vaiheessa kosketuksiin yhden tai useamman vieraan kielen kanssa, ja tällöin jompikumpi tai kumpikin kieli saa vaikutteita toisesta. Sanojen lainaaminen on tavallisimpia seurauksia kielikontaktista. Joskus lainaaminen tuntuu varsin luontevalta: kun mannermaalla asuvat anglosaksien esi-isät joutuivat ennen 400-luvulla alkanutta Englantiin siirtymistään kosketuksiin roomalaisten kanssa, he omaksuivat näiltä tiettyjä hyödykkeitä, joita he ryhtyivät kutsumaan latinasta omaksumillaan nimillä. Substantiivit *wine*, *pepper* ja *cheese* ovat näistä varhaisista lainoista hyviä esimerkkejä. Kun tietokoneet rantautuivat Suomeen, meillä olisi ollut mahdollisuus turvautua englannista lainaamiseen ja ryhtyä käyttämään näistä laitteista nimeä *kompuutteri* englannin sanaa *computer* mukaillen. Meillä päädyttiin, ainakin kirjakielessä, toiseen ratkaisuun: kielen omia rakennusaineita hyödyntävään, merkitykseltään läpinäkyvään yhdys-sanaan *tietokone*.

Joskus sanoja lainataan, vaikka niitä ei välttämättä tarvittaisikaan. Monessa tapauksessa lainattu sana vain tuntuu hienommalta. Niinpä saatetaan puhua mieluummin *angstista* kuin *ahdistuksesta* tai *ahdistuneisuudesta* tai *optiosta* sanan *vaihtoehto* asemesta. Lainasanoilla on usein selvästi tyyliarvoa ja lisäarvoa, joka tulee siitä, että ne

liittyvät lähtökielen ja -kulttuurin korkealle arvostettuun asemaan.

James Bond ja Goldfinger – lainasanoja yli tuhannen vuoden ajalta

Bond dozed fitfully, wondering, imagining, puzzling over the Superintendent's words. The Superintendent had certainly thought they were the truth, knew that Fort Knox was in emergency. Was his news from Louisville the truth or part of the giant cover plan that would be necessary to get every member of the conspiracy in the bag? If it was a cover plan, how meticulously had it been prepared? Would someone slip up? Would there be some ghastly bungle that would warn Goldfinger in time? Or if the news was true, if the poison had been successful, what did there remain for Bond to do?

Bond had made up his mind on one score. Somehow, in the excitement of H-Hour, he would get close to Goldfinger and cut his throat with one of his hidden knives. How much would that achieve apart from an act of private vengeance? Would Goldfinger's squad



accept another man's order to arm the warhead and fire it? Who would be strong enough, cool enough to take over? Mr Solo? Probably. The operation would perhaps be half successful, they would get away with plenty of gold – except Goldfinger's men who would be lost without him to lead them. And in the meantime, whatever else Bond could do now, had sixty thousand people already died? Was there anything he could have done to prevent that? Had there ever been a chance to kill Goldfinger? Would it have done any good to make a scene at Pennsylvania Station? Bond stared at his dark reflection in the window, listened to the sweet ting of the grade-crossing bells and the howl of the windhorn clearing their way, and shredded his nerves with doubts, questions, reproaches.

[Ian Fleming, Goldfinger, luvun 20 loppu]

Extract from Goldfinger by Ian Fleming reproduced with the permission of Ian Fleming Publications Ltd. Copyright © Glidrose productions Ltd 1959.

”Kultasormi”-sitaattimme lihavoidut sanat tai sanan osat ovat lainoja latinasta, muinaisskandinaavista sekä ranskasta. Tämä ei ole sattumaa: juuri nämä kielet ovat tärkeimpiä englannin kielen lainasanaston lähteitä. Toki englanti on saanut lainoja monista muistakin, niin eurooppalaisista kuin eksoottisemmista kielistä: mitä muutakaan voisi odottaa kieleltä, jonka imperiumi laajentuessaan vei maapallon kaikille kolkille. Näitä kaikkia emme tässä voi ottaa käsiteltäviksi; jo mainittujen lainanantajakielten lisäksi tarkastelemme lyhyesti vain kreikkalaisia ja kelttiläisiä lainoja.

Latinan kesto vaikutus englanttiin

”Kultasormi”-sitaatissa on latinasta lainattuja sanoja kymmenen. Valtaosa näistä sanoista on lainautunut varsin myöhään, vasta keskienglannin kaudella ja erityisesti 1300- ja 1400-luvuilla.

1350–1400: *accept, conspiracy, except, private*

1400–1450: *nerve, prevent, per(haps)*

1550–1600: *success(ful), superintendent*

1600–1650: *emergency*

Kuten jo aiemmin totesimme, latinasta oli kuitenkin lainautunut sanoja anglosaksien esi-isien kieleen jo ennen 400-luvun puoltaväliä näiden asuessa mannermaalla, ennen heimojen siirtymistä Brittein saarille. Näistä vajaan paristasadasta varsin konkreettisesta sanasta osa viittaa kasveihin ja eläimiin, edelleen muun muassa ruokaan, astioihin ja muihin kodin tarvekaluihin, rakennuksiin ja niiden materiaaleihin, sotilaallisiin ja oikeudellisiin instituutioihin ja kaupankäyntiin. Tässä muutama esimerkki aiemmin mainittujen sanojen *wine, pepper* ja *cheese* lisäksi: *mint* 'minttu' (< *menta*), *cat* 'kissa' (< *cattus*), *radish* 'retiisi' (< *radicem*), *kettle* 'kattila' (< *catillus*), *tile* 'tiili' (< *tegula*), *inch* 'tuuma' (< *uncia*) ja *street* 'katu' (< (*via strata*)).

Toinen latinasta lainaamisen kausi oli anglosaksien Britannian asuttamisen alkuvaihe 400-luvun puolesta-

välistä aina kristillisen lähetystyön käynnistymiseen 500–600-lukujen vaihteessa. Siitä, kuinka paljon tämän kauden lainoja on ja tulivatko lainat suoraan latinasta vielä 400- ja 500-luvuilla latinaa puhuvilta briteiltä vai toimiko lainaamisen välikielenä kelttiläinen kieli, ollaan eri mieltä.

Anglosaksinen Englanti käännytettiin kristinuskoon kahdelta suunnalta. Rooman paavi Gregorius Suuri lähetti Kaakkois-Englannin Kentiin mission vuonna 597. Samoihin aikoihin Northumbriaan, Humberjoen pohjoispuoliseen Englantiin, kohdistui lähetystyö Ionan saaren kelttiläisestä luostariyhteisöstä. Näiden käytänteiltään toisistaan poikkeavien missioiden joutuessa törmäyskurssille kävi mm. niin, että Northumbrian kuningas Oswiu vietti pääsiäistä kelttiläisen perinteen mukaan eri aikaan kuin hänen roomalaista käytäntöä noudattava puolisonsa Eanflæd. Aineksia pieneen perheriitaan, vai mitä?

Kristinuskon myötä anglosaksiseen Englantiin tuli latinalainen korkeakulttuuri, joka oli germaaniseen kulttuuriin verrattuna materiaalisesti ja organisatorisesti ylivoimainen. Vastakohtana germaanien suulliselle perinteelle se oli myös kirjallinen kulttuuri, jossa yhtäältä pyhät tekstit ja niiden tulkinta sekä koko kirkon opetus, toisaalta esimerkiksi maalliset lait ja historian muistiin kirjaaminen samoin kuin tieteen saavutukset ja germaanista perinnettä edustava allitteroiva runous välittyivät käsikirjoituksiin tallennettuina. Käytetyt kielet olivat latina mutta anglo-

saksisessa Englannissa laajalti myös kansankieli, muinaisenglanti. Näin germaaninen suulliseen perinteeseen nojautuva kulttuuri alkoi korvautua välimerellisellä kirjoituksen kulttuurilla. Tämä prosessi käynnistyi uskomattoman pian: jo muutama vuosi Kentin käännyttämisen jälkeen kirjattiin muistiin muinaisenglanniksi Kentin kuninkaan Ethelbertin lait.

Kristinuskon tulon jälkeen englanttiin tulleet latinalaiset lainasanat sisälsivät runsaasti uskonnollista sanastoa sekä eri tieteenalojen termejä, vaikka toki lainattujen sanojen kirjo pysyi laajana. Mitä lähemmäksi kauden loppua tultiin, sitä oppineempia ja lähempänä lähteenä olevan latinalaisen sanan äänneasua lainat olivat. Monta kertaa tällainen myöhäinen laina kahdentaa jo aiempaa lainaa: latinan *magister* 'opettaja' lainautui ensin muodossa *mægester*, myöhemmin muodossa *magister*. Tämän lainasanan historia ei toki pääty vielä tähän: nykykielen *master*-muodon äänne- ja kirjoitusasu heijastelee osin myös ranskan vaikutusta.

Normannit valloittivat Englannin 1000-luvun puolivälissä. Tätä seuranneella ns. keskienglannin kaudella (n. 1150–1500) lainaaminen latinasta jatkui, tosin intensiivisemmin vasta 1300-luvun loppupuolelta alkaen. Latinalaiset lainat ovat, kuten jo myöhäismuinaisenglannin kaudella, luonteeltaan etupäässä oppineita ja pikemminkin kirjallista kuin suullista alkuperää. Monissa tapauksissa ei voida tietää, onko jokin tietty latinalaista alku-

perää oleva sana tullut ranskan välityksellä vai onko se muodostettu latinan pohjalta käyttämällä jotain ranskan kielestä lainattua sananmuodostusprosessia.

Latinasta lainaamisen ehdoton huippu osuu renessanssiajalle, 1500- ja 1600-luvuille. Tällaista sanaston laajentumista englanti ei ollut kokenut aikaisemmin eikä ole kokenut sen jälkeen. Latinasta lainaamisen viitekehyyksenä oli tuona aikana käyty kiivas väittely siitä, oliko englanti riittävän ilmaisuvoimainen turvautuessaan vain omiin sanavaroihinsa vai tarvitsiko se välttämättä myös latinan tuomaa tyyllillistä lisäarvoa. Siitä, että lainaamisessa mentiin aika ajoin liiallisuuksiin, kertovat monitavuisiin, vaikeasti omaksuttaviin latinalaisiin lainoihin liitetyt nimitykset *hard words* ja *inkhorn terms*. Aitona esimerkkinä *inkhorn*-termien käytöstä voi siteerata yhtä virkettä Boorden lääketieteellisestä teoksesta *Breuiary of Helthe* vuodelta 1547. *Inkhorn*-termit on tekstissä lihavoitu:

*Egregiouse doctors, and maysters of the **eximious** & **Archane** Science of Phisicks, of your **Vrbanyte Exasperate** nat your selues against mee, for making of thys little volume of Phisicks.*

”Kultasormi”-sitaatissa kreikkalaisia lainoja edustaa ranskan kautta englantiin tullut sana *scene*. Kreikkalaisia sanoja on usein tullut englantiin myös latinan kautta. Niitä esiintyy suhteellisen runsaasti etenkin tieteen kielessä, esimerkiksi lääketieteessä ja matematiikassa. Kreikka elää ja voi hyvin uusklassisen sanaston sanan-

muodostuselementeissä. Tällaisia ovat esimerkiksi *hyper-* ja *hypo-* sanoissa *hyperactive* ja *hyponym*.

Keltit: Voitettua väestöä ja kulttuurisia esikuvia

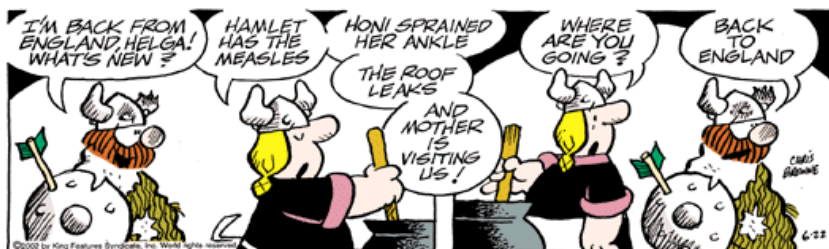
Kun anglosaksien esi-isät alkoivat valloittaa Englantia 400-luvulla, he kohtasivat kelttiläisen kantaväestön. Keltit alistettiin 500-luvulle jatkuneissa sitkeissä taisteluissa, ja osa heistä pakeni saaren länsi- ja pohjoisosiin. Vaikka anglosaksien ja kelttien rinnakkaiseloja on jatkunut jo puolisentoista tuhatta vuotta, ”Kultasormi”-sitaatista ei löydy yhtään kelttiläistä lainaa. Tämä sopii hyvin yksin sen usein esitetyn havainnon kanssa, että englannin kielessä ei tunnu olevan paikannimistöä lukuun ottamatta kovinkaan paljon kelttiläisvaikutusta. Selitykseksi tälle on tarjottu kelttiväestön määrän supistumista valloituksen myötä ja sitä, että kelttejä pidettiin sosiaalisesti alempi-arvoisena väestönosana. On kuitenkin ilmeistä, että kelttiläisten kielten vaikutusta englannin kieleen on toistaiseksi tutkittu aivan liian vähän, joten kokonaiskuva siitä voi vielä suurestikin muuttua.

Muinaisenglannin kelttiläistä alkuperää oleva sanasto on osin lainautunut jo mannermaalla, osin anglosaksien valloituksen jälkeen ja osin kelttien Pohjois-Englannissa tekemän lähetystyön seurauksena. Ensimmäiseen

ryhmään kuuluu mm. sana *ambeht* 'palvelija, palvelus, virka' – samaa kelttiläistä juurta, tosin germaanisen kielen välityksellä, on myös suomen *ammatti*. Toiseen ryhmään sisältyy mm. *binn* 'seimi', joka esiintyy mm. nykyenglannin sanassa *dustbin*; viimeiseen, lähetystyön yhteydessä saatuun lainasanaryhmään taas on luettu mm. *dry* 'taikuri, noita' (< muinaisiirin *druī*, monikko *druid*). On muuten mielenkiintoista, että nykykielen samaa juurta oleva sana *druid* lainautui englantiin taas ranskasta 1500-luvulla.

Keskienglannin kausi lisää kelttiläisperäistä sanastoa englannissa. Niinpä esimerkiksi kymristä, Walesissa puhutusta kelttiläisestä kielestä, on lainautunut sana *baban* 'lapsi', joka on mahdollisesti sanan *baby* lähtökohta. Tutkija Juhani Klemolan mukaan keskienglannin sanakirja *Middle English Dictionary* sisältää kaikkiaan 89 sanaa, joille sanakirja tarjoaa varmaa tai todennäköistä kelttiläistä alkuperää. Näistä valtaosa ei ole säilynyt nykyiseen standardikieleen.

Kielisukulaiset naapuruksina: skandinaavit Englannissa



© King Features Syndicate BULLS PRESS

Se hauskan anakronistinen kuva, jonka sarjakuva "Harald Hirmuinen" meille tarjoaa skandinaavien ja anglosaksien suhteista, on puhtaasti sotaista. Totta kai skandinaavien retket Brittein saarille 700-luvun lopulta lähtien olivat suurelta osin ryöstöretkiä, mutta jo 800-luvulta alkaen skandinaaveja oli Britanniassa myös vakiintuneina, maata viljelevinä asukkaina. Erityisen paljon skandinaaveja, lähinnä tanskalaisia mutta 900-luvulta alkaen enenevässä määrin myös norjalaisia, oli Englannin keskimaalla, Lontoon ja Chesterin välisen linjan itä- ja pohjoispuolella. Tästä asutuksesta on muistona paitsi skandinaavisia lainasanoja englannissa myös runsaasti skandinaavisia paikannimiä, joiden lopussa on usein *-by*, *-thorp(e)*, tai *-toft*. Niinpä Harald Hirmuisen rauhanomaisesti maata viljelevät serkut antoivat palstoilleen sellaisia nimiä kuin *Grimsby* 'Grimin maatila', *Gunthorpe* 'Gunnin uusi maatila' ja *Langtoft* ('pitkä tontti'). Yhteys sellaisiin ruotsinkielisiin

paikannimiin kuin *Staffansby*, *Smedstorp* ja *Tofta* on ilmiselvää.

”Kultasormi”-sitaattiin sisältyy 13 skandinaavis-peräistä sanaa: *bag*, (grade-) *crossing*, *die*, *doze*, *get* (3x), *knife*, (per) *haps*, *score*, *take*, *their*, *them*, *they* (2x) ja *window*. Näistä varhaisimmat kolme (*knife*, *score* ja *take*) lainautuivat jo muinaisenglannin kaudella, valtaosa keskienglannissa ja yksi (*doze*) 1600-luvulla.

Nämä skandinaaviset lainat näyttävät yhtä koto-peräisiltä kuin suomalaisen kansansadun vanhat germaaniset lainat. Ainoa vähän vieraammalta kalskahtava on *crossing*, eikä ihme, sillä sen lähteenä oleva muinaisskandinaavinen *cro*s palautuu latinan sanaan *crux* ’risti’. Substantiivit *bag*, *knife*, *score* ja *window* erottuvat vain kielihistorioitsijan silmissä lainoiksi. Viimeksi mainittu, *window*, sisältää hauskan metaforan. Lähteenä on skandinaavinen yhdyssana *vindauga*, jonka sanatarkka lähtömerkitys on ’tuulisilmä’. Sama harhauttava kotoperäisyyden leima liittyy sitaatin verbeihin *die*, *doze*, *get* ja *take*. Kuinka sitten esimerkiksi ’kuolemista’ ja ’ottamista’ ilmaistiin englannissa ennen skandinaavisia lainoja *die* ja *take*? Kuolemista ilmaisi muinaisenglannissa verbi *steorfan* (vrt. saksan *sterben*), joka edelleen elää kielessä verbinä *starve*, tosin muuntuneessa merkityksessä ’kuolla nälkään, olla nälissään’. Merkitystä ’ottaa’ ilmaisi muinaisenglannissa verbi *niman* (vrt. saksan *nehmen*), joka sinnitteli vielä 1700-

luvun englannissa varkaiden slangissa, paikallismurteissa myöhemminkin, verbinä *nim* 'pihistää'.

Skandinaaviset kielet ja englanti ovat sukulaiskieliä, ja niillä on suuri määrä samaa juurta olevia sanoja. Lainaaminen tanskasta tai norjasta merkitsikin monessa tapauksessa vain äänneasun omaksumista, ei uuden juuren tai vartalon lainaamista. Sitaatissamme esiintyy kolmesti verbi *get*, jonka alkukonsonantti on skandinaavista perua. Jos muinaisenglannin samaa juurta oleva verbi olisi säilynyt nykykieleen, se olisi muodossa *yet*, ja Alfred Doolittle laulaisi *My Fair Ladyssa* "But yet me to the church on time".

"Kultasormi"-sitaattiin sisältyy myös sellaisia kieliopillisia sanoja, joita ei normaalisti lainata kielestä toiseen: skandinaavisperäiset persoonapronomien monikon 3. persoonan muodot *they*, *them* ja *their*. Ne tulivat keskiajan englannissa korvaamaan muinaisenglannista periytyneet muodot *hie* (nominatiivi ja akkusatiivi), *him* (datiivi) ja *hiera* (genetiivi). Miksi skandinaaviset pronominit sitten lainattiin? Muinaisenglannista periytyneet persoonapronominit olivat kolmannessa persoonassa enimmäkseen *h*-alkuisia sekä yksikössä ja monikossa, ja yllä mainituista pronominimuodoista sekä *hie* että *him* esiintyivät myös yksikössä. Peritty systeemi oli täten kaikkea muuta kuin yksiselitteisen selkeä, ja tässä tilanteessa skandinaaviset lainapronominit vähensivät kaksitulkintaisuuden vaaraa. Niiden lainaamista voidaan

pitää terapeuttisena toimenpiteenä, jolla kieli varmenteli kommunikaation toimivuutta.

Yksi sitaattimme skandinaavisista lainoista on osa palapeliä, jossa latinasta lainattu *per-* ja skandinaavis-peräisen substantiivin *hap* monikkomuoto *haps* yhdessä muodostavat adverbien *perhaps*. Englannista itsenäisenä substantiivina hävinnyt *hap*, joka elää vielä verbissä *happen*, merkitsi 'sattumaa' ja 'onnea'. Adverbien alkuperäinen merkitys oli siis jotain sellaista kuin 'sattumien kautta'.

Skandinaavien ja englantilaisten tiivistä kielellistä kanssakäymistä kesti muutaman vuosisadan, 1100-luvulle saakka. Skandinaavis-englantilaiset kielikontaktit toteutuivat puheen tasolla päivittäisessä kommunikoinnissa. Anglosaksit ihailivat skandinaavien taitoja maanviljelijöinä ja lainlaatijoina – tanskalaisten laithan olivat olleet voimassa ns. Danelagin (*Danelaw*) alueella jo 800-luvun lopulta lähtien –, skandinaavien silmissä taas anglosaksien arvoa varmasti nosti näiden kirjallinen kulttuuri. Yleisesti katsoen on kuitenkin syytä olettaa, että kyse oli vertaisten välisistä kontakteista, joiden on täytynyt olla luonteeltaan poikkeuksellisen intiimejä. Muuten olisi vaikea selittää sitä, että Englanti sai skandinaavisina lainoina myös sellaisia ns. umpiluokkiin kuuluvia kieliopillisia sanoja, joita normaalisti ei helposti lainata, kuten pronomineja, konjunktioita ja prepositioita. Analogia esi-isiemme ja germaanien välisiin läheisiin kielellisiin suhteisiin on

ilmeinen: totesimme jo aikaisemmin suomen omaksuneen germaanisena lainana rinnastuskonjunktion *ja*.

Vilhelmin valloitus ja sen kielelliset seuraukset

Viikinkejä oli asettunut asumaan Frankiaan, nykyisen Pohjois-Ranskan alueelle, Seinen suulle jo 800-luvulla. Varsinainen Normandian maakunta syntyi vuonna 911, jolloin pohjanmiehet eli normannit saivat Seinen suun alueen omakseen läänityksenä. Jo seuraavana vuonna viikinkipäällikkö Rolf eli Rollo kastettiin. Normandian viikinkiväestö omaksui kristinuskon ja romaanistui melko pian kieleltään. Heidän puhumaansa ranskan murretta on perinteisesti kutsuttu normanniranskaksi (Norman French).

Normandian herttua Vilhelm – myöhemmältä lisänimeltään Valloittaja – tuli joukkoineen Englantiin syksyllä 1066 ottamaan haltuunsa Englannin valtaistuimen, jonka hän väitti kuningas Edvard Tunnustajan hänelle luvanneen. Sotilaallinen ratkaisu, jossa Vilhelm voitti kuningas Harald II:n johtamat anglosaksit, tapahtui Hastingsissa, ja Vilhelm kruunattiin Englannin kuninkaaksi jouluna 1066.

Normannivalloituksen myötä Englantiin tuli ranskaa puhuva yläluokka. Ranskankielisiä lienee kuitenkin

ollut koko Englannin väestöstä enintään noin kymmenen prosenttia, joten massiiviselle sanaston lainautumiselle ranskasta ei voi tarjota selitykseksi ranskan- ja englantinkielisen väestön sekoittumista arkipäivän tasolla. Tähän olisi tarvittu runsaampaa ja alueellisesti tasaisemmin jakautunutta ranskan puhujien joukkoa. Syyt ranskalaisen sanaston lainaamiseen olivat sosiaaliset: jos halusi menestyä elämässä ja nousta yhteiskunnallisessa arvoasteikossa, oli pakko oppia ranskaa ja mielellään myös latinaa, joka oli lännen kirkon kieli mutta laajalti käytössä myös maallisen hallinnon kielenä. Ranskan ja latinan puristuksessa englannin kieli koki aikamoisen arvonlaskun mutta ei missään vaiheessa kokonaan menettänyt asemaansa kirjoitettuna kielenä. Puhuttuna englantia säilyi tietenkin koko ajan valtaväestön kielenä. Tilanne oli varmaan aika lailla samanlainen kuin Suomessa Ruotsin vallan aikana.

Anglosaksisella Englannilla oli tiiviitä yhteyksiä Normandiaan jo ennen normannivalloitusta. Kehotus *Cherchez la femme!* antaa tässäkin tapauksessa yhden avaimen: kuningas Ethelred Neuvottoman kolmas puoliso oli normandialainen Emma. Yksi Ethelredin ja Emman lapsista oli Edvard Tunnustaja, viimeistä edellinen anglosaksinen kuningas, joka arvosti enemmän ranskalaista hienostuneisuutta kuin anglosaksien ja skandinaavien tapoja. Näiden kontaktien tuloksena jo muinais-englantiin lainautui muutama sana normanniranskasta.

Varsinainen ranskalaisten lainasanojen vyöry osui kuitenkin normannien tulon jälkeisiin vuosisatoihin. Ranskasta lainaamisen volyymi saavutti huippunsa 1300-luvulla, minkä jälkeen ranskan asema virallisena kielenä laski romahdusmaisesti ja myös lainaaminen ranskasta väheni.

Tyypillisiä sanaston osa-alueita, jotka rikastuivat ranskasta saaduilla lainoilla normannivalloituksen jälkeen, olivat sellaiset, jotka liittyivät hallintoon, lainkäyttöön, feodalismiin ja arvonimiin, sodankäyntiin, hoviin ja hovielämään, kulinarismiin ja laajemminkin yläluokan ”parempaan” elämään.

”Kultasormi”-sitaatissa ranskalaiset lainasanat ovat verrattomasti suurin ryhmä: 36 lekseemiä, joista substantiiveja on 24, verbejä 6, adverbejä 4, adjektiiveja 1 ja prepositioita 1. Ranskasta lainaamisen huipentuminen 1300-luvulle näkyy hyvin myös sitaattimme ranskalaisten lainojen kronologiassa:

1150–1200: *war(head)*

1200–1300: *arm, doubt, hour, plenty, order, poison, question, chance, close, part, people*

1300–1400: *cover, giant, mean(time), member, vengeance, achieve, act, apart, certainly, clear, imagine, necessary, operation, reflection, reproach*

1400–1500: *probably, remain, prepare*

1500–1700: *grade(-crossing), scene, excitement, squad, plan*

1900–1950: *meticulously*

Bond-sitaatin 36 ranskalaisperäisestä lekseemistä peräti 27 on lainautunut vuoteen 1400 mennessä. Jakauma on odotusten mukainen, koska lainaaminen hiipui tämän jälkeen.

Ranskalaisen lainasana-aineksen kotiutumisasetta englannin kielessä heijastelee sanastossa olevien hybridi-muodosteiden suuri määrä. Näissä sanoissa kotoperäiseen sanavartaloon liitetään vierasperäinen pääte tai etuliite tai sitten lainattuun sanavartaloon liitetään kotoperäinen pääte. Esimerkkeiksi hybridimuodosteista kelpaavat Bond-sitaatin adverbit *certainly*, *probably* ja *meticulously*, joissa ranskasta lainattuihin adjektiiveihin *certain*, *probable* ja *meticulous* on liitetty kotoperäinen adverbisuffiksi *-ly*. Aiemmin käsitellyistä latinalaisista lainoista *successful* on myös tyypillinen hybridi, jossa kotoperäinen liite *-ful* liittyy latinasta saatuun vartaloon.

Koska ranska on yksi latinan tytärkielistä, runsas lainaaminen ranskasta "salakuljetti" samalla latinan sanastoa ranskalaistuneessa muodossa englantiin ja valmisti maaperää suoralle latinasta lainaamiselle, joka saavutti huippunsa renessanssiaikana. Useinkaan emme tiedä, onko jokin laina tullut englantiin latinasta suoraan vai ranskan kautta. Monesti myös oppineiden hyvin hallitsema latina vaikutti jälkikäteen ranskalaisten lainojen oikeinkirjoitukseen. Hyvä esimerkki tästä on "Kultasormi"-sitaatin viimeisessä virkkeessä esiintyvä substantiivi *doubt*. Jos sana kirjoitettaisiin edelleen ranskalaisittain nykyenglannissa, sillä olisi kirjoitusasu *dout*. Nykyeng-

lannin kirjoitusasua, jossa on ääntymätön *-b-*, alkaa esiintyä 1400-luvulta alkaen: kyse on silkasta keinotekoisesta latinan jäljittelystä, lähteenä olevassa latinan verbissä *dubitare* kun esiintyy konsonantti *-b-*.

Runsaan lainaamisen seurauksia englannin sanaston rakenteelle

Muinaisenglannissa, joka sanastoltaan oli voittopuolisesti germaaninen, oli runsaasti semanttisesti motivoituja, läpinäkyviä sanueita (*cyning* 'kuningas', *cynelic* 'kuninkaallinen', *cynedom* 'kuningaskunta' jne.). Tässä suhteessa muinaisenglannin tapa rakennella sanastoa muistutti suuresti suomen kielen vastaavaa tapaa. Kun muista kielistä, etenkin ranskasta ja latinasta, lainattiin vuosisatojen aikana runsaasti sanastoa, muinaisenglannin semanttisesti motivoidut sanueet korvautuivat monissa tapauksissa "tilkkutäkkimäisillä", semanttisesti osin läpikuultamattomilla sanueilla (*king*, *kingdom* tai *realm*, *kingly*, *royal* tai *regal* jne.). Runsas lainaaminen johti myös siihen, että englannin sanasto laajeni ja sen synonyymivarat lisääntyivät.

Jo *Oxford English Dictionary*n ensimmäinen toimitaja James Murray esitti 1800-luvun lopulla, että englannin kielessä on usean tuhannen germaanista alkuperää olevan sanan ydinsanasto. Tähän ytimeen kuuluu mm. sanoja, jotka viittaavat ruumiinosiin, maiseman piirteisiin, kotoi-

seen elämään, kalenteriin ja eläimiin. Suurin osa näistä sanoista esiintyy sekä puhutussa että kirjoitetussa kielessä. Tästä ydinsanastosta, josta usein käytetään nimitystä *common core*, on vuosisatojen aikana tullut yhdistelmä kotoperäistä ja lainattua sanastoa, mutta vieläkin siitä noin puolet on alkuperältään germaanista, kun kaikista englannin sanoista vain noin neljännes on kotoperäisiä.

Keskiaikana ja uuden ajan parin ensimmäisen vuosisadan aikana lainaaminen laajensi englannin sanastoa dramaattisesti. Lainaaminen palveli käytännön tarpeita, kun uusille käsitteille oli saatava nimi; samalla se lisäsi kielen synonyymivaroja, kuten jo yllä todettiin. Sanastoon tuli kerrostuneisuutta, joka palveli sekä puhutun että kirjallisen kielen, eri ammatti- ja sosiaaliryhmien ja erilaisten tyyllillisten tavoitteiden asettamia vaatimuksia.

Sanaston runsaus ja tietynasteinen redundanssi on rikkaus: englannin puhuja voi valita monista lähes samaa merkitsevistä sanoista sen, joka kulloisenkin tehtävän ja sen vaatiman tyyllilajin tai rekisterin kannalta on sopivin. Runsaudella on kuitenkin myös kääntöpuolensa. Tunnettu tanskalainen kielentutkija Otto Jespersen väitti 1900-luvun alkupuolella englannin kielen olevan epädemokraattinen, kun sen suurelta osalta klassisista kielistä peräisin olevaa laajaa sanastoa ei voi kunnolla hallita muuten kuin hankkimalla klassinen sivistys.

Jespersenin hienoisesta pessimismistä huolimatta englannin sanaston runsautta ja kerrostuneisuutta voidaan pitää voittopuolisesti hyvänä asiana. Englannin kielestä tuli 1500-luvun lopulla alkaneiden kehitysprosessien – siirtomaaekspansion ja Yhdysvaltojen nousun – ansiosta maailmankieli, aikamme latina tai *lingua franca*. Sen hyväksyminen tähän rooliin olisi kuitenkin varmaan ollut vaikeampaa, ellei kieli olisi jo ennättänyt sisällyttää itseensä suurta määrää länsimaista kieli- ja kulttuuriperintöä lainasanaston muodossa säilyttäen samalla germaanisen ytimensä. Kieli, joka oletetussa kilpailutilanteessa olisi pystynyt mainostamaan itseään maailmankieleksi virkkeellä **Here is a language that gives you what you want and is easy to use**, olisi varmaan jo sellaisenaan suositus. Verrattakoon sitä seuraavaan virkkeeseen, joka voisi edustaa englantia sellaisena, jollaiseksi se olisi kehittynyt ilman yllä kuvattuja kontakteja: **Here is a raird that you yiveth what you need is and is eath to brooken**.

KIRJALLISUUTTA

The Cambridge History of the English Language I–IV. 1992–1999.

Toim. RICHARD M. HOGG (osa I), NORMAN BLAKE (osa II), ROGER LASS (osa III) ja SUZANNE ROMAINE (osa IV).

Cambridge: Cambridge University Press.

CRYSTAL, DAVID. 2003. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. 2. painos. Cambridge: Cambridge University Press.

SMITH, JEREMY. 1996. *An Historical Study of English*. London: Routledge.

Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3. 1992–2000. Toim. Ulla-Maija Kulonen. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus.

Päivitys 2014

Alkuperäisen *Englannin aika* –teoksen julkaisemisen jälkeen on ilmestynyt runsaasti kielikontakteihin liittyvää tutkimuskirjallisuutta. Erityisesti on mainittava tutkimus, joka käsittelee kelttiläisten kielten vaikutusta englanttiin. Tämä vaikutus ei niinkään näy yksittäisten lekseemien lainaamisessa vaan nimenomaan lainasyntaksissa. Hickey 2012 on erinomainen yleiskatsaus viimeaikaisen tutkimuksen tekemiin aluevaltauksiin. Hänen lähteisiinsä kuuluu myös suomalaisia kelttikontaktien tutkijoita kuten professorit Anders Ahlqvist, Markku Filppula ja Juhani Klemola.

TÄYDENTÄVIÄ KIRJALLISUUSVIITTEITÄ

HICKEY, RAYMOND. 2012. Early English and the Celtic hypothesis. Teoksessa Terttu Nevalainen ja Elizabeth

- Closs Traugott (toim.) *The Oxford Handbook of the History of English*. Oxford: Oxford University Press. Luku 38.
- HÄKKINEN, KAISA. 2013. *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. 6. painos. Helsinki: WSOY.
- SKAFFARI, JANNE. 2009. *Studies in Early Middle English Loanwords: Norse and French Influences*. Anglica Turkuensia 26. Turku: University of Turku.

KIRJOITTAJISTA

[MATTI KILPIÖ](#) on englantilaisen filologian dosentti Helsingin yliopiston nykykielten laitoksella. Hän on englannin kielen historian tutkija, jonka tärkeimpiä mielenkiinnon kohteita ovat muinaisenglannin syntaksi ja sanasto. Leksikografina hän toimii muinaisenglannin sanakirjan *Dictionary of Old English* etätoimittajana ja on laatinut tähän sanakirjaan hakusanat verbeistä *beon* 'olla' ja *habban* 'omistaa'. Osa Kilpiön tutkimuksista kattaa pitkän ajallisen jatkumon muinaisenglannista uus-englantiin.

FM, TM [KANERVA BLAIR-HEIKKINEN](#) (o.s. Heikkinen) on englantilaisen filologian tohtorikoulutettava Helsingin yliopistossa. Hänen väitöskirjansa käsittelee muinaisenglannin kastesanas-toa.

LAINASANOJA LÄHELTÄ JA KAUKAA

MINNA KORHONEN

Latinan, ranskan, kreikan sekä kelttiläisten ja muinaisskandinaavisten kielten lisäksi englannin kieleen on viime vuosisatojen aikana lainautunut lukuisia sanoja myös monista muista kielistä. Englanti maailmankielenä on siis paitsi avokätinen lainanantaja myös mitä halukkain lainaaja. Usein lainasanat ovat yhteydessä lähdekieltä puhuvien maiden kulttuuriin. Esimerkiksi italiasta on lainautunut paljon musiikkitermejä (*aria, concerto, soprano*) ja maan ruokakulttuuriin liittyvää sanastoa (*risotto, spaghetti, pizza*), kun taas hollannista on lainautunut monia merenkäyntiin liittyviä sanoja, kuten *cruise, skipper* ja *yacht*. Sekä Australian alkuperäiskielistä että Pohjois-Amerikan intiaanikielistä lainatuissa sanoissa on nähtävissä uudisasukkaiden tutustuminen uudenlaiseen ympäristöön, sillä monet lainoista liittyvät joko paikalliseen luontoon (*kangaroo, koala, opossum, skunk*) tai kulttuuriin (*boomerang, moccasin, totem*). Myös arabimaat, Intia ja Kaukoidän kulttuurit ovat lainasanastossa hyvin edustettuina. Alla oleva valikoima käsittää pääasiassa uudella ajalla lainattuja sanoja; monet niistä ovat löytäneet tiensä myös suomen kieleen ja moniin muihin Euroopan kieliin.

Espanja: alligator, anchovy, avocado, barbecue, cannibal, canyon,
Chicano, chocolate, cigar, guitar, lasso, maize, macho,
margarita, mosquito, patio, poncho, potato, ranch, rodeo,
sangria, sherry, siesta, sombrero, tango, tobacco, tomato,
tornado, tortilla, vanilla

Hollanti ja alasaksa: brandy, booze, buoy, cookie, cruise, deck, dock,
dollar, gin, landscape, luck, Santa Claus, schooner, skate,
sketch, skipper, sleigh, wagon, yacht

Italia: aria, balcony, balloon, bank, broccoli, carnival, concerto, fiasco, firm, influenza, lagoon, lasagne, lava, lotto, mafia, malaria, miniature, opera, pergola, pizza, risotto, solo, soprano, spaghetti, tempo, umbrella, volcano

Portugali: apricot, bossa nova, flamingo, lambada, molasses, palaver, veranda

Saksa: cobalt, dachshund, edelweiss, frankfurter, hamburger, hamster, kindergarten, lager, noodle, poltergeist, poodle, pretzel, pumpernickel, quartz, sauerkraut, schnapps, schnitzel, waltz, wienerwurst, zinc

Skandinaaviset kielet: bat, fjord, geyser, ombudsman, rug, rune, troll, saga, ski, slalom, smorgasbord

Suomi: sauna

Turkki: coffee, kiosk, shish kebab, turban, yogurt

Unkari: goulash, hussar, paprika

Venäjä: czar, glasnost, intelligentsia, mammoth, perestroika, rouble, samovar, soviet, sputnik, tundra, vodka

Arabia: alfalfa, Allah, caliber, candy, cotton, emir, fakir, giraffe, harem, hashish, henna, lemon, magazine, mattress, minaret, mohair, Muslim, Koran, orange, safari, sheikh, sofa, sugar, sultan, syrup, tariff

Heprea: amen, hallelujah, Jehovah (Yahweh), rabbi, Sabbath, Satan

Persia: bazaar, caravan, divan, shawl

Japani: geisha, harakiri, kamikaze, karaoke, karate, kimono, sake, soy, sushi

III MUUTTUVA KIELI

Kiina: chop suey, chow mein, ginseng, ketchup, tea

Erilaiset Intiassa puhutut kielet: anaconda, bungalow, cashmere, chutney, curry, guru, jungle, karma, mantra, nirvana, polo, pyjamas, sari, shampoo, swastika, yoga

Afrikkalaiset kielet: chimpanzee, cola, gnu, gorilla, voodoo, zebra

Australian alkuperäiskielet: boomerang, dingo, kangaroo, koala, wombat

Pohjois-Amerikan intiaanikielet: moccasin, moose, opossum, raccoon, skunk, tomahawk, totem, wigwam

KIRJALLISUUTTA

ALGEO, JOHN. 1998. *Vocabulary*. The Cambridge History of the English Language IV, 57–91.

CRYSTAL, DAVID. 2003. *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*. 2. painos. Cambridge: Cambridge University Press.

GÖRLACH, MANFRED (toim.). 2001. *A Dictionary of European Anglicisms*. Oxford: Oxford University Press.

NEVALAINEN, TERTTU. 1999. Early Modern English Lexis and Semantics. *The Cambridge History of the English Language III*, 332–458.

Oxford English Dictionary Online: <http://dictionary.oed.com/>

PYLES, THOMAS ja JOHN ALGEO. 1993. *The Origins and Development of the English Language*. 4. painos. Fort Worth: Harcourt Brace Jovanovich.

KIRJOITTAJASTA

FM [MINNA KORHOSEN](#) tutkimusintressejä ovat australian-englanti, sociolinguistiikka, puhutun kielen tutkimus, kieliasenteet ja korpustutkimus. Hän viimeistelee australian-englantia käsittelevää väitöskirjaansa, joka keskittyy puhutun kielen tutkimiseen ja jonka keskeisinä teemoina ovat amerikanenglannin vaikutus australianenglantiin sekä australianenglannissa esiintyvä sosiaalinen vaihtelu niin kielenkäytössä kuin kieliasenteissakin.

MATTI RISSANEN

Miksi englannin oikeinkirjoitus on niin merkillistä?

”Reformd speling looks kweer or ugly”

At dhe furst glaans a pasej in eny reformd speling looks 'kweer' or 'ugly'. Dhis objekshon iz aulwaez dhe furst to be maed; it iz purfektly natueral; It iz dhe hardest to remuuv. Indeed, its efekt iz not weekend until dhe nue speling iz noe longger nue, until it haz been seen ofen enuf to be familyar.

(Scragg, s. 112)

Tällaiselta näyttäisi englannin oikeinkirjoitus, jos noudatettaisiin 1940-luvulla laadittua ”Nue Speling” -uudistusesitystä. Kirjoittaja on varmaan oikeassa todetessaan, että ensi silmäyksellä uudistettu oikeinkirjoitus näyttää ”oudolta tai rumalta”. Ainakaan suomalaisen lukijan silmään se ei edes näytä tulkitsevan englannin ääntämistä erityisen tarkasti tai loogisesti.

Ote kertoo meille ainakin kaksi asiaa. Ensiksikin oikeinkirjoituksen ja ääntämisen välinen ero askarruttaa – ja on askarruttanut – englantilaisia jatkuvasti, ja toiseksi oikeinkirjoituksen uudistus on kaikkea muuta kuin helppo toteuttaa. Kirjoitukseni loppupuolelle olen kopioinut saman tekstiotteen käyttäen vähän myöhemmin kehitettyä varovaisempaa uudistusehdotusta.

Puhe ja kirjoitus

Kielen alkuperäisenä ilmaisumuotona pidetään puhetta. Kirjoitusjärjestelmät ovat kehittyneet paljon myöhemmin, ja ainakin useimmat niistä pyrkivät tuottamaan suhteellisen tarkan mielikuvan puhutusta kielestä. Jos kirjoitus perustuu puheen äänteiden ilmaisemiseen kirjainmerkein, pidetään ihanteena yleensä järjestelmää, jossa kutakin äännettä, foneemia, vastaa eri kirjain. Suomen kieli on varsin lähellä tätä ihannetta, vaikka vanhan muistisäännön mukaan ”sydämeen ei mahdu kahta ämmää”. Moni pysähtyy myös hetkeksi miettimään, miten kirjoitetaan esimerkiksi puhutun kielen [katsoppa], [ompa] tai runollinen [ompi]. Englannin kirjoitusasu sen sijaan vaikuttaa äännevastaavuuden kannalta varsin epäloogiselta ellei suorastaan käsittämättömältä. Tätä asiaa pohdiskeli aikoinaan mm. kirjailija G. B. Shaw esittäen leikkimielisesti, että englannin sana *fish* pitäisi oikeastaan

kirjoittaa *ghoti*, koska [f]-äännettä vastaa *gh* sanassa *rough*, [i]-äännettä *o* sanassa *women* ja [ʃ]-äännettä *ti* sanassa *nation*.¹

Mistä sitten johtuu englannin ääntämisen ja kirjoitusasun kehno vastaavuus? Syitä on useita, mutta tärkein niistä on oikeinkirjoituksen vakiintuminen lähelle nykyistä muotoaan jo viitisen sataa vuotta sitten. Tilanne on vähän samanlainen kuin jos suomen kieltä kirjoitettaisiin edelleen Mikael Agricolan tapaan. Englannin ääntämisen muuttuminen viime vuosisatoina ei siis juuri näy kirjoitusasussa. *Make*-sanon ääntäminen 1300-luvulla voidaan päätellä sen nykyisestä kirjoitetustasusta: se oli suunnilleen [ma:kə] eikä suinkaan [meik]. Myös ranskan voimakas vaikutus normannien 1000-luvulla tapahtuneen valloituksen jälkeen antoi englannin oikeinkirjoitukselle omat erikoispiirteensä.

¹ Tässä kirjoitelmassa äänteet ja sanojen ääntäminen on merkitty hakasuluin [...]. Englannin kielen ääntäminen on ilmaistu yksinkertaistetusti teknisiä merkkejä välttäen. Ainoat poikkeukset ovat painoton vokaali [ə], suomen ä-vokaalia vastaava [æ], soinnillista [s]-äännettä vastaava [z], suhuäänteet [ʃ] ja [ʒ] kuten sanoissa *fish* [fiʃ] ja *vision* [viʒn] sekä [θ] ja [ð], jotka vastaavat englannin th-kirjainyhdistelmällä kirjoitettuja äänteitä, kuten sanoissa *thief* [θi:f] ja *that* [ðæt]. Pitkä vokaali on merkitty kaksoispisteellä.

Muinaisenglannin lähtökohdat

Germaanista kieltä puhuvat heimot anglit, saksit ja juutit tulivat varhaisten historioitsijoiden mukaan Englantiin kansainvaellusten loppuvaiheessa 400–500-luvulla, ja englanti erillisenä kielenä kehittyi seuraavien vuosisatojen aikana. Varhaisimmat englanninkieliset sanat kirjoitettiin riimukirjaimin, joista myöhempään kirjoitukseen periytyi [θ]- ja [ð]-äänteitä vastaava *þ* eli *thorn*. Nykyenglannin kirjoitusperinteen alkuna oli kuitenkin kristinuskon mukanaan tuoma latinan kieleen ja kirjaimistoon perustuva kirjoitustapa, joka on tuttu myös suomen kielestä. Muinaisenglannin kaudella, 700-luvulta 1100-luvulle, kirjoitus vastasi suhteellisen hyvin ääntämistä – paljon tarkemmin kuin nykyenglannissa. Tutkijan ongelmana on tietenkin, että tieto tuon ajan puhutusta kielestä on suurelta osin päätelmien ja jopa arvailujen varassa. Voidaan kuitenkin otaksua, että puheen ja kirjoituksen suhde oli suunnilleen sama kuin nykyruotsissa tai nykysaksassa – muinaisenglanti muistutti muutenkin rakenteeltaan ja jopa sanastoltaan melko tavalla saksaa. Kirjaimisto oli lähes sama kuin nykyenglannissa, tärkeimpinä lisäkirjaimina yllä mainittu *þ*, sen kanssa vaihtoehtoinen *ð* sekä suomen *ä*:tä vastaava *æ*. Esimerkiksi muinaisenglannin sanan [θæt] 'että' kirjoitusasu *þæt* tai *ðæt* oli foneettisesti tarkempi kuin vastaavan nykyenglannin sanan muoto *that*.

Pitkiä vokaaleja ei kuitenkaan kirjoituksessa yleensä erotettu lyhyistä. Käytäntö oli siis sama kuin esimerkiksi nykyruotsissa. Pronominimuoto *him* äännettiin täysin samoin kuin nykyisinkin, mutta *min* 'minun' äännettiin [mi:n]. Jotkin kirjaimet, erityisesti *s*, *f*, *g* ja *c*, saattoivat merkitä useita toisiaan lähellä olevia äänteitä.

Kirjoitusasun perusteella olisi siis muinaisenglantia taitamatonkin pystynyt suhteellisen hyvin lukemaan ääneen tuon ajan kieltä. Annan esimerkkinä Isä meidän -rukouksen ensimmäisen virkkeen:

! *Fæder ure, þu þe eart on heofonum, si þin nama gehalgod.* !

Tämä lause ääntyi todennäköisesti suunnilleen seuraavaan tapaan (tosin *g*-äänne kuulosti erilaiselta kuin nykyenglannin tai suomen *g*):

! *[Fæder u:re, θu: θe eart on heovonum, si: θi:n nama jehalgod]* !

Vaikka englannin kieli on noista yli tuhannen vuoden takaisista ajoista muuttunut radikaalisti, tämän yksinkertaisen virkkeen sanasto tuntuu varmaan tutulta. Ainoa outo sana on relatiivipronomini *þe*, jota vastaa nykyenglannin *that*. Pronominimuotoja *þu* ja *þin* sekä olla-verbin muotoa *eart* vastaavat nykykielen vanhahtavat *thou* ja *thine* sekä *art* 'are'. *Gehalgod* on tuttu sanasta *hallowed* tai jopa *Halloween* tai ruotsin verbinmuodosta *helgad*.

Keskienglannin kehitys

Rajut muutoksen tuulet alkoivat puhaltaa englannin kielessä normannien valloituksen jälkeen 1000-luvun lopulla. Normannit, sananmukaisesti ”pohjoisen miehet” olivat Ranskaa valloittaneiden viikinkien jälkeläisiä, jotka olivat muutamassa sadassa vuodessa omaksuneet ranskan kielen ja ranskalaisen kulttuurin. Valloitus merkitsi ranskalaisuuden läpimurtoa Englannissa ja ranskan kielen valta-asemaa hallinnon, hovin, yläluokan, kirjallisuuden ja kulttuurin kielenä. Aikaisempi, ääntämistä kohtuullisen tarkasti seuraileva kirjoitustapa sai uusia, säännönmukaisuutta horjuttavia piirteitä ranskalaissyntyisten tai Ranskassa koulutuksensa saaneiden kirjureiden käsissä. Kirjaimen ja äänteen yhteys alkoi murentua. Kielitieteilijät ja historioitsijat ovat antaneet tälle myöhäiskeskiajan kaudelle nimen ”Middle English”, ’keskienglanti’, ja sen aikarajoiksi määritellään yleisesti vuodet 1150–1500.

Yksi huomattava nykyenglantiin saakka vaikuttava uudistus oli, että [u]-äännettä saatettiin merkitä joko *u*- tai *o*-kirjaimella. Tämä johtui yksinkertaisesti siitä, että anglonormannissa eli Englannissa puhutussa normanniranskassa [u]- ja [o]-vokaalit olivat sulautuneet yhteen. On arveltu, että kirjurit käyttivät *o*:ta *u*:n sijasta erityisesti silloin, kun ympäröivät kirjaimet saattoivat aiheuttaa lukuvaikeuksia peräkkäisten pystyviivojen johdosta. Hankalia kirjanyhdistelmiä olivat esimerkiksi *wum* ja *un*;

tästä syystä esimerkiksi [wumman] kirjoitettiin *woman* ja [sune] 'poika' sai kirjoitusasun *sone*, myöhemmin *son*. Jälkimmäisen sanan kohdalla tosin kannattaa kysyä, miksi samalla tavoin ääntyvä, aurinkoa tarkoittava sana edelleen kirjoitettiin *sunne* ja myöhemmin *sun*. Ehkäpä kirjoitetussa tekstissä haluttiin erottaa nämä kaksi erimerkityksistä sanaa toisistaan.

Woman-sanana [u] johtuu edeltävän [w]-äänteen vaikutuksesta. Sana oli alkuperäisessä muinaisenglantilaisessa muodossaan *wifmann* 'vaimoihminen'. Monikon *women* [wimin] (muinaisenglannin *wifmenn*) alkuperäisen [i]-vokaalin säilymiseen ääntämisessä on saattanut vaikuttaa toisen tavun etuvokaali. Näin siis selittyy G. B. Shawn heittämä ajatus *fish*-sanana vokaalin kirjoitustavasta.

Ranskan vaikutusta oli myös se, että pitkää [u:]-äännettä alettiin merkitä yhdistelmällä *ou*, kuten sanoissa *house* ja *mouse* (vertaa nykyranskan *pour* [pu:r]). Nämä sanat kirjoitettiin muinaisenglannissa aivan kuten ruotsissa *hus* ja *mus*, ja ne ääntyivät [hu:s] ja [mu:s]. Kirjoitusasussa näkyy myös toinen erikoisuus: "epähistoriallisen" *e*-kirjaimen lisääminen sanan loppuun. Englannille on aina ollut ominaista heikkopainoisten tavujen vokaalien muuttuminen epämääräiseksi, vähän suomen [ö]-äännettä muistuttavaksi äänteeksi, joka pyrkii varsinkin sanan lopussa katoamaan. Kadon jälkeen kirjurit olivat usein epävarmoja siitä, minkä sanojen loppuun *e* tuli kirjoittaa, ja he lisäsivät sen usein sellai-

siinkin sanoihin, joissa vastaavaa äännettä ei koskaan ollut esiintynyt.

Positiivisena uudistuksena voidaan pitää sitä, että keskienglannissa pyrittiin merkitsemään pitkät vokaalit. Tästä on osoituksena edellä mainittu *ou*-kirjainyhdistelmän käyttöön otto. Pitkiä [e:] - ja [o:] -äänteitä alettiin merkitä kahdella kirjaimella, kuten sanoissa *see* ja *foot*. Järjestelmää tosin mutkisti se, että niin kutsuttuja avoimia [e:] - ja [o:] -vokaaleja saatettiin merkitä kirjainyhdistelmillä *ea* ja *oa*, kuten sanoissa *sea* ja *boat*. Ja ettei järjestelmä olisi muuttunut liian loogiseksi, voitiin pitkä vokaali ilmaista etenkin kaksitavuisissa sanoissa myös lisäämällä sanan loppuun edellä mainittu ”epähistoriallinen” *e*-kirjain, kuten sanoissa *home* ja *mice*, jotka äännettiin [ho:m], [mi:s].

Muinaisenglannin [y]-äänne sulautui tärkeimmissä murteissa yhteen [i]-vokaalin kanssa, joten *i*- ja *y*-kirjainten vaihteleva käyttö englannin kielessä on helppo ymmärtää, etenkin kun ranskassa vallitsee sama käytäntö. Varsinkin sanojen lopussa alettiin suosia *y*:tä, kuten sanassa *witty* (muinaisenglannin *witig*). Muinaisenglannin [y]:n kehitys varhaisimmissa murteissa on kuitenkin aiheuttanut muutaman yllättävän piirteen nykyenglannin sanojen kirjoitusasussa. Tuskin kukaan asiaan perehtymätön saattaisi arvata, että englannin *bury* äännetään [beri] tai että sana [bizi] kirjoitetaan *busy*. Selityksen tarjoavat vanhat murre-erot. Muinaisenglannin muodot näistä sanoista olivat *byrgean* ja *bysig*. Länsimurteissa [y] säilyi

pitkälle keskienglantiin, ja sitä ryhdyttiin kirjoituksessa merkitsemään ranskalaiseen tapaan *u*:lla. Tämä kirjoitus-tapa jäi jostakin syystä juuri näissä sanoissa elämään meidän päiviimme saakka. Varhaisessa Kentin murteessa taas [y]-äänne muuttui jo varhain [e]:ksi, ja yllättäen *bury*-sanassa tämä ääntämys sai sijansa myös yleiskielessä.

Myös konsonanttien kirjoitustavassa näkyi ranskan vaikutus, joskin muutoksia oli vähemmän ja ne olivat vähemmän radikaaleja kuin vokaaleissa. *p* ja *ð* väistyivät vähitellen *th*-yhdistelmän tieltä, joskin *p*, joka kirjureiden teksteissä alkoi yhä enemmän muistuttaa *y*-kirjainta, säilyi pitkään erityisesti määräisen artikkelin muotona *ye*, joka luonnollisesti äännettiin [ðə] tai [ði], vaikka se nykypäivän tekovanhoissa kaupan nimissä, kuten *Ye Olde Shoppe*, usein äännetäänkin vanhahtavaa toisen persoonan pronominia jäljitellen [ji].

Sanojen alussa *y*-kirjainta alettiin käyttää [j]-äänteen merkinä; aikaisemmin tätä äännettä oli merkitty *i*- tai *g*-kirjaimella. Ranskalaisperäisistä lainasanoista oli peräisin uusi tapa merkitä suhuäännettä *ti*-kirjainyhdistelmällä; ranskan konsonanttiyhdistelmä [sj] oli keskienlantilaisille vieras, ja se korvattiin [ʃ]-äänteellä, kuten sanassa *nation*. Sananloppuinen [h]-äänne, joka muistutti saksan *machen*-sanan keskellä olevaa konsonanttia, sai kirjoitusasun *gh* kuten sanoissa *laugh* ja *through* (muinaisenglannin haus-kasti kuvaileva *hlæhhan* 'nauraa' ja *þurh*). Puheessa se muuttui [f]-äänteeksi [la:f] tai katosi kokonaan [θru:].

Kirjakielen synty ja suuri vokaalisiirtymä

Keskienglannin kauden kirjoituskonventiot selvittävät siis alussa mainitsemani G. B. Shaw'n [fiʃ] = *ghoti* -vitsin sekä konsonanttien että vokaalin osalta, mutta englannin oikeinkirjoituksen tarina oli kauden päättyessä vasta alussa. Ratkaiseva tapahtumaketju oli standardienglannin varhainen kehittyminen, joka alkoi jo keskienglannin kauden lopulla, sekä samanaikaiset rajut vokaalien muutokset.

Ranskan kielen ylivalta Englannissa alkoi rakoilla 1300-luvulla, ja seuraavalle vuosisadalle siirryttäessä englannin asema vahvistui kirjallisuuden, uskonnon ja ennen kaikkea hallinnon kielenä. Viralliset kirjeet, asiakirjat, parlamentin päätökset ja asetukset kirjoitettiin jälleen englanniksi, ja Lontoon virastokieli, *Chancery English*, näytteli merkittävää osaa kirjoitetun standardikielen verrattain nopeassa kehityksessä. Kirjapainotaito saapui Englantiin 1400-luvun lopulla William Caxtonin ansiosta, ja vaikka kirjanpainajien oikeinkirjoituskäytänteet olivat aluksi varsin kirjavia, oli painetun sanan osuus kirjoituksen vakiintumisessa tietenkin ratkaiseva. Niinpä voidaan sanoa, että jo 1500-luvun lopulla englannin kielen kirjoitusasu oli saavuttanut lähes nykyisen muotonsa.

Englannin oikeinkirjoituksen varhaisesta kiteytymisestä on hyvänä todisteena Isä meidän -rukouksen alku William Tyndalen raamatunkäännöksestä vuodelta 1534. Kirjoitettu teksti vaikuttaa jo varsin modernilta, vaikka sanat äännettiin vielä toisin kuin nykyenglannissa. Pääasialliset erot ovat ”turhan” *e*:n lisääminen joidenkin sanojen loppuun sekä *i*- ja *y*-kirjainten vaihtelu:

O oure father which arte in heven, halowed be thy name. Let thy kyngdome come. Thy wyll be fulfilled, as well in erth, as it ys in heven.

Englannin kielen kirjoituksen äännevastaavuuden kannalta oli tuhoisaa, että suuri joukko äänteenmuutoksia tapahtui sen jälkeen kun sanojen kirjoitusasu oli jo suureksi osaksi jähmettynyt nykyiselleen. Merkittävin näistä oli kielen pitkien vokaalien systemaattinen muutos. Ne joko muuttuivat suppeammiksi, esimerkiksi [e:]stä tuli [i:] ja [o:]sta [u:], tai ne muuttuivat diftongeiksi: [i:] muuttui [ai]:ksi ja [u:] [au]:ksi, [a:]sta tuli [ei] ja avoimesta [o:]sta [ou]. Tämä ”Great Vowel Shift” eli ”suuri vokaali-siirtymä” ei näy sanojen kirjoituksessa. Ilmiö selittää sanojen *make, meat, keep, fine, boat, boot* ja *house* ääntämisen ja kirjoitusasun eron. Näennäistä kaaosta lisää vielä se, että jotkin vakiintuneen oikeinkirjoituksen pitkiksi merkitsemät vokaalit lyhenivät myöhemmin. Siksipä *heat* äännetään [hi:t] mutta *head* [hed]; *food* äännetään [fu:d] mutta *foot* [fut].

Huomattakoon muuten, että pitkien vokaalien muutosherkkyys ei ole pelkästään englannille ominainen piirre. Esimerkiksi kaalikääryleen savolainen muoto on *kualjkiäryle*.

Lyhyet vokaalitkaan eivät säilyneet muuttumattomina. Oikeinkirjoituksen kannalta merkittävin on lyhyen [u]-äänteen muuttuminen [a]:ta muistuttavaksi vokaaliksi, kuten sanoissa *but* ja *must*. Tämä muutos ei kuitenkaan koskenut kaikkia sanoja, kuten huomaamme mm. sanoista *push*, *pull* ja *put*. Kaikki Pohjois-Englannissa matkailleet ovat varmaan myös huomanneet, että muutos ei tavoittanut tämän alueen murteita.

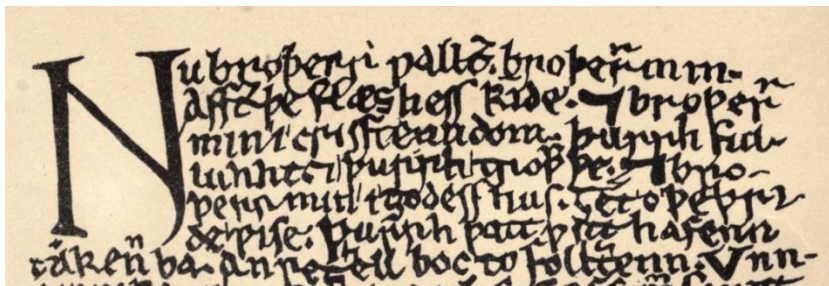
Vokaalia seuraava [r]-äänne sekoitti ääntämisen korttipakkaa entisestään. Lyhyet [e]-, [i]- ja [u]-vokaalit alettiin [r]:n edellä ääntää pitkää [ö:]-äännettä muistuttavana vokaalina (muutoksen aiheuttanut [r] hävisi myöhemmin etelä-Englannin standardikielestä). Niinpä *fir* ja *fur* saivat saman ääntämyksen, samoin vokaali sanoissa *her* ja *hurt*.

Vieraat kielet vaikuttivat oikeinkirjoitukseen Englannin renessanssin aikana, 1500-luvulla. Kreikkaa ja latinaa ihannoitiin, ja tästä syystä ranskalaisperäisten lainasanojen kirjoitusasua alettiin korjailla ”alkuperäisemmäksi”. Ranskasta lainattu *perfit* tai *parfit* sai muodon *perfect*, *cors* ’ruumis’ muodon *corpse*, *dette* muodon *debt* ja *langage* muodon *language*, vain muutaman esimerkin

mainitakseni. Kahden ensimmäisen sanan ääntäminen muuttui myös noudattamaan uutta kirjoitustapaa.

Yrityksiä oikeinkirjoituksen muuttamiseksi

Orm: 1100-luvun edelläkävijä



Ormulum-tekstin alku: *Nu broþer wallt[er] broþer[r] min afft[er] þe flæshess ki[n]de. & broþer[r] min i crisstenndom...* Suluissa olevat kirjaimet on merkitty käsikirjoituksessa rivin yläpuolelle.

On aivan selvää, että ääntämisen ja kirjoituksen välinen ero on jo pitkään tunnustettu ongelmaksi englannin kielessä, ja ehdotuksia tilanteen parantamiseksi on tehty vuosisatojen kuluessa. On kuitenkin aika yllättävää, että ensimmäinen yritys kirjoitusasun saattamiseksi lähemmäs ääntämistä on peräisin jo 1100-luvun lopulta. Tuolloin Englannissa asuva kirkonmies nimeltä Orm (nimi saattaa olla skandinaavista alkuperää ja tarkoittaa käärmettä)

kirjoitti pitkän ja pitkäveteisen runomittaisen saarna-kokoelman nimeltä "Ormulum". Tämän tekstin suurin arvo on tekijän yritys säännönmukaistaa oikeinkirjoitus siten, että se vastaisi paremmin erityisesti pitkien ja lyhyiden vokaalien vaihtelua. Ormin tarkoituksena oli ilmeisesti helpottaa pappien työtä heidän lukiessaan ääneen tekstiä. Orm kahdensi konsonantin, milloin sen edellä oli lyhyt vokaali. Esimerkiksi sanassa *Crisstennedom* 'Christianity', [i] ja [e] olivat lyhyitä ja [o] pitkä. Hän oli myös ensimmäinen, joka käytti *wh*- ja *sh*- kirjain-yhdistelmiä aikaisempien *hw*- ja *sc*-yhdistelmien sijasta esimerkiksi sanoissa *wher(e)* ja *flæsh* 'flesh'.

Renessanssin uudistuspyrkimyksiä

Kesti muutamia satoja vuosia, ennen kuin taas tehtiin vakavia yrityksiä kirjoituksen uudistamiseksi siten, että se paremmin vastaisi ääntämistä. Asialla olivat Englannin renessanssiajan koulumiehet ja oppineet. Yhtenä uudistuspyrkimysten virikkeenä oli 1500-luvun loppupuolella äidinkieltä kohtaan tunnettu uusi arvostus ylenpalttisen klassisten kielten kunnioituksen jälkeen. Myös oikeinkirjoituksen yhä suurempi erkaneminen ääntämisestä huolestutti etenkin nuorten kirjoitustaidosta vastaavia opettajia. Vuonna 1569 foneetikko John Hart julkaisi ensimmäisen systemaattisen esityksen englannin uudeksi kirjoitusasuksi. Hartin toiveena oli luoda järjestelmä, jossa kutakin äännettä vastaisi oma kirjaimensa, ja hän pyrki

itse asiassa luomaan kansainvälisen foneettisen aakkoston. Hartin ajama kirjoitustapa, jossa pitkät vokaalit on merkitty kirjaimen alla olevalla pisteellä käy ilmi oheisesta kuvasta.

Ei ole ihme, että Hartin sinänsä kunnioitettava muutosehdotus ei saanut ilmaa siipiensä alle. Radikaalia uudistusta vastustettiin perusteluin, jotka ovat tuttuja vielä meidänkin aikanamme: kirjoitusperinnettä ei pidä muuttaa, nopeasti muuttuvaa ääntämistä jäljittelevä kirjoitus johtaa horjuvuuteen ja kaaokseen, lainasanojen kulttuuriyhteys muihin – erityisesti klassisiin – kieliin katoaa jne. Välittävää kantaa edusti mm. vuosisadan lopun tunnetuimpiin pedagogeihin kuuluva rehtori Richard Mulcaster, joka vastusti äärimmilleen vietyä foneettista kirjoitusjärjestelmää mutta pyrki sanalistoja laatimalla vakiinnuttamaan oikeinkirjoitusta siten, että sama sana kirjoitettaisiin aina samalla tavoin. Mulcasterin nykyaikaiselta vaikuttavaa oikeinkirjoitusta kuvastaa seuraava ote:

It were a thing verie praiseworthy in my opinion and no lesse profitable then praise worthie, if som one well learned and as laborious a man, wold gather all the words we vse in our English tung, whether naturall or incorporate, out of all professions, as well learned as not, into one dictionarie,

(Dobson, s. 128)

An Orthography.

56

ureit in aul vertiu-and gud living.∞/ and dat
me bi kauld .x. uel ureiting buen de hand is so
redi az in taking no kar, for de ser,uniform and
strebt ureiting, de meind me be bulei givn and
okupciēd upon de māter tu bi-writn , uid
sum kar, dat it me bi lezi b̄ az uel for uders, as
for de ureiter.∞/ and for triu-ureiting, besor
der kan bi-ani perfet and sūficient riū'z givn
der-of, de parts ov spiḡ must bi kensidered,
buiḡ never ani man kould begin tu fram upon
ani siur ground, until de foundasion uer found
serien and gud: buiḡ nou biing lier-besor
touḡt de rest me bi dun de beter hier-af-
ter.∞/ and Saul be fōūd a frank-ful wk, az-uel
for de behuf ov our brod speking / ingliḡ, az d̄
/ualḡ, /iriḡ, and /skōt & nasims, tu giv dem
t'understand de best spiḡ inzd ov de lerned:
az aulso for aul uder (ov huat-so-ever strang
nasion) buiḡ me dezir tu kno de perfet sound
and spiḡ ov d̄ /ingliḡ tung.∞/ and for d̄ ad-
vansment ov hum buiḡ Saul tak it in hand, ei-
nil briesfli ureit huat ei feind (bei dat ei hav
hier-besor writn) touḡing our ius ov our sern
pers ov letters in spiḡ. ∞/ and derfor ei-uld
gladli-it had bin frulei observd, but ov kurtē-
zi ber wiḡ mi, for dat iz past, ei-ūl indenor t'a-

Q.1.

mend

Sivu John Hartin *An
Ortography* -teoksesta
vuodelta 1569. Sivun
alku nykyenglannin
kirjoitustapaa noudata-
taen: ...written in all
virtue and good living.
And that may be called a
well writing when is so
ready as in taking no
care...

1600-luvulla keskustelu ääntämisen ja oikeinkirjoituksen suhteesta jatkui vilkkaana, mutta Mulcasterin konservatiivisen välittävä asenne pääsi voitolle. Alettiin myös korostaa oikeinkirjoitustaidon merkitystä henkilön sivistystason heijastajana. William Holder kirjoittaa vuonna 1669 teoksessaan *Elements of Speech*:

We are apt ... to laugh at the uncouth Spelling in the writings of unlearned persons, who writing as they please, that is, using such Letters, as justly express the power or Sound of their Speech; yet, forsooth, we say write not true English.

(Scragg, s. 89)

Viime vuosisatojen yrityksiä

1700-luvulla oikeinkirjoituksen uudistusinto Englannissa lopahti. Sen sijaan Amerikassa valtiomies ja tiedemies Benjamin Franklin ajoi tarmokkaasti ääntämiseen perustuvan oikeinkirjoituksen asiaa. Hänen yrityksensä ei herättänyt yleistä vastakaikua, mutta 1700-luvun lopulla itsenäistyneissä Yhdysvalloissa heräsi ymmärrettävästi ajatus oman amerikkalaisen oikeinkirjoitustavan kehittämiseksi. Uudistuksen isänä voidaan pitää Noah Websteriä, jonka nimeä kantava sanakirja on tuttu vielä meidänkin päivinä. Sanakirja loi perustan useimmille oikeinkirjoitustavoille, jotka erottavat amerikanenglannin brittienglannista. Näistä mainittakoon päätteet -er ja -or,

joita brittienglannissa vastaavat -re ja -our, kuten sanoissa center/centre ja harbor/harbour.

Englannissa keskustelu oikeinkirjoituksen uudistuksesta virisi uudelleen 1700-luvun lopulla, ja seuraavalla vuosisadalla tehtiin jälleen vakavia yrityksiä ääntämisen ja oikeinkirjoituksen saattamiseksi lähemmäksi toisiaan. 1800-luvun lopulla perustettiin erityinen yhdistys, The British Spelling Reform Association, kehittämään uudistettua järjestelmää. Yhdistyksen jäseniä olivat lingvistien ohella sellaiset kuuluisuudet kuin Charles Darwin ja runoilija Alfred Tennyson. Myös Yhdysvalloissa pohdittiin uudistusta jatkuvasti; lisämotiivina uudella mantee-reella olivat monikansallisen siirtolaisväestön kielenoppimisongelmat.

Kiinnostus oikeinkirjoituksen uudistamiseen jatkui Atlantin molemmilla puolilla myös 1900-luvulla. Uusista kirjainmerkeistä kuitenkin luovuttiin, ja pyrkimyksenä oli ennen kaikkea säännöllistää oikeinkirjoitus siten, että kutakin äännettä vastaisi kaikissa sanoissa mahdollisuuksien mukaan sama kirjain tai kirjainyhdistelmä. "New Spelling"-ehdotusta valaisevan otteen olen lainannut kirjoitukseni alkuun. 1950-luvulla kehitetty "Regularized English" oli edellistä hillitympi uudistusyritys, kuten seuraavasta otteesta näkyy:

At the first glance a passage in eny reformd spelling looks 'queer' or 'ugly'. This objection iz aulwayz the first to be made; it iz perfectly natural; it iz the hardest to remoove. Indeed, its effect iz not weekend

until the new spelling iz no longer new, until it haz been seen offen enuff to be familiar.

(Scragg, s. 112)

Uudistuuko englannin oikeinkirjoitus?

Katsaukseni tarkoituksena on ollut toisaalta selvittää, miten ääntämisen voimakas muuttuminen ja oikeinkirjoituksen varhainen vakiintuminen ovat väistämättä johtaneet puhutun ja kirjoitetun englannin erkanemiseen toisistaan. On myös ilmeistä, että viidensadan vuoden tarmokkaiden mutta tuloksettomien uudistuspyrkimysten jälkeen on vaikea kuvitella englannin kielen kirjoitusasun radikaalia muuttamista tavalla, joka toisi sen lähelle suomen tai edes ruotsin ja saksan järjestelmiä. Konservatiivisesti ajattelevat ovat toistuvasti todenneet, että oikeinkirjoituksen uudistus lisäisi kielen homonymien eli samalla tavoin kirjoitettujen mutta eri merkityksen omaavien sanojen määrää ja täten haittaisi kielen ilmaisun selkeyttä. Tämä haitta on kuitenkin suurelta osalta näennäinen. Kielentutkijat ovat yksimielisiä siitä, että samalta kuulostavien tai näyttävien erimerkityksisten sanojen esiintyminen ei ole vakava este puhutun tai kirjoitetun tekstin ymmärtämiselle; asiayhteys ilmaisee käytännössä lähes aina sanan oikean merkityksen. Suurin ongelma uudistuspyrkimyksissä olisikin

kultaisen keskitien löytäminen – järjestelmän, joka yksinkertaistaa kirjoitusta riittävän tehokkaasti mutta ei aiheuta voimakkaita tunnereaktioita. Ehkäpä englannin yhä vahvistuva asema maailmankielenä ja sen opetuksen lisääntyminen maailman eri puolilla tukevat myös näitä pyrkimyksiä.

KIRJALLISUUTTA

Tämän kirjoitelman tärkein lähde on ollut D. G. SCRAGGIN teos *A History of English Spelling* (Manchester University Press, 1974). Myös moniosainen *The Cambridge History of the English Language* (Cambridge University Press, 1992–2001) sisältää yksityiskohtaisen katsauksen englannin kielen ääntämisen ja oikeinkirjoituksen kehitykseen. E. J. DOBSONIN kaksiosainen *English Pronunciation 1500–1700* (Oxford University Press, 1970) on korvaamaton lähde kuvattaessa englannin kielen kehitystä ajanjaksona, jolloin ääntämisen ja oikeinkirjoituksen erot lopullisesti vakiintuivat.

Päivitys 2014

Viimeaikaisista englannin kielen oikeinkirjoituksen kehitystä käsittelevistä teoksista mainittakoon CHRISTOPHER UPWARD ja GEORGE DAVIDSON, *The History of English Spelling* (Wiley-Blackwell, 2011). Teoksen on arvostellut J. B. Shipley *English Today* -lehdessä (29:2).

KIRJOITTAJASTA

Emeritusprofessori [MATTI RISSANEN](#) oli tutkimusyksikön johtaja vuoteen 2001. Hän tutkii englannin kielen rakenteen kehitystä muinaisenglannista nykyenglantiin erityisesti tietokonekorpusten avulla. Hän osallistui asiantuntijana Shakespearen näytelmien käännösprojektiin (WSOY 2004–2014).

Vaihdetaan koodia

Johdanto

Aika usein kuulee puhetta, jossa käytetään kahta tai useampaa kieltä vuorotellen. Kielentutkimuksessa ilmiöstä käytetään nimeä *koodinvaihto* (engl. *code switching*). Koodinvaihto on yleistä kaksikielisten kielenkäytössä, mutta sitä esiintyy muissakin yhteyksissä – aina kun kielet kohtaavat. Samaa termiä voidaan käyttää myös yhden kielen sisällä tapahtuvista siirtymistä, kun esimerkiksi yleiskielisessä puheessa esiintyy murreilmaisuja, murteen seassa yleiskieltä tai arkisen puhekielen seassa muodollista kirjakieltä.

Kielen sisäistä vaihtelua tyylistä tai rekisteristä toiseen pidetään luonnollisena, kun taas kahden kielen välillä tapahtuvaan koodinvaihtoon suhtaudutaan usein karsaasti. Asenteet sitä kohtaan ovat monella tapaa paljon kielteisempiä kuin vaikkapa murteen käyttöön. Koodinvaihdon katsotaan liittyvän puhekielisyyteen, arkikieleen ja ”huonoon” kieleen. Puhutaan ”seka-kielestä”. Esimerkiksi Kjell Westön *Leijat Helsingin*

yllä -romaanin ruotsinkielisen alkuperäisversion dialogissa suomenkieliset ilmaisut ja repliikit herättivät pahennusta, koska koodinvaihtoa ei katsota kirjakielen eikä siis myöskään kirjallisuuden kielen ominaisuudeksi. Yksittäisen kielenpuhujan koodinvaihto saatetaan mieltää myös huonon kielitaidon merkiksi. Kieliyhteisön näkökulmasta sitä pidetään usein osoituksena kielen rappeutumisesta.

Koodinvaihto voi kuitenkin olla rationaalinen ja perusteltu tapa käyttää kieltä. Monissa puheyhteisöissä se on jopa luonnollisempaa kuin yksikielinen kommunikointi. Koodinvaihtoa pidetään erityisen merkityksellisenä identiteetin ilmaisukeinona. Se ilmaisee puhujan suhdetta keskustelukumppaneihinsa: puhuja voi sen kautta ilmaista olevansa tietyn puheyhteisön jäsen. Se voi pitää yllä ryhmähenkeä. Sen avulla voidaan myös sulkea ihmisiä keskustelun ulkopuolelle tai salata asioita kieltä taitamattomilta; esimerkiksi monet vanhemmat turvautuvat koodinvaihtoon silloin kun eivät halua lastensa ymmärtävän, mistä puhutaan. Siirtymien avulla voidaan myös tietoisesti luoda erilaisia merkityksiä. Koodinvaihtoa voidaan käyttää tyylikeinona elävöittämään puhetta tai laukaisemaan jännitystä, tai sen kautta voidaan lisätä ilmaisun tarkkuutta tai painokkuutta. Joissain tapauksissa koodinvaihto on pakon sanelemaa, esimerkiksi silloin, kun omassa kielessä ei ole sanaa ilmiölle, josta puhutaan. Koodinvaihto voi olla myös

tiedostamatonta. Eräät koodinvaihdon tutkimukset kertovat, että henkilöt, joiden puheessa koodinvaihtoa esiintyy, eivät aina välttämättä huomaa tai miellä käyttävänsä puhuessaan kahta eri kieltä.

Aina ei kielentutkijallekaan ole selvää, ovatko tutkittavien puheessa tai kirjoituksessa esiintyvät ilmaukset samaa kieltä vai eri kieliä. Koodinvaihdon erottaminen muista kielikontakti-ilmiöistä, kuten lainasanoista, on käytännössä joskus varsin vaikeaa. Kielen-
tutkijalle koodinvaihto onkin monitahoisuudessaan mielenkiintoinen tutkimuskohde, kuten ovat myös siihen kohdistuvat asenteet. Tässä katsauksessa esittelemme ilmiötä muutamien meiltä ja muualta saaduista esimerkeistä.

Monikieliset yhteisöt

Monikielisiä yhteisöjä, joiden jäsenet käyttävät säännöllisesti arjessaan useampaa kuin yhtä kieltä, on runsaasti eri puolilla maailmaa. Ensimmäisenä tulevat monille mieleen nykyiset maahanmuuttajayhteisöt tai suurkaupunkien kulttuurien sulatusuunit. Kaksikielisyyttä esiintyy kuitenkin myös hyvin pitkäaikaisena kielialueiden rajaseuduilla, kuten suomenruotsi tai vaikkapa Tornionlaakson meänkieli osoittavat.

Kielten asema monikielisissä yhteisöissä vaihtelee. Joissakin yhteisöissä keskeisille vähemmistökielille on

lainsäädännön kautta turvattu sama asema kuin valtaväestön kielellä on. Tällainen tilanne vallitsee esimerkiksi Suomessa ja Sveitsissä. Useimmilla vähemmistökielten puhujilla on jossain määrin tarve käyttää myös valtaväestön kieltä. Jotkin tilanteet voivat vaatia yhden kielen käyttöä, jotkin taas toisen. Monin paikoin maahanmuuttajien on julkisissa tai virallisissa yhteyksissä, kuten työssä, kaupassa tai virastoissa, käytettävä valtaväestön kieltä, kun taas kotioloissa ja samantaustaisten tuttavien kesken puhutaan omaa äidinkieltä. Tällöin puhutaan *diglossiasta*; termillä tarkoitetaan siis sellaista yhteisöllistä kaksikielisyyttä, jossa kielillä on eriytyneet tehtävät.

Kun arki on kahden eri kielen värittämää, tulee helposti puheessaan käyttäneeksi elementtejä molemmista käyttökielistä, riippumatta siitä, mikä niiden virallinen asema on. Näin käy erityisesti silloin, kun puhutaan ”omien” kesken. Suomessa tutuinta on varmaankin pääkaupunkiseudun nuorten kaksikielisten keskenään käyttämä suomenkielisiä sanoja sisältävä ruotsi. Sivullisten huomio kiinnittyy varsinkin nuorten ruotsin seassa esiintyviin suomenkielisiin kirosanoihin, joita monet paheksuvat – nuorten kielenkäyttöhan yleensäkin herättää kielteisiä tunteita vanhemmissa ikäpolvissa. Kyseessä on kuitenkin yksi koodinvaihdon tavallisista ilmenemismuodoista. Tutkimuksen mukaan esimerkiksi suuri osa Tornionlaaksossa asuvista kaksikielisistä

ilmoittaa kiroilevansa suomeksi, koska suomenkielisissä voimasanoissa tuntuu olevan paremmin tehoa. On myös mahdollista, että kiroileminen ei tunnu niin vakavalta hyvien käytöstapojen vastaiselta rikkeeltä, jos se tehdään muulla kuin omalla koti- ja sivistyskielellä. Puhujan mielessä siirtymä toiseen kieleen siis saattaa joko vahvistaa tai heikentää ilmaisun voimaa. Toisaalta siirtymien erityinen merkitys saattaaakin liittyä identiteettiin ja ryhmähenkeen: juuri tähän tapaan tämän porukan kesken kuuluu puhua.

Kaksikielisen aikuisväestönkin kielenkäytössä voi kuulla koodinvaihtoa. Helsinkiläisessä raitiovaunussa eräs nuorehko naispuolinen matkustaja puhui taannoin matkapuhelimeensa: "Det är rasituxessa som den kommer fram den här strålningen ... Jag tänker ge en sådan sähkökipuhoito till strålningen ... Hon sa att det är lonkankoukistaja som ... Jag ska se henne nu och sen ska jag till jumppa." Hänen puheessaan siirtymät näyttävät liittyvän ammatilliseen kielenkäyttöön, erityisesti termeissä, joiden kohdalla koodinvaihto onkin yleistä. Samalla ne kertovat elämäntyylistä. Myös tämä on varsin tavallinen koodinvaihdon ilmenemismuoto, joka sekin liittyy puhujan identiteettiin ja hänen puheyhteisönsä kielenkäyttöön. Molemmissa esimerkkitapauksissamme siirtymät toiseen kieleen ovat yksittäisiä sanoja. Koodinvaihtaja voi kuitenkin yhdistellä kielenkäytössään erimit-

taisia ja rakenteeltaan varsin vaihtelevia ilmauksia eri kielistä.

Myös englanninkielisten maiden joukossa on monikielisiä yhteisöjä. Kielten asema niissä vaihtelee. Kanada on virallisesti kaksikielinen maa, ja ranskan asema vähemmistökielenä on siellä perinteisesti vahva. Myös Wales on virallisen näkemyksen mukaan nykyään kaksikielinen, ja kymriä puhuvien määrä on siellä viime vuosina lisääntynyt. Monissa Britannian entisissä siirtomaissa englantia on monikielisten yhteisöjen virallinen kieli, tai yksi virallisista kielistä kuten Intiassa. Koodinvaihto on näissä yhteisöissä arkinen osa monien ihmisten kommunikointia.

Britannia, Yhdysvallat, Kanada ja Australia ovat ottaneet vastaan suuren joukon maahanmuuttajia eri puolilta maailmaa, ja koodinvaihto siirtolaisten kielenkäytössä onkin varsin yleistä. Esimerkiksi käy amerikkalais-suomalaisten *finliska*, jota on tutkittu jo pitkään. Myös Australian suomalaissiirtolaisten kielenkäyttö on viime aikoina herättänyt kiinnostusta. Yhdysvaltojen ja Britannian maahanmuuttajayhteisöjen, kuten monien muidenkin englantia käyttävien yhteisöjen, koodinvaihtokäytännöistä on kertynyt runsaasti tutkimustietoa. Yhdysvaltojen latinoväestön käyttämä espanjansekainen englantia tunnetaan laajalti myös viihdekulttuurin välityksellä. Ricky Martin laulaa espanjaksi tai englanniksi tai koodia vaihtaen: *"Living la vida loca"*. Englannin ja italian välistä

koodinvaihtoa voi kuulla mm. kulttimaineeseen kohonneessa Kummisetä-elokuvassa (1972):

I never thought you were a bad consiglieri, Tom. I thought Santino was a bad don, rest in peace.

Leave the gun, take the cannoli

Suomi – englanti

Koodinvaihtoa esiintyy myös muiden kuin kaksikielisten yksilöiden tai yhteisöjen kielenkäytössä. Kuka tahansa vierasta kieltä taitava voi sirotella oman äidinkieltensä joukkoon vieraskielisiä sanoja tai ilmaisuja. Englannin kielen yleistyessä Suomessa monilla elämäntilanteilla ja suomalaisten englannin taidon lisääntyessä voi suomen ja englannin välistä koodinvaihtoa havaita monissa yhteyksissä. Sitä esiintyy varsinkin puheessa mutta myös kirjoitetussa kielessä. Se on erityisen yleistä eräiden sosiaalisten ryhmien ja kulttuurin osa-alueiden kielenkäytössä; seuraavassa joitakin esimerkkejä puhekielestä ja ammattikielistä.

Puhekieli

Suomalaisten puheessa esiintyy nykyisin runsaasti koodinvaihtoa suomen ja englannin välillä. Monenlaiset englanninkieliset adverbit ja diskurssipartikkelit ovat yleistyneet: "sinne on about tunnin matka", "anyway, se sanoi, ettei se ole mitään vakavaa", "se nyt vaan on näin, you know". Englanninkielisiä tokaisuja kuulee eri-ikäisten suomalaisten keskusteluissa: "No problem", "Who knows?", "Maybe", "So?", "So what?", "Entäs sitten – who gives a shit?", "Sit mä olin silleen niinku et hei, who cares?". Tavatessaan ilmeisesti pitkästä aikaa Helsingin kadulla tuttavansa nuori nainen tervehti tätä ilahtuneena sanoen: "Hei! Long time no see! Mitä sulle kuuluu?" Englantilaiset tervehdykset "Hi" ja "Hello" ovat yleisiä tuttavien kesken. He saattavat myös hyvästellä toisensa sanoen "See you". Myös englantilaisten kirosanojen käyttö on tavallista.

Englanninkielisten ilmaisujen yleistyminen suomen seassa esimerkiksi television keskusteluohjelmissa osoittaa, miten laajalti suomalaiset, ehkäpä huomaamattaan, olettavat toistensa nykyään ymmärtävän englantia. Kun Voimala-ohjelmassa syksyllä 2003 puhuttiin Idols-sarjan tuomareiden antamasta tylystä palautteesta ja sen haitallisesta vaikutuksesta kilpailuun osallistuviin nuoriin, eräs keskustelijoista totesi nuorten olevan "by definition epävarmoja itsestään". Viime aikoina englantia

on alkanut näkyä myös sanomalehtien sivuilla entistä useammin haastateltavien puhetta siteerattaessa:

Tässä tehtävässä olen sen lopullisesti tajunnut: kaunokirjallisuus on nyt todella cool.

(Helsingin Sanomat 23.10.2003)

Varsinkin nuorison kielessä vilisee englantia suomen seassa. Ilmiö liittyy läheisesti englannin dominoimaan populaarikulttuuriin. Kyseessä ei kuitenkaan ole aivan uusi ilmiö, vaikka se onkin viime vuosina entisestään yleistynyt. Esimerkkejä koodinvaihdosta on myös suomalaisen popmusiikin sanoituksissa. Monet jo keski-ikään ehtineet suomalaiset muistavat Hectorin laulaneen:

Jos sä tahdot niin – mä tulen kallioiden läpi,

Jos sä tahdot niin: whatever makes you happy.

(”Jos sä tahdot niin” levyltä Varjot ja lakanat, 1988)

Klassinen esimerkki löytyy myös Juice Leskisen tuotannosta: ”Kai Seppo teki kepposen ja käy tamtam! Juankoski Here I Come!” (Juice Leskinen & Coitus int -yhtyeen levyltä Per Vers, runoilija, 1974). Popmusiikissa koodinvaihto ei toki rajoitu suomen ja englannin vaihteluun. Tunnelman luomiseen voidaan käyttää monia eri kieliä; esimerkiksi Nylon Beat elävöittää kerrontaansa espanjalla: ”Adios, amigos, nyt lähdön hetki on / Tää on suuri jos / Adios” (”Adios” levyltä Valehtelija,

1999). Suomirokin klassikoista Eppu Normaali riimittelee venäjän avulla: "Älä mene njet njet, mennessäsi sydämeni viet" ("Njet njet" levyltä Maximum jee & jee, 1979).

Ammattikielet

Myös monien ammattiryhmien kielenkäytössä esiintyy runsaasti englantia suomen seassa. Esimerkiksi tietotekniikka- ja viestintäaloilla englanninkielistä termistöä käytetään yleisesti suomenkielisessä puheessa. Voidaan sanoa vaikkapa: "kone oli koko yön päällä, disk defragmentia jyräämässä". Siirtymät englantiin eivät kuitenkaan rajoitu puheeseen, vaan kielten vaihtelua esiintyy myös kirjoitetussa kielessä, mm. erilaisissa asennusohjeissa.

*Uusi kirjoitin lisätään **Printers**-kansion **Add Printer**-kohdasta. Kysyttäessä miten printteri on kiinni koneessa, valitaan **Network printer** ja seuraavan valikon polkuun kirjoitetaan jono jonka takaa kirjoitin löytyy. ... Jos haluat tulostaa myös DOS-ohjelmista, valitse **Yes** allaolevista napeista ja seuraavasta ruudusta varaa haluamasi portti **Capture Printer Port**-napin kautta.*

(<http://www.cc.utu.fi/asennus/win98.html>)

Palomuurin virustorjunta päivitettiin vasta eilen, joten Bugbearia on päässyt livahtamaan läpi.

F-Securen tarkistus/poistotyökalu löytyy [...] \f-bugbr kansioista (tuo näkyy vain käytettäessä [...] tunnuksia). Seuraavassa ohjeet tarkistukseen:

1. Avaa komentokehote (start - run - kirjoita cmd ja paina ok)

2. kopioi c:n juureen (kirjoita copy [...] \f-bugbr \f-bugbr.exe c:\ ja paina enter)

3. Siirry C-asemalle (kirjoita c: ja paina enter)

(Mikrotukihenkilön sähköpostitse lähettämät virustorjuntaohjeet, kevät 2003)

Kun englanninkielistä termistöä käyttävästä alasta välitetään uutisia, siirtyy koodinvaihto myös sanomalehtien asiaproosaan: "Operaattorin helpdeskiin jonottaminenkin maksaa" (Helsingin Sanomat 22.10.2003).

Monen muunkin alan kielenkäytössä englanninkieliset termit ovat yleisiä. Syitä tähän voi olla monia. On aloja, joilla kaikki oppikirjat ovat englanninkielisiä. On myös tieteenaloja, joilla suomalaiset tutkijat lähes poikkeuksetta julkaisevat tutkimustuloksensa englanniksi. Kaikilla aloilla suomenkielistä termistöä ei siis opita, ja joillakin aloilla sitä ilmankin voidaan toimia, joskin termistön luominen ja vakiinnuttaminen on kulttuurista pääomaa. Joillakin nopeasti kehittyvillä tieteen- ja tekniikan aloilla suomenkielisen termistön kehittämistyö ei tahdo pysyä kehityksen vauhdissa, jolloin vakiintuneita termejä ei ole käytettävissä. Joissakin tapauksissa englanninkielistä termiä saatetaan pitää täsmällisempänä kuin

suomenkielistä vastinetta. Joskus näkee käytettävän molempia rinnakkain, esimerkiksi silloin, kun kirjoitetaan suuremmalle yleisölle suunnattua asiaproosaa:

Pysyvillä orgaanisilla yhdisteillä (persistent organic pollutant) tarkoitetaan kemiallisia aineita, jotka hajoavat erittäin hitaasti.

(Helsingin Sanomat 21.10.2003)

Nykyään Latella on oma firma, joka tuo näitä import performance -lisäosia. Termi tulee Jenkeistä: import tarkoittaa tuontiautoa, Yhdysvalloissa siis japanilaista. Performance viittaa siihen, miten auton suorituskykyä ja ulkonäköä parannetaan – tehdään vakioautosta urheilullisempi.

(Helsingin Sanomat, Nyt-viikkoliite 43/2003, 24.10.)

Englannin yleistymisen suomalaisten työyhteisöjen kielellä lisää myös englannin käyttöä suomen seassa. Toisinaan englannin käyttöön tottunut puhuja tai kirjoittaja tulee vain valinneeksi suomenkielisen sijaan englanninkielisen ilmauksen. Eräs kollegamme kirjoitti lähestyvistä konferenssista sähköpostiviestissään: ”Abstrakteille ei vielä ole fixattu deadlineä”. Kun kerroimme käyttävämme esimerkkiä havainnollistamaan koodinvaihtoa käsittelevää artikkeliamme, kirjoittaja kertoi kirjoittaneensa noin, koska asian ilmaiseminen kokonaan suomeksi olisi vienyt enemmän aikaa ja tilaa. Samantapainen esimerkki löytyi Helsingin Sanomien siteeraaman asiantuntijan kielenkäytöstä:

"Heavy userit juovat valtavasti, mutta tavalliset userit aiheuttavat suurimmat kustannukset, koska heitä on niin paljon", [...] sanoo.

(Helsingin Sanomat 3.8.2003)

Viime vuosina ovat käyneet yleisiksi työpaikkailmoitukset, joissa suomenkielisessä ilmoituksessa haettavana olevan työn nimike on englanniksi: "Palvelukseen halutaan Sales Manager", "Etsimme Espoossa sijaitsevaan myyntiyhtiöömme Sinua, myynti- ja tuloshakuinen Country Manager", "Haemme myynti- ja markkinointitiimiimme ketjumyyntipäällikköä (Key Account Manager)", "Controller Keskusyksikköömme Helsinkiin ... Lisätietoja antaa Group Controller N.N.". Kansainvälisissä yrityksissä tällainen käytäntö on jossain määrin ymmärrettävää, koska useissa maissa toimivien yritysten tehtävänimikkeet voidaan tällöin ilmoittaa koko organisaatiossa samaa termiä käyttäen. Ilmiö näyttää kuitenkin esiintyvän myös kotimaisten yritysten ilmoittelussa. Asiaan on kiinnittänyt huomiota mm. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos, joka valitsi tämän käytännön vuoden 2002 kielisammakoksi. Arvosteluperiaatteissa vieraskielisten nimikkeiden sanottiin hämärtävän työ-kuvaa ja turhaan mystifioivan yritysmaailman toimintoja.

Koodinvaihtoa vai lainaa?

Koodinvaihdon määrittely ei ole aivan niin yksinkertaista kuin edellä olevasta voisi päätellä. Toisinaan on vaikea sanoa, onko vierasperäinen ilmaus koodinvaihtoa vai onko kysymyksessä laina. Kielenpuhujan näkökulmasta kysymyksellä ei ole juuri merkitystä, mutta kielen-
tutkijalle se tuottaa päänvaivaa. Varsinkin yksittäisten sanojen osalta raja koodinvaihdon ja lainautumisen välillä on häilyvä, ja usein voi olla vaikeaa lopullisesti ratkaista, kumpi ilmiö on kyseessä. Kielentutkijat ovat luoneet erilaisia ohjeistoja siitä, millä perusteilla ilmiöt voidaan erottaa toisistaan. Yksi yleisesti käytetty kriteeri on äänneasu. Jos vierassana on ääntämiseltään mukautettu pääkieleen, se on laina. Jos taas äänneasu on alkukielen mukainen, on kyseessä koodinvaihto. Kriteereinä käytetään myös sitä, miten laajalti levinnyt tai miten vakiintunut se on yhteisön kielenkäytössä.

Monet nykysuomeen laajalti levinneet anglismit eivät ole varsinaista koodinvaihtoa; ne ovat mukautuneet suomen kielen ääntämiseen, ja niillä on usein jopa sitä vastaava vakiintunut kirjoitusasu. Esimerkiksi englannin *come on* -ilmauksesta on muokkautunut suomen äänne- ja kirjoitusasuun integroitunut ”kamoon”. Tämä puhekielessä yleinen sana esiintyy mm. Rovaniemen kaupungin järjestämän Kamoon kaamos -tapahtuman nimessä. Myös Kari Hotakainen novellikokoelmassaan

Näytän hyvältä ilman paitaa (2000) käyttää vakiintuneita anglismeja, mutta myös koodinvaihtoa: "Late oli tietysti yksinäinen, tosi loner, no kmoon, ei Korsossa kasva ku finnit" (s. 9). Samaan ryhmään "kmoon"-sanon kanssa kuuluvat mm. yleisesti suomalaisten puheessa esiintyvät sanat breikki, brändi, drinkki, fani, keissi, miitinki, netti, pointti, sori, stoori tai tiimi, kuten myös sellaiset vaatekappaleiden nimet kuin ribbi-poolo ja svetari. Esimerkkejä näiden sanojen käytöstä kirjoituksessa voi löytää helposti erilaisilta internetsivuilta ja -keskustelupalstoilta.

Samanlainen irrationaalinen keissi oli Somalian "rauhanturvaoperaatio". ... Tuohon aikaan taisi olla Lewinsky keissi pahimmillaan USAssa ?

(<http://www.mphelsinki.net/t137773-7.html>)

Kristillisellä teatterilla on hyvä pointti

(<http://www.tampereenkirkkosanomat.fi/Arkisto/200304/juttu5.htm>)

Starcraft – muutama strateginen pointti

(http://www.myrsky.net/txtreader.aspx?d=starcraft_opas1)

Oman ryhmänsä muodostavat kulttuurisidonnaiset lainat, joiden kuvaamiseen ei ole vakiintunutta suomenkielistä sanaa, kuten *happy hour*, *take away* tai *cheerleader*.

KIRJALLISUUTTA

- JÖNSSON-KORHOLA, HANNELE ja ANNA-RIITTA LINDGREN (toim.). 2003. *Monena suomi maailmalla: suomalaisperäisiä kielivähemmistöjä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KALLIOKOSKI, JYRKI. 1995. Koodinvaihto ja keskustelun moniäänisyys. *Virittäjä* 99, 2–24.
- MANTILA, HARRI. 2001. Vähemmistökielen sorto ja elpyminen. Arvostelu teoksesta Birger Winsa, *Language Attitudes and Social Identity: Oppression and Revival of a Minority Language in Sweden*. 1998. *Virittäjä* 105, 151–156.
- NURMI, ARJA ja PÄIVI PAHTA. 2004. Social stratification and patterns of code-switching in early English letters. *Multilingua*.
- PAHTA, PÄIVI. 2003. Code-switching in medieval medical writing. Teoksessa Irma Taavitsainen ja Päivi Pahta (toim.) *Medical and Scientific Writing in Late Medieval English*. Cambridge: Cambridge University Press, 73–99.
- ROMAINE, SUZANNE. 1995. *Bilingualism*. 2. painos. Oxford: Blackwell.
- TANDEFELT, MARIKA. 2001. *Finländsk tvåspråkighet*. Helsingfors: Svenska handelshögskolan.
- WEI, LI (toim.). 2000. *The Bilingualism Reader*. London: Routledge.

Päivitys 2014

Vaihdetaan koodia, round two

Maailma muuttuu, Eskoseni, ja monikieliset käytänteet ovat nykyisin yhä suuremmassa määrin valtavirtaa. Tämä näkyy niin englanninkielisissä maissa kuin Suomessakin ja myös tutkijoiden tavassa lähestyä kielten yhdistelyä. Maapalloistuminen kaupan, kommunikaation ja viihteen alalla on tuonut yhä suuremman kielikirjon kaikkien ulottuville, ja näistä kielellisistä aineksista puhujat ja kirjoittajat voivat valikoida juuri omaan kommunikaatio-tarkoitukseensa sopivimmat.

Englanninkielisissä maissa niiden omat kielivähemmistöt näkyvät yhä enemmän mediassa myös monikielisinä toimijoina. Niinpä esimerkiksi amerikkalaisissa tv-sarjoissa latinoväestön käyttämä englannin ja espanjan sekoitus tulee enemmän esiin. Samalla espanjalaiset sanat ja ilmaukset ovat yleistyneet, ja myös täysin englanninkielisestä taustasta kotoisin olevat voivat omaksua niitä omaan käyttöönsä. Tällaisia yleisiä ilmauksia ovat esimerkiksi *De nada* tai *Mi casa es su casa*.

Uudessa-Seelannissa taas paikallinen alkuperäiskansa, maorit, näkyy jopa maan nimessä. Yhä useammin näkee kaksikielistä *Aotearoa New Zealand* -versiota, joka sisältää sekä maorin- että englanninkielisen nimen valtiolle. Niin järjestöt (*Aotearoa New Zealand Evaluation Association*) kuin puolueetkin (*Green Party of Aotearoa New*

Zealand) saattavat käyttää tätä nimitystä rakentamaan omaa identiteettiään. Samoin maorinkielisiä ilmaisuja (esimerkiksi *Kia ora* -tervehdys, eurooppalaistaustaisista uusiseelantilaisista käytetty *pakeha*-sana tai maorin kielen nimitys *te reo Māori*) näkee ja kuulee useissa yhteyksissä. Näitä myös käyttävät kaikki väestöryhmät englanninkielisen puheen joukossa, eivät vain maorit.

Toisaalta englanti maailmankielenä on luontainen osa yhä useamman puhujan kielellisiä resursseja eri puolilla maailmaa. Suomessakin voi todeta yhä laajempaa ja monipuolisempaa englannin sanaston käyttöä niin asiatyylisissä keskusteluissa ministeritasolla kuin esimerkiksi kaksikielisenä huumorina tv-ohjelmissa. Englannin läpäisyvoima on niin suuri, että usein puhujat ja kuulijat eivät tunnu mieltävän käyttävänsä kahta kieltä sekaisin. Erilaisten harrastusten myötä myös muita kieliä käytetään ilmaisemaan toisaalta harrastuksen erityispiirteitä, toisaalta puhujan tai kirjoittajan kuulumista tiettyyn ryhmään. Esimerkiksi japanilaisen sarjakuvan ja animaation harrastajat sisällyttävät japaninkielisiä sanoja ja fraaseja niin suomen- kuin englanninkieliseen ilmaisuunsa.

Tutkijat ovat myös laajentaneet näkemystään monikielisistä käytänteistä. Jo se, että on ryhdytty puhumaan monikielisistä käytänteistä ja kielellisestä hybridisyydestä, kertoo siitä, että keskiössä ovat yhä useammin kielellisten ainesten kommunikatiiviset tehtävät ja kielten

yhdistelyllä rakennettu identiteetti joko osana tiettyä ryhmää tai sen ulkopuolella. On ryhdytty tutkimaan esimerkiksi monikielisissä ympäristöissä syntynyttä kielenylitystä (*crossing*), jossa puhujat keräilevät erilaisista lähteistä ainesta omaan ilmaisuunsa. Niinpä itähelsinkiläiset nuoret poimivat kieleensä sanoja toistensa äidinkielistä aivan samoin kuin lontoolaiset nuoret etnisestä taustastaan riippumatta jäljittelevät karibianenglantia. Yhä selkeämmin nähdään myös historiallisten kontekstien monikielisyyt: ei ole aikaa tai paikkaa, jossa olisi puhuttu vain yhtä kieltä, ja usein monia kieliä on yhdistetty hyvinkin erilaisissa kielenkäyttötilanteissa. Myös monikielisten tekstien ja tilanteiden kääntämisen ja tulkauksen tutkimus on viime vuosina lisääntynyt huomattavasti.

KIRJALLISUUTTA

- AUER, PETER ja LI WEI (toim.). 2008. *Handbook of Multilingualism and Multilingual Communication*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- BHATIA, TEJ K. ja WILLIAM C. RITCHIE (toim.). 2012. *The Handbook of Bilingualism and Multilingualism*. Chichester: Wiley-Blackwell.
- KALLIOKOSKI, JYRKI, LARI KOTILAINEN ja PÄIVI PAHTA (toim.). 2009. *Kielet kohtaavat*. Tietolipas 227. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.

III MUUTTUVA KIELI

- MARTIN-JONES, MARILYN, ADRIAN BLACKLEDGE ja ANGELA CREESE (toim.). 2012. *The Routledge Handbook of Multilingualism*. London: Routledge.
- NURMI, ARJA. 2013. Monikielisen tekstin kääntämisen strategiat: tapaustutkimus. MikaEL – Kääntämisen ja tulkkauksen tutkimuksen symposiumin verkkojulkaisu 7: 111-123. <http://www.sktl.fi/liitto/seminaarit/mikael-verkkojulkaisu/vol-7-2013/>
- RAMPTON, BEN. 1995. *Crossing. Language and Ethnicity among Adolescents*. London: Longman.
- SCHENDL, HERBERT ja LAURA WRIGHT (toim.). 2013. *Code-switching in Early English*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- SEBBA, MARK, SHAHRZAD MAHOOTIAN ja CARLA JONSSON (toim.). 2012. *Language Mixing and Code-switching in Writing: Approaches to Mixed-language Written Discourse*. New York: Routledge.

KIRJOITTAJISTA

Dosentti [ARJA NURMI](#) on englannin kielen, kirjallisuuden ja kääntämisen (alana englannin kääntäminen ja tulkkaus) yliopistonlehtori Tampereen yliopiston Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikössä ja englannin kielen, erityisesti korpuslingvistiikan dosentti Jyväskylän yliopistossa. Hän työskentelee edelleen erityisesti monikielisyyden ilmiöiden, sosiolingvistiikan ja kielen muutoksen parissa korpusmenetelmin. Nurmi on laajentanut tutkimustaan myös käsittämään monikieliset tekstit kääntämisen kannalta. Hän osallistuu

Suomen Akatemian rahoittamaan [projektiin](#), joka tutkii monikielisiä käytänteitä kirjoitetun englannin kielen historiassa.

[PÄIVI PAHTA](#) on englantilaisen filologian professori Tampereen yliopiston Kieli-, käännös- ja kirjallisuustieteiden yksikössä ja toimii yksikön varajohtajana. Hän johtaa Suomen Akatemian vuosina 2012–2016 rahoittamaa hanketta [Multilingual Practices in the History of Written English](#), jossa tarkastellaan monikielisiä käytänteitä kirjoitetun englannin kielen historiassa keskiajalta aina nykypäiviin asti ja kehitetään korpusmenetelmien käyttöä aiheen tutkimuksessa. Hän myös kiinnostunut englannin kielen asemasta Suomessa ja osallistui Jyväskylän yliopiston tutkimusryhmän jäsenenä englannin käyttöä Suomessa koskevan kansallisen kyselytutkimuksen toteuttamiseen vuonna 2007. Tutkimuksen raportti on julkaistu sekä [suomenkielisenä](#) vuonna 2009 että [englanninkielisenä](#) vuonna 2011.

EI MITÄÄN UUTTA AURINGON ALLA

PÄIVI PAHTA ja ARJA NURMI

Usein unohdetaan, että myös Britannia on ollut koko historiansa ajan monikielinen yhteisö. Koska englantia oli keskiajalla ja uuden ajan alussa pienen kansakunnan outo kieli, kaupankäyntiin ja muuhun yhteydenpitoon manner-Euroopan kanssa tarvittiin vieraiden kielten taitoa. Koodinvaihtoa esiintyykin monissa tekstilajeissa halki vuosisatojen. Joukossa on mm. erilaisia kaupankäyntiin liittyviä asiakirjoja, lakitekstejä, tieteellisiä tekstejä, saarnoja, näytelmiä ja runoja sekä yksityiskirjeitä.

Koodinvaihdon käyttötavat ovat pitkälti samoja kuin nykyisinkin. Esimerkiksi William Caxtonin 1400-luvun lopulla painatun kaksikielisen yleisölle tarkoitetun tarinan, joka kertoo Reynard-ketun seikkailuista, kuningattaren repliikki on ranskaksi, mikä heijastelee myös ranskan asemaa normannilaisien kielenä.

The kynge was so sore meuyd that none durste wel speke /
Atte laste the quene spak / **Sire pour dieu ne croyes mye
toutes choses que on vous dye / et ne lures pas legierment**
/ A man of worship shold not lyghtly bileue / ne swere gretly
vnto the tyme he knewe the mater clerly /

(William Caxton, The History of Reynard the Fox)

Kuningas oli niin suuresti liikuttunut ettei kukaan uskaltanut puhua. Lopulta kuningatar sanoi: "Sire, Luojan tähden alkää uskoko kaikkea mitä teille sanotaan, alkääkä tuomitko helposti. Jumalaa pelkäävä mies ei saisi kevyin perustein uskoa, eikä vanhoa vakaasti ennen kuin tuntee asian perusteellisesti."

Siirtymät ovat tavallisia myös ammattikielessä. Esimerkiksi keskiaikaisissa lääketieteellisissä teksteissä esiintyy runsaasti latinankielistä terminologiaa. Myös tekstien otsikot ovat usein latinankielisiä.

The first coler is **niger**, that is blak

(Benvenutus Grassus)

ensimmäinen kolera on niger, eli musta

It is also called **lactea porta** or **porta lactis** (mylk 3ete or mylk gate)

(Henry Danielin Liber uricrisiarum)

Sitä kutsutaan myös nimellä lactea porta, tai porta lactis (maitoportti tai maitotiehyt)

Ad purgandum caput. [t]ake peletur of spayne, and chewe þe rote þre dayes a good quantite, and hit shal purge þe heued &~ do away þe ache, and festyn þe teep in þe gomes. **Vnguentum bonum pro vanitate capitis.** take þe jus of walwort, and salt, &~ hony, &~ wax, &~ encense, and buyle hem to gedur ouer þe fuyre, and þer wyþ a noynte þe heued and þe temples. **Pro malo auditu.** take grene plantes of asshe, and ley hem on a brendiren &~ brenne hem

(ote 1400-luvulta peräisin olevasta reseptikokoelmasta)

Pään puhdistamiseen. Ota raimikkia, ja pureskele hyvää määrää juurta kolme päivää, ja se puhdistaa pään ja vie säryn ja kiinnittää heiluvat hampaat ikeniin. Hyvä voide löyhäpäisyyteen. Ota muuriyrtin mehua ja suolaa ja hunajaa ja vahaa ja suitsuketta, ja keitä niitä tulella, ja voitele keitoksella päätä ja ohimoita. Huonoon kuuloon. Ota saarnin vihreitä lehtiä, ja levitä ne parilalle ja polta ne.

III MUUTTUVIA KIELIÄ

Vierasta kieltä voitiin käyttää lisäämään ilmauksen iskevyyttä tai asioiden salaamiseen, näin tehtiin usein mm. kirjeissä. Seuraavassa esimerkissä Richard Pace, Lontoon Pyhän Paavalin katedraalin tuomiorovasti, kertoo diplomaatin työhönsä liittyvistä edustustehtävistä.

My Lady, with diverse lordis here, wolde have me tary here bi the space off ij. dayes in continuall festis and drynkyng, but itt is not for my purpose to be syke **ex crapula**.

(Richard Pacen kirje kardinaali Wolseylelle Mayencesta
27. heinäkuuta 1519)

Hänen armonsa ja monet korkeat herrat täällä olisivat halunneet minun jäävän kahdeksi päiväksi jatkuviin juhliin ja juominkeihin, mutta ei ole tarkoitukseni potea krapulaa.

Ranskantaitoiset kauppiat siirtyivät joustavasti kielestä toiseen samaan tapaan kuin nykypäivän englannintaitoiset suomalaiset, erityisesti kirjoittaessaan läheisille liikekumppaneille tai perheenjäsenille.

trusting therfor that you wil be circumspect to gyve no great credit for long tyme of the sale of your wares to the subjectes of that countre, for it is no wisdom to beware of evill by other men's hindrance. **Vous estes bon et sage.**

To my frend Bartolmewe Warner, humble recomendacions, **et j'espere que m'apporteres de ces nouvelles.** I pray you, with like comendacions to yong Mr. Appenrith...

(Otwell Johnsonin kirje Lontoosta John-veljelleen Calais'hen
14. kesäkuuta 1545)

luottaen siis, että olette varovainen pitkäaikaisuuden antamisessa myydessänne tavaroita tuon maan alamailla, sillä viisas välttää pahanteon

kohteeksi joutumiselta itse eikä vain muiden suojelemana. Olette taitava ja viisas.

Ystävälleni Bartholomew Warnerille parhaat terveiset, ja toivon että kerrot minulle hänen kuulumisistaan. Samanlaiset terveiset myös nuoriherra Appenrithille...

IV



Nuorten kieli

MAURA RATIA ja CARLA SUHR

Nuorten kieltä tekstiviesteissä: "THE GAME IS ON"

Matkapuhelimet eli kännykät ovat mullistaneet päivittäisen kanssakäymisen ja kommunikaation. Suomalaisessa yhteiskunnassa tapahtunut "läpikännyköityminen" on tehnyt nuorista edelläkävijöitä kännykän käytössä, ja teknologian parissa kasvaneina he ovat omaksuneet kännykän kaikkine sovelluksineen. Nykyään nuori voi joutua perustelemaan, miksi hän ei omista kännykkää; kännykättä oleminen on leimaavaa. Se kertoo yhä useammin tietoisesta valinnasta ja vaihtoehtoisen elämäntavan tai ideologian kannattamisesta.

Globalisaation myötä nuorisokulttuurikin yhtenäistyy ja tämä popkulttuuri on nimenomaan kaupallista. Hieman kärjistäen musiikki, vaatteet ja elokuvat kertovat käyttäjästään kaiken tarpeellisen. Nuoret ovat otollisia kulutusyhteiskunnan jäseniä, koska he muodostavat kulutustottumuksiltaan yhtenäisen, joskin ennalta arvaa-

mattoman joukon. Globaali nuorisokulttuuri ei suinkaan ole ainoa nuorisokulttuuri, mutta se on kiistatta vaikutusvaltaisin.

Popkulttuurilla on yksi yhteinen kieli – englanti. Vaikka Suomessa on paljonkin omakielistä popkulttuuria, tarve englanninkielisen popkulttuurin luomiseen ei ole vähentynyt, vaan todennäköisesti lisääntyy. Kysymys kieli-identiteetistä on erilainen nuorille kuin vanhemmalle sukupolvelle. Nuoret ovat kasvaneet ympäristössä, jossa englannin kieli on keskeinen osa kulutusyhteiskuntaa; sitä käytetään paljon mainoksissa ja tuotteiden nimissä. Kysyttäessä nuoret kuitenkin vastaavat suomen kielen olevan olennainen osa suomalaista identiteettiään. Kielen variaatioon ja lainasanojen käyttöön vain suhtaudutaan aiempaa suvaitsevaisemmin. Kieli on eräänlaista peliä, jossa kaikki on sallittua asian esittämiseksi. Mielenkiintoinen kysymys onkin, köyhdyttääkö tällainen suhtautuminen kieltä vai lisääkö se vain kielen monimuotoisuutta.

Tekstiviestien (englanniksi *SMS* eli *Short Message Service* tai *text message*) kieltä on tutkittu vähän, vaikka tekstarit ovat varsinkin nuorille tärkeä kommunikaatiokanava. On suurelta osin nuorten ansiota, että Suomi on saavuttanut maailman ykkössijan tekstiviestien kirjoittamisessa. Suomessa nimittäin lähetetään tekstiviestejä pitkälti toista miljardia vuodessa (!). Tekstiviestien arvellaan muokkaavan yleiskieltä puhekielen suuntaan.

Ainakin opettajat ovat ilmaisseet huolensa siitä, että oppilaat eivät välttämättä enää huomaa eroja rekisterien välillä, vaan yrittävät käyttää samanlaista kieltä koulu-aineissaan kuin tekstiviesteissä.

KEVÄÄLLÄ 2003 HUOMIOTA HERÄTTÄNYT 13-VUOTIAAN TYTÖN ESSEE SKOTLANNISSA:

"My smmr hols wr CWOT. B4, we usd 2go2 NY 2C my bro, his GF & thr 3 :- kds FTF. ILNY, it's a gr8 plc.

Translation: "My summer holidays were a complete waste of time. Before, we used to go to New York to see my brother, his girlfriend and their three screaming kids face to face. I love New York, it's a great place."

Kieli muuttuu jatkuvasti

Joillakin kielillä on selvästi arvovaltaa eli prestiisiä. Suomalaisessa "connecting people -yhteiskunnassa" englannilla on painoa teknologian, tieteen ja pop-kulttuurin kielenä. Sitä vastoin 1800-luvulla ennen kansallista heräämistä ruotsin kielellä oli arvovaltaa, ja sitä oli enemmän kuin nyt englannilla, koska se oli kulttuurin, koulutuksen ja hallinnon kieli. Voidaan väittää, ettei englannin kielen valta-asema tietyillä kielen alueilla johda kulttuurikatastrofiin ainakaan Suomessa,

koska suomen kielelle on jo luotu vahva poliittinen asema ja se on niin kulttuurin kuin hallinnonkin kieli.

Yhteiskunnan muuttuessa tarvitaan uusia sanoja tai olemassa oleville sanoille uusia merkityksiä. Englantiin vahvasti pohjautuva tietokonekieli on tästä hyvä esimerkki. Suomen kieleen on tullut myös etenkin matkapuhelimien käyttöön liittyviä uudissanoja: GSM vaihtui pian puhekielessä kännykäksi samoin kuin *cd-romista* tuli aikoinaan romppu.

Kieli ei koskaan pysy muuttumattomana; eiväthän sen käyttäjätäkään pysy muuttumattomina. Kieli on elävä systeemi, jonka tarkoituksena on palvella ihmisten muuttuvia päämääriä ja tarkoituksia. Teemme kielellä paljon muutakin kuin kommunikoimme. Sen avulla voimme ilmaista kuuluvuutta johonkin ryhmään, tietoisesti tai tiedostamattomasti. Nuoret tekevät kielenkäytöllään pesäeroa edeltävään sukupolveen; kielen avulla irtaudutaan vanhemmista ja lujitetaan sidettä ystäväpiiriin. Hyvä esimerkki on stadin slangi, jonka työläiskortteleiden ensimmäisen polven "paljasjalkaiset" helsinkiläiset kehittivät ruotsin ja suomen pohjalta. 1800–1900-lukujen vaihteessa slangin sanastosta peräti kolme neljäsosaa oli ruotsalaisperäistä.

Tietyin väliajoin toistuu keskustelu suomen kielen tulevaisuudesta, kun herätään huomaamaan, että nuorten tapa käyttää kieltä poikkeaa vanhemman sukupolven kielenkäyttätavoista. Pitäisikö meidän siis olla yhtä

huolissamme englannin kielen vaikutuksen kasvusta kuin ollaan esimerkiksi Ranskassa, jossa on laadittu lakeja ehkäisemään englannin käyttöä mainoksissa ja televisiossa? Englannin kieli on Suomessa jo monella tapaa valtauksensa tehnyt ja ennalta ehkäiseviin toimenpiteisiin on liian myöhäistä ryhtyä. Englanti on saanut jalansijan suomalaisessa yhteiskunnassa, mutta toistaiseksi ei ole tarkkaa tietoa siitä, kuinka paljon englantia käytetään.

Näiden ajatusten innoittamina keräsimme tekstiviestejä lukiolaisilta. Halusimme tietää, onko nuorten kielenkäyttö englannin läpitunkemaa.

Uusia sanoja syntyy

Kieleen tulee sanoja eri tavoin, mutta kokonaan uusien perussanojen syntyminen kieleen on harvinaista. Tavallisesti kieleen saadaan uusia sanoja joko rakenteellisin keinoin, lisäämällä uusi merkitys jo olemassa olevaan sanaan tai lainaamalla toisista kielistä.

Rakenteellisiin keinoihin kuuluu esimerkiksi uuden sanan johtaminen sanavartalosta. Englannin kielessä sanoja voi usein johtaa sananalkuisilla prefikseillä, kuten *un-*, *pre-* ja *dis-*. Esimerkiksi englanninkielinen tokaisu *unbelievable* 'uskomatonta', jota myös tekstiviesteissä viljeltiin, muodostuu johdoksesta *believable* 'uskottava' ja prefiksistä *un-*. Suomi taas kuuluu uralilaisiin kieliin,

joissa uusia sanoja johdetaan olemassa olevista sanoista vartalon perään tulevilla suffikseilla, kuten esimerkiksi substantiivista *teksti* johdettu sana *tekstata* ja siitä edelleen *tekstaas*.

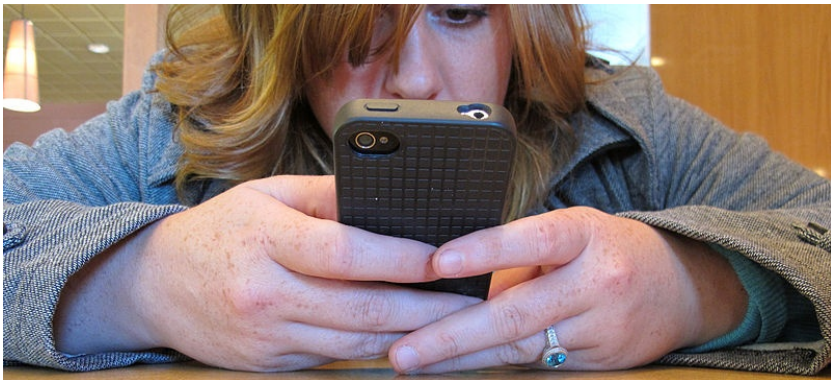
Sanoja yhdistämällä on muodostettu esimerkiksi suomen yhdyssana *synttärihalaus* ja englannin sana *birthday hug*.

Joskus samaa sanaa voidaan käyttää toisen sanaluokan sanana, esim. tekstiviesteissä usein käytettyä englannista lainattua lyhennettä *txt* käytetään ilmaisemaan tekstiviestin kirjoittamista: "Taidan luovuttaa ja *txt* [tekstata] sille." Lisäksi se tarkoittaa käytännöllisesti myös itse tekstiviestiä: "ajattelin vaan sua joten lähetin *txt* [tekstiviestin]." Sanan käyttöä toisen sanaluokan sanana kutsutaan *konversioksi*.

Sanoja muodostetaan myös lyhentämällä, esimerkiksi suomalaisista sanoista lyhenne *harkat* 'harjoitukset' toistui tekstiviestiaineistossamme. Lainasanoista onnitelun *Congratulations* tilalla käytettiin lyhyempää muotoa *Congrats*. Mistään uudesta lyhenteestä ei ole kysymys, sillä tämä muoto on esiintynyt ensimmäisen kerran englannin kielessä jo 1800-luvun loppupuolella.

Nuorten kielessä on paljon sanoja, joissa uusi merkitys on lisätty olemassa olevaan sanaan. Lainasana *killeri* on tästä hyvä esimerkki. Suomalaisnuorten kielessä sana ei tarkoita samaa kuin alkuperäinen englannin-kielinen sana *killer* 'tappaja', vaan se liittyy kännykän

käyttöön. *Killeri* tarkoittaa soiton katkaisemista yhden pirinän jälkeen ennen kuin soittoon ehtii vastata, jotta vastaanottaja soittaisi takaisin. Sitä voidaan myös pitää ennalta sovitun asian merkkinä (esimerkiksi "Olen nyt bussissa tulossa sinne."). Sanalle on keksitty suomenkielisiäkin vastineita, kuten *pommi* tai *pommittaa*, *ykkönen*, *hăläri*. Killeri voi sanana hyvinkin olla suomalainen keksintö. Suomen *killer*i ja englannin *killer* ovat esimerkki sanaparista, jonka arvellaan tarkoittavan kirjoitusasun tai ääntämisen takia samaa asiaa. Toinen esimerkki tällaisista "vääristä ystävistä" (joista tavallisimmin käytetään ranskankielistä termiä *faux amis*) on saksan kännykkää tarkoittava sana *Handy*, jonka usein luullaan tulevan englanninkielisestä adjektiivista *handy* 'kätevä, näppärä', vaikka itse asiassa sana juontaa juurensa saksalaisesta murreilmaisusta: *Han di koi Schnur?* 'eikö niissä ole johtoa?'.



ILY – englantia nuorten tekstiviesteissä

Nuoret omaksuvat kännykän suomat kommunikaatiomahdollisuudet nopeasti ja soveltavat niitä ennakkoluulottomasti tehdäkseen viestinnästä parempaa, nopeampaa ja monipuolisempaa. Kännykkää käytetään moneen tarkoitukseen: vapaa-ajan organisoimiseen, läksyjen tarkistamiseen, sosiaalisten suhteiden ylläpitämiseen, jopa seurustelun aloittamiseen.

Keräsimme hieman yli 250 tekstiviestiä 14–19 -vuotiailta lukiolaisnuorilta. Viidessäkymmenessä eli vajaassa viidesosassa tekstiviesteistä esiintyi englanninkielisiä sanoja. Useimmiten sanoja oli vain yksi tai kaksi; yleisin tekstiviesteissä esiintynyt englanninkielinen lause oli *love you* eri tavoin kirjoitettuna. Tekstiviesteissä käytetään siis varsin vähän englantia. Tarkempi analyysi paljasti, että englannin käyttö rajoittuu tiettyihin tilanteisiin ja sen käytölle on usein selkeät perustelut.

Tietokoneiden maailma on tunnetusti englanninkielinen, ja siksi siihen liittyviä sanoja myös tekstataan englanniksi, vaikka kirjoitusasu saattaakin olla suoma-laistunut (*chatti, meili*). Kun suomesta ei löydy sopivaa sanaa, on korvaava sana englanninkielinen. Englanniksi voi myös löytyä tarkempi ilmaus, jolla on jo vakiintunut lyhenne. Esimerkiksi vanha lainasana *tekstata* 'kirjoittaa painokirjaimin' on saanut uuden merkityksen 'kirjoittaa

tekstiviesti', jota usein ilmaistaan myös englannista lainatulla lyhenteellä *txt*.

Englantia käytetään jonkin verran tervehdyksissä ja toivotuksissa. *Hei*-sanan sijaan voidaan käyttää ilmauksia *hi* tai *haudi* (englannin sanasta *howdy*). *Onneksi olkoon!* ja *Pidä hauskaa!* kirjoitetaan englanniksi *Congrats!* ja *Enjoy!*. Keskusteluissa tavallinen *nähdään huomenna / ensi viikolla* ilmaistaan kätevästi englannin lyhenteitä käyttäen *c u 2morrow* tai *c u next week*. Tämän hetken muoti-ilmauksia on *wasaap*, eli *what's up?* 'mitä kuuluu?'. Se voidaan letkauttaa myös keskellä viestiä. Sen lisäksi, että tietyt englanninkieliset tervehdykset ja toivotukset ovat muodikkaita, ne ovat usein myös lyhyempiä kuin suomenkieliset, tai niille on vakiintuneet lyhenteet. Tekstiviestiinhan mahtuu vain 160 merkkiä, joten mahdollisuudet lyhentää sanoja käytetään usein hyödyksi.

Ylivoiimaisesti suurin osa englanninkielisistä sanoista liittyi kuitenkin rakkauden kieleen. *Rakastan sinua* ja *kaipaam sinua* on helppo kirjoittaa englanniksi, monesti lyhenteinä (*ILY, ai <3 juu, miss u*) tai suomalaisittain kirjoitettuna (*ai laav juu veri maz, laavya*). Rakkaalla on monia erilaisia suomenkielisiä lempinimiä, mutta *kultamussukan* voi myös korvata sanoilla *darling, my luv, beibe, honey, princess*. Rakkaasta käytetyt hellittelynimet ovat poplaulujen ja television saippuasarjojen vakiotavaraa, joten ei ole mitenkään ihmeellistä, että ne löytävät tiensä myös suomalaisnuorten tekstiviesteihin.

Englanninkieliset rakkauden ilmaukset eivät kuitenkaan todista usein toistettua uskomusta suomesta kankeana kielenä, jolla on vaikea ilmaista tunteita. Vaikka *luv juu* vaatiikin vähemmän merkkejä kuin *rakastan sua*, suomalaista vastinetta esiintyi lukiolaisten viesteissä kolme kertaa englantilaista enemmän! Monessa viestissä *rakastan sua* esiintyi myös kaksi kertaa, esimerkiksi viestin alussa ja lopussa, kun taas *love juu* eri muodoissaan esiintyi aina vain viestin lopussa eräänlaisena loppu-tervehdyksenä: "Soittelen kun 'pääsen läpi' ILY!" Suomalainen vastine samassa merkityksessä olisi ehkä liian painokas, lyhenteenä MRS on vakiintumaton. Viestien perusteella näyttää siltä, että lyhennettä ILY vastaa paremmin suomen sana *pus*, jota käytettiin usein viestien lopussa: "huomista odotellen *PUS* :)". Hellitelysanojakin oli suomeksi lukuisia: *tähtisilmä, taivaan lahja, kaunokainen, tuhkimo*. Joskus sanoja oli kirjoitettu tarkoituksellisesti yhteen: *kultsihanirakaskaunis*.

On kuitenkin asioita, joita suomeksi ei kerta kaikkiaan pysty ilmaisemaan. Onnistumisen tunnetta kuvaa parhaiten sana *jess* tai nyt muodikkaampi *jesh*. Haukkumanimenä sanalle *biatch* [sic] ei löydy yhtä käyttökelpoista suomenkielistä vastinetta. Sana on levinnyt nuorten kieleen todennäköisesti amerikkalaisen South Park-sarjan välityksellä. Esimerkissä "Jos mä voin suoraan sanoa niin et niinku THE GAME IS ON" englanninkielinen ilmaus ei suinkaan tarkoita samaa kuin suora

käännös *Peli alka(koon)!* Englanninkielistä ilmausta käytetään tässä laajemmassa merkityksessä kuvaamaan yleensä jonkin asian alkamista, kun taas suomenkielinen merkitys on suppeampi. Viestin alku on hyvin epä-määräinen, toisaalta isojen kirjainten käyttö englanninkielisessä ilmauksessa kuvaa ”huutamista” ja samalla korostaa ilmauksen dynaamisuutta.

Englanniksi pystyy ilmaisemaan asioita huomattavasti lyhyemmin kuin suomeksi. Kyse ei välttämättä ole vain merkkien määrästä suhteessa enimmäismäärään 160:een, vaan rakenteen yksinkertaisuudesta. Seuraavassa esimerkissä tekeminen ilmaistaan ◇ -merkkien avulla ja tekijät englannin *by*-sanan avulla:

[Nimi]!vähä nauroin eilen,ku muistin haapis-muiston:”..sama voima rakkauden... A NIINKA RRAKKAUDEN!!” <käsist lähteneellä voluumilla by [nimi]&[nimi]>. :D :D.

Suomen kielen taivutusmuodot lisäävät sanojen pituutta, ja muutenkin suomenkieliset sanat ovat usein pitempiä kuin englanninkieliset. Sanojen pituus tuntuu joskus olevan ainoa syy valita englanninkielinen ilmaus suomenkielisen ilmauksen sijaan: *soccer* eikä *jalkapallo*, *ou gaad* eikä *herrajumala*.

Sanojen kirjoitusasu on kaikenkirjavaa. Englanninkielisille sanoille on usein olemassa lyhenteitä, kuten *u* sanalle *you* tai *c* sanalle *see*; niitä käytetään ahkerasti. Toisaalta englanninkielisiä sanoja kirjoitetaan usein

suomeksi: *ai laav juu veri maz*. Toisinaan suomeksi kirjoitettua englantia yhdistetään normaaliin englantiin, kuten seuraavassa: "yes thats iksäkliwhat i mean no mutta *konkrätsyleisson*". Erityisesti lempinimien suomenkieliset kirjoitusasut ovat yleisiä: *beib, hani, peipe*. Harvoissa tapauksissa englanninkielisiä sanoja on taivutettu suomeksi: *ens summerina (ensi kesänä)* ja *lazymmat harkat*.

Korrektia txt:mista

Tekstiviesteissä sovelletaan tiettyjä sääntöjä, aivan kuten kaikessa muussakin vuorovaikutuksessa. Näistä näkyvin on hymiöiden käyttö pehmentämässä sellaisia kohtia viestissä, jotka olisi muuten mahdollista tulkita epäkohteliaiksi tai arkaluonteisiksi. Hymiöllä pystytään siis korvaamaan normaalin keskustelun eleet ja ilmeet. Varsinkin tytöt ovat ahkeria hymiöiden käyttäjiä.

Tekstiviestien kieli paljastaa eroja tyttöjen ja poikien kommunikaatiokulttuurissa. Tytöt ovat omaksuneet amerikkalaistyylliset kaveriviestit, jotka korostavat sisarellista yhteenkuuluvuutta (*sisterhood*) ja rakkautta:

Voi RAKKAANI* kiitti itelles ku tulit... Nyt pitää mennä
sjungaamaan :) love u loadz beib! C u 2.morrow<3

Onkin mielenkiintoista, että vastaava tyyli on levinnyt myös suomen kieleen: "älä pelkää, me ollaan aina ystäviä ja *rakastan sua* vaikka kaukanakin oltais, pärjää!".

Usein tyttöjen viesteissä juorutaan ja vaihdellaan kuulumisia, niin että tekstiviesti onkin eräänlainen kirje. Nimenomaan tytöt käyttävät erityistä "tekstarikieltä" viesteissään, varsinkin kaveripiirin sisällä: lyhenteitä, hymiöitä ja omaa kielioppia. Pojat taas tyypillisesti hoitelevat tekstiviesteillä asioita, kuten sopivat tapauksia; pojat myös kirjoittavat viestinsä normaalilla peruskielellä. Pojille ovat myös ominaisia keskinäiset naljailuviestit, esim: "Tuu käymään meillä niin sulla on yhtä kokoa isompi p*****nreikä!" Vastaava ilmiö on afrikkalais-amerikkalainen tapa käyttää *nigger*-haukkumanimeä ryhmähengen lujittamiseen. Poikien välisessä viestinnässä lainasanoja esiintyi paljon vähemmän kuin tyttöjen viesteissä eikä niitä käytetty tyttöjen tavoin ollenkaan esimerkiksi toivotuksissa ja tervehdyksissä. Tosin toivotuksia ja tervehdyksiä ei ollut paljon muutenkaan poikien keskinäisessä viestinnässä, mutta silloin kun pojat kirjoittivat tytöille, niitä oli runsaasti.

Tekstiviestit ovat digilorea

Tekstiviestit ovat yksityistä viestintää, ja niissä käytetään useimmiten puhekieltä tai erityistä tekstarikieltä. Siksi

tekstiviesteiltä ei voi odottaa oikeakielisyyttä, eikä viestien kielestä kannata huolestua – useimmat tekstiaajat osaavat kyllä epäilyistä huolimatta rajoittaa tekstarikielen tekstiviestien kirjoittamiseen.

Tekstiviestit luovat uutta kulttuuria, uutta kansanperinnettä eli *folklore*a. Tekstiviestin levittämää perinnettä kuvaamaan on jo syntynyt termi *digilore*. Tekstiviestiperinne on pitkälti humoristista ja parodista ja tekstiviestit nykypäivän viihdettä ja ajankulua. Niille on ennen kaikkea ominaista se, että ne muuttuvat koko ajan; paitsi kännyköitten uusien teknisten sovellusten takia, myös käyttäjien kehittelemien uusien käyttötapojen mukana.

Tutkimuksemme mukaan nuoret käyttävät englantia tekstiviesteissään vain vähän, joten on liioittelua väittää tekstiviestien köyhdyttävän lainaamisen takia suomen kieltä. Sitä paitsi tutkimusten mukaan varsinkin pojat käyttävät myös murreilmaisuja; yhdessä viestissäkin luki: "Mie rakastan sinnuu morsmaikkuni." Englantia käytetään eniten tunteiden ilmaisuun, mutta myös joissakin tervehdyksissä ja toivotuksissa. Usein lyhenteiden käyttömahdollisuus tai englanninkielisten sanojen lyhyys näyttää olevan syynä lainasanan valitsemiseen, sillä nuoret ovat hyvin tietoisia 160 merkin rajoituksesta ja pyrkivät mahdollittamaan mahdollisimman paljon tietoa tähän merkkimäärään.

Yksi kielen tunnusomaisimpia piirteitä on sen jatkuva kehittyminen. Nuoret ovat varsinaisia kielen

innovaattoreita ja mestareita kännykän käytössä. Siksi on luonnollista, että juuri he luovat uusia tekstarikieliä. Samalla lailla erilaisissa sosiaalisissa ryhmissä käytetään omia sisäpiirin kielimuotoja, kuten murteita. Tekstiviestien kieli on siis vain yksi tapa käyttää kieltä, ja vaikka siitä saattaakin lainautua joitakin muotoja muuhun kielenkäyttöön, se ei välttämättä köyhdytä kieltä. Kieli uudistuu koko ajan, ja tekstiviestitkin osoittavat vain kielen rikkautta ja elinvoimaisuutta.

KIRJALLISUUTTA

TIMO KOPOMAA kirjoittaa nyky-yhteiskunnasta kirjassa *Kännykkäyhteiskunnan synty* (2000). Nuorten kännykkäkulttuuria ovat tutkineet KAISA COOGAN ja SONGA KANGAS Elisan tutkimuskeskuksen raportissa ”Nuoret ja kommunikatioakrobatia. 16–18-vuotiaiden kännykkä- ja internetkulttuuri.” (2001). Teoreettisen lähestymistavan sanojen synnylle tarjoaa FRED KARLSSONIN *Yleinen kielitiede*. Uudistettu laitos. (Yliopistopaino, 1998).



Päivitys 2014

Kirjan luvussa Nuorten kieltä tekstiviesteissä tekstarikieltä käsiteltiin uutena ilmiönä. Suomessa on näpytelty tekstiviestejä vuodesta 1995 lähtien, ja nykyään puhutaan kokonaisesta kännykkäkulttuurista, joka on voimakkaasti muokannut jokapäiväistä kommunikaatiota. Tekstiviestien avulla pidetään yhteyttä ja sovitaan tapaamisia, mutta yhtä lailla ylläpidetään seurustelusuhteita. Yksi tekstarikielen tyypillisistä piirteistä onkin affektiivinen eli tunteisiin vetoava kielenkäyttö, mikä ei ole yllättävää, koska tekstarikieli on eräänlaista kirjoitettua puhekieltä, vaikkakin tiivistä sellaista.

Tekstailun huippu on kenties jo ohitettu. Viestintäviraston tilastojen mukaan vuoden 2012 aikana lähetettiin lähes 5,5 miljardia tekstiviestiä, mutta vuonna 2013 lähetettyjen tekstiviestien määrä laski 5,1 miljardiin. Sama kehitys on nähtävissä muissakin Pohjoismaissa, ja se heijastaa laajemmin maailmanlaajuisia trendiä. Älypuhelinien yleistyminen on mullistanut viestittelyä. Viestiketjujen avulla kommunikaatio on mutkattomampaa kuin vanhoilla matkapuhelimilla, ja kuvia on aiempaa helpompi liittää viesteihin. Multimediaviestien määrä kasvaakin edelleen nopeasti, vaikka tekstarien määrä vähenee. Uudet sovellukset, kuten Messenger, Facebook, Twitter ja WhatsApp, ovat osittain korvanneet perinteistä tekstaamista, koska viestiminen verkossa on ilmaista.

Jotkin sovellukset mahdollistavat myös ääniviestit. Verkossa käytettävät ohjelmapalvelut, esimerkiksi Yle Areena ja Netflix, ovat monipuolistaneet kännykän käyttömahdollisuuksia viihteen suuntaan. Mutta vaikka kännykkä ei ole enää pelkästään kommunikaation väline, ja tekstareitten rinnalle on tullut uusia kilpailevia sovelluksia, tekstiviestit tuskin kuitenkaan katoavat mihinkään.

Vuonna 2004 keräämässämme tekstiviestiaineistossa esiintynyt sana *killeri* kaipaava päivitystä: tuolloin sana esiintyi merkityksessä 'varoitussito' tai 'häläri'. Nykyisin kuitenkin merkitykset 'erittäin hyvä' tai 'vaikea, mahdoton päästä läpi' (esim. tietokonepelissä) ovat yleisempiä.

KIRJALLISUUTTA

LARI KOTILAINEN ja ANNUKKA VARTEVA kirjoittavat 2000-luvun uudissanoista kirjassa *Mummonsuomi laajakaistalla* (2006, WSOY). Verkosta löytyy NIINA ENGBLOMIN Jyväskylän yliopistossa tehty gradu *Lyhentämisen keinot tekstiviesteissä*.

Tekstiviesteihin perustuvaa kaunokirjallisuuttakin on julkaistu. Lokakuussa 2006 Otava ja tuotantoyhtiö MRP Matila Röhr järjestivät nettikilpailun, jossa kerättiin rakkausaiheisia tekstiviestejä. Suomalaiset lähettivät kilpailuun yli tuhat viestiä, joista kaksisataa parasta koottiin runokirjaksi nimeltä *160 merkkiä rakkaudesta*. Vuonna 2007 julkaistiin maailman ensimmäiseksi tekstariromaaniksi kutsuttu Hannu Luntiolan

Viimeiset viestit, joka rakentuu fiktiivisten tekstiviestikeskustelujen varaan.

KIRJOITTAJISTA

FT [MAURA RATIA](#) työskentelee tutkijatohtorina Helsingin yliopiston Nykykielten laitoksella sekä toimii VARIENG-tutkimusyksikön tieteen kielen projektissa. Ratian tutkimusaiheet liittyvät läheisesti varhaismodernin ajan tieteellisen ajattelun ja lääketieteen kielen kehitykseen. Nyt työn alla on kielihistoriallinen tutkimus rutosta ja köyhyydestä 1600-luvun Englannissa. Ratia opettaa lisäksi tekstianalyysikursseja Avoimessa yliopistossa.

FT, yliopistonlehtori [CARLA SUHR](#) tutkii erilaisten historiallisten tekstilajien kuten sensaatiomaisten uutispamflettien ja terveysoppaiden kehittymistä Englannissa 1500- ja 1600-luvuilla. Häntä kiinnostaa erityisesti sen ajan uuden median, kirjapainotaidon, leviämisen vaikutus tekstien kieleen ja ulkoasuun. Hänen tutkimuksellaan on paljon yhtymäkohtia nykykielen tutkimuksen kanssa, sillä vastaavanlainen mullistus on tapahtumassa juuri nyt tekstiviestittelyn ja sosiaalisen median käytön yleistyttyä.

ALPO HONKAPOHJA

Suomalaista rockmusiikkia: "I hear a tone, I gotta go."

22 Pistepirkko: *Rally of Love*

Ninth album from the adaptable Finnish pop-rock trio named after a beetle.

Reviewed: September 2001

Genre: Rock

Label: CLEARSPOT

Release Date: 2001-10-08

00:00:00

Key Tracks: Quicksand, I'm A

Moon Around You, Waiting For The Train



A spirit of pan-European cultural interchange is commonplace today – even Sheffield United currently employs a Frenchman called Benoit Croissant. ***Strange then that European voices singing in English can still sound so full of otherness.*** With a crisp mix of guitars and programming, 22 Pistepirkko are now a long way from

the gnarly garage-rock roots they unveiled in 1981. On songs such as This Time and Waiting For The Train, **they now sound like an English-as-second-language take on the Pet Shop Boys.**

Elsewhere, the way they swing between precision-tooled acoustic contemplation, dancefloor synth squiggles and Roxette's valiantly kitsch Euro-bluster indicates an album with scope and hooks, but no pop dialect to truly call its own.

(Lihavoinnit ja kursiivit lisätty.)

[Reviewed by Roy Wilkinson]

3/5

Edellä oleva arvostelu on peräisin suositusta Englantilaisesta rocklehdessä *Q*. Arvostelussaan kriitikko on antanut 22-Pistepirkon levyille kolme pistettä viidestä. Hän ihmettelee, miten Euroopassa tehty englantinkielinen musiikki voikin kuulostaa niin vieraalta. Pistepirkkojen musiikkia kuvaamaan hän löytää vertailukohtia tutuista nimikkeistä, kuten diskosta tai garagerockista, sekä muista yhtyeistä. Yhtye on edennyt juuriltaan ilmaisuun, jossa perinteiset instrumentit yhdistyvät syntetisaattoreihin. Sen kappalemateriaali on laaja-alaista ja tarttuvaa, vaikka arvostelija kritisoikin selkeän oman identiteetin puutetta. Varsinaisesti hänen korvaansa särähtää kuitenkin yhtyeen englannin kieli. Hänen mielestään Pirkot kuulostavat nykyisin englantitoisena-kielenä Pet Shop Boysilta.

22-Pistepirkko on pitkään ollut suomalaisen vaihtoehtorockin tärkeimpiä nimiä. Sen harteille yritettiin varsinkin 1990-luvun alkupuoliskolla sovittaa vihdoinkin

suuren kansainvälisen läpimurron tekävän suomalais-yhtyeen viittaa, kun yhtyeen suurin hitti "Birdy" ylsi viidennelle sijalle Euroopan Music Televisionin järjestämissä "varjoeuroviisuissa". Toistaiseksi utajärveläisyhtyeen garagerock on kuitenkin jäänyt ulkomailla pienten piirien kulttisuosikiksi.

Angloamerikkalaisen kulttuurin voittokulku on näkynyt erityisen selvästi suomalaisessa populaarimusiikissa. Monet yhtyeet ja artistit käyttävät englantia nykyisin esiintymiskielenään. 22-Pistepirkon lisäksi ovat viime vuosina menestystä Suomessa ja ulkomailla saavuttaneet englannin kielellä esimerkiksi Kemopetrol, HIM, Darude, The Rasmus ja Bomfunk MCs. Lisäksi nuorisotalojen treenikämpillä eri puolilla maata harjoittelee varmasti tuhansia nuoria yhtyeitä, jotka pitävät englannin kielen valintaa itsestään selvyytenä.

Kun englanniksi esiintyvät suomalaiset yhtyeet ja artistit ovat esillä mediassa, puhutaan yleensä niiden mahdollisuuksista menestyä kansainvälisillä markkinoilla. Siitä, että kova yrittäminen viimein palkittaisiin kansainvälisellä supertähteydellä, on tullut suorastaan kansallisen itsetunnon kysymys. Käytännössä menestys on ollut vähäistä; yleisimmin syyksi tarjotaan kovaa kilpailua, jakelusopimusten koukeroita, vähäistä radio-soittoa tai tuotantopuolen amatöörimäisyyttä.

Esiintymiskieleen ei sen sijaan ole kiinnitetty juuri huomiota. Pidetään selviönä, että suomalaiset osaavat

laulaa ja sanoittaa englanniksi, vaikka suurin osa meistä on oppinut kieltä A- tai B-kielenä peruskoulussa ja lukiossa.

Taustaa

Suomessa englanniksi tehty rock sai alkunsa 1960-luvulla. Angloamerikkalaisen musiikin vaikutus oli tuntunut jo aikaisemminkin. 1970-luvulle asti tavallisinta oli kuitenkin tehdä ulkomaisista hiteistä käännösversioita, joissa kappale muokattiin suomalaisen makuun sopivaksi molli-iskelmäksi. Ensimmäinen Suomessa englanniksi tehty rocklevytys oli Rock-Jerryn "Long Tall Sally" vuonna 1960. Oman englanninkielisen materiaalin säveltäminen yleistyi vuosikymmenen jälkipuoliskolla. Innoittajana toimi varsinkin The Beatles, joka inspiroi tekemään paitsi käännösiskelmiä myös kirjoittamaan omia englanninkielisiä kappaleita.

1960-luvun loppupuolella tapahtui muutakin. Suuressa maailmassa syntyi rock-skene, joka erosi kaupallisesta popmusiikista. Nuorisomusiikkia oli aiemmin pidetty viihteenä ja sen kapinaa korkeintaan sukupolvi-kapinana, mutta nyt sitä ruvettiin käyttämään myös protestin ja vakavan itseilmaisun kanavana. Taustalla olivat Vietnamin sodan ja USA:n vastaiset protestit, hippiliike ja vuoden 1968 opiskelijamellakat. Myös rocklehdistö

ja levyarvostelut kehittyivät nykymuotoonsa 1960-luvun lopulla.

Kun populaarimusiikin tutkimuksessa puhutaan rock- ja popdiskurssista, tarkoitetaan tapoja, jolla musiikkia tarkastellaan musiikkiteollisuudessa ja mediassa. Kyse on osin samoista yhtyeistä ja artisteista, mutta erona on, että rockiin liitetään käsitys itseään ilmaisevasta taiteilijasta ja toisaalta folkmusiikista lainattu vaatimus aitoudesta, maanläheisyydestä ja uskottavuudesta (ja myös epäkaupallisuudesta). Pop taas tarkoittaa musiikin kaupallista puolta ja menestyksen mittaamista listamenestyksenä.

Suomalaiset yhtyeet eivät esiinny englanniksi pelkästään kaupallisista syistä. 22-Pistepirkko, Kemo-petrol ja lukemattomat treenikämpillä englanniksi harjoittelevat yhtyeet ovat rockalakulttuurin kasvatteja. He ovat kasvaneet englanninkielisiä levyjä kuunnellen, kavereidensa kanssa rockkeikoilla käyden ja alan lehtiä lukien. Bänditoiminnan arvomaailman perusteet valettiin tavaltaan jo 1960-luvulla, vaikka sen jälkeen maailma onkin nähnyt monta eri alakulttuuria ja populaarimusiikin lajityyppejä.

Tässä kirjoituksessa on kuitenkin tarkoitus tarkastella, miltä suomalaisyhtyeiden englanti näyttää sitä äidinkielenään puhuvien näkökulmasta, joten seuraavaksi analysoidaan kieleen liittyviä merkityksiä.

Ääntäminen

Q-lehden arvostelija kiinnitti huomiota 22-Pistepirkon englannissa juuri ääntämiseen. Mitä hän tarkoittaa sanoessaan, että on vaikea uskoa sen olevan peräisin Euroopan rajojen sisäpuolelta?

Moni on varmasti huomannut, että on rock-laulajat käyttävät usein erilaista aksenttia laulaessaan kuin puhuessaan. Populaarimusiikissa eri aksentit liittyvät lajityyppeihin. Esimerkiksi kantrimusiikkia kuuluu laulaa leveällä Yhdysvaltain eteläisten osavaltioiden "Southern Drawl" -aksentilla. Rapmusiikkiin taas kuuluu itä- tai länsirannikon mustien katukulttuurin sanasto ja ääntäminen. Näitä kielipiirteitä sitten jäljitellään eri puolilla maailmaa. Ilmiö ei rajoitu Suomen, Ruotsin tai Saksan kaltaisiin maihin, joissa äidinkieli on muu kuin englanti. Samaa tapahtuu myös Englannissa: brittiläiset reggae-laulajat yrittävät kuulostaa jamaikalaisilta.

Mahdollisuuksia jäljitellä tiettyä ihannetta rajoittaa puhujan kielitaito: kuinka hyvin hän pystyy tunnistamaan jonkun tietyn aksentin tai murteen piirteitä sekä tuottamaan niitä itse. Ääntämistapoihin voi sisältyä muutakin kulttuurista informaatiota. Hyvä esimerkki on brittiläinen ensimmäisen aallon punk 1970-luvun lopulla. Punk-laulajat, kuten Sex Pistolsin Johnny Rotten, käyttivät liioittelevia työväenluokan aksentteja, mikä oli protesti paitsi brittiläistä luokkayhteiskuntaa vastaan myös pro-

testi englantilaisessa rockissa aiemmin vallalla ollutta ääntämystä vastaan, jossa yhdistyivät amerikanenglannin ja brittienglannin piirteet.

Ei ole vaikea päätellä, mihin kielitaidoltaan puutteellinen suomalaisrokkari sijoittuu. Ainakin kriitikko sijoittaa 22-Pistepirkon lähinnä Euroopan ulkopuolelle. Mikäli tavoitteena on ollut jäljitellä englantilaista tai amerikkalaista ääntämystä, lopputulosta ei arvostelun valossa voi pitää onnistuneena.

Populaarimusiikin ääntäminen on paljon monimutkaisempi asia kuin usein luullaan. Erilaisiin tapoihin lausua jotakin voi liittyä paljonkin kulttuurista tietoa ja arvolatauksia. Äidinkielenään englantia puhuvalle ne ovat itsestäänselvyyksiä, mutta sitä vieraana kielenä oppineelta ne saattavat mennä tyystin ohi korvien.

Sanoitukset

Kemopetrol: Slowed Down

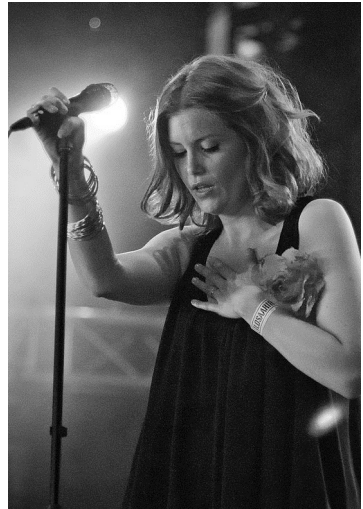
Reviewed: March 2001

Genre: European

Label: RCA

Release Date: 2000-09-04 00:00:00

Key Tracks: Tomorrow, African Air, View Of The Sea



It's not surprising that prior to finding fame with Kemopetrol in her native Finland, Laura Norhi (sic) lent her vocals to TV advertising jingles. Tender yet clipped, her dulcet tones could persuade viewers to buy anything. Such is her power, Norhi can even deliver **daftly pretentious musings** such as Disbelief's "Paint a lie with something true/Decorate the walls you've pissed on" without inducing so much as a snigger. Fortunately, **the lyrical shortcomings** here are mostly tempered by feisty beats, strident choruses and strangely affecting synth-pop. There are shades of Babyloon Zoo, but the sub-bass grunt of Tomorrow, Africa Air's futuristic reggae and the piano ballad View Of The Sea are more than worthy of Norhi's talents.

[Reviewed by Dan Gennoe]

3/5

Kemopetrol on 22-Pistepirkkoa uudempi nimi suomalaisella bändikartalla. Yhtye perustettiin 1998, ja se sai miltei heti levytyssopimuksen. Ensilevy Slowed Down

ilmestyi vuonna 2000 ja yhtye valittiin saman vuoden Emma-gaalassa vuoden pop/rocktulokkaaksi. Mediakohu bändin ympärillä oli varsinkin aluksi kova ja puheet kansainvälisistä markkinoista esillä lehtijutuissa, vaikka yhtye itse antoi lausuntoja huomattavasti vaatimattomampaan sävyyn ja sanoi katsovansa, kuinka pitkälle rahkeet riittävät.

Q:n kriitikko aloittaa Slowed Downin arvostelun kertomalla yhtyeen taustasta ja mainitsee myös kotimaan. Hän ylistää vokalisti Laura Närhen ääntä eikä pidä yllättävänä, että tämä lauloi aikaisemmin televisio-mainoksissa. Luran sulosoinnuin on mahdollista esittää jopa Kemopetrolin sanoituksia, joita hän kutsuu ”typerän keinotekoisiksi runoelmiksi” (*daftly pretentious musings*) ilman, että kuulijan huulille kohoaa edes pientä ivallista virnettä. Myös yhtyeen ”oudon vetoavan syntikkapopin” iskevä rytmimaaailma ja räväkät kertosaäket peittävät niiden puutteita. Kemopetrolkin saa kolme pistettä viidestä, mikä Q:n asteikolla tarkoittaa ”hyvää”. Lehti antaa viisi pistettä vain aniharvoille levyille.

Sanoitusten merkitys populaarimusiikissa on kaksijakoinen juttu. Hyvin suuri osa kuulijoista ei kiinnitä niihin paljonkaan huomiota. Musiikki on ravintoloissa ja radiossa soivaa miellyttävää taustahälyä. Se saa hyvälle mielelle ja rentouttaa, tai sen tahdissa voi tanssia. Jotkin hittikappaleet ovat siansaksaa ja parhaiten mieleen jäävät yksinkertaiset hokemat, joita toistetaan paljon.

Englanniksi esiintyvien rockyhtyeiden sanoitukset eivät kuitenkaan ole tämän ajatusmaailman tuotetta. Niiden taustalla on pikemminkin käsitys rockmuusikosta itseään ilmaisevana taiteilijana, joka tekee itse oman materiaalinsa eikä ainoastaan esitä hänen imagolleen räätälöityjä hittikappaleita. Sekä Kemopetrol että 22-Pistepirkko vastaavat itse sekä sävellyksistä että sanoituksista. Kemopetrolin sanoituksista vastaavan Kalle Koiviston mukaan ne syntyvät biisien tunnelman pohjalta.

Fiiliksistä se lähtee. Mä menen pianon ääreen ja isken jotain sointuja ja jo siinä vaiheessa tiedän, että millainen biisi on tulossa. Siitä tulee heti mieleen joku fiilis ja jotain sanoituksia. Usein ne on aika surullisia ja ehkä vähän angstisia. Se johtuu varmasti siitä, että biisejä tehdessä mä olen yleensä vähän down. Kun mä olen onnellinen, niin mä olen juomassa kaljaa tai tekemässä jotain muuta.

(Soundi 5/2000, 48–51)

22-Pistepirkon käytännöt ovat moninaisempia. Kaikki jäsenet osallistuvat sanoittamiseen. Sanoitukset hyödynsivät paljon americanaa: sarjakuvia, elokuvia ja muuta roskakulttuuria. Yhtyeen jäsenen Espen mukaan pyrkimyksenä on tietty monitulkintaisuus.

Mulle on joskus käynyt sillä tavalla, että joku sanoitus on uponnut muhun ja olen ajatellut, että joo... sehän kertoo siitä ja siitä! Sitten mä olenkin kuullut jonkun selittävän, että se kertoo jostakin ihan muusta.

Kyllä me mun mielestä ollaan onnistuttukin siinä, että ne on jäänyt vähän sellaisiksi, että se juttu pitää kaivella sieltä itse.

(Rumba 18/01, 20–21)

Kummallekaan yhtyeelle ei tunnu olevan tärkeää ottaa syvästi kantaa, vaan ne sovittavat omat tekemisensä musiikin kanssa yhteen toimivaksi paketiksi. Englannin kielen käyttö koetaan luonnolliseksi osaksi musiikkia. Vaikutteetkin ovat englanninkielisiä. Esimerkiksi Kemopetrolin Kalle Koivisto sanoo, ettei yhtä Ismo Alangon levyä lukuunottamatta edes omista suomenkielisiä levyjä

Sanoituksia ei nähdä niinkään keinona koskettaa itseä ja yleisöä, vaan ne nähdään osana musiikkia. Englannin taito pohjautuu suurelta osin siihen kieleen, jota on kuullut, ja rockia paljon kuunnelleiden yhtyeiden tapauksessa merkittävä osa siitä on peräisin ulkomaisilta levyiltä. Musiikilliset vaikutteet toimivat fraasivarastona, jota voidaan hyödyntää ja yhdistellä uusin tavoin.

Entä miten suomalaisten sanoitukset avautuvat syntyperäisille englanninpuhujille? Suurin osa populaarimusiikista on laulumuotoista. Ihmiset peilaavat omia kokemuksiaan sanoitusten kautta. Usein suosittu kappale onnistuu välittämään jonkin tunteen tai kokemuksen ihmisiä koskettavalla tavalla. Kirjojen ja runojen tavoin laulut tavallaan ”puhuvat puolestamme”. Monet ns. evergreeneiksi muodostuvat kappaleet ovat ihmisille

läheisiä, koska ne onnistuvat kiteyttämään hyvin jonkin tunteen tai kokemuksen.

Kyse on jälleen kielitaidosta. Kemopetrol on suhtautunut sanoittamiseen kunnianhimoisesti, mutta bändin kielitaito on jäänyt vähän puolitiehen. Ilkeästi sanottuna sanoittaminen on amatööritasolla, vaikka soitto, tuotantopuoli ja ehkä markkinointikin olisi hoidettu ammattimaisesti. Luova itsensä ilmaiseminen vaatii hyvää kohdekielen hallintaa. Kömpelöt vieraalla kielellä kirjoitetut sanoitukset eivät välttämättä kykene herättämään muuta reaktiota kuin huvittuneisuutta.

Ruotsalaiset

Jos syy suomalaisen rockin kelpaamattomuuteen ulkomaille on huonossa kielitaidossa, miten on mahdollista, että naapurimaastamme Ruotsista ponnistaa säännöllisin väliajoin kansainväliset myyntilistat valloittava popsensaatio? Suomi ja Ruotsi ovat molemmat Pohjoismaita ja osa Skandinaviaa. Mailla on takanaan satojen vuosien yhteinen menneisyys. Englannin kielen osaaminen tuskin on läntisessä naapurissamme olennaisesti parempaa kuin täällä, vaikka maassa puhutaankin germaanista kieltä.

Roxette: Crash Boom Bang

Reviewed: March 1994

Genre: Rock & Pop

Label: EMI

Release Date: 1994-03-21 00:00:00

This Swedish powerpop duo's fifth album is bursting with eager to please melodies, straightforward lyrics, bustling beats and singalong, tambourine-driven choruses. Sounds depressing? Well, certainly some of this bubblegum lacks flavour. Lies and I'm Sorry are facile and unmemorable enough to justify their out-and-out commercialism. Ballads like Vulnerable and Crash! Boom! Bang! labour too hard for poignancy, and lack the catch-in-the-throat, pop acuity of Roxette's biggest smash, It Must Have Been Love. The pastoral, almost-folky The First Girl On The Moon does have a nursery rhyme charm, though, and I Love The Sound Of Crashing Guitars is well-chorded, driving West Coast pop. But there's nothing like listening to Roxette to induce a longing for something difficult and surly.

[Reviewed by Andrew Martin]

2/5



Q-lehti on antanut Roxetten levyille kaksi tähteä. Kymmeniä miljoonia levyjä myynyt yhtye, johon viitattiin myös ensimmäisessä arvostelussa, oli 90-luvun suurin Ruotsista tullut kansainvälinen myyntimenestys.

Roxetten musiikki nähdään avoimen kaupallisena ja kuulijaa kosiskelevana. Arvostelijan mielestä yhtye onnis-

tuu tavoitteessaan, vaikka sen kaupallisuus on masentavan päämäärähakuista ja kappaleiden helppous synnyttää kriitikossa kaipuun kuulla välillä jotakin vaikeaa ja pahansisuisia. Hän vertaa levyä purukumiin, josta puuttuu makua.

Crash Boom Bang ei lukeudu Roxetten suurimpiin myynti- tai arvostelumenestyksiin. Ruotsalaisduo on kuitenkin pystynyt vetoamaan paitsi äidinkielisen yleisön tanssijalkaan myös tekemään lauluja, jotka puhuttelevat sitä sen oman kokemusmaailman puitteissa. Arvostelija mainitsee Roxetten hitin "It Must Have Been Love."

Ainakin tämän arvostelun perusteella Roxetten menestyksen taustalla ei ole mitään sen kierompaa tai mystisempää kuin häikäilemättömän suoraviivaisesti ja hyvin toteutettu kaupallisuus. Myös markkinointikoneisto on tehnyt hyvää työtä. It Must Have Been Love oli *Pretty Woman* -elokuvan soundtrackilla, joten ei ole mikään ihme, että se on löytänyt tiensä suuren yleisön korviin. Roxette on itse hyvin tietoinen menestyksensä pohjasta. Yhtyeen hittikokoelma vuodelta 1995 on nimeltään *Don't Bore Us – Get To the Chorus! Roxette's Greatest Hits*.

Valikoidumpi suosio

Monet suomalaisyhtyeet ovat kuitenkin tavoittaneet maailmalla vankan pienempien piirien suosion. Esimerkkinä toimikoon 22-Pistepirkon vanhemman levyn arvostelu.

22-Pistepirkko: *Bare Bone Nest*

Reviewed: September 1999

Genre: Rock & Pop

Label: Clearspot

Release Date: 1999-08-16 00:00:00

Sort of swampy, kind of bluesy, but with a touch of pop thrown in when the mood takes, 22-Pistepirkko mix and match a number of disparate influences. Vocalist P-K ***delivers his lines in his best pidgin English, but makes a virtue of it, bending vowels in a self-conscious manner*** to make weird jams such as Fly On even more kooky, though the same collision of styles helps make Don't Play Cello sound fantastic. At times, the songs have little structure, though a clear love of pop choruses just about holds them together. ***Unlikely to appeal to many, those who take the time to discover Bare Bone Nest will probably treasure it.***

[Reviewed by Howard Johnson]

3/5

Tällä kertaa yhtyeen erilaisten ainesten sekoitus tuntuu arvostelijan mielestä toimivan. 22-Pistepirkon musiikki on "rämeistä" ja "bluesahtavaa", toisaalta siitä löytyy myös popkertosaiteita, jotka pitävät homman kasassa. Vokalisti

P-K Keräsen "ulosantia" hän kutsuu pidginenglanniksi¹ ja pitää sitä hyvänä asiana. Keräsen outo tapa venyttää vokaaleja tekee kappaleista hauskalla tavalla outoja. Hän uskoo, että Bare Bone Nest ei ole kovin monen makuun, mutta ne, jotka malttavat kuunnella levyä kunnolla, tulevat myös pitämään siitä.

Ovatko outous ja vieraus välttämättä huonoja asioita – parhaitenhan suomalaiset ovat ulkomailla menestyneet juuri outouden ja eksotiikan avulla? Vaatimukset maailmanvalloituksesta ovat monesti peräisin pikemminkin mediasta kuin esiintyjiltä itseltään. Suomalaisella kielitaidolla, ääntämyksillä ja sanoituksilla on mahdollista päästä hyvinkin omaperäisiin lopputuloksiin. Arvostelun perusteella 22-Pistepirkko on onnistunut tekemään Amerikasta lähtöisin olevasta bluesista ja rockista itsensä näköistä. Tämä on ollut tie pienten piirien kulttisuosioon hieman samaan tapaan kuin on käynyt vaikkapa Aki Kaurismäen elokuville.

¹ Kielentutkimuksessa pidginillä tarkoitetaan kahden kielen kohdatessa syntyvää sekakieltä, jollaista esiintyy esimerkiksi satamakaupungeissa, joissa on tarve kommunikaatioon sellaisten ihmisten välillä, joilla ei ole yhteistä kieltä. Yksi laajimmalle levinneistä on englanttiin pohjautuva Tok Pisin kieli, jolla on tuhansia puhujia Papua Uudessa-Guineassa. Arkikäytössä pidgin saattaa tarkoittaa myös mitä tahansa yksinkertaistettua "Minä Tarzan, sinä Jane" -puhetta.

20 KAIKKIEN AIKOJEN MYYDYINTÄ KOTIMAISTA ÄÄNITETTÄ (ALKUPERÄISEN ARTIKKELIN TILASTO, 2003)

1	Jari Sillanpää	Jari Sillanpää	Mediamusiikki/Edel	264232	02/96
2	Eppu Normaali	Repullinen hittejä	Poko	218510	10/96
3	Kirka	Surun pyyhit silmistäni	BMG(Flamingo)	208975	89
4	Dingo	Kerjäläisten valtakunta	Finnlevy	190894	85
5	Joel Hallikainen	Joel Hallikainen	Finnlevy	178654	12/92
6	Kaija Koo	Tuulten viemää	WEA	175144	93
7	Hurricanes	Roadrunner	Love	167514	75
8	Smurffit	Tanssihitit Vol. 1	EMI	166652	12/96
9	Jari Sillanpää	Auringonnousu	Mediamusiikki/Edel	156302	03/97
10	Topi Sorsakoski & Agents	Besame Mucho	EMI	156079	87
11	Anssi Kela	Nummela	BMG	151537	05/01
12	Eri esittäjiä	Finnhits 2	Finnlevy	150856	83
13	Tapio Rautavaara	Reissumiehen taival	Finnlevy	150000	80
14	Leevi and the Leavings	Keskiviikko – 40 ensimmäistä hittiä	Johanna	136046	11/97
15	Fröbelin Palikat	Sutsisatsi	Mediamusiikki/Edel	135674	94
16	Jari Sillanpää	Hyvää Joulua	Mediamusiikki/Edel	134577	12/96
17	Aikakone	Tähtikaaren taa	BMG	134573	10/95
18	Bomfunk Mc's	In Stereo	Sony	133690	07/99
19	Irwin Goodman	Rentun ruusu	Levytuottajat	125000	88
20	J. Karjalainen	Suurimmat hitit	Poko	124856	12/92

Lähde: Suomen ääni- ja kuvatallennetuottajat
<http://www.ifpi.fi/tilastot/myydyimmatkotimaiset.html>
 Englanninkieliset julkaisut lihavoituina.

20 KAIKKIEN AIKOJEN MYYDYINTÄ KOTIMAISTA ÄÄNITETTÄ (2014)

1	Jari Sillanpää	Jari Sillanpää
2	Eppu Normaali	Repullinen hittejä
3	Kirka	Surun pyyhit silmistäni
4	Dingo	Kerjäläisten valtakunta
5	Joel Hallikainen	Joel Hallikainen
6	Eri esittäjiä	Vain Elämää
7	Kaija Koo	Tuulten viemää
8	Smurffit	Tanssihitit Vol. 1
9	Hurricanes	Roadrunner
10	Vesa-Matti Loiri	Sydämeeni joulun teen
11	Topi Sorsakoski & Agents	Besame Mucho
12	Jari Sillanpää	Auringonnousu
13	Anssi Kela	Nummela
14	Jenni Vartiainen	Seili
15	Eri esittäjiä	Finnhits 2
16	Eri esittäjiä	Raikkaimmat joululaulut
17	Tapio Rautavaara	Reissumiehen taival
18	Leevi and the Leavings	Keskiviikko – 40 ensimmäistä hittiä
19	Jari Sillanpää	Hyvää Joulua
20	Fröbelin palikat	Susisatsi
25	Bomfunk MC's	In Stereo
29	Nightwish	Dark Passion Play

Lähde: Musiikkituottajat

<http://www.ifpi.fi/tilastot/myydyimmat/kaikki/kotimaiset/albumit#>

Englanninkieliset julkaisut lihavoituina.

Vuoteen 2014 päivitetty lista paljastaa, että Smurffit ja Vain Elämää -televisiosarjan kokoelmalevy ovat pudottaneet Hurricanesin sijalta 7 sijalle 9. Bomfunk MC's puo-

lestaan on pudonnut top 20:n ulkopuolelle sijalle 25. Parhaana uutena englanninkielisenä listalle on yltänyt Nightwish, jonka levy Dark Passion Play löytyy sijalta 29.

KIRJALLISUUTTA:

BRUUN, SEPPO, JUKKA LINDFORS, SANTTU LUOTO ja MARKKU SALO. 1998. *Jee, jee, jee – suomalaisen rockin historia*. Porvoo: WSOY.

Yli 400-sivuinen perusteellinen esitys suomalaisen rockmusiikin historiasta. Taustatyö on tehty perusteellisesti ja kirja kirjoitettu hauskan ironiseen sävyyn.

DAVIS, SHEILA. 1985. *The Craft of Lyric Writing*. Cincinnati. Writer's Digest Books.

Suosittu sanoitusopas, jota Simon Frith pitää alan teoksisista parhaana ja oivaltavimpaan sävyyn kirjoitettuna.

FRITH, SIMON. 1983. *Sound Effects. Youth, Leisure, and the Politics of Rock*. London: Constable. (1. painos 1978) Suom.

Hannu Tolvanen. 1988. *Rockin potku. Nuorisokulttuuri ja musiikkiteollisuus*. Jyväskylä: Gummerus.

Simon Frithin kirja on populaarimusiikin tutkimuksen klassikko ja perusteos. Julkaistu myös suomenkielisenä.

FRITH, SIMON. 1996. *Performing Rites. On the Value of Popular Music*. Oxford: Oxford University Press.

Frithin teos, joka käsittelee mm. populaarimusiikin arvioimisen perusteita ja mahdollisuutta kehittää sille oma estetiikkansa.

FRITH, SIMON ja ANDREW GOODWIN. 1990. *On Record. Rock, Pop, and the Written Word*. London: Routledge

Esseekokoelma populaarimusiikin tutkimuksesta.

KALLIONIEMI, KARI. 1998. "*Put The Needle on the Record and Think of England*" – *Notions of Englishness in the Post-War Debate on British Pop Music*. Academic Dissertation: Cultural History, School of History. University of Turku.

Brittipoppia käsittelevä väitöskirja Turun yliopistosta.

LAING, DAVE. 1985. *One Chord Wonders. Power and Meaning in Punk Rock*. Milton Keynes: Open University Press.

Punk-rockin sosiologiaa.

TRUDGILL, PETER. 1997. Acts of conflicting identity: The sociolinguistics of British pop-song pronunciation. Teoksessa Nikolas Coupland ja Adam Jaworski (toim.) *Sociolinguistics*. New York: St Martin's Press, 251–264.

Sosiolingvistinen tutkimus, joka käsittelee mm. The Beatlesin ja Rolling Stonesin levyillä esiintyviä amerikan-englannin ja brittienglannin ääntämyksiä ja niiden syitä. Erinomaista luettavaa.

Tärkeimmät suomalaiset rocklehdet ovat tamperelainen *Soundi* ja helsinkiläinen *Rumba*. Haastattelukommentit ovat peräisin

niistä (Kemopetrol Soundista ja 22-Pistepirkko Rumbasta). Arvostelut ovat englantilaisesta lehdestä *Q*, jota myydään myös Suomessa.

Päivitys 2014

Kymmenen vuotta sitten kirjoitun jutun lukeminen herättää varsin kaksijakoisia tuntemuksia. Olin tekstiin suurelta osin tyytyväinen, eikä siitä löytynyt asioita, joita joutuisin varsinaisesti häpeilemään. Toisaalta näkökulma tuntuu nykyisin vanhentuneelta.

Otin aikoinaan punaiseksi langaksi tarkastella, miksi englanniksi esiintyvät suomalaiset yhtyeet eivät olleet pystyneet suuren mittakaavan kansainväliseen läpimurtoon ja onko esiintymiskielellä mahdollisesti tämän kanssa jotain tekemistä. Kymmenen vuotta myöhemmin ei ulkomailla pärjääminen tunnu samalla tavoin kansallisen itsetunnon kysymykseltä. Sen sijaan tuntuu oudolta ajatella, että jossain vaiheessa 22 Pistepirkon varjoeuroviisujen voitto ja Hanoi Rocksin lyhyeen jäänyt suosio edustivat englanninkielisen suomalaisrockin suurimpia saavutuksia.

Paljon ehti itse asiassa tapahtua jo jutun kirjoittamisen ja ilmestymisen välissä. *Englannin aika* ilmestyi 2004, mutta artikkeli on kirjoitettu vuonna 2003. Samana vuonna The Rasmus julkaisi levyn *Dead Letters*, joka nousi

Saksassa listaykköseksi ja Englannissakin Top 10:iin. HIM:kin nousi ensi kertaa listoille sekä Yhdysvalloissa että Isossa-Britanniassa. Vieraillessani Englannissa vuonna 2004 Rasmus- ja HIM-paitoja tuntui näkyvän joka puolella. Kymmenen vuotta myöhemmin varsinkin metalliyhtyeet, HIM, Lordi, Nightwish ja Apocalyptica, tuntuvat olevan ulkomailla monelle tuttuja. Jutuissa mainituista yhtyeistä taas 22-Pistepirkko on pysynyt pienen piirin underground-suosikkina. Kemopetrolin Laura Närhi on varmaan monille tutumpi Vain Elämää tv-ohjelmasta ja on menestynyt paremmin suomenkielisillä soololevytyksillään kuin emoyhtyeensä viimeisimmillä julkaisuillaan.

Sen sijaan olen enimmäkseen tyytyväinen asioihin, joita sanon suomalaisten artistien ja yhtyeiden englannin kielestä. Jyväskylän yliopistolla ainakin Elina Westinen teki väitöskirjaa aiheesta *The Construction of Authentic Hip Hop Identities: Finnish Rappers' Linguistic and Discursive Repertoires* ja Henna Jousmäki aiheesta *Christian Metal Online: Discursive construction of identity and culture*. Suomalaisten artistien ja yhtyeiden englannin ääntämyksessä ja sanoituksissa riittänee kuitenkin edelleenkin tutkittavaa useammankin gradun tai väitöskirjan tarpeiksi – useammasta näkökulmasta. Eli siitä vaan tarttumaan aiheeseen, jos kiinnostaa.

KIRJOITTAJASTA

[ALPO HONKAPOHJA](#) (Dr. des.) valmistui Filosofian lisensiaatiksi Helsingin yliopistolta 2011 ja väitteli Zürichin yliopistossa Sveitsissä 2013. Väitöskirjan aihe liittyy myöhäiskeskiaikaisiin käsikirjoituksiin. Kirjoittaja ei ole *Englannin aika* -kirjoituksen jälkeen palannut rockmusiikin englannin pariin.

Mitä amerikkalaisten lukiolaisten päässä liikkuu?

Joskus tutkija voi saada tutkimuksensa sivutuloksena – kenties vahingossa – sellaista materiaalia, joka kiinnostaa ainakin jotakuta vielä enemmän kuin tutkijan varsinainen tutkimusaihe. Esimerkiksi *Helsingin Sanomien* toimittaja saattaa poimia luonnontieteilijän haastattelusta vain kohdan ”naisilla älli leikkaa nopeammin kuin miehillä”, vaikka luonnontieteilijä itse halusi lähinnä kertoa aivosolujen välittäjäaineista.

Tutkin *polysemiaa* – sitä, että jollain sanalla on useita merkityksiä ja nuo eri merkitykset ovat mielekkäässä yhteydessä toisiinsa. Minua kiinnosti, ei pelkästään polysemian puntarointi tutkijankammiossa, vaan sen selvittäminen, miten kielenpuhujat itse hahmottaisivat polysemiaa. Lähdin selvittämään asiaa Amerikkaan, laukussani kyselylomake poikineen, suuntana pari Keskilännen lukiota. Mikään vapaamuotoinen kysely-

lomake ei kuitenkaan vastaa vain kyselijän haluamaan kysymykseen. Kerronkin tässä siitä, mitä *muuta* sain amerikkalaisilta lukiolaisilta selville.

Ensisijaisesti selvittelin, miten polysemiaa voi pilkkoa palasiksi ja miten sen sisällä voi muodostaa merkitystyyppejä. Esimerkiksi sanakirjan tekijä joutuu jokaisen monimerkityksisen sanan kohdalla ratkaisemaan, missä yksi merkitys alkaa ja toinen loppuu ja mikä yhdessä merkityksessä voisi olla oleellisesti erilaista kuin toisissa. Itse en niinkään halua tuottaa sanakirjoja, vaan asia kiinnostaa yleisellä tasolla. Menetelmäksi olen valinnut erityisesti kyselylomakkeet ja muut populaatio-testit, joissa äidinkielliset kielenpuhujat tuottavat polysemiaa ja sen hahmottamista ja sisäistä luokittelua koskevia vastauksia. Yhdessä testityypissä pyydän heitä muun muassa tuottamaan lause-esimerkkejä, jotka heijastavat monimerkityksisen sanan eri merkityksiä; toisessa testityypissä he lajittelevat valmiiksi annettuja esimerkkilauseita merkityksen mukaan; kolmannessa he vain arvioivat merkityseron suuruutta numeerisella asteikolla. Mehukkaat sivutuotteet ovat lähinnä peräisin ensimmäisen lajin tuottamistesteistä.

Kysymyslomakkeeni koskivat Amerikassa englannin sanoja *about*, *back*, *date*, *get* ja *take*. Aivan erityisesti olen ollut ihastunut *get*-verbiin, joten sen tutkimiseen valjasin peräti nelisensataa lukiolaista Oklahomassa ja Texasissa

sekä joitakin yliopisto-opiskelijoita ja -opettajia Texasin puolella.

Niinpä eräs tehtävä, johon 329 koehenkilöä joutui vastaamaan, kuului suurin piirtein: "Tuota sellaisia lause-esimerkkejä, joissa kussakin *get*-sanalla on sinun mielesi eri merkitys." Yhtään enempää en rajoittanut heidän mielikuvitustaan tai aihepiirien valikoimaa. Kun ottaa vielä huomioon, että *get* lienee englannin kielen monimerkityksisimpiä sanoja – vaikka yleensä vain verbinä toimii – jo pelkkä "avainsanakin" antoi aika rajattomia mahdollisuuksia.

Tästä pääsemmekin suoraan sivutuotteeseen: kyselylomakkeiden avulla keräämäni likimain 2100 *get*-lausetta kertovat, paitsi *get*-sanana polysemiasta myös siitä, mikä amerikkalaisten lukiolaisten päässä liikkuu.

No, mitä luulisitte – minkälaisen kuvan amerikkalaisten lukiolaisten mielenliikkeistä amerikkalaiset hömppäsarjat ja Hollywood-leffat antavat, ja vastaako tämä tutkimukseni sivutuloksia? Ehkä myös omien suomalaisten teini-ikäistemme tuntemus ja oman elämän varhaisvaiheiden tarkastelu antaa osviittaa tähän pulmaan.

Aihepiirien "Top Five", jos on viihdekulttuuriin uskomisen, voisivat olla vaikkapa seksi, romantiikka, raha, autot ja hampurilaiset.

Kahdentuhannen sadan *get*-lauseen joukossa on ainakin 50 sellaista lausetta, joissa *get*-verbille on ehdoin

tahdoin valittu seksiin liittyvä merkitys. Seuraavassa on kokoelma lukiolaisten tuottamia esimerkkilauseita ja heidän omat selityksensä, joissa heidän piti ilmaista sama asia käyttämättä *get*-sanaa. Seksipitoiset merkitykset tulevat esiin monenlaisten *get*-fraasien välittämänä, joten samaan aihepiiriin päästään monen eri merkitystyypin kautta.

Let's get it on.	= Let's have sex.
I will get some.	= I will have sex.
Did you get any this weekend?	= Did you have sex this weekend?
He's getting it tonight.	(vastaaja jätti selittämättä)
I had gotten head before.	= I have received head before.
He enjoys getting off.	= He enjoys masturbating.
We're getting busy.	= We're making love.
I got laid last night.	= I received sexual favors last night.
I got lucky.	= I had sexual intercourse.
I want to get naked with her.	= I would like to have sex with her.
Are you gonna get served today?	= Are you gonna have some today?
I know some girls in this class who want to get that Slovenian guy.	= I know some girls in this class that wanna jump his bones.

Kuten huomaamme, *get* vääntyy seksin piiriin aika monella tapaa, mutta mikään rakenteista ei ole aivan yksinkertainen: lukiolaisen on pitänyt varta vasten ottaa mukaan vaikkapa sana *off* tai *laid* tai *it* tai sanapari *it on*, jotta lause voisi viitata seksiin. Joskus *get*-verbiä seuraa substantiivilauseke (kuten *some, any, it* tai *that Slovenian guy*), toisinaan pelkkä adverbi (*off*), joskus substantiivi-

lausekkeen ja adverbin yhdistelmä (*it on*), muualla selkeä adjektiivi (*busy, lucky*) tai sitten passiivirakenteeseen kuuluva verbimuoto (*laid, served*). Näiden syntaktisten erojen saattamana *get*-verbin merkityskin vaihtelee, vaikka lauseen tasolla päästäänkin seksiin.

Tässä vaiheessa voisi tietenkin esittää vaihtoehtoisen selityksen, että vastaajien ensisijainen motiivi saada tuottamansa *get*-lauseet liittymään seksiin ei ole ollut heidän mielessään alituisen pyörivä seksi, vaan huumori. He ovat halunneet keksiä omasta mielestään vitsikkäitä esimerkkejä, ja seksi on tarjoutunut oivaksi aihepiiriksi. Tämä selitys ei kuitenkaan sulje pois sitä, että seksi on joka tapauksessa tullut helposti heidän mieleensä. Erona on vain ”seksi vakavana asiana” ja ”seksi huumorin välineenä”. Toisaalta heidän tärkein motiivinsa on voinut olla vaikutuksen tekeminen ulkopuoliseen, ulkomaalaiseen – mepä olemme niin isoja,



että puhumme noin vain seksistä – tai testata hänen kielitaitoaan.

Oli motiivi mikä hyvänsä, puhumme vain pienestä vastaajien vähemmistöstä. Yllä lueteltuja esimerkkejä vastaava 50 lauseen kokoelma vastaa noin kahta ja puolta prosenttia koko *get*-saaliista. Joissakin tapauksissa kaksi lausetta tulee vieläpä samalta vastaajalta: näiden varmojen 50 tapauksen takana on vain 38 vastaajaa, eli likimain 12 prosenttia kaikista.

Seksinnälkäisten tutkijoiden pitäisi nyt kerätä ja laskea kaikki muut lauseet (myös esim. *back*- ja *take*-testeistä), jotka vähänkin koskettavat tätä aihepiiriä, jotta saataisiin selville amerikkalaisen lukiolaisen seksikeskeytyksen koko kuva, mutta menkäämme sen sijaan seuraavaan aihepiiriin, romantiikkaan.

Ja valitaan seuraavaksi kohdemateriaaliksi *date*, joka oli varta vasten valittu englannin kielen satojen tuhansien sanojen joukosta tutkimuskohteeksi seuraavista syistä:

- 1) *date*-sanalla on lukuisia "deittailuun" liittyviä merkityksiä, joiden tutkiminen ei ole missään niin helppoa kuin amerikkalaisessa lukiossa;
- 2) *date*-sanan merkityskirjo jakautuu kiinnostavasti substantiivin kantamiin merkityksiin ja verbin kantamiin merkityksiin sillä tavalla, että yleensä "samantapainen" merkitys löytyy sekä substantiivista että verbistä; esim. päivämäärään ja ajoittumiseen liittyvät *The date is November 3* ja *This poem dates back to the Middle Ages*, kun taas seurustelun ja treffit maailmaan liittyvät

sekä *My date dumped me* 'deittikaverini jätti minut rannalle' että *I have a date with Alice* 'minulla on treffit Alicen kanssa';

- 3) *daten* merkityskirjossa on aikamoista hämäryyttä ja päällekkäisyyttä, joka kiinnostaa polysemiaan ja merkityksen joustavuuteen hurahtanutta kielentutkijaa;
- 4) *date* on kaiken lisäksi sellainen tapaus, jolla voi tutkia polysemian ja homonymian eroa: merkityksen *date* 'taateli' ja minkä tahansa muun merkityksen välillä pitäisi olla homonyyminen suhde, eli merkitykset **eivät** ole sukua toisilleen, kun taas muiden merkitysten voisi katsoa edustavan polysemiaa.

Se, mitä *date*-sanana merkityksiä voi käyttää tyttöjen ja poikien keskinäisistä perjantaihuvituksista puhumiseen, ei siis tässä tapauksessa ollut sivutuote, vaan päätutkimuskohde, mutta toki on kiinnostavaa katsoa, mitä noista deittailun ilmenemistä tarkalleen ottaen sanotaan. Tässä muutama huolestuttava esimerkki amerikkalaisten lukiolaisten moraalista, etiikasta ja sielunmaailmasta vuonna 1994.

I only dated one girl last year.

I date girls often.

A date is someone whom you go out with on weekends or to special functions.

Last week I took a beautiful woman on a date.

You went on a date with who last night?

Are they committed or just doing the "dating" thing?

Viimeinen lause vie meidät kauniisti *date*-sanon monimerkityksisyyteen: siinä *dating* tai tarkemmin *the dating thing* on jotain vakavaa seurustelua vähempi-arvoista. Kuitenkin monissa muissa lauseissa, kuten *He is dating her*, jonka vastaaja selittää *He is going steady with her* 'Hän seurustelee hänen kanssaan', ja *They have dated one year* 'He ovat seurustelleet vuoden verran', tulee esille saman sanan pitkäaikaisempaan suhteeseen viittaava merkitys.

Oletetuista aihepiireistä ovat jäljellä raha, autot ja hampurilaiset. Kaikkea löytyy vastaajieni tuotoksista:

I've got enough money to pay you now.
He got seventeen dollars from the bank.
The man got his due reward.
I am not getting a scholarship.
How much money do you have to have to get a brand new car?
I'm getting a car for Christmas.
I've got a Jeep and a BMW.
I got a burger for lunch.

Raha ja autot ovat hyvin tärkeitä elämänalueita: pelkästään *get*-verbin objektina sana *money* tai jokin dollarimäärä esiintyy 36 kertaa ja *car* peräti 57 kertaa. Näihin pitää lisätä muunlaiset rakenteet, joiden kautta päästään mainittuihin aihepiireihin:

I will get paid soon.

Could you come and get me after school? = Could you pick me up...

Go and get my beer out of the car.

Joe had just gotten his car phone stolen out of his jeep.

Did your car get fixed?

Get in the car!

He was getting out of the car when the phone rang.

I got in a wreck.

He was driving really fast; he was getting it.

Getting a parking place is hard at MSU.

My friend got two parking tickets this morning.

Suuri polysemiatutkimukseni kuitenkin paljastaa, että amerikkalaisten lukiolaisten päässä liikkuu hampurilaisia huomattavasti useammin muutama muu aihepiiri, joita valaiskoot seuraavat esimerkkilauseet kelpo informanteiltani.

I am getting an A in Math in my report card.

I have gotten straight A's my whole life.

I am getting sick of school.

I don't get it! = I don't understand.

Do not get caught without your homework.

I'm going to get fired.

I have gotten drunk four times last week!

I want to get some new shoes.

Where did you get that shirt?

I get to go to the game tonight. = I'm allowed to go to the game...

We've got to go home.

How do I get to know Jesus?

I am going to get you back for beating me.

When the going gets tough, the tough get going.

Kaikkein tärkeimpiä näistä ovat arvosanat, jotka esiintyivät peräti kolmanneksessa *get*-tuottotestin vastauslomakkeista (siis 106 oppilasta 329:stä puhui niistä ainakin yhdessä *get*-lauseessaan), ja ymmärtäminen: 92 vastaajaa ilmaisi yhden *get*-esimerkkinsä toisin sanalla *understand*.

Näemme, että keskeisiä merkityskenttiä ovat paitsi arvosanat ja ymmärtäminen, myös kengät, muut vaatteet ja luvan saaminen erilaisiin rientoihin. *Get*-verbin objektina esiintyy *shoes* 23 kertaa, *shirt* 10 kertaa, *clothes* 6 kertaa ja niin edelleen. Sallittuuteen liittyvä *get to* esiintyy 48 kertaa, pakkoon liittyvä *got to* 56 kertaa.

Otetaan vielä lyhyt katsahdus Michael Mooren tapaan amerikkalaisten asehulluuteen: löytääkö sitä jo lukiolaisten testivastauksista?

I got shot yesterday.

I got a shot in the arm.

Vain kaksi 329 *get*-vastaajasta viittaa ammutuksi tulemiseen. Oli lauseiden totuusarvo mikä hyvänsä, veikkaanpa että vastaavanlaisia lauseita ei tulisi niin helposti mieleen suomalaiselle koululaiselle. Entä jos mieleen tulee tuottaa fraasi *get rid of*, mistähän voisi hankkiutua eroon? No yhdelle vastaajistani tuli mieleen

TV:stäkin tutun oloinen *She had already gotten rid of the body.*

Lisäksi tutkimustilanne sinänsä inspiroi joitakuita vastaajia; tämä käynee todisteena amerikkalaisten lukio-
laisten meta-ajattelun taidoista.

*This word gets the action.
I hope you get what you need for this experiment.
I am getting sick of writing sentences with get.
I'm getting tired of writing sentences.
My creativity with the word get is getting worse.
It is not every day everyone gets to take this test.
Get real, I don't know how to use this word.
Did you get the way he used that word?
I wonder if this guy will get his PhD.*

Heijastaako tutkimusmetodini luotettavasti sitä, mikä amerikkalaisten lukiolaisten päässä liikkuu? Vai voisiko tutkimus itsessään johdattaa lukiolaiset tietäntyyppisiin ajatuksiin ja sitä tietä kirjoitettaviin lauseisiin? On selvää, että esimerkiksi *date*-sana vie heidät suoraan treffien ja seurustelun maailmaan, ja viimeksi mainitut *get*-lauseet ovat toki tilannesidonnaisuuden ääriesimerkkejä.

Mutta toisaalta ainakin *get* on sen verran joustava ja monikäyttöinen, että sen ei pitäisi johdattaa vastaajia. Sinänsähän *get*-verbillä on tiettyjä tyypillisiä merkityksiä: 'hankkiminen', 'vastaanottaminen', 'pääseminen', 'muuttaminen', 'muuttaminen' ja 'ymmärtäminen' muiden

muassa. Nämä alamerkitykset ovat kuitenkin niin väljiä, että niiden ei pitäisi suoraan vaikuttaa koko lauseen aihepiirin valintaan. *Get* ei mitenkään pakota tiettyihin aihepiireihin; valinnat ovat aivan tietoisia, monista mahdollisuuksista tietten tahtoen esille valittuja.

Joskus tutkija voi saada tutkimuksensa sivutulokseksi sellaista materiaalia, jota hän ei alun perin suunnitellut hankkivansa. Jotkut tieteen historian suuret löydökset ovat tulleet esiin juuri tällä tavalla. Joskus tieteilijä itse on oivaltanut asioiden uuden tolan tutkimustulosten sivupolkuja kriittisesti tarkastellessaan, joskus muut tieteilijät ovat tehneet nämä havainnot ja tulokset. Omassa tapauksessani tutkimuksen sivupoluilta löytyy tuskin mitään elämää suurempaa, mutta sivutuotteet totisesti lisäävät kielitieteellisen tutkimuksen hauskuutta entisestään.

Päivitys 2014

Kyselyt, joista artikkelin aineisto on peräisin, tehtiin 1994. Artikkelin kirjoitettiin 2004. Vuoteen 2014 mennessä artikkelin sisältöä ei ole tarpeen muuttaa: aineisto ja sen sivutuotteet heijastavat sekä amerikkalaisten puhujien semantiikkaa (ja introspektiota) että amerikkalaisten lukiolaisten mielenmaisemia yleisemmällä tasolla. Vuosina 1994–2014 esimerkiksi lukiolaisten käyttämät

kommunikointivälineet ovat toki muuttuneet ja sosiaalinen media on kehittynyt, mutta se, miten sanoja *get* ja *date* näiden medioiden kielessä ja niitä koskevassa kielessä käytetään, ei ole tuonut aiheeseen mitään oleellista uutta.

KIRJOITTAJASTA

[JARNO RAUKKO](#) on 1990-luvulta lähtien ollut kiinnostunut polysemiasta ja sen eri aspekteista: merkitysten erottelua hän tarkastelee mm. erityisillä tuottotesteillä. Vuosina 2006–2010 uusia aluevaltauksia olivat kompleksisuuden käsite, yläasteikäisten suhde polysemiaan, ”keskeisyyden” eri ulottuvuudet ja polysemian vertailu synonymiaan. Hän on toiminut lehtorina Helsingin yliopiston englannin kielen laitoksella (2001–2005), Helsingin seudun kouluissa (2007–2013) ja Tampereen yliopiston yleisen kielitieteen oppiaineessa (2013). Vuosien 2007–2014 aikana hän on myös suorittanut opettajan pedagogiset opinnot ja pääväitöitynyt paitsi englannin myös ruotsin opettajaksi. Samalla hän on kuitenkin akateemisesti suuntautunut entistäkin vahvemmin yleiseen kielitieteeseen.

V



Kuva Wikimedia Commons -käyttäjä Kiruba
lisenssillä CC BY-SA 3.0

Vallan ja vaikutuksen kieli

MINNA NEVALA ja MARI PAKKALA-WECKSTRÖM

Kieli vallan ja rakkauden välineenä



© Juba 1999

Pragmaattinen lähestymistapa kielentutkimukseen

Yllä oleva *Viivi ja Wagner* -strippi kuvaa tyypillistä ja monille tuttua katkosta naisen ja miehen välisessä kommunikaatiossa. Viivi esittää Wagnerille suoran kysymyksen, jota Wagner ei lainkaan käsitä, sillä hänen huomionsa on kiinnittynyt pöydällä oleviin pulliin. Viivin

harmistus osoittaa, että tämäntasoinen keskustelu ei heidän parisuhteessaan siis onnistu. Kun lähdetään etsimään vastausta siihen, miten ja miksi tällainen kommunikaatiokatkos syntyy, voidaan sanoa, että ongelmaa lähestytään pragmaattisesta näkökulmasta.

Pragmatiikka on kielen ja kommunikaation tutkimista kognitiivisena, sosiaalisena ja kulttuurisidonnaisena ilmiönä. Tutkimuksen kohteena voivat olla esimerkiksi puhujien aikomukset ja keskustelun osapuolten keskinäiset suhteet, eli pragmaatikko hakee vastausta lähinnä kysymykseen, *miksi* puhujat valitsevat tiettyjä tapoja ilmaista itseään tai miksi kuulijat antavat kuulemalleen tietyn merkityksen. Puhujien tekemät valinnat kuvastavat heidän asemaansa, arvojaan ja suhdettaan ympäröivään maailmaan. Pragmatiikan avulla voidaan tutkia myös sukupuolten välisiä jännitteitä ja valtasuhteita.

Konkreettisesti pragmatiikka tutkii esimerkiksi puhuttelumuotoja, erilaisia kohteliaisuusstrategioita, puhetilanteen hallintaa tai aiheen valintaa. Jos kahden ihmisen välisessä dialogissa toinen osapuoli teitittelee toisen sinutellessa, on selvää, että lähestulkoon aina sinutteleva osapuoli on se, joka on valta-asemaltaan toista vahvempi. Myös se, joka käyttää enemmän ja pidempiä puheenvuoroja, kontrolloi puheenaihetta tai keskeyttää toistuvasti toisen puheen, on usein keskustelun hallitseva osapuoli.

Rakkauden kielessä vallankäyttö taas voi olla esimerkiksi hellittelysanojen säännöstelyä tai strategista ajoittamista. Toisaalta tilannetta voi dominoida se, joka puhuu koko ajan eikä anna toiselle suunvuoroa, toisaalta myös se, joka jättää vastaamatta kysymyksiin. Myös vaikeneminen voi olla kultaa, tässä tapauksessa valtaa.

Naisten kieli ja miesten kieli?



© Juba 2001

Tilanne, jossa toisen sukupuolen edustaja tuntuu puhuvan suorastaan vierasta kieltä, lienee jokaiselle tuttu. Tästä hyvänä esimerkkinä oheinen *Viivi ja Wagner* -sarjakuva. Viivi on pahoittanut mielensä, eikä Wagner voi ymmärtää, mitä hän sanoi tai teki väärin antaessaan suoran vastauksen suoraan kysymykseen. Viivin mielestä taas Wagnerin olisi heti pitänyt ymmärtää, että hänen kysymyksensä oli

epäsuora ja siten kohteliaampi tai sopivampi tapa kuin sanoa suoraan "haluan jäätelön". Viivi odotti siis jonkinlaista vastakysymystä tai kommenttia, jolla Wagner olisi ilmaissut hyväksyvänsä Viivin jäätelön oston.

Naisten ja miesten kielenkäytön erot ovatkin olleet tutkijoiden kiinnostuksen kohteena jo useamman vuosikymmenen ajan. Suuntaus on lähtöisin Yhdysvalloista. Robin Lakoffin 1975 julkaisema tutkimus korostaa naisten tekemiä valintoja epävarmuuden ja "vallattomuuden" ilmentyminä. Deborah Tannen puolestaan näkee miehet ja naiset erilaisina puhujina ja tähdentää sitä, että mikäli miehet ja naiset tiedostavat käyttävänsä yhteistä kieltä eri tavalla, ongelma ikään kuin häviää itsestään. Kärjistetyksi siis lakoffilaisesta näkökulmasta Viivin jäätelökysymys kertoo Viivin alistetusta asemasta ihmis-sikasuhteessa, kun taas Tannen opettaisi Wagnerin ymmärtämään, että Viivin kysymys olikin itse asiassa hänen tapansa ilmaista, että hän haluaa jäätelön.

Molemmissa edellä mainituissa lähestymistavoissa on toki omat heikkoutensa, ja jokaisen eteen tulee joskus tilanteita, joissa toista sukupuolta on vaikea ymmärtää. Janet Holmesin kattavassa uusiseelantilaistutkimuksessa vuodelta 1995 todetaan, että naiset ovat monissa tilanteissa kohteliaampia kuin miehet. Nainen pyytää miestä herkemmin anteeksi tai lausuu kohteliaisuuksia toiselle ihmiselle. Lisäksi naisten kohteliaisuudet ovat henkilökohtaisempia, esimerkiksi ulkomuotoon liittyviä,

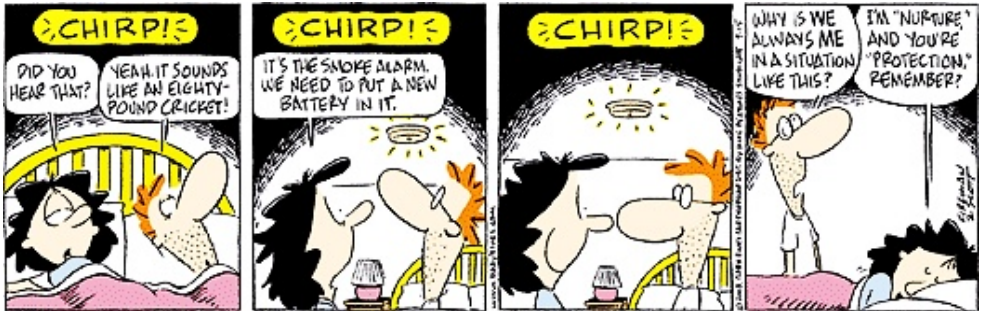
kun taas mies kehuu ennemminkin toisen omaisuutta, vaikkapa uutta autoa.

Keskustelutilanteissa naiset ovat usein miehiä empaattisempia. Nainen antaa enemmän minimipalautteita, esimerkiksi nyökkäillen tai hyväksyvästi äännellen. Näiden tarkoitus on välittää keskustelukumppanille viesti siitä, että nainen kuuntelee ja kumppani voi jatkaa puhettaan. Mies saattaa vastaavassa tilanteessa pitää minimipalautteita myöntymisen merkkinä ja siksi säännöstellä niiden antamista. Kun keskustelun osapuolet ovat eri sukupuolta, väärinkäsityksiä voi syntyä.

Liisa Tainion väitöskirja *Puhuvan naisen paikka* (2001) tutkii kieltä ja sukupuolta suomalaisessa kulttuuriympäristössä, sekä arkikertomuksissa että parisuhdeoppaissa. Tainio toteaa muun muassa, että suomalaiset(kin) parisuhdeoppaat luovat ja ylläpitävät hierarkkista sukupuolijakoa, jossa nainen liitetään voimakkaasti kodin ja yksityisyyden piiriin. Sen sijaan esimerkiksi vanhempien pariskuntien keskinäisen puheen analyysi antaa sukupuolirooleista paljon monipuolisemman kuvan.

Sukupuoliroolittamista

Yleisesti vallalla ovat siis perinteiset, sukupuolisiidon naiset roolit, heikko nainen ja vahva mies. Kaikkein yleisimmin sekä meillä että muualla nainen nähdään hoivaajana, joka toimii epätsekkäästi toisten puolesta ja sietää miehen joskus lapsellisiakin piirteitä. Miestä taas pidetään joukkojen turvaajana, voimakkaana taustahahmona, jonka ei halutessaan tarvitsisi vaivata päätään lastenhoidolla tai kodinaskareilla. Esimerkiksi alla olevassa sarjakuvassa nainen käyttää häpeilemättä hyväkseen sukupuolitettua rooliaan – hänen osansa on hoivata ja miehen turvata. Tähän on hyvä vedota silloin, kun jommankumman on noustava yöllä vaihtamaan paristo palohälyttimeen. Vastaavasti mies voisi vedota vaimon hoivaajanrooliin silloin, kun keskellä yötä vaihtaa pitäisikin perheen vauvan vaippa.



© Baby Blues Partnership. Distributed by King Features Syndicate/Bulls

Sukupuoliroolit vaikuttavat myös siihen kuvaan, joka miehistä ja naisista saadaan kielen käyttäjinä. Miehet saatetaan nähdä karskeina köriläinä, joiden suussa kirosanat ovat kuin kotonaan, kun taas naisen sadattelu on ”kamalaa kuultavaa”. Samoin miesten kertomina tuhmat vitsit ovat hauskaa saunaillan tai lounastauon viihdettä, mutta naisten suusta tällainen huumori on usein paheksuttavaa alatyylä. Lisäksi saatetaan ajatella, että naiset ”rakastavat” juoruilua ja toisten intiimeimpien salaisuuksien ja kotiasioiden kertomista eteenpäin, miesten keskustelut kun yleensä ”rajoittuvat” työasioihin, politiikkaan ja muihin yleisluonteisiin aiheisiin auton sytytystulpista säätytön hameen pituuteen.

Valtaa ja kieltä

Elokuvassa *Kreikkalainen naimakauppa* äiti valottaa tyttärelleen perhe-elämän saloja kertoen, että vaikka mies voi olla perheen pää, on vaimo kaula joka päätä kääntää. Äiti myös näyttää kertomansa toteen saamalla isän uskomaan, että tämä on itse keksinyt ratkaisun tädin pesulan ja matkatoimiston työntekijäongelmaan. Tosi-asiassa perheen naiset ovat jo sopineet asian keskenään, mutta naisten tekemä sopimus ei ehkä saisi perheen isän suostumusta.

Parisuhteessa voi siis nimellinen valta olla miehen mutta konkreettinen valta naisen käsissä. Kuten yllä olevassa elokuvaesimerkissä, naisen valta voi olla suorastaan näkymätöntä: mies jää siihen uskoon, että on itse ratkaissut pulman, ja naiselle taas riittää, että on saatu hänen mieleisensä ratkaisu, otti siitä kunnian itselleen kuka hyvänsä.

Usein ajatellaankin, että miehet käyttävät enemmän julkista valtaa, kun naiset taas ”päättävät kaapin paikan” kotona. Suomen kielessä puhutaan *tohvelisankareista* ja *pirttihirmuista*, englannissa taas aviomies voi olla *henpecked*, eli kodin ja pihan piirissä pysytään molemmissa kielissä. Ja vaikka yhteiskunta tässä suhteessa muuttuukin koko ajan tasa-arvoisemmaksi, kielellä kestää aikansa seurata perässä. Tällainen perheen sisäinen vallankäyttö on kuitenkin monessa suhteessa näkymätöntä. Tutkimalla esimerkiksi fiktiivistä dialogia voi saada käsityksen siitä, minkälaisia strategioita perheensisäisiin valtapeleihin liittyy – ja on aina liittynyt.

Oivallinen esimerkki puolisoiden välisestä valtapelistä ja naisen haavoittuvasta asemasta on 1300-luvulla eläneen englantilaisen runoilija Geoffrey Chaucerin *Canterburyn tarinoiden* kertomus Melibeuksesta, jonka kotiin vihollisjoukko hyökkää. Viholliset haavoittavat Melibeuksen tytärtä ja vaimoa, ja Melibeus vannoo kostoa. Haavoitettu vaimo Prudence panee kaikkensa peliin saadakseen miehensä luopumaan koston kierteestä,

ja tarinan keskipisteessä on kahden vahvaluonteisen puolison väittely kostosta ja anteeksiannosta.

Vahvasti vertauskuvallinen tarina korostaa anteeksiannon jaloutta, sillä Prudence vetää lopulta väittelyssä pidemmän korren. Ihan helposti tämä ei kuitenkaan käy, vaan rouva joutuu pehmittelemään miestänsä monin konstein sen jälkeen, kun tämä on saanut taakseen joukon hurjapäisiä myötäilijöitä. Ottaessaan asiansa ensimmäisen kerran puheeksi rouva ensin odottaa sopivaa hetkeä ja pyytää sitten nöyrään sävyyn:

My lord, quod she, I yow biseche, as hertely as I dar and kan, ne haste yow nat to faste and, for alle gerdons, as yeveth me audience.

Herrani, hän sanoi, Pyydän Teitä, koko sydäimestäni, älkää kiirehtikö, ja kaiken hyvän nimessä, sallikaa minun puhua.

Mutta aviomiehen vastaus on tyly, ja se alkaa näillä sanoilla:

I purpose nat, quod he, to werke by thy conseil, for many causes and resouns. For certes, every wight wolde holde me thanne a fool;/ this is to seyn, if I, for thy conceillyng, wolde chaunge thynges that been ordeyned and affermed by so manye wyse./ Secoundely, I seye that alle wommen been wikke, and noon good of hem alle.

Minä en aio kuunnella sinun neuvojasi, sanoi hän, ja siihen on montakin syytä. Ensinnäkin minua pidettäisiin typeryksenä, jos minä ryhtyisin sinun neuvojasi kuunnellen muuttamaan asioita, jotka on jo

päätetty ja lyöty lukkoon. Ja toiseksikin, olen sitä mieltä, että naiset ovat pahoja joka ikinen.

Prudencea ei kuitenkaan vaienneta näin helposti, vaan hän pyytää kärsivällisesti uudestaan saada sanottavansa. Kohta kohdalta hän kumoo Melibeuksen väitteet naisten pahuudesta, vyöryttäen esimerkin toisensa jälkeen onnetoman miehensä niskaan. Melibeuksen on myönnettävä, että vaimon puheissa on viisauden jyvää, ja luvattava kuunnella, mitä tällä on sanottavanaan. Prudence aloittaa vielä kunnioittavaan sävyyn, teititellen miestään, mutta päästyään hyvään alkuun hän vaihtaa toisinaan sinutteluun. Myös puhuttelumuo *herrani* häviää kokonaan, ja puheeseen tulee käskävä ja opettavainen sävy. Melibeus sen sijaan, vaimonsa kaunopuheisuudesta liikuttuneena, puhuttelee tätä rouvaksi ja vaihtaa sinuttelun teitittelyyn. Mutta kannastaan hän ei luovu, ei ennen kuin Prudence uuvuttavan mittelin jälkeen lopulta teeskentelee suuttuvansa:

Certes, sire, sauf youre grace, I love youre honour and youre profit as I do myn owene, and evere have doon;/ ne ye, ne noon other, seyn nevere the contrarie.

Varmasti, herrani, taivaan tähden, kunnianne ja etunne on minulle aivan yhtä tärkeä kuin omanikin, ettekä Te, eikä kukaan muu ole koskaan muuta väittänyt.

[Chaucer-käännökset M P-W]

Kirjeet puhuttelevat

Kieltä voi käyttää valta-aseman luomiseen ja ylläpitämiseen mutta myös rakkauden ilmaisemiseen miehen ja naisen välisessä suhteessa. Eräs paljon tutkittu kielellinen piirre on viime vuosina ollut puhuttelu, jonka eri muodot vaihtelevat niin tilanteiden kuin tunteidenkin mukaan. Käytössä on yleensä koko skaala hellittelynimistä titteleihin. Herra Virtanen voi kutsua vaimoaan julkisesti etunimellä, mutta kahden kesken rakkautta pursuavan siipan puolisoista monesti sukeutuu miehensä *oma rakas* tai *muru*. Vihaisen Virtasen vaimo taas saattaa olla *akka*, *muija* tai *ämmä*, ja näitä nimityksiä mies saattaa käyttää myös viitatessaan vaimoonsa miesporukassa. Esimerkiksi *Pohjantähti*-trilogiassa Koskelan Akseli pohtii naimisiin mentyyään, kutsuako tuoretta vaimoaan Elinaksi vai muijaksi, ja ”kuulijakunnasta riippuen nimitys sitten vaihteli” (1992: 7).

Toisaalta toisilleen todella läheiset ihmiset voivat myös vapaasti haukkua ja nimitellä toisiaan kaikessa ystävyydessä; tällöin haukkumanimi on kahdenkeskisessä kielessä todellisuudessa hellittelytermi. Samoin läheiset ihmiset voivat loukata toisiaan olemalla korostetun kohteliaita toisilleen.

Hyvä esimerkki puhuttelun valinnanvaran laajuudesta englannin kielessä on Louisa M. Alcottin romaanissa *Viimevuotiset ystävämme* (*Good Wives*, 1869),

joka on jatko-osa kirjaan *Pikku naisia*. Laurie juttelee vaimonsa Amyn kanssa tämän sisaresta Josta, ja keskustelun edetessä pariskunta tulee käyttäneeksi toisilleen useita eri puhuttelumuotoja. Amy kutsuu miestänsä hellittelevillä sanoilla *my dearest boy, my darling, dear* tai yksinkertaisesti etunimellä, mutta myös tittelillä *my lord*. Laurie tekee samoin: hänen vaimonsa on niin *my love, Amy* kuin *Mrs Laurencekin*.

Miesten ja naisten välistä puhuttelua voi tutkia paitsi kirjallisuudessa myös autenttisessa kirjoitetussa kielessä, josta kirjeet ovat hyvä esimerkki. Englanninkielisen kirjeen alussa käytetään nykyään yleisesti muotoa *Dear Sir* tai *Dear Madam*, tai vastaanottajan sukunimeä tai titteliä, jos sellainen on lähettäjän tiedossa. Erityisen tärkeä tämä käytäntö on silloin, kun kirjeen saaja on ylempiarvoinen tai kirjoittajalle etäinen. Jos taas saava osapuoli on läheinen, esimerkiksi puoliso, muu perheenjäsen tai hyvä ystävä, on lähettäjällä käytössään laajempi valikoima puhuttelumuotoja, ja usein kirje alkaakin lempitai etunimellä tai hellittelysanalla.

Aviopuolisoiden välistä suhdetta kuvattiin puhuttelumuodon valinnalla jo useita vuosisatoja sitten. Vielä 1400-luvulla, ja osan 1500-lukua, puhuttelut seurasivat jo keskiajalla tutuksi tullutta kaavaa. Tapana oli, että puoliset käyttivät toisilleen kunnioittavia ja sosiaalisen aseman mukaisia muotoja, mikä saattaa antaa nykylukijalle turhan muodollisen kuvan avioparin välisestä

suhteesta. Pronominia *you*, jota tuolloin vielä käytettiin vain teitittelyyn, viljeltiin runsaasti, ja kohteliaisuusmuodot sekä tittelit, kuten *Sir, Lord, Lady, Madam* ja *Master*, esiintyivät niin miesten kuin vaimojenkin kirjeissä. Etunimien, lempinimistä puhumattakaan, ei katsottu olevan sopivia varsinkaan naisten käyttöön.

Muutos tapahtui vähitellen. 1500-luvulla aviomiehet alkoivat ensin käyttää titteleiden rinnalla etu- ja lempinimiä sekä hellittelysanoja, ja niinpä vaimoja kutsuttiin pian kultanmuruiksi, armaiksi, rakkaiksi ja jopa omiksi hiirulaisiksi. Kuninkaallinen jäykkyyskin mureni hieman, kun rakkaudesta oli kyse. Seuraavassa katkelmassa Henrik VIII, Englannin tunnettu vaimonvaihtajakuningas, vuodattaa sisimmät tunteensa tulevalle toiselle vaimolleen Anna Boleynille vuonna 1528:

No more to yow at thys present, myne awne darlyng, for lake off tyme, but that I wolde yow were in myne armes or I in yours, for I thynk it long, syns I kyst yow. ... By the hand off hym, whyche I trust shortly shall be yours –

Henry Rx

Ei enempää tällä kertaa, oma armaani, aika loppuu kesken, kuin että haluaisin teidän olevan sylissäni tai itse teidän sylissäanne, sillä on niin pitkä aika siitä, kun viimeksi suutelin teitä. ...Kirjoittanut se, jonka uskon pian olevan teidän omanne –

Henrik Kuningas

1600-luvulle tultaessa humanismin sallivammat aatteet olivat tulleet jo useimpien vaimojenkin tietoisuuteen. Löystyneet säännöt ja tavat koskettivat etenkin nuoria. Tästä on erinomaisena esimerkkinä nuori Maria Thynne, joka kirjoitti miehelleen Thomasille pitkiä kirjeitä täynnä tunteenpurkauksia ja vihjailuja parin intiimistä elämästä. Maria kutsui miestänsä lempinimin omaksi rakkaaksi Thomkenikseen tai jopa alentavalla termillä *Sirrah*; Thomas puolestaan osoitti kirjeensä armaalle kullalleen. Molemmat myös käyttivät *thou*-sinuttelupronominia, erityisesti silloin, kun kirjeen tunteellinen sisältö antoi siihen aiheita. Maria osasi käyttää puhuttelua myös manipuloinnin välineenä: hän saattoi jättää puhuttelun kokonaan pois kirjeen alusta, jos hän oli vihainen tai ärtynyt, eikä pronominiksi enää kelvannut *thou*, vaan ainoastaan *you*. Lempinimet jäivät myös sikseen. Kuten seuraavasta katkelmasta ilmenee, mieheensä rakastunut Maria on närkästynyt suunnattomasti siitä, että Thomas on uskaltanut epäillä hänen älynlahjojaan.

Well Mr Thynne, believe I am both sorry and ashamed that any creature should see that you hold such a contempt of my poor wits, that being your wife, you should not think me of discretion to order (according to your appointment) your affairs in your absence, but if you be persuaded that it is most for your credit to leave me like an innocent fool here, I will the more contentedly bear the disgrace.

Niin herra Thynne, olen todellakin sekä pahoillani että häpeissäni siitä, että joku näkisi, kuinka halveksutte vajavaista älyäni, ja että vaimonanne en ole mielestänne kykenevä hoitamaan (teidän luvallanne) asioitanne poissa ollessanne, mutta jos teidän mielestänne on etujenne mukaista jättää minut tänne kuin viattoman hölmön, kannan häpeän kohtalooni tyytyen.

Vaikka varsinkin aatelistet ja muut ylempisäätyiset avioparit jatkoivat titteleiden ja kohteliaisuusmuotojen käyttöä 1700-luvulle ja pitempäänkin, vapaamman puhuttelukäytännön harjoittamisesta tuli etenkin perheyhteyksissä suosittu tapa. Murros eteni pikkuhiljaa, ja 1600-luvun lopulla lapsetkin saattoivat jo aloittaa kirjeensä vanhemmilleen sanoilla *rakas isä* tai *armas äitini* – aivan kuten osa jälkikasvusta tekee vielä tänäkin päivänä.

Lopuksi

Olemme tässä voineet antaa vain joitakin esimerkkejä aviopuolisoiden tavoista osoittaa rakkautta toisilleen ja käyttää valtaa kielen avulla. Pragmaattinen lähestymistapa kieleen sallii toki monien muidenkin ilmiöiden tutkimisen ihmisten välisessä kanssakäymisessä. Sen avulla on mahdollista tarkastella esimerkiksi eri aikakausilta olevaa dialogia ja löytää yhtäläisyyksiä ja eroavuuksia toisilleen läheisten ihmisten ilmaisutavoissa.

Näinkin suppea aineisto tuntuu kuitenkin puhuvan sen puolesta, että kielen käyttö vallan ja rakkauden työkaluna toimii samoin periaattein vuosisadasta tai ilmaisukanavasta huolimatta. Avioparien tunteet ja keskinäinen suhde eivät ole ratkaisevasti muuttuneet ajan saatossa, niiden ilmaisutapoja vain määräävät eri aikakausille ominaiset tavat ja normit.

KIELITETEELLISET LÄHTEET

- HOLMES, JANET. 1995. *Women, Men and Politeness*. London & New York: Longman.
- LAKOFF, ROBIN. 1975. *Language and Woman's Place*. New York: Harper & Row.
- TAINIO, LIISA. 2001. Puhuvan naisen paikka. Sukupuoli kulttuurisena kategoriana kielenkäytössä. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- TANNEN, DEBORAH. 1990. *Puhummeko samaa kieltä? Nainen ja mies keskustelevat*. Suom. Mirja Rutanen. Helsinki: Otava.
- YULE, GEORGE. 1996. *Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.

KIRJALLISET LÄHTEET

- ALCOTT, LOUISA M. 1995 [1869]. *Good Wives*. London: Penguin Books.
- LINNA, VÄINÖ. 1992. *Täällä Pohjantähden alla 2*. Porvoo: WSOY.

AIHEESTA LISÄÄ KIRJOITTAJILTA

NEVALA, MINNA. 2004. *Address in Early English Correspondence: Its Forms and Socio-Pragmatic Functions*. Helsinki: Société Néophilologique de Helsinki.

PAKKALA-WECKSTRÖM, MARI. 2005. *The Dialogue of Love, Marriage and Maistrie in Chaucer's Canterbury Tales*. Helsinki: Société Néophilologique de Helsinki.

KIRJOITTAJISTA

Dosentti, yliopistonlehtori [MINNA NEVALA](#) tutkii historiallista sosiopragmatiikkaa, lähemmin erilaisia henkilöviittausmuotoja ja niiden käyttämistä sosiaalisen tunnistamisen keinona. Parhailleen hän johtaa Helsingin yliopiston rahoittamaa projektia, joka tutkii kielenkäyttöä osana Englannin sosiaalisten marginaaliryhmien arvioimista ja arvottamista vuosina 1650–1900.

[MARI PAKKALA-WECKSTRÖM](#) väitteli vuonna 2005 Chaucerin avioliittodialogeista. Vuodesta 2006 hän on toiminut englannin kääntämisen yliopistonlehtorina, ensin Käännöstieteen laitoksella Kouvolassa, ja vuodesta 2010 Helsingissä Nykykielten laitoksella.

RAKKAUDEN KUVAT

HELI TISSARI

Mitä yhteistä on tulvalla, merenneidolla ja karitsalla? Entä sodalla, peukalolla ja kaksosilla? Nämä kaikki liittyvät englannin kielessä rakkauden ja ystävyysnäkemyksen käsitteisiin. Rakkaus, kuten muutkin tunteet, voidaan rinnastaa luonnonvoimiin:

This love had risen in her so
strongly that it swept all else away.
It was a whirlwind romance.



Rakkaudessa on jotakin arvoituksellista, joka saa ihmiset yhdistämään sen taikuuteen:

She cast her spell over me.
She is bewitching.

Jo antiikin maailmassa seireenit viettelivät merenkulkijoita maagiseen tuhoon. Myös englannin kielessä sanaa *mermaid* 'merenneito' on käytetty paitsi hellittelysanana myös nimityksenä naiselle, johon miehet lankeavat.

Rakastunut itse voi näyttää lauhkealta kuin lammas. Siksi flirttailevia katseita kuvaamaan keksittiin 1800-luvulla ilmaisu *lamb's eyes*. 1600-luvulla taas käytettiin fraasia *to look babies in someone's eyes*.

Vuosisatojen aikana monet rakkauden metaforista ovat olleet elleivät sotaisia, niin ainakin väkivaltaisista. Samaa perinnettä jatketaan edelleen. Ajatellaanpa vaikka sanoja *conquest* 'valloitus' tai *crush* 'ihastus' (ver-

bistä *to crush* 'musertaa, murskata, särkeä'). Sydämensä menettäminenkin (*to lose one's heart*) kuulunee tähän sarjaan. Metsästyksen ja eläinmaailman puolelle mennään vaikkapa virkkeessä:

Look at the wolf, following that chick.

Parhaasta ystävästä taas käytettiin 1500-luvulla ilmaisua *the finger next one's thumb*. Ystävä oli siis melkein yhtä läheinen ja hyödyllinen kuin oma peukalo. Ystävyys ja rakkaus ymmärretään usein kahden toisiinsa sopivan "palasen" tai asian yhteytenä (vrt. puolisoista käytetty ilmaisu *my better half*) tai samankaltaisuutena. Jälkimmäiseen liittyy 1920-luvun sana *twin soul*, joka vihjaa, ettei ystävä ole ainoastaan 'sukulaissielu', vaan peräti 'kaksossielu'.

Kielikuvat auttavat hahmottamaan rakkauden eri puolia. Puhumme käsittemetaforasta (engl. *conceptual metaphor*, suomentanut Tero Kainlauri) silloin, kun konkreettinen asia auttaa meitä ymmärtämään abstraktia. Näin tapahtuu esimerkiksi, kun rakkaus on luonnonvoima, sairaus, sotaa, tulta tai vaikkapa eläin, kuten Shakespearen näytelmässä *Miten haluatte*:

Ei Pheben lempi se jänis ole, jota minä ajan.

(IV näytös, 3. kohtaus, suom. P. Cajander)

Hyvin usein rakkaus ymmärretään vastavuoroisena "kaupankäyntinä" (*love affair*), tai se sulkee ihmisen sisäänsä:

I was in love. I was in heaven.

Rakkaus lienee ihmisen tunteista tärkein ja keskeisin, eikä olekaan ihme, että siihen liittyy mielissämme monenlaisia kuvia. Metaforatutkimus, joka on yksi kognitiivisen lingvistiikan osa-alue, pyrkii selvittämään näiden kuvien olemusta.

Rakkauden metaforia voi etsiä esimerkiksi sanakirjoista tai vaikkapa hakusanalla *love* Internetistä tai erilaisia tekstejä sisältävistä elektro-

nisista korpuksista. Koko rakkauden sanastossa esiintyvät metaforat poikkeavat kuitenkin jonkin verran sanan *love* yhteydessä esiintyvistä. Substantiivi *love* ymmärretään helpommin "tavaraksi" (jota voidaan vaihtaa) tai "säiliöksi" (kolmiulotteiseksi tilaksi) kuin käsite 'rakkaus', jota voidaan tarkastella monista eri näkökulmista. Sen sanastoon voidaan lukea kuuluviksi esimerkiksi flirtti, hyväilyt ja hellittelynimet. Rakkauteen assosioituu monenlaisia ihmissuhteita, asenteita ja tilanteita sekä kulttuurisia arvoja ja perinteitä. Kaikki tämä yhdessä tekee rakkauden metaforista erittäin kiehtovan tutkimuksen kohteen.

KIRJALLISUUTTA

- COLEMAN, JULIE. 1999. *Love, Sex, and Marriage: A Historical Thesaurus*. Amsterdam: Rodopi.
- HARVILAHTI, LAURI, JYRKI KALLIOKOSKI, URPO NIKANNE ja TIINA ONIKKI (toim.). 1992. *Metafora: Ikkuna kieleen, mieleen ja kulttuuriin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- KÖVECSES, ZOLTÁN. 2000. *Metaphor and Emotion: Language, Culture, and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KÖVECSES, ZOLTÁN. 2002. *Metaphor: A Practical Introduction*. Oxford: Oxford University Press.
- TISSARI, HELI. 2003. *LOVEscapes: Changes in Prototypical Senses and Cognitive Metaphors since 1500*. Mémoires de la Société Néophilologique de Helsinki LXII.

KIRJOITTAJASTA

Dosentti [HELI TISSARI](#) on tutkinut englannin kielen tunnesanoja (kuten *fear, happiness, love, respect, sadness*), niiden merkitystä ja käyttöä ja niiden kanssa esiintyviä metaforia 1400-luvulta nykypäivään.

Värittääkö valta kielen?

Valta-asema ei vielä takaa valtaa, vaan on oltava myös uskottavuutta, jotta valtaa voi käyttää tehokkaasti. Uskottavuutta voi tavoitella esimerkiksi ottamalla mallia vallanpitäjien ominaisuuksista. Ison-Britannian entinen pääministeri Margaret Thatcher otti puheopetusta madaltaakseen äänenkorkeuttaan ja saadakseen äänestään kantavamman, koska hänen naisen ääntään pidettiin imagoa vahingoittavana: pääministerin julkisuuskuvalla on vahingollista, jos tämä joutuu huutamaan kimeäksi kohonneella äänellä kuuluakseen metelin läpi. Siispä Thatcher madalsi ääntään, alkoi puhua hitaammin ja yksinkertaisti intonaatiokuvioitaan. Toisin sanoen hän ryhtyi jäljittelemään miehisiä puhetapoja. Tämä on ollut yksi keino, jolla nyky-yhteiskunnan naisjohtajat ovat tavoitelleet asemassaan uskottavuutta. Menneinä aikoina miesten valta-asema on ollut vielä huomattavasti merkittävämpi, joten satunnaiset naiset vallan haltijoina ovat tarvinneet kipeästi uskottavuutta tuekseen. Ei ole kuitenkaan sanottu, että menneen ajan naiset olisivat mukailleet miesten tapaa käyttää kieltä.

Vuonna 1558 kruunattiin Englannin kuningattareksi 25-vuotias Elisabet Tudor, jolla oli kaikki syyt tehdä kovasti töitä pysyäkseen vallankahvassa. Patriarkaalisessa 1500-luvun Englannissa ei naissukupuolta pidetty arvossa: yhteiskunnan näkemyksen mukaan naisilla oli niukalti järkeä, hyveellisyyttä ja arvostelukykä, joten vallankäyttö oli itsestään selvästi miehinen oikeus ja velvollisuus. Elisabetin oli siis nuorena kuningattarena ponnisteltava vakauttaakseen asemansa ja saavuttaakseen kunnioitusta hallitsijana. Ministerit



Elisabet I

ja alamaiset odottivat hänen menevän naimisiin mahdollisimman pian ja luovuttavan suurimman osan päätöksenteon vastuusta aviomiehelleen, mutta kuningatarta itseään tämä suunnitelma ei miellyttänyt. Avioliittohankkeita oli kyllä useita seuraavien vuosikymmenien aikana, mutta vaikuttaa siltä, että Elisabet I pyrki etupäässä pelaamaan niillä aikaa. Hän ei koskaan mennyt naimisiin. Erittäin hyvän koulutuksen saanut Elisabet jakoi ajan käsitykset naissukupuolen alemmuudesta ja kurinpidon tarpeesta, mutta hänen mielestään ne eivät pärineet häneen itseensä. Tämä

omana aikanaan biologisen sukupuolen vammauttama hallitsija koki voimakkaasti olevansa miehisen ennakkoluulon yläpuolella – hän oli hallitsija Jumalan armosta, kuningas ja kuningatar yhdessä hahmossa, ja kuitenkin valtakunnan ensimmäinen nainen ja suuri koketti. Vaimon ja äidin rooli olisi ollut ministereille mieluisin, mutta Elisabet käytti lopulta hyväkseen ajan ehkä positiivisinta mahdollista naisimagoa omaksumalla neitsyen roolin. Reformaation jälkeisessä Englannissa nousi Elisabetia juhliiva Gloriana-kultti, jonka tarkoituksena oli etupäässä korvata Neitsyt Maria, pyhimykset ja muu katolinen juhlaperinne. Kuningatar voitti Kansansuosion puolelleen. Elisabet I oli hallitsijana älykäs, oppinut ja erittäin suosittu, ja hänen valtakautensa kesti 45 vuotta hänen kuolemaansa saakka vuonna 1603.

Elisabetin sukupuolen ja sosiaalisen roolin välillä voi nähdä ristiriitatilanteen: nuori nainen otti valtakunnan hallitsijan roolin yhteiskunnassa, jossa vallanpitäjien odotettiin olevan miehiä. Tämä sosiaalisen roolin vaihdos ylhäisestä naisesta maan hallitsijaksi saattoi vaikuttaa Elisabetiin ja tämän käyttämään kieleen. Sosiaalisen roolin yhteydessä voidaan puhua myös sosiaalisesta sukupuolesta: kun biologinen sukupuoli (*sex*) tarkoittaa biologisesti määräytyneitä eroja miesten ja naisten välillä, sosiaalisessa sukupuolessa (*gender*) nivoutuvat yhteen ne sosiaaliset, kulttuuriset ja psykologiset aspektit, jotka kussakin sosiaalisessa kontekstissa liitetään mies- ja

naissukupuoleen. Sosiaaliseen sukupuoleen ei synnytä, vaan se omaksutaan. Ministeri Robert Cecil toteaa 1600-luvun alkupuolella kirjoittamassaan kirjeessä eräälle hovimiehelle: "...You have tasted a little hereof in our blessed Queen's time, who was more than a man, and, in troth, sometime less than a woman" (lainaus Rowse 2000: 60). "Tätä [hovielämän kovuutta] olette saanut jonkin verran kokea hyvän kuningattaremme aikana, hänen joka oli enemmän kuin mies, ja, totuuden sanoakseni, toisinaan vähempi kuin nainen." Yksi lausahdus sisältää sekä kohteliaisuuden älykkään ja oppineen hallitsijan kyvyistä että kritiikin naisesta, joka ei täyttänyt luonnon hänelle määräämää avioliiton ja lisääntymisen tehtävää.

Olisiko kuningatar valtaan astumisensa jälkeen saattanut omaksua käyttöönsä tyypillisesti miehille ominaisia kielenkäyttötapoja saavuttaakseen uskottavuutta tai sopeutuakseen paremmin uuteen rooliinsa?

Oletettavasti tällaista muutosta ei tapahtunut: monarkin rooliin kuuluva ylimaallinen elementti olisi toki voinut vaikuttaa Elisabetin sukupuoli-identiteettiin, mutta mahdollisesti lisäämällä sukupuolista neutraaliutta. Tietynlainen sukupuolineutraaliuden sävyhän olisi palvelut tarkoituseriä, kun kuningatar on päättänyt jäädä naimattomaksi ja kuitenkin säilyttää valtansa 1500-luvun Englannissa. Kirjeissään ja puheissaan Elisabet I viittaa usein itseensä ja häneen viitataan sanalla *prince*, joka on geneerinen mutta myös maskuliininen titteli ruhtinaalle

tai hallitsijalle. Sen sijaan hän ei kertaakaan käytä itsestään titteliä *queen* esimerkiksi kirjeenvaihdossaan Skotlannin kuninkaan Jaakko VI:n kanssa. Elisabetille kieli oli myös taiteen väline, ja hän kehitti vanhemmiten erittäin koristeellisen ja mutkikkaan fraseologian. Hän oli hyvin tietoinen siitä, miten hän käytti kieltä, eikä hän todennäköisesti halunnut korostaa sukupuoltaan tällä tittelillä.

And, that you may knowe I am that prince that neuer can indure a menace at my ennemys hand... I wyl giue you this bond, that affection and kind traicement shal euer preuaile, but feare or doute shal neuer procure aught from me[.]

Ja jotta tietäisitte minun olevan hallitsija, joka ei siedä vihollisen suunnasta tulevaa pahantekoa... vakuutan teille, että kiintymys ja ystävällinen kohtelu tuottavat tuloksen, mutta pelon tai epäluulon avulla minulta ei saa mitään.

Elisabet I Jaakko VI:lle 1594

Kysymystä Elisabet I:n kielen mahdollisesta muuttumisesta tutkittiin poimimalla hänen kirjeistään tiettyjä kielen piirteitä, joita sitten verrattiin Elisabetin ajan nais- ja miesverrokkiryhmien kirjeisiin. Tutkimuksissa miesten ja naisten välisistä kielenkäyttöeroista on esitetty, että miehillä on tapana käyttää kieltä ylläpitääkseen ja vahvistaakseen valta-asemaansa ja statustaan, kun taas naisille affektiivisuus olisi tärkeämpää. Tämän tutkimuksen teemana oli *involvement*, sidonnaisuus, joka tarkoittaa

kommunikaatiotilanteeseen osallistujien keskinäistä vuorovaikutusta ja henkilökohtaista panosta omia ajatuksia ja tunteita ilmaisemisella. Oletuksena oli, että naisilla tämä olisi yleisempää kuin miehillä ja että Elisabet I olisi kielenkäytöltään lähempänä naisia kuin miehiä. Kuinka kävi?

Yleisellä tasolla lähtöoletus kävi toteen: Elisabetin kieli kokonaisuutena muistuttaa enemmän naisverrokkien kuin miesverrokkien kieltä. Useissa yksittäisissä tapauksissa Elisabet on kuitenkin lähempänä miehiä kuin naisia, ja joissakin piirteissä, kuten pronominin toisen persoonan käytössä, hän on suorastaan omaa luokkaansa. Pronominin toisen persoonan tiuha viljely saattaa kertoa kirjoittajan pyrkimyksestä painottaen vastaanottajan aktiivista roolia tilanteessa. Tutkimuksessa käytetyt Elisabetin kirjeet ovat yleensä melko opettavaisen sävyisiä ja toisiinsa moittivia; hän kirjoitti suurimman osan näistä kirjeistä keski-ikäisenä kokeneena hallitsijana Skotlannin nuorelle kuninkaalle, jonka toivoi tekevän oikeita päätöksiä ja aiheuttavan hänelle vähemmän päänvaivaa.

*I hope I may stand you in bettar sted than that you wyl shew you
uncareful of suche a treason.*

*Toivon olevani teille siten hyödyksi, ettette jätä huomiotta sellaista
petturuutta.*

Elisabet I Jaakko VI:lle vuonna 1585

Elisabetin ja verrokkimiesten elämäntilanteessa oli enemmän yhteistä kuin Elisabetin ja verrokkinaisten: naiset eivät kuuluneet poliittiseen sisäpiiriverkostoon. Elisabet ei myöskään kirjoittanut henkilökohtaisista asioistaan vaan keskittyi ennen kaikkea valtion asioiden hoitoon, ja enimmäkseen näin tekivät myös miehet. Valta-asema vaikuttaa suuresti ihmisen tapaan käyttää kieltä, ja ehkäpä tässäkin yksilön asemalla on paljon vaikutusta kommunikaatiokeinojen valintaan. Asemansa vuoksi Elisabetin ei varsinaisesti tarvinnut osoittaa solidaarisuutta tai käyttää affektiivisia keinoja voittaakseen vastaanottajan suopeuden; älykkäänä ihmisenä hän kuitenkin harkitsi sanansa tarkkaan saavuttaakseen päämääränsä. Runsasta pronominin toisen persoonan käyttöä voidaan yleensä ajatella solidaarisuuden osoitukseksi, mutta Elisabetin kirjeet Skotlannin Jaakolle ovat enemmänkin argumentatiivisia ja haastavia kuin vastapuolta tukevia. Hänen perimmäinen motiivinsa oli hyötyä itse.

Kuningattarena Elisabet I:llä oli tukenaan usko Jumalaan hallitsijan ylimaallisen aseman vahvistajana. Miehiä hän ei yrittänyt jäljitellä, eikä sitä olisi varmasti hyväksyttykään hänen aikakaudellaan. Toisaalta hänen yhteiskunnallinen asemansa oli niin ainutlaatuinen, ettei häntä myöskään voi muutta mutkitta rinnastaa muihin naisiin. Kulttuurirelativismi huomioiden voidaan todeta, että eri asiat määräävät eri tilanteissa, miten käyttäytymään – määräävänä tekijänä voi olla esimerkiksi ikä,

sukupuoli tai sosiaalinen asema. Jos yhteiskunnassa ei tehdä sukupuolten välistä eroa arvonannossa ja vallanjaossa, mahtaako sukupuolella olla vaikutusta kielenkäyttöön? Margaret Thatcherille maskuliininen puhetapa tarjosi tietyt etunsa, kuten äänenkäyttötaidon meluisissa tilanteissa, mutta samalla hän myös herätti ihmettelevää, huvittunutta ja negatiivistakin huomiota. Hänen omaksunsa tasaisen monotoninen puhetapa herätti ihmisissä ärtymystä yhtä lailla kuin hänen alkuperäinen kimeäksi kohoava äänensä. Voimme kuitenkin miettiä, millaiseksi hänen asemansa ja imagonsa olisi mahtanut muotoutua ilman puhekoulutusta. *Involvement*-piirteet Thatcherin kielessä olisi kiinnostava tutkimuksen aihe.

AIHEESTA ENEMMÄN

Thatcherin kielestä voi lukea lisää DEBORAH CAMERONIN kirjasta *Verbal Hygiene* (Routledge, 1995). Elisabet I:n kielestä löytyy lisätietoja verkkosivustosta <http://www.eng.helsinki.fi/hes/Corpora/Queen Elizabeth2.htm>.

Päivitys 2014

Melanie Evans julkaisi vuonna 2013 kirjan *The Language of Queen Elizabeth I: A Sociolinguistic Perspective on Royal Style and Identity*, ja yksi Evansin tutkimuskysymyksistä on

Elisabetin valtaanastumisen vaikutus hänen kieleensä. Kun Elisabet I kruunattiin hallitsijaksi, hänen oikeinkirjoituksensa alkoi kyllä muotoutua yhdenmukaisemmaksi, mutta Melanie Evans toteaa että selvää korrelaatiota yhden suuren elämänmuutoksen ja kielenmuutosten välillä ei ole. Evansin mukaan Elisabet I:n koulutuksella oli huomattava vaikutus hänen identiteettiinsä, ja hänen erinomainen koulutuksensa osittain selittää miksi hän oli aikaansa edellä monien arvostettujen, oppineisuutta heijastaneiden kielenpiirteiden käytössä. Terttu Nevalainen, Helena Raumolin-Brunberg ja Heikki Mannila (2011) ovat havainneet Elisabetin olevan aikalaisiaan edellä viiden muuttuvan kielenpiirteen käytössä, mitä voidaan selittää hänen valta-asemallaan sekä miesten että naisten elämänpiireissä; myös Evans on löytänyt Elisabetin kielestä tasaisesti sekä aikalaismiesten että -naisten kielikonventioita. Evansin mukaan Elisabetin tyyli kuitenkin muistuttaa miesten oppineempaa ja tyyllillisesti vivahteikkaampaa tyyliä enemmän; koulutettuna ja sosiaalisen hierarkian huipulla olevana naisena hänellä oli mahdollisuus perehtyä tällaiseen tyyliin ja omaksua se käyttöönsä. On vielä korostettava, että näissä historiallisen sosiolingvistiikan tutkimuksissa tarkastellaan sosiaalisen sukupuolen ja kielen yhteyksiä, joissa etenkin status ja koulutus ovat vahvasti läsnä – kielen ja biologisen sukupuolen yhteys ei tähän liity.

KIRJALLISUUTTA

- EVANS, MEL. 2013. *The Language of Queen Elizabeth I: A Sociolinguistic Perspective on Royal Style and Identity*. Publications of the Philological Society 46. Malden, MA & Oxford: Wiley Blackwell.
- NEVALAINEN, TERTTU, HELENA RAUMOLIN-BRUNBERG ja HEIKKI MANNILA. 2011. The diffusion of language change in real time: Progressive and conservative individuals and the time depth of change. *Language Variation and Change* 23, 1–43.

KIRJOITAJASTA

[ANNI SAIRIO](#) (o.s. Vuorinen) väitteli vuonna 2009 englantilaisen 1700-luvun sinisukkaverkoston kirjeenvaihdosta ja sen sosiolingvistisestä tutkimuksesta. Hänen kiinnostuksenkohteisiinsa kuuluvat kieli ja identiteetti, myöhäisuusenglannin ja etenkin 1700-luvun ja 1800-luvun oikeinkirjoituksen vaihtelu, kirjeiden editointi ja korpuslingvistiikka. Hän on Suomen Akatemian rahoittaman projektin Dynamics of Change in Language Practices and Social Meaning (1700–1900) jäsen (<http://blogs.helsinki.fi/languageodynamics/>).

Mistä on rumat sanat tehty?

Kirosanoja ei ole tutkittu niin paljon kuin pitäisi – ilmeisistä syistä. Koska ne kuuluvat sivistyneen kielenkäytön ulkopuolelle, ei niiden tutkiminen ole välttämättä edes helppoa, ainakaan historiallisesti, sillä niistä löytyy vain vähän kirjoitettuja esimerkkejä. Kiro-sanat kertovat kuitenkin paljon kielialueen arvomaailmasta, ja niitä tutkimalla ja tulkitsemalla voi tehdä mielenkiintoisia kulttuurisia johtopäätöksiä. Seuraavassa luon lyhyen katsauksen muutamien yleisesti käytettyjen englanninkielisten kirosanojen taustoihin.

Usein sanotaan, että juuri alatyyliset sanat ovat kielessä kuin kielessä se sanaston osa, jonka ulkomaalaiset ensimmäisenä omaksuvat. Tässä on varmasti perää – kiellettyjen, tabuina pidettyjen termien lausuminen vieraalla kielellä tuntuu jotenkin hyväksyttävämmältä kuin samojen sanojen sanominen omalla äidinkielellä. Ensinnäkin: vieraskielinen puhuja ei ole välttämättä selvillä sanan koko merkitys- tai vivahdeskaalasta.

Toiseksi: itselle vieras kieli etäännyttää aina puhujaa merkityksestä, jolloin lausutun sanan karkeudesta jää jotakin pois. Kolmanneksi: rumienkin sanojen oppimista voi kutsua osaksi vieraan kielen omaksumisprosessia, jolloin siitä tulee legitiimiä käytännön lingvistiikkaa.

Englannin kielessä on varsin kunnioitettava määrä tabusanoja. Suurin osa näistä liittyy seksuaalisuuteen tai muuten inhimillisen olemassaolon maanläheisempiin aspekteihin, kuten ruumintoimintoihin. Miehillä ja naisilla varatut halventavat sanat ovat myös pitkälle eriytyneet, vaikka yhteistäkin pohjaa on. Nykyenglannissa käytetään melko vähän uskontoon liittyviä voimasanoja, eivätkä ne yleensä ole rekisterin karkeimpia. Sellaiset ilmaiset kuin *christ (for chrissake)*, *god (for godssake)*, ja *bloody hell* ovat kyllä nykykielessä hyvin yleisiä, mutta niiden käyttö on niin arkipäiväistynyttä ja laajalle levinnyttä, ettei kovin värikkäistä voimasanoista voi enää sanoa olevan kyse. Tosin tietynlaisiin uskontoon liittyviin voimasanoihin tukeudutaan kyllä nykyäänkin nimenomaan silloin, kun halutaan ilmaista äärimmäistä järkytystä, pelkoa tai vihaa. Hyvä esimerkki tästä on huudahdus, jonka koko maailma lienee kuullut moneen kertaan, kun televisiossa on näytetty filminpätkää, jossa lentokone iskeytyy World Trade Centerin toiseen torniin 11.9.2001. Mies, joka kameraa pitelee, kykenee vain huudahtamaan ”jesus-fucking-christ!!!” Ilmaus on hämmästyttävä yhdistelmä pyhää ja profaania ja sitä käytetään yleensä melko

äärimmäisissä tilanteissa. Puhtaasti uskontoon liittyviä kiro sanoja on aikanaan pidetty hyvinkin voimakkaina, jopa rangaistavina. Juuri näille sanoille kehittyi aikanaan runsaslukuinen eufemismien kirjo. Esimerkkejä uskontoon liittyvien sanojen verhoamisesta taas ovat *zounds* (God's wounds), *snails* (God's nails) ja *drat* (God rot), joita ei nykykielessä enää juuri käytetä. Omintakeisesta verhoamisstrategiasta on esimerkkejä mm. Lontoossa puhutun cockneymurteen "rhyming slang" -perinteestä, jossa karkeakieliset ilmaukset verhotaan keskenään riimityvän sanaparin avulla. Näytteitä riimittyvässä slangissa käytettävistä eufemismeista ovat esimerkiksi *Bristol cities* (titties), *Jodrell Bank* (wank) ja *Friar Tuck* (fuck).

Nykykielessä seksuaalisuuten ja ruumiintoimintoihin liittyvä sanasto on vaihtanut paikkaa uskontoon liittyvien termien kanssa: Shakespearen aikana saatettiin tuulihaukkaa aivan hyväksyttävästi kutsua nimellä *wind-fucker* ja 1200-luvulla Lontoossa ollutta katurakennusta nimellä *Gropecuntlane*, mutta nykyään vastaavat ilmaisut olisivat pöyristyttäviä, kun taas uskontoon liittyvät voimasanat eivät, kuten jo todettiin, herätä suurtakaan närkästystä. Tuhmalta kuulostavat paikannimet eivät ole yksinomaan varhaisenglantilainen ilmiö; mielenkiintoinen vertailukohta löytyy sekä ajallisesti että maantieteellisesti aivan läheltä: Tornionjokilaakson paikannimistössä on Mikael Niemen tunnetuksi tekemä Vittulajänkä, ja Saarijärvellä

sijaitsee paikka nimeltä Paskomäki, yksi Suomen monista Pasko-alkuisista paikannimistä.

Nykyisin kenties yleisin voimasana englannin kielessä on *fuck*. Sanan käyttö on levinnyt myös englantilaisten kielialueiden ulkopuolelle, ja sitä kuulee nykyisin käytettävän Suomessakin. Sanan alkuperää ei Oxford English Dictionaryn mukaan tunneta, mutta se pesiytyi englannin kieleen 1500-luvun alkupuolella ja korvasi nähtävästi sitä ennen käytössä olleen, mutta sittemmin kielestä kadonneen *swive*-sanana. Se on alun perinkin ollut voimakkaasti värittynyt sana, jonka käyttö on rajattu ns. sivistyneen kielenkäytön ulkopuolelle. *Fuck*-sana on varsin monikäyttöinen ja syntaktisesti joustava, kuten aiemmin mainittu *jesus-fucking-christ* osoittaa; sitä käytetään myös muunlaisissa yhteyksissä toisiin sanoihin sisällytettynä antamaan ilmaukselle lisäpontta, kuten esimerkeissä *abso-fucking-lutely* tai *un-fucking-believable*. Sanan hämärä alkuperä on siivittänyt monia spekulatiivisia ja usein ”kieli poskella” kehiteltyjä ehdotuksia sanan alkuperäksi. Hauskimpiin kuuluu ehdotus, jonka mukaan sana olisi peräisin keskiajalta, jolloin aatelistolla tarinan mukaan tuli olla kuninkaan lupa perillisten hankkimiseen. Sana olisi tämän ehdotuksen mukaan akronyymi lisääntymislupasanoista ”Fornication Under Consent of the King”. Toinen samantapainen selitys on, että se tulisi sanoista ”For Unlawful Carnal Knowledge”.

Molemmat ehdotukset ovat perättömiä, mutta osoittavat kyllä kekseliäisyyttä ja asianharrastusta.

Toinen samaa tarkoittava sana, *screw*, on puolestaan aloittanut taipaleensa englannin kielessä 1400-luvun alussa. Se tarkoitti väljästi 'ruuvia' tai 'ruuvaamista', joka edelleen on sen pääasiallinen merkitys. Alatyylisen merki-

**OTTEITA NYKYPÄIVÄN LONTOOLAISTEN TEINI-IKÄISTEN
PUHEESTA: ESIMERKKEJÄ SEITSEMÄSTÄ YLEISIMMÄSTÄ
KIROSANASTA KONTEKSTEINEEN.**

I'm recording all this. **Shit**, didn't realise it.
Usually **shit** and **fuck**, I think are my vocabulary. Yeah, or oh **shit**, you **cunt**!
My only thing in life will be in the next hour and forty minutes, **fuck**, I need two tapes okay?
Yeah we're gonna get all the birds and **fuck** them! Yeah. That narf nice. Yeah man.
are they actually glasses? [Yep.][Yes]they **bloody** are! Everybody asks us that. Oh yeah.
Make up your **bloody** mind!
just like, you know, and it's **bloody** downright disgusting!
Are you gonna come with me? Bloody **hell**! It's just my hair!
No jumping out of the window. What the **hell** are you talking about?
Oh I am so **bloody** hungry.
This is the **crap** joke you were trying to say.
That sounds interesting, innit? Sounds **crap**! It sounds like it should be a film.
You was **bollocks** weren't ya?
You know this bowl? That's one of my **bollocks**, it fell off though.
Thank you. He's just talking a load of old **bollocks**. Excuse the swearing.
the one in the tie was a right [**wanker**!]
Yeah well **bollocks** to you too mate! Fucking wanker! Don't tell me about, I see your Mum, erm, down King's Cross tube
Oh, no, no What's Mr and Mrs Puffter called? Mr and Mrs **Wanker**.

Lähde: The Bergen Corpus of London Teenage Language. (<http://helmer.aksis.uib.no/colt/>)

tyksensä sana vakiinnutti vasta 1900-luvun alussa.

Shit-sanalla on pitkät, joskin niukalti kirjatut juuret englannin kielen historiassa. Ensimmäiset esimerkit löytyvät jo muinaisenglannin kaudelta 1000-luvulta. Muinaisenglannissa sana tarkoittaa nimenomaan eläimen lantaa. Sana on luultavasti ollut melko yleinen läpi koko historian, vaikka kirjalliset esimerkit ovat yleistyneet vasta viime vuosisadan kuluessa. *Shit* vastaa käytöltään ja voimakkuusasteeltaan melko tarkkaan suomenkielistä vastinettaan. Sen ”sisarsana” on alkuaan ranskasta tullut *piss*, jonka käyttö on suppeampaa, ja myös hieman hyväksytympää. Varsinaisen merkityksensä lisäksi *piss*ed sanaa käytetään Britanniassa yleisesti merkityksessä ’juopunut’ ja Yhdysvalloissa taas merkityksessä ’vihainen’.

Muita lähinnä interjektioina käytettäviä sadattelusanoja ovat mm. *bloody*, *bugger*, *bollocks*, *crap* ja *hell* (viimeksi mainittu usein yhdessä *bloody*- tai *fucking*- sanan kanssa). Ensin mainittu, kirjaimellisesti ’veristä’ merkitsevä sana sai vertauskuvallisen merkityksen 1500-luvulla, jolloin se merkitsi väljästi ’julmaa’ tai ’verenhimoista’. Tällaisessa käytössä se on ollut alatyylinen sana ja tullut yleiskieleen 1700-luvulla. Sille on useita loppu- tai alkusointuisia kiertoilmauksia, kuten *ruddy* ja *blooming*. *Bugger* taas tuli englannin kieleen 1300-luvulla, ja se takoitti aluksi Bulgariasta 1000-luvulla levinneen kerettiläislahkon edustajia mutta levisi myöhemmin tarkoittamaan yleensä ’kerettiläisiä’. Sanan merkitys kehit-



Kuva Flickr-käyttäjä kissy kissy

tyi kuitenkin kahdessasadassa vuodessa varsin kauaksi alkuperäisestä, ja 1500-luvulla sillä oli jo nykyinen merkityksensä. Varsinaiseksi katusanaksi se yleistyi kuitenkin vasta viime vuosisadalla. *Buggery*-sana on jonkin verran vieläkin käytössä lakikielessä merkityksessä 'sodomia'. Merkitys lieene kehittynyt siitä, että Bulgarian ja myöhemmin Ranskan albigensseiksi kutsutuilla kerettiläisillä sanottiin olevan luonnottomia tapoja, jotka liittyivät munkkien ja nunnien keskinäiseen seksuaaliseen kanssakäymiseen.

Bollocks puolestaan on karkea, 'kiveksiä' merkitsevä vanha sana, joka on esiintynyt englannin kielessä samassa merkityksessä jo muinaisenglannin kaudelta alkaen, joskin kirjoitusasu on aikojen kuluessa muuttunut. Sanaa on käytetty aikaisemmin myös asiallisissa yhteyksissä, ja se on ilmeisesti alun perin ollutkin melko neutraali ruumiinosan nimi.

Varsinaisissa loukkaussanoissa on selvä jako naisiin ja miehiin kohdistuvien sanojen välillä. Joillekin sanoille on käynyt myös niin, että kohteen sukupuoli on aikojen

kuluessa muuttunut. Näin on käynyt esimerkiksi sanalle *harlot*. Alkuaan sana tuli Englantiin todennäköisesti Ranskasta 1200-luvulla ja tarkoitti tuolloin miespuolista kulkuria tai 'renttua' ja myöhemmin mm. ilveilijää tai miespalvelijaa. 1400–1500-luvuilla sanaa alettiin käyttää myös naisista ja sen merkitys muuttui raskauttammaksi. Sanaa ei nykykielessä käytetä paljon, mutta sillä on yhä marginaalinen paikka sanastossa; se tarkoittaa suurin piirtein samaa kuin suomen kielen *lutka*. Muita samaan kategoriaan kuuluvia sanoja ovat mm. *slut* ja *hussy*, joista edellinen on taustaltaan germaaninen ja on alunperin tarkoittanut epäsiistiä, likaista ja/tai alhaisen luonteen omaavaa naista. *Hussy* taas on alun perin typistetty muoto sanasta *housewife*. Yleistyessään kieleen se tarkoitti vaimoa, maalaisnaista, tai työteliästä naisihmistä, mutta sillä oli myös alhaiseen yhteiskunnalliseen asemaan viittaava konnotaatio, josta tietysti oli lyhyt askel kyseenalaisiin moraalisiin ominaisuuksiin. Melko itsestään selviä ovat naisista kautta aikojen käytetyt termit *whore*, *bitch* ja *cow*, joilla on suomen kielessä tarkat vastineensa. Äärimmäisen karkea on *cunt*-sana, joka kirjaimellisesti merkitsee samaa kuin suomen kielen *vittu*, mutta sen käyttötapa ja voimakkuus ovat erilaisia; siinä, missä suomen *vittu*-sanaa käytetään nykykielessä miltei täytesanana (samalla tavoin kuin englannin kelessä sanaa *fuck*), on *cunt* ehdottomasti karkeampi ja voimakkaammin väritynyt. Sanaa käytetään myös naisiin kohdistuvana

haukkumasanana, mutta sitä voidaan käyttää miehistäkin. *Cunt* on luultavasti tullut englannin kieleen muinais-skandinaavisista kielistä.

Molempia sukupuolia voi mainiosti loukata seksuaaliseen käytökseen tai viehätysvoimaan kohdistuvien sanojen. Siinä, missä naisia huoritellaan ja lehmittelään, miehiä loukataan homottelulla tai viittaamalla seksuaaliseen seurattomuuteen tai kyvyttömyyteen. Yleensä miehiin kohdistuvia haukkumasanoina ovat mm. *dick*, *prick*, *wanker*, *tosser*, *faggot* ja *fairy*. Kaksi ensinmainittua merkitsevät 'penistä'. *Dick* on ilmeisesti lyhentynyt Richard-nimestä. *Prick* taas on ollut kielessä jo muinaisenglannin kaudelta lähtien. Se on alun perin merkinnyt 'neulaa' tai 'pistosta' ja vakiintunut alatyylisessä merkityksessään 'penis' 1500-luvun lopulla. Yleensä mieheen viittaamassa sitä on ruvettu käyttämään 1900-luvulla.

Wanker ja *tosser* ovat molemmat melko yleisiä sanoja varsinkin Britanniassa, ja molemmat merkitsevät jokseenkin samaa kuin suomen kielen *runkkari*. Edellisen alkuperää ei tunneta; se ilmaantui kieleen viime vuosisadan kuluessa nykyisessä merkityksessään. Jälkimmäinen tulee verbistä *toss*, joka merkitsee 'levittämistä', ravistamista' tai 'heittelyä'.

Faggot ja *fairy* merkitsevät molemmat homoseksuaalia. *Fairy*-sanankuperäinen ja yhä voimassaoleva merkitys on 'keiju', ja se viittaaakin homoseksuaaliin mieheen, jonka stereotyyppisesti oletetaan olevan nais-

mainen. *Faggot* puolestaan on alkuaan merkinnyt eräänlaista puisista tikuista muodostettua kimpppua, ja sitä on käytetty viittaamaan tapaan polttaa kerettiläisiä elävältä roviolla. 1700-luvulla kerettiläisyydestä tuomittujen oli käytettävä paidanhihassaan kirjailtua risukimpun kuvaa. 1800-luvulla sana yleistyi naisista käytetyksi halventavaksi sanaksi, ja seuraavalla vuosisadalla siitä kehittyi nimenomaan homoseksuaalia merkitsevä sana. Myös *gay*-sana, joka ei nykykielessä ole loukkaava vaan poliittisesti melko korrekti sana, on alun perin tarkoittanut naista. Alkuaan 1300-luvulla kieleen vakiintunut sana merkitsi 'iloista' ja 'kepeää', ja naisista puhuttaessa se olikin aluksi positiivinen ominaisuus. Vasta 1700–1800-luvuilla sana alkoi saada synkempiä vivahteita, ja viktoriaanisella kaudella se tarkoitti jo selkeästi löyhämoraalista naista tai prostituoitua tai jopa elostelevaa miestä. 1900-luvun puoleenväliin mennessä se oli saanut nykyisen merkityksensä. *Gay*-sanan marginaalistuminen on hyvä esimerkki semanttisesta muutoksesta, joka johtuu puhujien halusta välttää sanoja, jotka mahdollisesti herättävät kuulijassa epäasiallisia assosiaatioita. Vastaava prosessi näyttäisi olevan käynnissä suomen kielen *panna*-sanassa: isovanhempamme käyttivät sanaa vapaasti esimerkiksi *laittaa*-, *pistää*- tai *asettaa*-sanojen synonyyminä, voi nykysuomessa huomata – mahdollisesti jopa omassa kielenkäytössään – pyrkimystä välttää *panna*-sanan käyttöä korvaamalla se mahdollisuuksien mukaan jollakin

synonyymillä. Tämä ei johdu sanan semanttisen alan kaventumisesta sinänsä, vaan siitä, että sillä nyky-suomessa on myös selvästi vakiintunut alatyylinen merkitys, jota ei haluta asiallisessa puheessa "manata esiin" kuulijan assosiaationa. Englannin kielen *donkey*-sanana ilmentymiselle 1700-luvun puolivälissä on Geoffrey Hughesin mukaan samantapainen selitys: se tuli korvaamaan sanaa *ass*, jolle oli jo muodostunut myös alatyylinen merkitys.

Kirosanojen ja karkeuksien kirjo on useimmissa kielissä miltei rajaton. Kuten rakkaalla lapsella, myös pelottavilla, inhottavilla ja siksi niin kiehtovilla asioilla on monen monta nimeä – siksi kielen kiroiluarsenaali kertoo paljon kyseisen kulttuurin arvoista. Korrektiudesta tunnettujen englantilaisten vulgaari kielenkäyttö tunnettiin jo Orleansin neitsyen aikoihin; Hughesin mukaan ranskalaiset nimittivät heitä tuolloin yleisesti sanalla *les Goddems*, myöhemmin he käyttivät nimitystä *les fuckoffs*. Englannin kielen kansainvälinen valta-asema heijastuu monin paikoin pienemmillä kielialueilla mittavina lainasanastoina ja englanninkielisten sanojen pesiytymisenä myös virallisempiin rekistereihin. Ilmiön pelätään johtavan vastaanottajakielen köyhtymiseen. Kiro sanat tuntuvat kuitenkin olevan vaikeasti valloittettava kielen linnake juuri siksi, että ne ovat niin olennaisesti sidoksissa paikalliseen kulttuuriin ja historiaan. Vaikka emme siis ryhtyisikään opettamaan

lapsiamme voimallisesti sadattelemaan, on hyvä pitää mielessä, että rumillakin sanoilla on tärkeä rooli kielessämme ja kulttuurissamme.

LÄHTEET

HUGHES, GEOFFREY. 1991. *Swearing. A Social History of Foul Language, Oaths and Profanity in English*. Oxford: Blackwell.

Oxford English Dictionary Online: <http://dictionary.oed.com/>

KIRJALLISUUTTA

HILL, WAYNE F. ja CYNTHIA J. ÖTTCHEN. 1991. *Shakespeare's Insults. Educating Your Wit*. London: Vermilion.

MORTON, JAMES. 1989. *Low Speak. A Dictionary of Criminal and Sexual Slang*. London: Angus & Robertson.

SHEIDLOWER, JESSE (toim.). 1999. *The F Word*. 2. painos. New York: Random House.

Päivitys 2014

Kirosanatutkimus on artikkelin ilmestymisajankohdan jälkeen ottanut useita oppineita askelia eteen- ja ulospäin. Tuoretta tutkimusta Helsingin yliopiston piirissä edustavat mm. Robert Moncriefin kiroiluun ja alatyyliseen

kieleen liittyvä asennetutkimus sekä Minna Hjortin (2014) kiro sanojen kääntämiseen liittyvä tutkimus. Tony McEnery (2005) on puolestaan kirjoittanut kiroilun ja vallan suhteesta historiallisesta perspektiivistä. Aihealueen leima arkaluontoisena ja akateemiseen tutkimukseen sopimattomana on selvästi väistymässä ja tilalle on varsinkin viime vuosina tullut selkeä opillinen kiinnostus sen tarjoamaa uudenlaista kielentutkimuksellista näkymää kohtaan. Kiroilu ja ”huono kieli” edustavat marginaalista mutta myös arvoladattua kielenkäyttöä ja niitä tutkimalla on mahdollista päästä käsiksi kielen ja käsiteverkostojen olennaisiin kerroksiin siinä missä muidenkin kielen osa-alueiden tutkimuksen kautta. Tästä syystä on palkitsevaa huomata, että kasvavan julkaisumäärän lisäksi alalla järjestetään myös akateemista toimintaa, kuten kuluvana vuonna Durhamin yliopistossa järjestettävä Taboo Conference osoittaa.

KIRJALLISUUTTA

HJORT, MINNA. 2014. *Vittu and Fuck: Tales from a Literary Coexistence*. (painossa)

MCENERY, TONY. 2005. *Swearing in English: Bad Language, Purity and Power from 1586 to the Present*. London & New York: Routledge.

KIRJOITTAJASTA

[MARIANNA HINTIKKA](#) työskenteli VARIENG-tutkimusyksikössä eri ominaisuuksissa vuosina 2000–2010. Hänen tutkimusalansa on kognitiivinen kielitiede ja erityisesti kognitiiviset metaforateoriat. Vuonna 2013 hän väitteli ihmisruumis- ja sairausmetaforista ja niiden käytössä tapahtuneista muutoksista varhaisuus- ja nykyenglannissa. Tällä hetkellä hän on mukana Helsingin yliopiston rahoittamassa, kolmivuotisessa tutkimusprojektissa, jonka tarkoituksena on kartoittaa kielellisiä sosiaalisen marginalisoinnin ja syrjäyttämisen keinoja 1700-luvun Englannissa erilaisten tekstityyppien ja kielellisten aspektien tutkimuksen kautta. Sosiaaliin marginaaleihin liitetty kieli sekä kielen itsensä marginaalit kiinnostavat erityisesti.

TURO HILTUNEN

Suomalaiset mainostavat englanniksi

Päivä päivältä yhä useammat, niinhyvin naiset kuin miehet ihailevat tätä uutta Lux Toilet Soap'ia... LUX TOILET SOAP. KOTIMAISTA TYÖTÄ. (1932)

SIEMENS MOBILE. Muotoiltu haluttavaksi. Be inspired. (2003)

Yläluomen make-up Jeepers Peepers Skylark sävyt sekoitat applicaattorilla ja levität Eye Gloss Moody Blue'n päälle luomeen. (1971)

Tuumamitoitetut prässarit by Luhta (1977)

Pastinol Light – It's All Right (HS 31.10.1985).

Muotinäytöksistä suuri Trend Show on must! (2003)

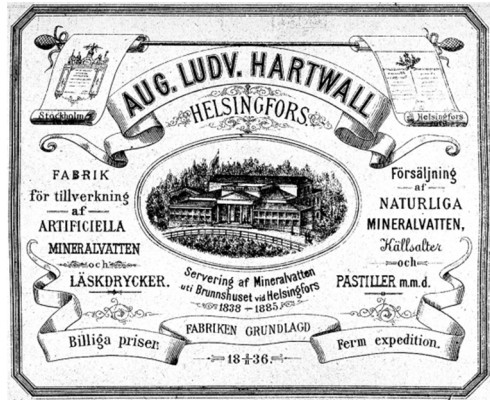
Mainoskieli tekstilajina

Mitä mainostekstillä edellytetään? Entä millainen on hyvä mainosteksti? Ainakin mainoksen tehtävä on saattaa lukijan tiedoksi se seikka, että mainostettava tuote on olemassa; lisäksi mainoksesta voi lukea, millainen tuote on, mistä sitä saa ja mitä se maksaa. Parhaassa tapauksessa mainos vieläpä vakuuttaa lukijan tuotteen erinomaisuudesta ja johtaa ostopäätökseen. Mainoksia voidaan siis luonnehtia suostutteleviksi ja informatiivisiksi teksteiksi: niiden tavoite on tietoa antamalla vaikuttaa tekstin lukijan kulutuskäyttäytymiseen.

Asiatiedon välittäminen ei kuitenkaan ole ainoa keino, jolla kuluttaja voidaan saada sijoittamaan rahaa tuotteeseen. Miltei poikkeuksetta tuotteet joutuvat kilpailemaan kuluttajien suosiosta ja euroista toisten markkinoilla olevien tuotteiden kanssa. Jotta kuluttajan valinta kohdistuisi tiettyyn tuotteeseen, sen on erotuttava koko tuotevalikoimasta parhaana vaihtoehtona. Tuotteen erotumisen muista ratkaisee paitsi sen hinta ja varsinaiset ominaisuudet myös kaikki siihen liittyvät merkitykset ja mielikuvat. Näiden luomisessa mainonta on avainasemassa; parhaimmillaan kauppaa käydään koko siitä elämäntavasta, jota tuote edustaa. Mainos antaa kuluttajalle lupauksen siitä, että ostamalla tuotteen hänkin pääsee osalliseksi siitä kokemuksesta, jonka tuote tarjoaa,

esimerkiksi kasvosaip-
puan raikkaudesta tai
puhelimen inspiroivasta
muotoilusta, kuten äskei-
sissä esimerkeissä.

Monien mainos-
teksteissä yleisesti esiin-
tyvien kielipiirteiden voi-
daan ajatella seuraavan
siitä, että tähän tekstilajiin



kuuluvilla teksteillä on yllä kuvatut kolme päämäärää: suostutella, informoida ja erottua. Mainoskielille tyypillisiä verbin imperatiivimuotoja käyttämällä lukijaa voidaan kannustaa ostamaan tuote; sama voidaan ilmaista hienovaraisemmin vaikkapa pukemalla sanoma kysymysmuotoon ("Etsitkö edullisinta?"). Myös runsas adjektiivien ja substantiivien käyttö on mainosteksteille luonteenomaista, koska juuri nämä sanaluokat soveltuvat hyvin tuotteiden ominaisuuksien luettelemiseen, kuvailuun ja vertailuun ("Uusin, parhain grammophoni."). Toisaalta verbien osuus on suhteellisesti vähäisempi kuin muissa asiatekstilajeissa, sillä mainoskieli suosii ytimekästä ilmaisua, jonka saavuttamiseen substantiivit soveltuvat verbejä paremmin. Lisäksi mainoskielille tyypillisiä ovat erilaiset retoriset tehokeinot, kuten sanaleikit, joilla voidaan kiinnittää lukijan huomio ja painottaa tiettyä ilmaisun osaa.

SANALEIKIT

Erityisesti Brittein saarilla mainoksissa ja sanomalehtien otsikoissa käytetään runsaasti ilmaisun monitulkintaisuuteen perustuvia sanaleikkejä (engl. *pun*). Ne voivat pelata joko sanojen kirjoitusasulla tai ääntämyksellä. Englanti onkin otollinen kieli tällaiseen sanaleikittelyyn, koska sanojen ääntämys voi poiketa huomattavasti niiden kirjoitusasusta. Toisaalta englannin sanat siirtyvät myös sujuvasti sanaluokasta toiseen kirjoitusasun pysyessä ennallaan; seuraavissa esimerkeissä sanaleikki rakentuu nimenomaan sanaluokan monitulkintaisuudelle.

On lead, we lead. (TESCO; lyijytön bensiini)

Book at any station (*Penguin Books*)

Players please (*Players*-savukkeet)

Sanaleikit ovat tavallisesti sidoksissa tiettyyn kieleen ja kulttuuritaustaan eivätkä yleensä ole suoraan käännettävissä toisiin kieliin.

Introducing the camera that's really loaded. For people who aren't.
(*Olympus*)

Foiled again? Try Dillons.

Myös suomen kieli taipuu sanojen merkityksillä leikittelyyn, vaikka tällaisia sanaleikkejä käytetäänkin selvästi vähemmän suomalaisessa mainonnassa.

Musta Fazerin laku on paras – Niin mustakin. (*Fazer*)

Hyvinkään asema ei ole paras. (*Imagineering*, kansainvälinen mainostoimisto, jolla on kaksi asemapaikkaa Suomessa ja lukuisia ympäri maailmaa)

Sanaleikeissä voidaan myös käyttää englannin sanojen "suomalaisia" merkityksiä:

Pure Jenkki!

Meri Christmas! (mainostaa joulunviettoa Ruotsin-laivalla)

Sanaleikit ovat mainostajien suosiossa, koska niiden avulla voidaan herättää huomiota ja luoda tarttuvia iskulauseita. Sanoilla leikittelyn konventiot ovat tuttuja lukijoille, jotka osaavat muodostaa ja tulkita niitä rutiininomaisesti. Mainostajan käsissä sanaleikki voi muuttua arvoitukseksi, jonka oivaltaminen saa lukijan hyvälle tuulelle; samalla se siirtää taka-alalle sen ajatuksen, että itse asiassa mainostaja pyrkii edistämään omia tarkoituksiperiään lukijan kustannuksella.

Jotakin lainattua, jotakin uutta

Nyky-Suomessa mainoskieli tuntuu olevan englannin kielen vaikutuksen kyllästämä. Vaikka englannin kieltä on näkynyt suomalaisessa mainonnassa yhtä kauan kun englantilaisia ja amerikkalaisia tuotteita on ollut saatavilla, englantilaisperäisen kieliaineksen osuus tuntuu lisääntyneen rajusti myös aivan viime aikoina. Ehkä selvimmin tämän huomaa, kun tarkastelee niitä mainoksia, joita näkee nuorille suunnatuissa tv-ohjelmissa ja aikakauslehdissä. Nuorison kielitaito on vanhempia ikäluokkia parempi – joskin ehkä yksipuolisempi –, ja siksi runsaskin englannin kielen käyttö on mahdollista ilman pelkoa kohdeyleisön vieraannuttamisesta. Kohderyhmän ikään katsomatta myös tiettyihin erikoisaloihin ja harrastuksiin liittyvässä mainonnassa englannin käyttö on yleistä; näitä alueita ovat esimerkiksi urheilu, tekniikka, musiikki sekä muoti ja kosmetiikka, joista seuraavaksi kaksi esimerkkiä.

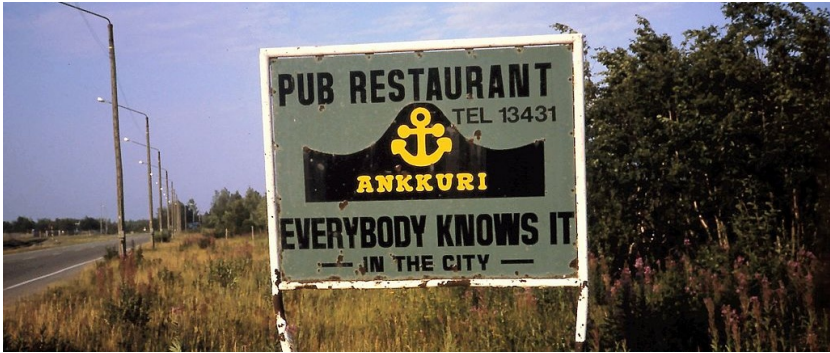
Vaihda väriä talven tunnelmiin. Kurkista sinisen syvyyksiin. BLUE TOUCH LOOK. TALVEN 2003 LUMENE TRENDIMEIKKI.

Real style, real design. Esprit Shop naiselle ja miehelle.

Runsas englannin kielen vaikutus ei rajoitu vain mainonnan kieleen vaan läpäisee useimmat kielenkäytön rekisterit. Kuitenkin uusien kielellisten vaikutteiden

tuomisessa juuri mainoksilla on usein keskeinen asema. Mainosten tehtävä on paitsi kertoa uusien tuotteiden saapumisesta markkinoille myös esitellä lukijalle niihin liittyvää uutta käsitteistöä. Nykyään uudet termit ovat voittopuolisesti peräisin englannista, mikä heijastaa kielen ylivoimaista asemaa tekniikan ja talouden *lingua francana*. Luontevien suomenkielisten vastineiden keksiminen jo kielenkäyttöön vakiintuneille englanninkielisille termeille voi olla hankalaa, ja tämän vuoksi esimerkiksi tietotekniikan ja viihde-elektroniikan innovaatiosta puhuttaessa käytetään usein lähtökielistä sanastoa. Myös mainonta on kansainvälistä nykypäivän globaaleilla markkinoilla, minkä vuoksi modernissa informaatioyhteiskunnassa juuri mainoskieli on eräs keskeinen kielten ja kulttuurien kohtaamispaikka.

Englannin kielen aseman kannalta toinen maailmansota oli merkittävä vedenjakaja. Vaikka Suomi kieltäytyikin ottamasta vastaan taloudellista Marshall-apua Yhdysvalloilta, suomalainen kulttuuri omaksui amerikkalaisesta kulttuurista runsaasti vaikutteita, joita oli tarjolla elokuvissa, televisiosarjoissa, lehdissä ja mainoksissa. Tämä ”ajatusten Marshall-apu” lujitti englannin kielen asemaa ja lisäsi sen näkyvyyttä kulttuurissamme. Sen vaikutukset ulottuvat myös kielenkäytön alueelle: englantilaisperäistä lainasanastoa on omaksuttu runsaasti suomen kieleen sodanjälkeisinä vuosikymmeninä.



Miksi englantia?

Merkittävä osa suomalaisten mainosten englanninkielisestä materiaalista on peräisin kansainvälisille markkinoille suunnatuista kampanjoista, jotka on alun perin toteutettu englanninkielisinä. Näihin liittyvät mainostekstit kohtaavat suomenkielisen kuluttajan joko alkuperäisasussaan tai osin käännettynä. Yleistä kuitenkin on, että televisio- ja lehtimainoksiin jää kääntämisen jälkeen ainakin englanninkielinen iskulause, erityisesti jos se on kansainvälisesti tunnettu tuotteen yhteydessä käytettynä. Tämä pätee myös kotimaisiin tuotteisiin, joita myydään maamme rajojen ulkopuolella: esimerkiksi Nokian englanninkielistä iskulausetta "Connecting people" käytetään myös suomalaisille markkinoille suunnatussa mainonnassa.

Englanninkielistä materiaalia päätyy usein myös Suomessa kirjoitettuihin kotimaisia tuotteita mainostaviin teksteihin, kuten edellä siteerattuihin muoti- ja meikki-mainoksiin. Varsin mielenkiintoisella tavalla englantia käytetään myös erään kotimaisen panimon kampanjassa, jossa vähäkalorisia siidereitä mainostetaan ”kehotuksilla” ”Fight for your light. Lets kevyt.” Mitä mahtaa mainostekstin laatija lopulta ajatella suomalaisesta lukijastaan, kun päätyy käyttämään tälle vierasta kieltä?

Ajatellaanpa hetki yksittäistä mainostekstiä, jossa englantia esiintyy. Suomenkieliseen tekstiin upotetulla englanninkielisellä sanalla tai fraasilla on tietysti oma kirjaimellinen merkityksensä, jonka kielitaitoinen lukija ymmärtää. Sen lisäksi tärkeitä ovat mielikuvat, joita teksti herättää lukijassa. Valitsemalla suomalaisen ilmaisun sijasta vieraskielisen fraasin tekstin kirjoittaja viittaa siihen kulttuuriin, jota kyseinen kieli edustaa. Erityisesti anglo-amerikkalaiseen kulttuuriin liittyviä myönteisiä assosiaatioita ovat sen myyttinen ylivertaisuus tieteen, teknologian, kaupan, talouden tai nuoriso- ja populaarikulttuurin alalla. Käyttämällä englantia mainostekstin kirjoittaja voi pyrkiä liittämään näitä positiivisia mielikuvia mainostettavaan tuotteeseen saattaakseen sen edulliseen kilpailu-asemaan muihin tuotteisiin nähden.

Toisaalta mainostaja ei voi olla täysin varma siitä, mitä merkityksiä teksti kulloinkin lukijassaan herättää. Kieliin ja kulttuureihin liittyvät miellemerkitykset muut-

tuvat ajan mukana, ja näihin vetoamalla mainonta heijastelee mielenkiintoisella tavalla oman aikansa ilma-
piiriä ja asenteita. Esimerkiksi amerikkalaisen kulttuurin
liittyvät moninaiset konnotaatiot ovat syntyneet eri
aikoina: mielikuvat Amerikasta teknisen kehityksen,
teollisuuden, yritteliäisyyden ja yksilönvapauden kehtona
ovat varhaisempaa perua kuin populaarikulttuuriin ja
nuorisokulttuuriin liittyvät merkitykset. Myös mainon-
nassa näitä on käytetty hyväksi eri tavoilla. Esimerkiksi
farkkumainonnassa käytettiin 1950- ja 60-luvuilla elo-
kuvista tuttua myyttisen villin lännen estetiikkaa, jonka
tavoitteena oli herättää mielle yhtymiä vapauteen, yksin-
kertaisuuteen ja aitouteen. 70-luvulla farkuista tuli eräs
amerikkalaisen nuorisokulttuurin symboleista. Tämä
heijastui myös tapaan, jolla niitä mainostettiin: villin
lännen maisemien sijaan mainoksiin ilmestyivät amerik-
kalaiset autot ja rockmusiikki.

Englannin kieli ja angloamerikkalainen kulttuuri
voivat synnyttää eri ihmisissä erilaisia miellemerkityksiä.
Jotkin näistä konnotaatioista ovat hyvinkin negatiivisia;
englannin kieleen saattaa yhdistyä mielikuva angloame-
rikkalaisen kulttuurin pinnallisuudesta ja ekspansiivisuu-
desta, joka voi olla uhka muiden, pienempien kielten ja
kulttuurien ominaislaadulle. Koska tällaisia mielikuvia
tuskin halutaan tuoda esille tuotteen yhteydessä, tietty
varovaisuus englannin käytössä on varmasti paikallaan.

Englantia voidaan käyttää myös siten, että tätä vaaraa ei ole olemassa. Suomalaisessa mainonnassa on lukuisia esimerkkejä myös siitä, miten englanninkielinen ilmaisu ei pyri yhdistämään tuotetta myyntiin angloamerikkalaisen kulttuurin paremmuudesta. Edellä mainittu siiderimainoksen teksti tekee selväksi sen, että englantia on käytetty leikkimielisesti. Samoin makkaramainoksessa suomalaisella korostuksella lausuttu repliikki ”In Finland we have this thing called reilu meininki” – joka esiintyy myös Aki ja Mika Kaurismäen elokuvassa Saimaa-irmiö – ei varmasti pyri tinkimään suomalaisen kulttuurin ominaislaadusta vaan mieluummin ylistämään sitä. Tässä yhteydessä englanninkielinen fraasi on pikemminkin ironinen viittaus tähän tuttuun myyntiin.

Kielen köyhyyttä – vai ilmaisun rikkautta?

Onko englanninkielisten ilmaisujen viljely merkki kielen köyhtymisestä vai peräti syy siihen? Sellaisenaan ei varmasti kumpakaan; ennemminkin se kertoo epäsuorasti siitä, mitä asioita kulttuurissamme tällä hetkellä arvostetaan.

Entä pitäisikö englannin invaasiosta mainoskieleen olla huolissaan? Niin tavalliset kuluttajat kuin kielentutkijatkin ovat yleensä suhtautuneet varautuneesti runsaaseen

anglismien, vierassanojen ja kokonaisten englanninkielisten ilmaisujen käyttöön mainosteksteissä. Huoli on toki aiheellinen siinä mielessä, että mainoskieli liittyy kiinteästi useimpien ihmisten arkikokemukseen. Erikoiskielissä tilanne on toinen; monilla erikoisaloilla tarvitaan täsmällistä, kansainvälisesti yhtenäistä termistöä, jonka hallitseminen on välttämätöntä vain alan asiantuntijoille. Yleiskieli sen sijaan kuuluu jokaiselle kieliyhteisön jäsenelle koulutustastaan ja asemaan katsomatta, eikä sen piiriin ole syytä tuoda aineksia, joiden ymmärtäminen edellyttää erityisvalmiuksia.

Toisaalta mainoskielessä esiintyvät vierasperäiset ilmaiset ovat tyypillisesti irrallisia ja lyhytikäisiä, eikä niillä hetkellisestä näkyvyydestään huolimatta useinkaan ole todellista vaikutusta yleiskieleen. Esimerkkinä voidaan mainita englanninkielinen väreihin liittyvää sanasto, jota on käytetty runsaasti erityisesti auto- ja kosmetiikkamainonnassa. Kuitenkaan vaikkapa vuoden 1971 kynsilakka-mainoksessa luetellut herkät värisävyt *moon glow* tai *hazy heather* eivät liene päätyneet monenkaan suomalaislukijan sanavarastoon.

Mainostekstin poetiikassa kielen vaihtaminen on vain yksi keino muiden joukossa, jolla voidaan luoda merkityksiä tai korostaa tiettyä sisältöä. Koska angloamerikkalainen kulttuuri nauttii kulttuurissamme arvostusta ja koska erityisesti nuorten ikäluokissa englannin kielen taito on varsin hyvä, tämän keinovaran ilmaisuvoima

epäilemättä monipuolistuu ja sen merkitys korostuu. Huolta tästä tuskin kannattaa kantaa; jos englannin-kielisten ilmaisujen viljelemisessä mennään liiallisuuksiin, keino menettää tuoreuttaan yhtä varmasti kuin mikä tahansa temppu liian monta kertaa toistettuna. Tältä osin kieleemme on turvassa.

KIRJALLISUUTTA

GREG MYERS käsittelee kirjansa *Words in Ads* (Arnold, 1994) luvussa 7 vieraskielisten ilmaisujen käyttämistä mainonnan tehokeinona; käsittely nojaa ranskalaisen filosofin ROLAND BARTHESIN kirjoituksiin nykyajan myyteistä, jotka on julkaistu suomeksi teoksessa *Mytologioita* (Gaudeamus, 1994). Kirjassaan *Modernisaation kaupalliset merkit. 60-luvun suomalainen televisiomainonta* (SKS, 2003) JUKKA KORTTI analysoi mainontaa suhteessa muuttuviin kulutustottumuksiin ja asenteisiin. Esimerkkejä lehtimainonnasta vuosien varrelta löytyy teoksesta *Velosipeedistä Videoon. Sata Vuotta ilmoittelua Helsingin Sanomissa 1.3–9.4.1989* (Otava). Englannin kielen vaikutusta suomeen lähinnä sanaston tasolla on käsitellyt PAULA SAJAVAARA teoksessa *Nykysuomen sanavarat* (WSOY, 1989) julkaistussa artikkelissaan *Vierassanat* (s. 64–109); englanninkieliset lainat suomen kielessä on koottu sanastoksi PAAVO PULKKISEN teoksessa *Lokarista sponsoriin* (Otava, 1984).

KIRJOITTAJASTA

[TURO HILTUNEN](#), FT, toimii ma. yliopistonlehtorina englantilaisen filologian oppiaineessa Helsingin yliopiston Nykykielten laitoksella. Hänen erikoisalansa on korpuslingvistiikka. Hiltusen [väitöskirja](#) (2010) käsittelee oppiainekohtaisia eroavaisuuksia tieteen kielessä. Hiltunen on tutkinut myös lääketieteen kielen historiaa, ja hän on yksi *Early Modern English Medical Texts* (2010) ja *Late Modern English Medical Texts* (valmisteilla) -korpusten kokoajista.

[Academia.edu -sivu](#)

VI



Kuva Wikimedia Commons -käyttäjä chensiyuan
lisenssillä CC BY-SA 4.0

Median ja kulttuurin kieli

MAIJA STENVALL

Faktoja vai "uutisfaktoja"?

Amerikkalainen uutistoimisto AP (The Associated Press) ilmoittaa nettisivuillaan, että sen "missiona on toimittaa faktuaalista uutismateriaalia maapallon joka kolkkaan, tiedotusvälineiden käytettäväksi kaikkialla maailmassa". Brittiläinen uutistoimisto Reuters taas sanoo olevansa "sitoutunut täsmälliseen ja tasapuoliseen raportointiin" ... "raportoimaan faktoja". Nämä globaalit uutistoimistot, jotka yhdessä ranskalaisen AFP:n kanssa muodostavat "kolmen suuren" ryhmän, palvelevat asiakkaitaan useilla kielillä. Englannin kielen asema on kuitenkin ylivoimainen; erään tutkijan mukaan uutistarjonnassa yleensäkin ollaan menossa kohti englantilais-amerikkalaista duopolia eli "kahden myyjän markkinoita".

1800-luvun puolivälistä lähtien juuri kansainväliset uutistoimistot ovat olleet muokkaamassa käsitystä siitä, mikä on uutinen ja miten se pitäisi esittää. Ihanteiksi ovat kiteytyneet sellaiset arvot kuin "puolueettomuus" ja

"faktuaalisuus" ("tosiasiallisuus"). AP ja Reuters korostavat tradition merkitystä. Uutisia kirjoitetaan siis vuosi toisensa jälkeen tietyn kaavan mukaan, ulkoisten paineiden – kuten kiireen ja kilpailun – yhä lisääntyessä. Samalla edellä mainittujen ihanteellisten arvojen lisäksi uutisretoriikassa ovat keskeisiä ns. *uutisarvot*, joiden avulla länsimaaisessa uutisten välittämisessä on jo vuosikymmenien ajan totuttu määrittämään se, mikä tekee jostakin tapahtumasta uutisen. Tällaiset syvälle juurtuneet, suurimmaksi osaksi alitajuiset kirjoittamisen ja arvottamisen perinteet ovat ainakin osasyllisiä siihen, että puhtaan uutisoinnin ihanteita ei ole helppo käytännössä saavuttaa.

Uutisjutun tyypillistä rakennetta on verrattu ylösalaisin käännettyyn pyramidiin. Tärkeimmiksi katsotut asiat pyritään kertomaan heti alussa: otsikossa ja ensimmäisessä kappaleessa eli johdannossa. Seuraavissa kappaleissa mennään sitten yksityiskohtiin, käsitellään taustoja, esitetään kommentteja jne. Utistointitoimistoille tällainen rakenne on ollut kätevä etenkin ennen tietokoneen suomia tekstinkäsittelymahdollisuuksia; jutun on voinut helposti lyhentää vain poistamalla lopusta vähemmän tärkeitä kappaleita. Utistointitoimistojen raportointi on jatkuva, joten yksittäistä sähköttä ei yleensä voi tarkastella kokonaisuutena siten kuin jotakin lehti-artikkelia. Todella tärkeäksi katsotusta tapahtumasta saatetaan lähettää jopa parisenkymmentä raporttia.

Nykytekniikka on avuksi, kun näitä uutissähkeitä muokataan kerta toisensa jälkeen hieman uuteen asuun. Keskelle voidaan helposti lisätä uusia kappaleita, esimerkiksi asiaan liittyviä sitaatteja, otsikon ja johdannon voi muuttaa tuoreemmaksi, joskus korjataan vain jokin väärin kirjoitettu nimi.

Uutisraportin muoto ja sisältö muodostavat tiiviin kokonaisuuden. Koska rakenne siis edellyttää, että juttu aloitetaan tärkeimmällä asialla, on toimittajan ensin ratkaistava, mikä faktoista on uutisarvoltaan painavin. Tällaista valintaa helpottavia (suureksi osaksi alitajuisia) kriteerejä kutsutaan yleisesti *uutisarvoiksi*. Merkittävin uutisarvoja käsittelevä tutkimus julkaistiin jo vuonna 1965. Siinä neljän norjalaisen sanomalehden ulkomaan-uutisia analysoineet tutkijat Galtung ja Ruge esittelivät 12 uutisten valintaan ja esittämiseenkin vaikuttavaa tekijää. Tunnetuimmat näistä kriteereistä lienevät *personointi*, *negatiivisuus* ja uutisten *eliittikeskeisyys*. Galtung ja Ruge kehottivat toimittajia ”vastustamaan kaikkia näitä tekijöitä”, jotta maailmasta siten luotaisiin vähemmän stereotyyppinen kuva. Pintapuolinenkin uutisraporttien tarkastelu nyt 40 vuotta myöhemmin osoittaa, että tällaiset uutisarvot ovat pikemminkin vahvistuneet kuin heikentyneet nykyisessä uutistulvassa.

Uutistoimittajien tiukka pyrkimys tosiasioiden raportointiin on johtanut mm. runsaaseen sitaattien käyttöön; erityisesti uutistoimistojen sähkeet ovat täynnä

suoria lainauksia poliitikkojen ja virkamiesten lausunnoista. Uutistutkijoiden mielestä onkin syytä erottaa toisistaan "fakta" ja "uutisfakta". Jälkimmäinen voidaan Mark Fishmanin mukaan määritellä seuraavasti: "Jokin on niin, koska joku sanoo sen". Ahkerasti siteeratut virkamiehet esiintyvät uutistoimistojen raporteissa usein nimettöminä, mutta heidän uskottavuuttaan ja virka-aseman tärkeyttä yritetään kuitenkin pönkittää esimerkiksi kertomalla, että kyseessä on "vanhempi hallitusvirkamies" (*senior government official*) tai "Bushin hallintoon kuuluva virkamies" (*Bush administration official*) tai jonkun poliitikon "huippuavustaja" (*top aide*). Uutistoimistojen kannalta tällainen lausuntojen lainaaminen täyttää "tosiasiallisuuden" vaatimukset, mutta toisaalta ne tällä tavoin levittävät tehokkaasti poliitikkojen puheita ja näiden käyttämiä kielellisiä ilmaisuja maailman eri kolkkiin.

Erityisesti vuoden 2001 syyskuun 11. päivän hyökkäysten ja Yhdysvaltojen tehostaman terrorismin vastaisen "sodan" jälkeen uutistoimistot ovat joutuneet raportoimaan paitsi tapahtuneista terroristihyökkäyksistä myös poliitikkojen mahdollisia uusia hyökkäyksiä koskevista varoituksista ja "luultavasti" torjutuista hyökkäyksistä. Uutistoimistokielen modaalisuus on siten lisääntynyt, kun toistuvasti kerrotaan siitä, mitä *voisi tapahtua* tai *olisi voinut tapahtua*. Poliitikkojen puheissa ja uutisraporteissa keskeinen sanapari *terrorist attack*

(terroristihyökkäys) voi siis viitata johonkin todella tapahtuneeseen – esimerkiksi syyskuun 11. päivän – hyökkäykseen, mutta yhtä usein puhe onkin jostain ”mahdollisesta” (*possible*) tai ”tulevasta” (*future, fresh, additional, impending*) hyökkäyksestä tai jopa terroristihyökkäysten ”seuraavasta aallosta” (*the next wave of terrorist attacks*). Kun taas terroristeista puhutaan ”uhkana”, kyse ei juuri koskaan ole konkreettisesta uhasta tai uhkauksista, vaan tämän sanaparin (*terrorist threat*) voi tulkita tarkoittavan sitä, että terroristit ylipäänsä ”ovat uhkana / muodostavat uhan”. Kun uhka vielä esitellään ”jatkuvana” ja ”pitkäaikaisena” (*continued long-term terrorist threat*) tai sanotaan, että tällaiset uhat ”pysyvät” (*the terrorist threats remain*), ei ole ihme, että ihmisten mielessä vahvistuvat pelot epämääräisestä, kaikkialla läsnä olevasta terrorismin uhasta.

Presidentti George W. Bush on puheissaan useaan otteeseen määritellyt vihollisensa terrorismin vastaisessa ”sodassa” kutsumalla sitä *terroristiverkostoksi* (”a radical network of terrorists”, Bushin puhe 20.9.2001). Bush viittaa sillä lähinnä Osama bin Ladenin johtamaan al-Qaida-järjestöön. Verkosto-metafora al-Qaidasta puhuttaessa on suosittu myös uutistoimistojen (ja koko uutismedian) raporteissa. ”Verkostot” ovat rakenteeltaan avoimia, niihin voi helposti liittyä ja liittää muita. Syyskuun 11. päivän jälkeen useita henkilöitä, ryhmiä ja jopa valtioita on syytetty siitä, että niillä on ”yhteyksiä”

(*links, ties*) al-Qaidaan. Toisaalta taas "*terroristiverkostot*" ovat salamyhkäisiä ja haluavat hyökkäyksiä valmistellakseen pysyä piilossa; niiden konkreettinen vastine voisi olla esim. maan alla oleva viemäriverkosto. Terrorismin vastaisessa "*sodassa*" sekä Yhdysvaltojen ja sen liittolaisten että al-Qaidan voidaan sanoa hyötyvän tästä metaforasta. Kun al-Qaidaa nimitetään "*terroristiverkostoksi*" (*terrorist network*), syntyy mielikuva yhä jollakin lailla järjestäytyneestä joukosta; sitä paitsi vastustajat eivät oikein voi tietää, missä määrin he ovat onnistuneet tällaisen piileskelevän mutta toisaalta avoimen verkoston tuhoamisessa. Presidentti Bush liittolaisineen taas voi perustella kaikenlaisia voimatoimia väitetyillä "*yhteyksillä*" "*al-Qaida-verkoston*" (*links/ties to Osama bin Laden's al-Qaida network*).

Galtungin ja Rugen peräämä vallalla olevien stereotyyppisten uutisarvojen vastustaminen saattaa olla erityisen vaikeaa uutistoimistojournalisteille, joiden tehtävänä on ennen kaikkea toimittaa päiväkohtaisia uutisia levitettäväksi eri puolille maailmaa melkeinpä reaaliajassa. Pitemmät – ja syvemmät – analyysit jäävät pakostakin päivittäisessä uutistulvassa harvinaisiksi poikkeuksiksi. Myös pyrkimys "*faktuaalisuuteen*" näyttää useinkin johtavan poliittisen eliitin puheiden toistamiseen, siis pelkkien "*uutisfaktojen*" tuottamiseen.

KIRJALLISUUTTA

- BELL, ALLAN. 1991. *The Language of News Media*. Oxford: Blackwell.
- BOYD-BARRETT, OLIVER. 1980. *The International News Agencies*. London: Constable.
- FISHMAN, MARK. 1980. *Manufacturing the News*. Austin and London: University of Texas Press.
- FOWLER, ROGER. 1991: *Language in the News. Discourse and Ideology in the Press*. London: Routledge.
- GALTUNG, JOHAN ja MARI HOLMBOE RUGE. 1970. The structure of foreign news. Teoksessa Jeremy Tunstall (toim.) *Media Sociology*. Urbana, IL: University of Illinois Press, 259–298.
- HALLIDAY, MICHAEL. 1994. *An Introduction to Functional Grammar*. Toinen painos. London: Edward Arnold.
- LAKOFF, GEORGE ja MARK JOHNSON. 1980. *Metaphors We Live By*. Chicago: Chicago University Press.
- STENVALL, MAIJA. 1995. The Last Round of the Maastricht Poker Game: A Study of News Agency Language. *Language Forum*, 3(1–2), 1–57.
- STENVALL, MAIJA. 2003. An actor or an undefined threat? The role of “terrorist” in the discourse of international news agencies. *Journal of Language and Politics*, Vol.2 (2). Amsterdam: John Benjamins, 361–404.
- TUNSTALL, JEREMY. 1999. World News Duopoly. Teoksessa Howard Tumber (toim.) *News: A Reader*. New York: Oxford University Press, 191–200 . (Uusintapainos Jeremy Tunstallin ja David Machinin vuonna 1999 julkaisemasta *The Anglo-American Media Connection*. New York: Oxford University Press).

VAN DIJK, TEUN A. 1988. *News as Discourse*. Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Päivitys 2014

Faktoja vai "uutisfaktoja" – perinteet pysyvät uutistoimistojen raportoinnissa

Kun tarkastelee globaalien uutistoimistojen menneisyyttä, huomaa selvästi, kuinka eri tahtia raportoinnin ulkoiset puitteet ja toisaalta taas kirjoittamisen sisältöön liittyvät rutiinit ovat muuttuneet.

Hieman ennen 1800-luvun puoliväliä Morsen keksimä sähköinen lennätin ja merenalaisten kaapelien rakentaminen loivat tekniset edellytykset verrattain nopealle uutisvälitykselle. Tällöin esimerkiksi vuonna 1951 Reutersin uutistoimiston perustanut Paul Julius Reuter muutti Lontooseen Saksasta, jossa hän oli käyttänyt kirjekyyhkyjäkin uutisten välittämiseen – nämä kun kulkivat Aachenin ja Brysselin välisen matkan paljon postijunia nopeammin. 1900-luvun puolivälin molemmin puolin, useiden vuosikymmenien ajan, uutistoimituksissa ympäri maailmaa kaikui telex-koneiden raksutus ja välillä kiireellisistä uutisista ilmoittava kellojen kilinä. Uutistoimittajat – kuten YLEn tv-uutisten legendaarinen Erkki Toivanen vuonna 1969 esitettyssä ohjelmassa – seisoivat usein kaukokirjoittimien ääressä seuraten sisään tulevaa

VI MEDIAN JA KULTTUURIN KIELI

NEWS					
Texts	Media	Flags	Extra	Meta	Tools
<div>Icons for document, print, search, etc.</div>					
<div>Buttons for undo, redo, copy, paste, etc.</div>					
<div>Buttons for bold, italic, underline, etc.</div>					
<div>Buttons for zoom, window, etc.</div>					
VIEW HISTORY FILTER RUSSIAN PM MEDVEDEV SAYS HE HOPES UKRAINE AUTHORITIES HAVE ENOUGH BRAINS TO PREVENT ESCALATION OF CONFLI					
TS	INFO	MOOD	TITLE	TLA	KESTO
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:27:15	WIRED		0:08
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:25:13	WIRED		2:23
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:24:13	WIRED		4:10
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:22:10	WIRED		9:00
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:20:09	WIRED		3:20
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:19:00	WIRED		3:21
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:17:04	WIRED		1:25
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:17:04	WIRED		3:10
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:15:02	WIRED		3:53
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:09:59	WIRED		2:07
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:09:59	WIRED		9:50
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:09:59	WIRED		0:50
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:07:57	WIRED		1:10
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:05:55	WIRED		9:45
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:04:55	WIRED		1:50
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:04:55	WIRED		2:00
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:04:55	WIRED		9:50
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:03:54	WIRED		9:00
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:03:54	WIRED		1:37
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:03:54	WIRED		0:08
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 17:00:51	WIRED		1:32
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 16:58:49	WIRED		6:24
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 16:57:49	WIRED		9:00
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 16:57:49	WIRED		2:25
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 16:55:46	WIRED		0:08
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 16:55:46	WIRED		4:12
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 16:52:43	WIRED		1:37
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 16:48:39	WIRED		4:07
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 16:47:38	WIRED		1:50
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 16:46:37	WIRED		1:37
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 16:43:35	WIRED		5:52
1.00001780	REL:ucoc	-15.4.2014 16:41:33	WIRED		3:30
RUSSIAN PM MEDVEDEV SAYS HE HOPES UKRAINE AUTHORITIES HAVE ENOUGH BRAINS TO PREVENT ESCALATION OF CONFLI					
RUSSIAN PM MEDVEDEV SAYS HE HOPES UKRAINE AUTHORITIES HAVE "ENOUGH BRAINS" TO PREVENT ESCALATION OF CONFLICT					
[----- Data Line -----]					
2014-04-15 14:25:27 GMT (Reuters)					
Reuters 2014. All rights reserved. Reproduction or redistribution of Reuters content, including by caching, framing or similar means, is expressly prohibited without the prior written consent of Reuters. Reuters and the Reuters sphere logo are registered trademarks and trademarks of the Reuters group of companies around the world.					

Reutersin sähkölistaus 15. huhtikuuta 2014.

tekstiä rivi riviltä tai rullaten jo saapuneita uutissähkeitä myöhempää tarkastelua varten.

1900-luvun loppupuolella telexin äänet katosivat useimmista uutishuoneista, kun uusi teknologia valtasi alaa. Kun esimerkiksi YLEn uutistoimittaja nykyään haluaa katsella AP:n tai Reutersin uutistarjontaa, hänen tarvitsee vain kaivaa esiin uutistoimistojen nopeasti kasvavat ”sähkejonot” omalta tietotokoneeltaan (ohessa kuvat AP:n ja Reutersin listoista 15. huhtikuuta 2014). Mutta uudet teknologiat, erityisesti internet, ovat muuttaneet muutakin kuin toimittajien päivittäisiä rutiineja. Suuret uutistoimistot, jotka aiemmin palvelivat vain maksavia media-asiakkaitaan, julkaisevat nyt osan

raporteistaan netissä kaikille avoimilla sivustoilla. Vielä 1800-luvun loppupuolella esimerkiksi kertomukset väkivallanteoista tai tuomittujen teloituksista olivat usein täynnä raakoja yksityiskohtia ja toimittajien kantaaottavia kommentteja. AP:n toimittaja kuvaa murhasta syytettyjen Modok-intiaanien hirttämistä lokakuussa 1873 seuraavasti: "Ruumiit pyörivät ympäriinsä; Jack ja Jim ilmeisesti kuolivat helposti, mutta Boston ja Schoncin vääntelevät kouristellen kauheasti". Toimittajan myötätunto on selkeästi tuomittujen puolella, kun hän kirjoittaa, että Modokit olivat "ilmeisesti päättäneet kuolla yhtä urheasti kuin olivat eläneet". Mutta heti vuosisadan vaihteen jälkeen on jo merkkejä kirjoittamistyylin muuttumisesta: objektiivisuuden tavoittelusta ja käänteiseksi pyramidiksi kutsutun rakenteen omaksumisesta. Niinpä Reutersin toimittaja kuvatessaan Siedlcn pogromia Puolassa syyskuussa 1906 turvautuu usein passiivin käyttöön ja nominalisointeihin, jolloin venäläisten sotilaiden vastuu juutalaisten vainoamisesta jää melko epämääräiseksi. Esimerkiksi kun venäläiset joukot tutkivat juutalaisten asuntoja, reportterin mukaan *etsintä muuttui pian verilöylyksi ja ryöstelyksi*.

VI MEDIAN JA KULTTUURIN KIELI

iNEWS

Tiedosto Muokkaa Näytä Siirry Juttu Muutoli Työkalut Tiedonsiirto Ikkuna Projekti Ohje

[YINews4]TSTOT.AP.BC-AS--Malaysia-Plane 3r

Projekti	OTSIKKO	NRO	KOODI	TULLUT	TILO	KEST
	BC-US-TV-Strahan-GMA 1s	2569	APTNexx---	15.4.2014 17:28:01	WIRE	1:14
	BC-EU-Europe-Financial	1062	APTNIxx---r	15.4.2014 17:28:01	WIRE	4:35
	BC-AS-Malaysia-Plane 3r	0069	APTNIxx---r	15.4.2014 17:28:01	WIRE	6:30
	BC-AS-Malaysia-Plane 3r	0069	APTNIxx---	15.4.2014 17:26:07	WIRE	6:30
	BC.ML--Emirates-Iran	0070	APTNIxx---	15.4.2014 17:26:07	WIRE	1:16
	BC-US-Consumer Prices 2	1057	APTNIwxx-	15.4.2014 17:24:14	WIRE	3:03
	BC-US-Builder Sentiment	2559	APTNIffx---	15.4.2014 17:21:24	WIRE	2:54
	BC-AS--Canada-Commonweal	0520	APTNIxx---	15.4.2014 17:20:27	WIRE	1:13
	BC-TEN--Monte Carlo Mast	0062	APTNIxxx-	15.4.2014 17:17:36	WIRE	0:38
	BC.UN--United Nations-Sy	1051	APTNIxx---	15.4.2014 17:17:36	WIRE	7:07
	BC.LT--Mexico-Vigilantes	0063	APTNIxx---	15.4.2014 17:17:36	WIRE	1:06
	AP.SNTV-1300: Athletics	2905	APTNItxx-	15.4.2014 17:16:39	WIRE	6:03
	BC.EU-Ukraine 7th Ld	2549	APTNIxx---	15.4.2014 17:13:49	WIRE	1:28
	BC.AF--Rwanda-Arrests	2245	APTNIxx---	15.4.2014 17:13:49	WIRE	1:09
	BC.US-Wall Street 1st L	1186	APTNIffx---	15.4.2014 17:09:05	WIRE	3:06
	BC-US-Builder Sentiment	0057	APTNIffx---	15.4.2014 17:08:09	WIRE	1:12
	BC.ML--AP Appointment-Ka	1048	APTNIxx---	15.4.2014 17:08:09	WIRE	3:28
	BC.US-Wall Street 1st L	1186	APTNIffx---	15.4.2014 17:08:09	WIRE	3:06
	BC.SOC--AP Global Footba	0297	APTNIxxx-	15.4.2014 17:05:17	WIRE	1:09
	BC.EU--Estonia-Russia-Mc	0052	APTNIxx---	15.4.2014 17:03:23	WIRE	1:06
	BC.ML--Libya 4th Ld Writ	2238	APTNIvv-	15.4.2014 17:03:23	WIRE	4:44

Robot sub returns to water after 1st try cut short
 AP Photo SYD102-0414131818, SYD107-0414131733, SYD108-0414131734, SYD104-0414131820, SYD111-0415141
 Eds: Updates with sub sent back into water Tuesday. With AP Photos. AP Video.
 By MARGIE MASON
 Associated Press

PERTH, Australia [AP] - A robotic submarine looking for the lost Malaysian jet began its second mission Monday's planned 16-hour search lasted just six and none of the data collected by the U.S. Navy's Bluefin The unmanned sub is programmed to hover 30 meters (100 feet) above the seabed, but it started searching A built-in safety feature returned the Bluefin to the surface and it was not damaged, they said.

The data collected by the sub was later analyzed and no sign of the missing plane was found, the U.S. N. Crews shifted the search zone away from the deepest water before sending the Bluefin back for Tuesday Search authorities had known the primary search area for Flight 370 was near the limit of the Bluefin's dive A safety margin would have been included in the Bluefin's program to protect the device from harm if it w "Maybe some areas where they are doing the survey are a little bit deeper than they are expecting," he s Meanwhile, officials were investigating an oil slick about 5,500 meters (3.4 miles) from the area where th Crews collected an oil sample and sent it back to Perth in western Australia for analysis, a process that w He said it does not appear to be from any of the ships in the area, but cautioned against jumping to concl The submarine is programmed to take 24 hours to complete each mission: two hours to dive to the bottom The Bluefin can create a three-dimensional sonar map of any debris on the ocean floor. But the search is "What they're going to have to be looking for is contrast between hard objects, like bits of a fuselage, and but small items might sink down into the silt and be covered and then it's going to be a lot more challenging."

The search moved below the surface after a U.S. Navy device towed by an Australian ship detected unde more easily found, but their batteries last only about a month and are now believed to have failed.

Australian Prime Minister Tony Abbott raised hopes last week when he said authorities were "very confid board, mostly Chinese.

Houston said the signals were a promising lead, but that finding aircraft wreckage in the remote, deep pa The black boxes are key to finding the wreck itself but also could reveal what happened on Flight 370 capacity. But they still don't know why.

Uuden teknologian tuomat mahdollisuudet ja media-alan kiihtyvä kilpailu luovat jatkuvasti lisää paineita erityisesti uutistoimistojen toimittajille. Kiireen keskellä sata vuotta vanhat kirjoittamisen ja arvottamisen perinteet, jotka osaltaan nakertavat tavoiteltua objektiivisuuden ihannetta, näyttävät pitäneen pintansa. Voi melkein väittää että toimittajista on tullut "tapojen vankeja".

KIRJALLISUUTTA

Handbook of Reuters Journalism.

<http://www.reuterslink.org/docs/reutershandbook.pdf>.

STENVALL, MAIJA. 2011. *Captured by Conventions. On Objectivity and Factuality in International News Agency Discourse.*

University of Helsinki. Jyväskylä: Bookwell Oy.

WHITE, P.R.R. 1998. *Telling Media Tales: the News Story As Rhetoric.* Julkaisematon väitöskirja. University of Sydney.
www.grammatics.com/appraisal/AppraisalKeyReferences.html

NETTISIVUJA

AP:n uutissähkeitä: <http://hosted.ap.org/>

Reutersin uutissähkeitä: www.reuters.com/news

Reutersin historiaa: http://en.wikipedia.org/wiki/Paul_Reuter

Tietoliikenteen historiaa:

<http://www.pori.tut.fi/~osa/tietolii.htm>

VIDEO

Erkki Toivanen tutkii uutisprinttejä YLEN ohjelmassa "Tutustumme uutistoimitukseen", Koulu-TV 1969.



[Klikkaa tästä avataksesi videon](#)

KIRJOITAJASTA

[MAIJA STENVALL](#) julkaisi helmikuussa 2011 väitöskirjan, jonka nimeksi tuli "Captured by conventions. On objectivity and factuality in international news agency discourse". Kahden globaalin uutistoimiston, AP:n ja Reutersin, raportointiin juurtuneita kirjoittamisen ja arvottamisen perinteitä tarkastellaan johdanto-osuuden lisäksi kuudessa erillisessä artikkelissa, jotka käsittelevät mm. metaforia poliittisessa raportoinnissa, tunteiden roolia uutistoimistoteksteissä, nimettömien lähteiden käyttämistä puhujina sekä terrorismiuutisointia. Myös historiallinen näkökulma on alkanut kiinnostaa Stenvallia. Hän tutkii etenkin nykyisen "objektiivisen" tyylin syntyhistoriaa, joka ajoittuu 1900-luvun alkupuolelle.

DIANA BEN-AARON

Kansallispäivä diskurssina

Heinäkuun 4. päivä vuonna 2002 oli Yhdysvaltojen ensimmäinen itsenäisyyspäivä syyskuun 11. päivän terroristihyökkäyksen jälkeen. Tällaisten juhlien yhteydessä valtiolla ja tiedotusvälineillä on tapana kiillottaa kansakunnan kilpeä kertomalla, mistä kansakunta on lähtöisin, millainen se on nyt ja mihin ollaan menossa. Hyökkäyksen jälkeisenä itsenäisyyspäivänä maan suurin uutislehti aloitti raporttinsa näin:

*With Pride and Vigilance, the Nation Celebrates
On Sizzling Streets, a Few Are Jittery, but All Carry On*

Gunboats plied the harbor, military jets screamed overhead, and a security force of thousands patrolled landmarks and transportation centers yesterday as people across the New York region observed a sun-baked Independence Day with parades and backyard barbecues, dazzling fireworks and flag-draped remembrances of America's proud heritage and new vulnerability to terrorism.

(The New York Times, 5.7.2002, s. 1)

Kansa juhlii ylpeänä ja valppaana

Kihisevillä kaduilla muutamat hermoilivat – mutta kaikki jatkoivat

Tykkiveneet kyntivät merta satamassa, sotilaskoneet jylsivät taivaalla, ja tuhansiin nousevat turvajoukot partioivat merkittäville nähtävyyksillä ja joukkoliikennekeskuksissa samaan aikaan, kun ihmiset kautta koko New Yorkin alueen juhlivat itsenäisyyspäivää auringon paahtaessa. Päivään sisältyi paraateja, grillausta takapihoilla, häikäiseviä ilotulituksia sekä lipuin koristeltuja muistotilaisuuksia, joissa puhuttiin Yhdysvaltain ylvoästä perinnöstä ja terrorismin tuomasta uudenlaisesta haavoittuvuudesta.

Lehden maalaileva tyyli saattaa tuntua banaalilta; kuitenkin keskeistä uutisoinnissa oli se, että kerrottiin ihmisten pelkäävän uusia hyökkäyksiä mutta juhlivan siitä huolimatta. Myös amerikanarabien isänmaallisuutta korostettiin haastatte- luissa ja lainauksissa. On mahdotonta sanoa, oliko tämä itsenäisyyspäivä muita vaarallisempi ja juhlittiinko sitä enemmän kuin muita tai olivatko amerikanarabit nyt



Kuva Jeremy Nicholson

entistä vielä isänmaallisempia. Tekstintutkijan kannalta tärkeää on se, että uutislehti kuvasi historiallisista ja ideologisista syistä juuri tällä tavalla sitä, millainen kansakunta oli ja millainen sen pitäisi olla.

Sisällisodan ja ensimmäisen maailmansodan aattoina uutislehdet kiinnittivät suurta huomiota sotilasparaateihin ja sotaan valmistautumiseen. 1930-luvun lamakauden aikana valokeilassa olivat kilpailevien puolueiden poliittiset puheet. Suurten maahanmuuttokausien aikana oli tyypillistä korostaa maan moniarvoisuutta kertomalla uusista kansalaisista. Samantapaista vaihtelua ilmenee myös Suomen ja muiden maiden uutisvälityksessä.

Historian kulussa uudet hallitukset ovat usein mahtiaan osoittaakseen tehneet muutoksia kansalliseen kalenteriin esimerkiksi luomalla uusia kansallisia vapaapäiviä. Nykyään uutismedia on tukemassa näitä muutoksia. Jos ajatellaan median vallan ainakin osittain riippuvan siitä, että se ruokkii yleisönsä nälkää saada joka päivä uusia uutisia, on selvää, että kaikki keinot, joiden avulla päivät voidaan erottaa toisistaan, ovat myös medialle tervetulleita. Myös työväki ja työväenliikkeet ovat yleisesti tukeneet vapaapäiviä, vaikka omista asemistaan huolestuneet työnantajat ja kirkko ovat joskus vastustaneet niitä.

1800-luvun otsikoissa ja puhesitaateissa esiintyy usein sellaisia fraaseja kuin "The Glorious Fourth" ja "The

Day We Celebrate”, jotka korostavat tämän päivän erilaisuutta verrattuna kaikkiin muihin päiviin. Jälkimmäinen lause on englannin kielessä kaksiselitteinen, sillä celebrate-verbi ilman aikamuotoa ilmaisevaa päätettä voidaan tulkita joko ’(meillä) on tapana juhlia’ tai ’olemme (tällä hetkellä) juhlimassa’. Nämä itsenäisyyspäivälle tunnusomaiset ilmaukset olivat muutenkin suosittuja esimerkiksi juhlijoiden maljapuheissa.

Samalla tavoin nyky-Suomessa media, mm. televisio ja uutislehdet, on omaksunut tiettyjä sanontoja kuvatesaan itsenäisyyspäivän juhlintaa: ”Suomi juhlii innokkaasti NN-vuotista itsenäisyyttään, juhla huipentuu presidentinlinnan vastaanottoon”.

Esimerkiksi tästä mallista käy *Helsingin Sanomissa* 7.12.2003 ilmestynyt uutinen:

Koko Suomi juhli itsenäisyyttä

Suomen tasavallan 86. itsenäisyyspäivää juhlittiin ennakoitua rauhallisemmissa tunnelmissa. Poliisi onnistui turvaamaan Tarja Halosen lähes kahdentuhannen vieraan kulun Linnkaan selvästi paremmin kuin vuosi sitten.

Vaikka Suomen itsenäisyyspäivällä on myös vakavampi puolensa – kansalaisia muistutetaan itsenäisyyden saavuttamisen ”hinnasta” ja köyhiäkin muistetaan –, suurin osa mediakertomuksista tarjoaa kuvia onnellisista, valtaeliittiin kuuluvista pareista sekä monenlaisesta yltäkylläi-

syydestä presidentinlinnan juhlissa, samoin kuin yllä olevassa *New York Times* -esimerkissä maalailtiin kuvia perheonnesta ja pikkukyläidyllistä: "sun-baked Independence Day with parades and backyard barbecues, dazzling fireworks and flag-draped remembrances of America's proud heritage." Yhdysvaltojen paraati, grillaaminen, ilotulitus ja lippu ovat sekä kielellisiä että kuvallisia kansallisvaltion ja itsenäisyyspäivän *metonymy*jä kuten suomalaisessa diskurssissa Suomen lippu, kynttiläpari, kukat ja samppanjamalja. Metonymi on kognitiivista "pikakirjoitusta", jossa esimerkiksi osaa käytetään viittaamaan kokonaisuuteen.

Myös *metaforat* ovat tärkeitä itsenäisyyspäivän diskurssissa. Metaforissa jotain asiaa vertaillaan epä-suorasti toiseen asiaan; toista siis kuvataan toisen avulla.



Kuva Wikimedia Commons -käyttäjä Htm

Yleinen metafora on esimerkiksi *valtio* (tai *kansakunta*) on *ihminen*; maalla – kuten ihmisellä – on syntymäpäivä, siihen voi suhtautua iloisesti ja kohteliaisuutta noudattaen:

500,000 View Capital Bicentennial Parade

... The mood of the crowd was that expected at a family birthday party – cheerful and relaxed. The spectators clapped in time to the Marine Corps band playing the “Marines’ Hymn,” ate hot dogs and Popsicles, and pointed out the flags of their home states to their children.

(The New York Times, 5.7.1976, s. 26)

Puolimiljoonaa ihmistä seurasi 200-vuotisparaattia DC:ssä

... Kansanjoukon mieliala oli, kuten saattoi odottaakin, kuin syntymäpäiväjuhlilla perheen kesken – iloinen ja rento. Katsojat taputtivat käsiään merijalkaväen puhallinorkesterin soittaman Merijalkaväen hymnin tahdissa, söivät hodareita ja mehujäitä ja osoittelivat lapsilleen kotiosavaltioidensa lippuja.

Kun ihmisellä on syntymäpäivä, muiden ihmisten velvollisuus on olla mukana juhlimassa. Kun päivän-sankari on muita vanhempi ja voimakkaampi – ja myös maa nähdään usein tällaisena –, velvollisuus koetaan vielä sitovammaksi, vaikka se on verhottu kohteliaisuudeksi. Usein kansallispäivän vietto kannustaa ”velvoittavien” mielenosoitusten järjestämiseen; toisaalta taas mielen-

osoituksia kritisoidaan, koska niitä pidetään sivistymättöminä ja niiden katsotaan rikkovan juhlarauhaa.

Myös kansakunnan historiaa verrataan ihmisen elinkaareen. Syntyhetkenä pidetään usein itsenäisyysjulistusta tai vallankumouskauden puheita, nykyhetkeä pidetään aikuiskautena.

In the two centuries that have passed, we have matured as a nation and as a people. We have gained the wisdom that age and experience bring, yet we have kept the strength and idealism of youth.

(Presidentti Fordin 200-vuotisjuhlahuuhlistus, 1976)

Kuluneiden kahden vuosisadan aikana olemme kypsyneet kansakuntana ja kansana. Olemme saavuttaneet iän ja kokemuksen tuoman viisauden, mutta silti olemme säilyttäneet nuoruuden voiman ja idealismin.

Vaihtoehtoisesti voidaan syntyhetkenä pitää jotain varhaisempaakin tapahtumaa, esimerkiksi ensimmäisten uudisasukkaiden saapumista. Tällöin vallankumouskausi vastaisi murrosikää.

Mitkään käytännön seikat eivät estä ihmisiä tekemästä työtä kansallispäivänä. Tiedotusvälineet ovat kuitenkin olleet vaikuttaneet siihen, että valtaosa kansalaisista on alkanut ajatella, miten mukavaa olisi pitää vapaapäivä ja viettää sitä katselemalla paraateja, kuuntelemalla puheita, seuraamalla televisiolähetyksiä tai ainakin unohtamalla arkinen aherrus. Joissakin valtioissa itse-

näisyyspäivä kylläkin on lähempänä arkea. Esimerkiksi Ruotsissa kansallispäivä on tavallinen työpäivä, mutta sielläkään ei toki unohdeta liputusta, tv-lähetyksiä kuninkaallisten seremonioista, ”mitä-mistä-mihin” -puheita, lehtien kansallispäivää käsitteleviä pääkirjoituksia yms.

Kansallispäivän diskurssi on suhteellisen uusi ilmiö. Sellaista ei ollut olemassa ennen 1700-luvun loppupuolen alkavaa kansallisuusaatteen nousua, vaikka sillä on juurensa vanhemmissa kuninkaallisissa ja uskonnollisissa juhlissa. Metafora itsenäisyyspäivästä ihmisen syntymäpäivänä liittyy kuninkaallisten vuosijuhliin, siirtymäriitteihin sekä joulun ja suojeluspyhimysten päivien viettoon. Prototyypinen kansallispäivän pitäminen vapaapäivänä muistuttaa sapattia (”ja 365. päivä lepäämme”).

Juhliminen on vanha, ehkä yleismaailmallinen käyttäytymistapa, vaikka sanan yleismerkitys on – kuten Wittgenstein huomautti *game*-sanasta – vaihteleva ja vaikea selittää. Sellaiset lauseet kuin ”We celebrated the day with great enthusiasm” (*innokkaasti, suurella innolla*) korostavat juhلاميelta tai -tunnelmaa tai tunteita; lause ”We celebrated the day with parades and fireworks” sen sijaan kertoo juhlimistavoista. Myös itse *celebrate*-verbin merkitys vaihtelee eri lauseissa. Lauseessa ”We celebrate this nation” verbi tarkoittaa lähinnä ylistämistä, *praise*. Kyseessä on enemmänkin verbaalinen kuin materiaallinen tai emotionaalinen prosessi. Jos taas sanomme ”In my

family we celebrate holidays from many different places” (*perheessäni vietetään monien eri paikkojen juhlia*), verbi viittaa perheen ominaisuuteen: *Me olemme sellaisia ihmisiä, jotka...* . Verbi on tällöin eksistentiaalinen tai relationaalinen. Koska nämä lauseet ovat englannin kielessä niin tuttuja, ne ovat enemmänkin konventionaalisia kuin informatiivisia. On mahdotonta sanoa, että jokin edellä kuvatuista *celebrate*-verbin merkityksistä olisi sanan ydinmerkitys.

Informatiivisuuden kannalta kielitieteilijä voi ihmetellä sitäkin, miksi uutislehdet vuosi toisensa jälkeen käyttävät tuhansia sanoja itsenäisyyspäivän kuvaamiseen, vaikka todella uutta on vain pieni osa. Suurin osa ensimmäisessä *New York Times* -esimerkissä kerrotuista tapahtumista toistuu joka vuosi. Ei voi kuitenkaan ajatella, että lehti jättäisi julkaisematta juhlapäiväreportaasit ja pääkirjoitukset eli ettei se tukisi tällä tavoin kansakuntaa ja valtiota. Valtiotkin muistavat toisiaan diplomaattien välittämällä rituaaliohjelmoilla.

Ajankohtainen tutkimuskysymys on se, millaiseksi itsenäisyyspäivä muotoutuu niissä maissa, joiden asema on muuttumassa Euroopan integraation lisääntyessä, ovat ne sitten Euroopan reunalla tai Euroopan ytimessä. Onko mahdollista, että tulevaisuudessa toukokuun 9. päivänä Irlannista Suomeen uutistoimittajien kirjoituksissa ja ihmisten tervehdyksissä toistuvat sanat ”Happy Europe

Day!”? Minkälaisia metaforia ja metonyymejä silloin seipitetään?

Päivitys 2014

Kirjoitukseni käsittelee lähinnä sanomalehtiä ja muita painotuotteita. Sen julkaisun jälkeen digitaalinen media ja erityisesti sosiaalinen media on ollut uudistamassa juhlapäivien ja muiden tapahtumien suunnittelua ja uutisointia. Yhdysvaltojen itsenäisyyspäivä ilmenee nykyään siten, että ihmiset jakavat kuvia ja kommentteja verkossa, ja media suodattaa ja paketoii ne uudelleen suuremmalle yleisölle. Suomen itsenäisyyspäivänä Presidentinlinnan vastaanotto hallitsee Twitteriä, joka laajentaa yleisön keskustelun maailmanlaajuiseksi.

Esitin, että Euroopan integraation myötä saattaa syntyä ylikansallisia juhlapäiviä kansallisten juhlapäivien tapaan. On edelleen mahdollista, että esimerkiksi ”Europe Day” voi saada tuulta purjeisiinsa ja sille voi vähitellen muotoutua omat tapansa. Euroopan tiiviimpään integraatioon tähtäävien sopimusten torjuminen ja erimielisyydet taloudellisesta avusta ongelmissa oleville valtioille kuitenkin osoittavat, että tämä ei tule tapahtumaan lähiaikoina. Ihmiset sitoutuvat emotionaalisesti mieluummin maihin, alueisiin ja jopa kaupunkeihin. Tämänhetkinen trendi vaikuttaa olevan entisestään

alueellisen itsenäisyyden ja omaleimaisuuden suuntaan, kun katsoo esimerkiksi Balkanin maita, Kataloniaa ja Skotlantia. Kuitenkin juhlien ja festivaalien säännöllisesti toistuvat kuviot ovat edelleen kaikenkokoisten yhteisöjen jatkuvuuden ylläpitämisen keskeinen menetelmä.

KIRJOITTAJASTA

FT [DIANA BEN-AARON](#) väitteli tohtoriksi Helsingin yliopistossa vuonna 2005. Hän luennoi tiedotusopin alalta ja ohjaa tutkielmia University Campus Suffolk -korkeakoulussa Englannissa. Hän keskittyy tutkimuksessaan mediakieleen, pragmatiikkaan ja erikokoisten ihmisyyhteisöjen sosiaaliseen rakenteeseen. Hänen tutkimusintresseihinsä kuuluu myös digitaalisten mediatekstien rakentaminen ja vastaanotto.

JUKKA TYRKKÖ

Hypertarinat ajan ja kulttuurin peilinä

Kirjallisuuden mielenkiintoisimpia paradokseja on, että mitä parempi tarina, sitä enemmän se usein herättää kysymyksiä kertomatta jätetystä. Miksi joku hahmo toimi niin kuin toimi, mikä jonkin esineen tai paikan merkitys on? Mitä jos tilanne kehittyisikin toisella tavalla? Mitä tapahtuu tarinan sivuhenkilöille, miltä tarina näyttää heidän silmillään katsottuna? Näiden ja muiden samankaltaisten kysymysten pohtiminen on osa lukemisen viehätystä ja keskeinen osa hyvää kirjallisuutta. Perinteisessä kirjallisuudessa asetelma on verrattain yksinkertainen: kirjailija kertoo meille lukijoille sen mitä kertoo ja jättää loput sanomatta. Voimme lukea tarinan uudestaan ja uudestaan, mutta sen sivuilta ei paljastu uutta tietoa jo kerran kerrotusta. Tekstiin uppoutuva lukija voi syventyä rivien välistä paljastuviin pikkuviittauksiin, yrittää tulkita kirjailijan sanavalintojen merkityksiä ja luoda oman käsityksensä myös kertomatta jääneestä, mutta silloin kyse on lukijan omasta mielikuvi-

tuksesta. Painettu sana pysyy muuttumattomana lukukerasta toiseen.

Maailma muuttuu ja tekstit sen mukana

Kirjallisuuden uusin laji hypertekstikirjallisuus tuo tähän vakiintuneeseen asetelmaan uusia näkökulmia. Hyperteksti eli elektroninen linkitetty teksti on tätä nykyä jo useimmille meistä tuttu internetselaimista. Kymmenen viime vuoden aikana hypertekstiä ja sen luomia uusia mahdollisuuksia on alettu yhä enemmän käyttää myös tarinan kerrontaan. Näin syntynyt hyperkirjallisuus heijastaa piirteissään vuosituhannen vaihteen kulttuuria. Hypertarinoille tyypillinen lyhyiden tekstikatkelmien jatkuva vaihtuminen kuvastaa rakenteellisesti modernin mediayhteiskunnan lyhytjännitteistä ja kokonaisuuksien hahmottamista vaativaa todellisuutta, jossa ihminen itsekin kokee usein pilkkoutuvansa erilaisiin rooleihin ja persoonallisuuden alueisiin. Musiikkivideoiden ja elokuvien yhä hektisempi rytmi, uutislähetysten pelkistytminen muutaman lauseen mittaisiksi kiteytyksiksi kustakin aiheesta ja tietenkin internetin loputon pirstaleinen tietotulva ovat osa samaa kulttuuriympäristöä, johon hypertarinat kirjallisuuden edustajina luontevasti kuuluvat. Ja koska yllä mainitut piirteet ovat leimallisimmin ominaisia juuri angloamerikkalaiselle nykykult-

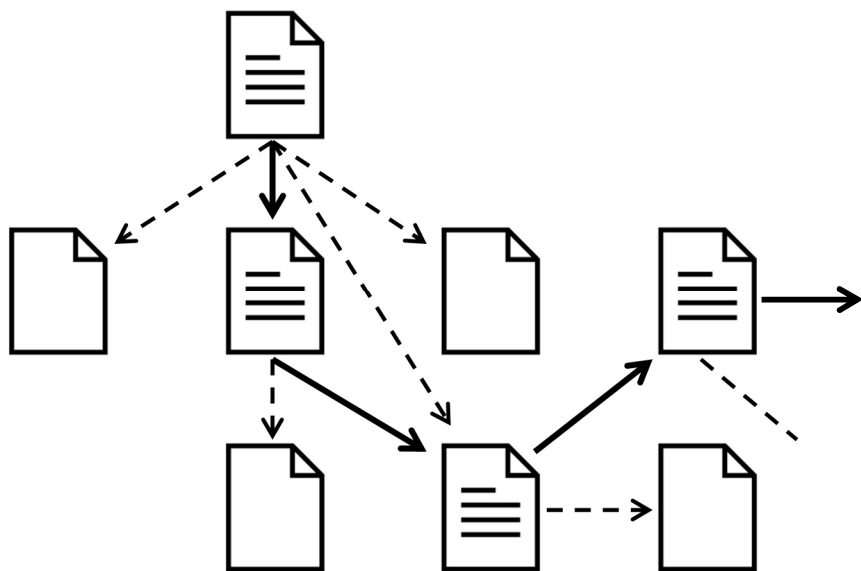
tuurille, ei liene kovinkaan vaikeaa arvata, että hyperkirjallisuus on nimenomaan angloamerikkalaisen kielialueen kirjallisuuden uusin suuntaus: ylivoimaisesti suurin osa niin hyperfiktioista kuin sitä käsittelevästä kirjallisuudestaakin on ainakin toistaiseksi englanninkielistä. Englannin kielen asema maailmankielenä edistää myös osaltaan tämän uuden kirjallisuudenlajin pääsyä yleisempään tietoisuuteen ja samalla angloamerikkalaisen kulttuurin leviämistä eri puolille maailmaa, etenkin kun hypertarinoiden sisältämät kulttuuriset viittaukset keskittyvät nekin suurelta osin juuri englanninkieliseen populaarikulttuuriin. Suomen nimekkäimpiä hypertekstin tutkijoita ovat Raine Koskimaa ja Markku Eskelinen.

Hypertekstin perusteita

Termiä *hyperteksti* voidaan käyttää puhuttaessa sekä kielitieteellisessä mielessä tekstityypistä että jostakin yksittäisestä tämän tekstityypin edustajasta. Yksittäiset hypertekstit ovat monessa mielessä ennemminkin tekstikokonaisuuksia kuin tekstejä; ymmärretäänhän yleensä sanalla *teksti* jotenkin yhtenäiseltä näyttävää ja tuntuvaan sarjaa lauseita ja ajatuskokonaisuuksia. Yksittäinen hyperteksti eli hypertekstiteos rakentuu useimmiten suuresta joukosta lyhyitä yksittäisiä tekstikatkelmia, jotka kirjoittajan määrittelemällä tavalla kytkeytyvät toisiinsa. Koska

tekstistä näkyy kerrallaan vain pieni osa eikä sitä useinkaan ole sivunumeroitu perinteiseen tapaan, lukijan voi olla vaikeaa tietää paikkaansa tekstiavaruudessa – perinteisessä kirjassahan sen sijaan voi aina helposti tarkistaa, miten paljon on luettu ja miten paljon on vielä jäljellä.

Toinen hypertekstiin liittyvä kielitieteellisestikin kiinnostava uusi piirre on tarve vuorovaikutukseen tekstin kanssa, kun kukin tekstikatkkelma tarjoaa (useimmiten) mahdollisuuden edetä vaihtoehtoisiin uusiin katkelmiin. Hypertekstiä luettaessa onkin kuin teksti alituisesti kysyisi lukijaltaan: ”mikä sinua kiinnostaa?”, ”mistä haluaisit tietää lisää?” Jatkaakseen lukemista lukija joutuu valitsemaan annettujen linkkien välillä perustaen valintansa linkkisanojen ja niitä ympäröivän tekstin synnyttämiin arvioihin seuraavan katkelman sisällöstä. Todellinen assosiaatio linkin ja uuden tekstikatkelman välillä on kuitenkin aina enemmän tai vähemmän yllätys, joskus jopa siinä määrin, että lukija joutuu hetken miettimään, mihin linkitys oikeastaan perustui.



KUVA 1 Esimerkki hypertekstiverkosta

Document symbols by Jamison Wieser from The Noun Project

Hypertekstin lukija joutuu näin pelkän ”passiivisen” lukemisen lisäksi aktiivisesti osallistumaan tekstiin ja muodostamaan mielikuvaa yksittäisten tekstikatkelmien takaa hiljalleen paljastuvasta tekstiverkosta. Tässä lukijaa auttaa tarjolle asetettujen linkkien luoma eräänlainen kurkistus tekstin vielä toistaiseksi lukemattomiin ulottuvuuksiin ja tarinankulkuihin. Syntyvä tilanne on havainnollistettu kuvassa 1: täytetyt laatikot kuvaavat luettuja tekstikatkelmia, tyhjät laatikot puolestaan katkelmia, joiden olemassaolosta lukija saa tietää linkkien perusteella mutta joiden varsinaista tekstiä hän ei koskaan näe valitessaan jonkin toisen linkin. Lukija ei tiedä mitään

lukematta jääneiden katkelmien yhteyksistä toisiin, ja siksi valitsematta jääneitä linkkejä kuvaavia katkoviivoin piirrettyjä nuolia lähtee vain täytetyistä laatikoista. Yksittäiseen tekstikatkelmaan voidaan usein päätyä monen eri linkin kautta, ja usein hypertarina ohjaileekin lukijaa tiettyjen kerronnallisesti keskeisten katkelmien ääreen tarjoamalla niihin johtavia yhteyksiä monista eri kohdista tarinaa.

Ajatuksena hypertexti syntyi jo kauan ennen internetiä – itse asiassa jo ennen tietokoneita! Hypertextin keksijänä pidetään usein amerikkalaista Vannevar Bushia, joka esitteli *Atlantic Monthly* -lehden (heinäkuu, 1945) artikkelissaan "As we may think" eräänlaisen tiedonhallintakoneen, joka mahdollistaisi sekä kirjoitetun materiaalin nopean ja vaivattoman tutkimisen että polkujen luomisen eri tekstien kiinnostavien kohtien välille. Bushin suunnitelmien mukaan memex-nimisen koneen käyttäjä voisi esimerkiksi lukea mielenkiintoisen artikkelin jostakin koneeseen tallennetusta lehdestä ja kytkeä sen toiseen, samaa aihetta käsittelevään kohtaan vaikkapa jossakin lukemassaan romaanissa. Ajan mittaan käyttäjä voisi rakentaa koneen sisältämien tekstien välille kokonaisen verkoston itseään kiinnostavista aiheista. Bushin futuristista laitetta ei valitettavasti koskaan valmistettu, mutta sen ajatus jäi elämään ja palasi uudelleen tietokoneiden kehityttyä riittävän pitkälle.

Nykyaikaisen hyperteksti-käsitteen keksijä on amerikkalainen Theodore "Ted" Nelson, joka esitteli uuden elektronisen tekstityypin ajatuksen 1960-luvun puolessavälissä. Nelson on itse useaan otteeseen maininnut kiitollisuudenvelkansa Vannevar Bushin ajatuksille, mutta sen sijaan että olisi tyytynyt vain toteuttamaan Bushin ideoita, Nelson päätyi ideoimaan kokonaan uudenlaisen tavan lähestyä isoja tekstikokoelmia. Samuel Taylor Coleridgen runon "Kubla Khan" mukaan nimetty Xanadu on Nelsonin visionaarinen tietokone-sovellus, joka toteutuessaan mahdollistaisi kaiken mahdollisen informaation (tekstien, kuvien, elokuvien) lähes rajattoman käsittelyn ja yhdistelemisen. Nelsonkaan ei ole vielä nähnyt ideansa toteutuvan kokonaisena, mutta sen yksinkertaisempi kehitysmuoto hyperteksti on sen sijaan vakiintunut niin moderniin informaatioteknologiaan kuin arkipäiväiseen kielenkäyttöönkin.

1970-luvulla rakennetut ensimmäiset toimivat hypertekstijärjestelmät rakentuivat arkistokortistoja muistuttaville malleille (mm. Hypercard), joissa korteista voitiin viitata toisiin. Lähiverkkoja ei alkuvaiheessa ollut olemassa (internetistä puhumattakaan), ja kaikkien tekstien oli oltava yhden ja saman tietokoneen muistiin tallennettuna. Järjestelmät ovat kehittyessään muuttuneet helppokäyttöisemmiksi, ja yhä suurempien tietoverkkojen syntyminen on mahdollistanut nykyisen kaltaiset, suoraan äärettömiltä tuntuvat maailmanlaajuiset hyperteksts-

tistöt. Internetin ja erilaisten selainohjelmien avulla voidaan tätä nykyä kaikkialla maailmassa käsitellä hypertextiä. Kehityksen tuomista muutoksista huolimatta hypertextillä tarkoitetaan kuitenkin edelleen Bushin ja Nelsonin hahmottelemaa tapaa esittää informaatiota siten, että tekstin sisälle voidaan sijoittaa yhtymäkohtia eli linkkejä joko saman tekstin toiseen kohtaan tai johonkin toiseen tietoverkon tekstiin. Lukijalle nämä linkit näkyvät yleensä alleviivattuina sanoina muun tekstin keskellä, tekstin marginaaleissa näkyvinä painikkeina tai erillisinä linkkilistoina.

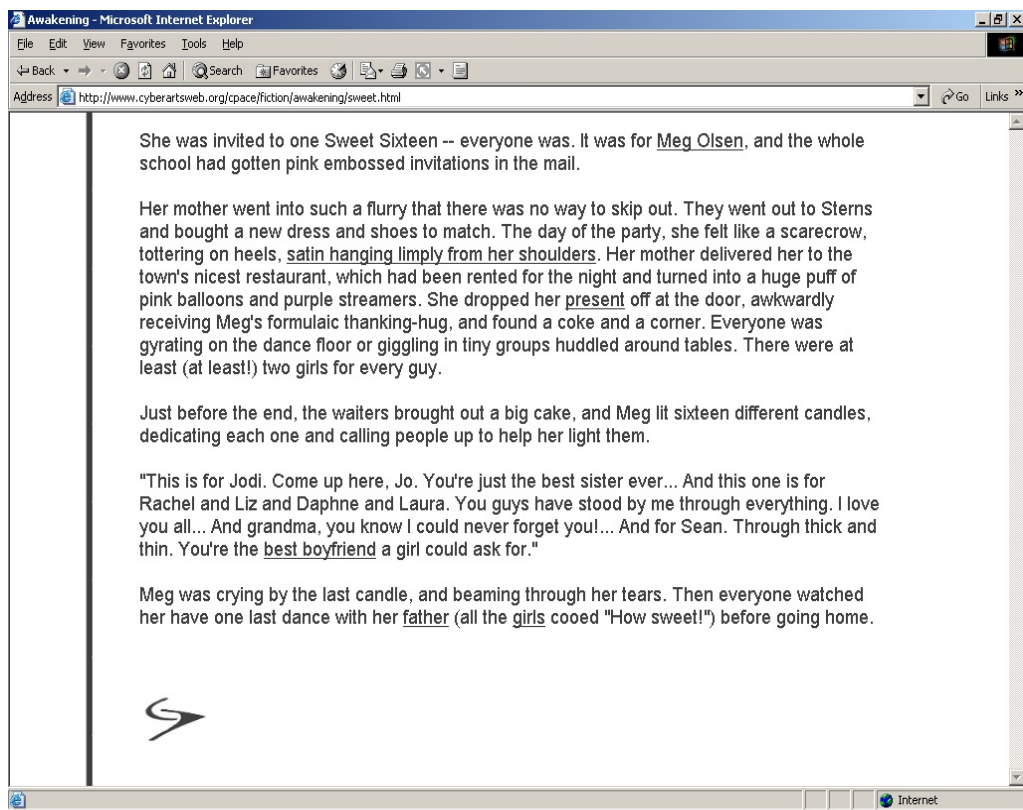
Mitä on hyperkirjallisuus?

Viime aikoina yhä useammat kirjailijat ovat alkaneet kokeilla hypertextin mahdollisuuksia myös kerronnan välineenä. Ero hypertarinan ja hypertextimuodossa julkaistun perinteisen tarinan välillä on merkittävä, sillä vain linkityksiä todellisena kerronnan keinona käyttävä hypertexti on todellinen hypertarina. Kuten arvata saattaa, alkuvaiheessa tällaisia tarinoita kirjoittivat lähinnä tietokoneista muutenkin kiinnostuneet media- ja kulttuuritutkijat, kuten Jay David Bolter, Stuart Moulthrop ja J. Yellowlees Douglas, jotka loivat pohjan samalla sekä uudelle kirjallisuudenlajille että sen teoreettiselle tutkimukselle. Hypertextin tultua yleisempään tietoisuuteen

myös perinteisen painetun kirjallisuuden parissa nimeä luoneet kirjailijat ja kirjallisuudentutkijat (esim. Milorad Pavic ja Robert Coover) alkoivat kiinnostua uuden median mahdollisuuksista. Hypertarinoita julkaistaan sekä internetissä tavallisilla selainohjelmilla luettavassa muodossa että erillisillä cd-rom-levyillä, jolloin mukana seuraa usein erillinen lukuohjelma. Eastgate Systems lienee tätä nykyä maailman suurin hypertarinoiden kustantaja, ja sen menestystuote *Storyspace* on eniten käytetty hypertarinoiden kirjoitusohjelma. Hyperkirjallisuuden lyhyen historian merkittävimpiä teoksia ovat epäilemättä olleet Stuart Moulthropin *Victory Garden* ja Michael Joycen *Afternoon*, joihin lähestulkoon kaikki hyperkirjallisuudesta kirjoittavat viittaavat kirjoituksissaan.

Hyperkirjallisuus eli hyperfiktio antaa tekstin-sisäisellä linkittämismahdollisuudellaan kirjoittajalle tilaisuuden leikitellä vaihtoehtoisilla tarinoilla ja jonkin yksittäisen kuvauksen takana piilevillä tiedoilla, jotka saattavat muuttaa lukijan suhtautumista merkittävästikin. Hyperfiktiossa lukija joutuu yleensä lukiessaan valitsemaan, mihin suuntaan haluaa tarinan etenevän. Tämä ei välttämättä tarkoita sitä, että tarinan tapahtumat sinänsä olisivat lukijan päätettävissä: usein kyse on pikemminkin siitä, että lukijalle annetaan valittavaksi joukko keskeisiä asioita (henkilöhahmoja, esineitä, paikkoja ja tapahtumia) ja hän joutuu valitsemaan niistä kiinnostavimman. Valinnan tehtyään hän saa eteensä seuraavan kappaleen tarinaa

ja sama asetelma toistuu. Esimerkkikuvassa 2 näkyy kuusi linkkiä. Näistä useimmissa seuraavan katkelman sisältöä on helppo ainakin arvailla: *Meg Olsen* viittaa henkilön nimeen, sana *present* lahjaan jne. Katkelman toinen linkki on sen sijaan vaikeaselkoinen: linkissä lukee *satin hanging limply from her shoulders*. Kertooko seuraava katkelma jotakin kyseisestä satiiniastasusta, vaatetuksesta yleensä tai ehkäpä tytön olkapäistä?



KUVA 2 Esimerkkikatkelma Courtney Kaòhinani Rowen tarinasta *Awakening* osoitteessa www.cyberartsweb.org/cpace/fiction/awakening/sweet.html

Lukija etenee näin tarinan maailmassa askel askeleelta vaikuttaen itse lukemansa tarinan suuntaan. Hyperkertomuksia kuvataan usein vaihtoehtoisesti joko epäjatkuviksi (*non-linear*) tai monijuonteisiksi (*multilinear*) teksteiksi riippuen siitä, halutaanko korostaa yksittäisten katkelmien irrallisuutta vai tarinan etenemisen monia vaihtoehtoisia suuntia. Valintoja tehdessään hypertekstin lukija tietää kaiken aikaa, että on jättänyt kuulematta hylkäämiensä valintavaihtoehtojen taakse kätkeytyvät tarinat ja kertomukset. Tämä tietoisuus yksittäisen luennan (= yhdellä lukukerralla luettu valintojen sarjan muodostama teksti) taakse piiloutuvista maailmoista muistuttaa joskus hätkähdyttävällä tavalla oikean elämän monimutkaisuudesta; emmehän koskaan voi tietää kuin osan totuudesta. Tarinoiden hahmoihin ja tapahtumiin suhtautuu vähemmän jyrkästi, jos arvelee, ettei ole kuullut kaikkea: kamalaltakin tuntuvien tekojen takana voi olla traaginen syy, viaton esine tai paikka voi kätkeä taakseen synkän menneisyyden. Esimerkiksi Walter Sorrellsin hypertarinassa *The Heist* lukijan suhtautuminen tarinan keskuhenkilöön määräytyy ratkaisevasti heti tarinan alussa riippuen siitä, valitseeko lukija henkilön nimeen liitetyn linkin ensimmäisellä tekstisivulla: linkin valinta näet paljastaa hahmon pitkän rikosrekisterin. Jos lukija ei valitse kyseistä linkkiä, vaikutelma hahmosta syntyy tämän teoista ja puheista ja rikollinen tausta paljastuu vasta vähitellen. *The Heistin* kaltaisessa rikoksen mail-

maan sijoitetussa jännitystarinassa linkkien taakse piilotettuja salaisuuksia ja vaihtoehtoisia näkökulmia voidaan käyttää monella tapaa jännitteiden luomiseen.

Linkkien hyödyntäminen onkin oleellinen osa hypertarinan rakennetta ja kerrontaa. Joskus valinta johtaa tarinan etenemiseen, joskus taas takaumaan tai vaikkapa pelkkiin lisätietoihin valitusta aiheesta. Esimerkiksi Courtney Kaohinani Rowen tarina *Awakening* sisältää sekä tarinan kulkua edistäviä että lisätietoja tarjoavia linkkejä. Matthew Millerin matkakertomus *Trip* rakentuu Yhdysvaltojen maantieverkon pohjalle: lukija joutuu navigoimaan osavalttiosta toiseen seuratessaan Jack- ja Jill-nimisten hahmojen tarinaa. Ja vaikka yleensä vain muutama sana tai lause kultakin sivulta on kytketty muihin tekstikatkelmiin, toisinkin voidaan toimia: esimerkiksi Michael Benedettin *Mercury* on tarina, jonka jokainen virke johtaa uuteen katkelmaan. Kukin hyperkirjailija luo oman persoonallisen ja tunnistettavan tapansa hyödyntää hypertextin ominaisuuksia kerronnan keinona. Kirjallisesti kypsässä hypertarinassa linkitys ja mahdollinen pirstalemaisuus ovat kuitenkin aina luonteva osa kerronnan kokonaisuutta eivätkä varasta huomiota itse tarinalta.

Näkökulmilla leikittely ja joskus rajutkin siirtymät tilanteesta toiseen ovat niin ikään hyperfiktio peruspiirteitä. Oleellisin ero perinteiseen kirjallisuuteen on kuitenkin vaihtoehtoisten luentojen mahdollisuus: kokonaiskuva tekstistä syntyy vasta useamman luennan jälkeen, kun

kyseisen hypertarinan ulottuvuudet alkavat paljastua. Hypertarinat kirjoitetaankin usein nimenomaan jonkin tilanteen tai asetelman verkostomaisiksi kokonaiskuvaussiksi, jotka luettaessa toteuttavat multilineaarisen eli monilinjaisen tarinarakenteen periaatteita. Perinteinen tarina noudattaa useimmiten jo antiikista periytyvää alku–keskikohta–loppu-rakennetta, hypertarinalla taas ei aina edes ole varsinaista alkua tai loppua.

Esimerkki tällaisesta tarinasta on Geoff Rymanin 253. Nimensä mukaan tarina koostuu 253 tekstikatkelmasta, joista jokainen kuvaa yhtä lontoolaisessa metrojunassa istuvaa ihmistä. Jokainen tarinan linkki viittaa tavalla tai toisella johonkin toiseen saman metron matkustajaan. Lukeminen voidaan aloittaa kenestä tahansa matkustajasta ja päättää kehen hyvänsä. Varsinaisen juonellisen tarinan sijasta 253 kuvaa jo rakenteellisesti kiehtovalla tavalla modernin kaupunkikulttuurin ominaisimpia piirteitä ja ihmisten välisiä yllättäviäkin yhteyksiä. Michael Shumaten *Holier Than Thou* rakentuu samaan tapaan. Kolmas esimerkki juonettomaan rakenteeseen perustuvasta hypertarinasta on *CityThreads*, jonka jokainen katkelma kertoo yhden kuvitteellisen henkilön elämästä Seattlen kaupungissa heinäkuun 26. päivänä 1996. Uuden kirjallisuuden mahdollisuudet näkyvät myös siinä, että *CityThreads* kasvaa kaiken aikaa: hypertextin tähänastiset kirjoittajat pyytävät nimittäin lukijoita ryhtymään itse kirjoittajiksi ja lähettämään uusia henkilöitä

liitettäväksi tarinaan. Mainitsemisen arvoinen kirjoittaja-yhteisön luoma projekti on myös *The Company Therapist*, jonka kuvitteellisena runkona on ison yrityksen henkilöstöterapeutin potilasarkisto. Toinen esimerkki teknologian luomista mahdollisuuksista on ajastus: sekä Shumaten *Holier Than Thou* että Stuart Moulthropin *Hegirascope* antavat lukijalle vain rajoitetun ajan lukea kutakin tekstikatkelmää ennen kuin se vaihtuu automaattisesti. Syntyvä kiireen vaikutelma muuttaa oleellisesti perinteistä lukukokemusta.

Hyperkirjallisuus osana kirjallisuutta

Kaiken edellä sanotun jälkeen on kuitenkin syytä todeta, ettei hyperkirjallisuus ole suinkaan niin tyystin erilainen kirjallisuudenlaji kuin äkkiseltään voisi kuvitella. Tämän ajatuksen puolestapuhujia on norjalainen hypertekstintutkija Espen Aarseth (*Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*), jonka mukaan hyperkirjallisuus on tietyistä ulkoisista eroistaan ja kerrontateknisistä painotuksistaan huolimatta aivan luonnollinen osa kirjallisuuden laajempaa kokonaisuutta. Hyperkirjallisuus istuu niin rakenteellisesti kuin tyyllillisestikin kirjallisuuden jatkumoon. Sen sijaan, että hyperkirjallisuuden katsottaisiin syntyneen lähinnä teknologian kehityksen luomien uusien mahdollisuuksien ansiosta, voidaan asiaa tarkastella tyylihistorial-

lisesta näkökulmasta ja väittää, että sen synty oli oikeastaan looginen seuraus kirjallisuudessa jo pitkään jatkuneesta kehityksestä ja että teknologian kehitys on osa samaa kulttuurin läpikäymää muutosta. Kirjallisuuden historian aikakaudet eivät liity vain kulloinkin käsiteltyihin aihepiireihin ja käytettyyn kieleen, vaan myös tarinoiden rakenteisiin ja aiheiden käsittelytapaan. Esi-merkkejä totutusta poikkeavasta kerronnasta löytyy läpi kirjallisuuden historian: Miguel Cervantesin pikareski-romaani *Don Quijote* leikkeli sisäkkäisillä tarinoilla jo 1500-luvulla, ja 200 vuotta myöhemmin englantilaisen Laurence Sternin nerokas *Tristram Shandy* ennakoii moninaisine kerronnallisine kokeiluineen 1900-luvun lopun postmodernia romaania. Tyyllilajien kehitys sadan viime vuoden aikana realismista moderniin ja viimein postmoderniin on kauttaaltaan ollut siirtymistä pirstaleisempaan, moniarvoisempaan ja kokeilevampaan kerrontaan, jossa sotien jälkeisen maailman kaoottisuus ja yksilön epävarmuus omasta paikastaan maailmassa ilmenee mitä erilaisimmin tavoin.

Erityisesti postmodernit kirjailijat ovat jo perinteisessä painetussa kirjallisuudessa kokeilleet omassa tuotannossaan hyperfiktioille tyypillisimpiä kerronnan keinoja. Argentiinalainen postmodernisti Jorge Luis Borges on monien hypertekstikirjailijoiden esikuva; mm. aikaisemmin mainittu hypertarina *Victory Garden* on Stuart Moulthropin kunnianosoitus Borgesin novellille "Garden

of Forking Paths” (suom. Haarautuvien polkujen puutarha, 1969). Julio Cortázarin *Hopscotch* on pirstalemaisine rakenteineen hypertekstitarinoiden kiistaton edeltäjä painetussa muodossa. Tuoreen nobelistin J.M. Coetzeen romaani *Foe* kertoo Robinson Crusoen tarinan uudelleen, nyt sen naisen näkökulmasta, jolta alkuperäisen romaanin kirjoittaja Daniel Defoe tarinan varasti. Robert Coover on kokeillut paljon yhden tarinan sisälle rakennettuja vaihtoehtoisia ja toistoa sisältäviä kerrontoja (mm. novelleissa ”Magic Poker” ja ”Spanking the Maid”), Milorad Pavić’n *Kasaarisanakirja* on esimerkki hyvinkin hypertekstimäisestä sanakirjaromaanista, ja Flann O’Brienin *At Swim- Two-Birds* leikittelee vaihtoehtoisilla aluilla ja loppuilla. Hypertarinat istuvat tähän traditioon luontevasti: ne tuovat mukanaan omat erityispiirteensä mutta jatkavat samaa suurempaa kehityslinjaa. Hyperkirjallisuuden kirjoittajat itse ovat usein hyvin kiinnostuneita sitomaan oman kirjallisuudenlajinsa aikaisempaan kirjallisuuden traditioon; yhtenä esimerkkinä tästä pyrkimyksestä viittausten viljeleminen aikaisempaan kirjallisuuteen: edellä mainitun *Victory Gardenin* lisäksi esim. Adrian Robertin *A Further Xanadu* sijoittuu intertekstuaaliseen suhteeseen sekä Ted Nelsonin Xanadu-projektiin että sen esikuvana vuorostaan toimineeseen Coleridgen runoon.

On tärkeää muistaa, että vaikka hyperteksti onkin tietyiltä osin uusi tapa esittää tekstimuotoista tietoa, se ei millään muodoin sen paremmin rajoita kuin ohjaakaan

kirjailijoita luomistyössään. Uuden tekstityypin mukanaan tuomat mahdollisuudet luovat kiehtovia tilaisuuksia tarinoiden ja maailmojen rakenteluun, ja tämä varmasti kiehtoo juuri tietäntyyppisiin tarinoihin suuntautuneita kirjoittajia. Hyperteksti sinänsä ei edellytä eikä pakota kirjoittamaan jollain tietyllä tyyllillä tai jostain tietystä aiheesta. Tämä tosiasia tuntuu usein unohtuvan niin hypertekstitutkijoilta kuin hypertarinoita ensimmäistä kertaa kohtaaviltakin. Hyperteksti on tekstityyppi ja ehkäpä kirjoittamisen tapakin, mutta tarinan aihe, sisältö ja käsittelytapa ovat täysin vapaasti kirjailijan päätettävissä. Hypertarinat ovat toki usein monilinjaisia, mutta niiden ei välttämättä tarvitse olla. Niillä ei aina ole alkua ja loppua mutta usein on. Ne käsittelevät usein moderneja tai futuristisia aiheita mutta voivat yhtä hyvin sijoittua vaikkapa kaukaiseen menneisyyteen. Ja ne voivat aivan yhtä hyvin olla pitkästyttäviä ja tymeitä kuin nerokkaan kekseliäitakin. Ne ovat kirjallisuutta, eivät enempää eivätkä vähempää.

Hyperkirjallisuus kulttuuri-ilmiönä

Linkkisanojen ja niiden valinnasta seuraavien tekstikatkelmien välisen yhteyden oivaltaminen vaatii kykyä käsitellä kielellisiä merkityksiä hyvinkin kokonaisvaltaisesti ja joustavasti, moniarvoiselle maailmankatso-

mukselle ominaiseen tapaan. Hypertekstin lukeminen vaatii kykyä oivaltaa yhteyksiä irrallisten tiedonjyvästen välillä ja mieltää ne osaksi jollakin lailla johdonmukaista, ymmärrettävää kokonaisuutta. Yhteydet tekstikappaleiden välillä perustuvat usein esimerkiksi kirjallisuuden, elokuvan ja muiden populaarikulttuurin ilmiöiden tuntemiseen. Tämä osaltaan sitoo hyperkirjallisuuden osaksi nimenomaan oman aikamme mediatodellisuutta. Tarinarakenteen monijuonteisuus ja pirstaleisuus puolestaan korostavat tarvetta tiedostaa ympäröivän maailman vastaavat piirteet yleisemmälläkin tasolla. Rinnastukset, vastakkainasettelut ja vaihtoehtoiset näkökulmat ovat tietoyhteiskunnalle tyypillisiä tapoja käsitellä tietoon liittyviä kysymyksiä, ja samalla ne muodostavat informaatioajan oman kirjallisuudenlajin ytimen. Moniarvoisuutta ja pysyvyyden puutetta ei koeta enää ahdistavana vaan pikemminkin asioiden normaalitilana. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna hyperkirjallisuus sekä nivoutuu osaksi uuden vuosituhannen kulttuuria että tarjoutuu sen ensimmäiseksi todella uudeksi ja omaleimaiseksi taideilmiöksi.

Interaktio eli vuorovaikutteisuus on hypertarinoissa oleellista, ja niin ikään se on osa modernin tietoyhteiskunnan luonteenomaisinta olemusta. Valintojen tekeminen lukiessa kuvastaa tarvetta osallistua aktiivisesti oman ympäristömme muokkaamiseen, vaikeudet ennakoida valinnasta seuraavaa tekstisisältöä puolestaan sitä epävar-

muutta, jonka monet tunnistavat omassa elämässään valintoja tehdessään. Hypertarina on dynaaminen media, joka vaatii lukijalta aktiivista osallistumista, vaikka lukija ei valinnan hetkellä aina tietäisikään tarkkaan, mihin valinta johtaa. Osa hypertarinoiden lukemisen iloa liittyykin juuri valintaa seuraavan uuden tekstikatkelman kohtaamiseen ja siihen tunteeseen, jonka lukija kokee ymmärtäessään, miten kyseinen uusi katkelma liittyy aikaisempiin. Juuri tämä nautinto on hypertarinoita ja modernia mediakulttuuria yhdistävä tärkein erityispiirre: ilo, joka liittyy yhtä paljon tiedon hankintaan sinänsä kuin sen varsinaiseen saavuttamiseen. Jokainen uusi tekstikatkelma lisää uuden palan palapeliin, syy-yhteydet selviävät ja syntyy uusia kysymyksiä. Hypertarinat ruokkivat uteliaisuutta lupaamalla aina hiukan lisää, antamalla sen vaikutelman, että vielä on jotain näkemättä ja että koko tarina ei ole vielä paljastunut. Hyperkirjallisuuden oma tarina on sekin vasta alussa, mutta ovi haastavien kertomusten maailmaan on auki, ja jäljellä on enää valinta seurata linkkiä ja astua sisään.

Mistä aloittaa?

Hypertarinoihin tutustuminen on helpointa aloittaa internetissä. Tarinoita voi löytää mm. erilaisilta kokoomisivuilta sekä hakukoneiden avulla. Seuraavaan listaan on

kerätty joidenkin tekstissä mainittujen hypertarinoiden osoitteita.

KAOHINANI ROWE, COURTNEY. *Awakening*. Osoitteessa:

<http://www.cyberartsweb.org/cpace/fiction/awakening/contents.html>

MOULTHROP, STUART. *Victory Garden* (esittelyversio).

Osoitteessa: <http://www.eastgate.com/VG/VGStart.html>

RYMAN, GEOFF. 253. Osoitteessa: <http://www.ryman-novel.com/>

Päivitys 2014

Uusmedia (*new media*) on kehittynyt ja kypsynyt suunnattomasti viimeisten kymmenen vuoden aikana. Kun Englannin aika julkaistiin vuonna 2004, verkkotietosanakirja *Wikipedia* oli vasta hiljattain saanut alkunsa, *Facebook* oli juuri perustettu ja monet nykyään satoja miljoonia käyttäjiä palvelevat verkkopalvelut kuten *Youtube*, *Twitter* ja *Tumblr* olivat kaikki vasta tulossa. Tänä päivänä sanomalehdet ja kirjat luetaan kasvavassa määrin digitaalisina versioina, älypuhelin löytyy lähes jokaisen taskusta ja digitaalisen median mukanaan tuomat mahdollisuudet kuten erilaiset hakutoiminnot, äänen ja liikkuvan kuvan saumaton liittäminen osaksi kirjoitettua tekstiä sekä hyperlinkittäminen tekstien ja medioiden välillä ovat arkipäiväistyneet — ja samalla muuttaneet

oleellisesti käsitystämme siitä mitä *teksti* oikeastaan tarkoittaa.

Uusien medioiden ja digitaalisten alustojen synty on ollut niin nopeaa, että aiheen parissa työskentelevät tutkijat pysyvät vaivoin perässä. Tieteellinen tutkimus perustuu tutkittavan kohteen perusteelliseen tarkasteluun ja käsitteiden määrittelyyn, ja alati muuttuva media-maisema onkin siksi melkoinen haaste systemaattiselle ja ajantasaiselle tutkimukselle. Uusmedian maailmassa uusi palvelutyyppi saattaa levitä maailmanlaajuisesti ilmiöksi muutamassa kuukaudessa ja kymmenien miljoonien aktiivisten käyttäjien toimesta sen ympärille kehittyvät hetkessä omat sosiaaliset sääntönsä ja kielelliset käytänteensä joiden ymmärtäminen edellyttää tutkijoilta oma-kohtaista, lähes antropologista osallistumista. Viime aikoina kielentutkijoiden huomio on keskittynyt mm. niin kutsutun verkkokielen (*netspeak*) tutkimukseen, sosiaalisissa medioissa kuten blogeissa ja keskustelufoorumeilla tapahtuvaan vuorovaikutukseen sekä verkkomedioiden monikielisyyteen ja monikulttuurisuuteen.

Kirjoitin kymmenen vuotta sitten että hypertekstikirjallisuuden tarina on vasta alussa. Muun uusmedian lailla myös tämä kirjallisuuden laji on muuttunut ja kehittynyt viime vuosina, mutta se on samalla myös pysynyt varsin pienten piirien harrastuksena. Vaikka hypertekstuaalisuus on osa kaikkea verkkomediaa, ylivoimaisesti suurin osa kertomakirjallisuudesta noudattaa

edelleen perinteistä, lineaarista kaavaa. Tämä kertoo varmasti siitä että kertomakirjallisuuden tuoma nautinto perustuu paljolti siihen että tarinalla on selkeä kertoja, juoni ja näkökulma. Interaktiivinen ja epälineaarinen kerronta toteutuu tänä päivänä ennen kaikkea tietokonepeleissä. Nopeasti kehittynyt teknologia ja valtavat taloudelliset voimavarat mahdollistavat suunnattoman kehittyneiden ja monipuolisten tietokonepelimaailmojen luomisen, joissa pelaajat voivat kokea ainutkertaisia tarinoita ja joiden piirissä syntyy pelimaailmoihin vihkiytyneille hyvin todellisia legendoja, perinteitä ja myös kielellisiä innovaatioita kuten uutta sanastoa, fraseologiaa ja ortografisia käytäntöjä.

Hypertekstuaaliset tarinat näkyvät tänä päivänä myös verkotetussa tavassa raportoida uutisaiheista ja muista maailman tapahtumista. Rajaton mahdollisuus linkittää tekstejä yhteen on jo muuttanut oleellisesti esimerkiksi viittaamisen ja lainaamisen käytäntöjä sekä vähentänyt sanallisen kuvailun tarvetta; miksi kuvailla maisemaa kun mukaan voi liittää valokuvan tai videon? Tämä uusi kerronnan muoto vaatii myös lukijoilta uudenlaista lukutaitoa: kykyä lukea verkostoja yksittäisten tekstien sijaan, tiedostaa tekstiverkkojen osasten suhteet toisiinsa ja miettiä ideologisia ja älyllisiä syitä linkitysten – tai niiden puuttumisen – takana. Kriittinen asenne verkkomediaan on tänä päivänä keskeinen kansalaistaito, mutta samalla on syytä varoa kyynisyyttä joka

johtaa helposti relativistiseen välinpitämättömyyteen ja epäluottamukseen kaikkea tiedonvälitystä ja kerrontaa kohtaan. Olemme siis isojen haasteiden edessä niin tiedon kuluttajina kuin tutkijoinakin, mutta on kiehtovaa nähdä mitä seuraavat kymmenen vuotta tuovat tullessaan.

KIRJALLISUUTTA

- AARSETH, ESPEN. 1997. *Cybertext: Perspectives on Ergodic Literature*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins University Press.
- BARNETT, BELINDA. 2013. *Memory Machines: The Evolution of Hypertext*. London: Anthem Press.
- CRYSTAL, DAVID. 2006. *Language and the Internet*. Cambridge: Cambridge University Press.
- ENSSLIN, ASTRID. 2007. *Canonizing Hypertext: Explorations and Constructions*. London: Continuum.
- LANDOW, GEORGE P. 2006. *Hypertext 3.0: Critical Theory and New Media in an Era of Globalization*. Parallax: Re-Visions of Culture and Society. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- MÄYRÄ, FRANS. 2008. *An Introduction to Game Studies: Games in Culture*. Los Angeles: Sage.
- SEARGEANT, PHILIP ja TAGG, CAROLINE (toim.). 2014. *Language and Social Media: Communication and Community Online*. London: Palgrave Macmillan.
- TYRKKÖ, JUKKA. 2011. *Fuzzy Coherence: Making Sense of Continuity in Hypertext Narratives*. Helsinki: University of

Helsinki. Saatavilla osoitteessa

<http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-10-7384-7>.

KIRJOITTAJASTA

Dosentti [JUKKA TYRKKÖ](#) on Tampereen Yliopiston tutkija-kollegiumin tutkija. Tyrkön keskeisimpiä tutkimuskohteita ovat korpuslingvistinen metodiikka, kielihistoria (historiallinen koodinvaihto, asiatekstien historia, fraseologia), kirjahistoria sekä uusmedioiden kieli.

LEENA KAHLAS-TARKKA

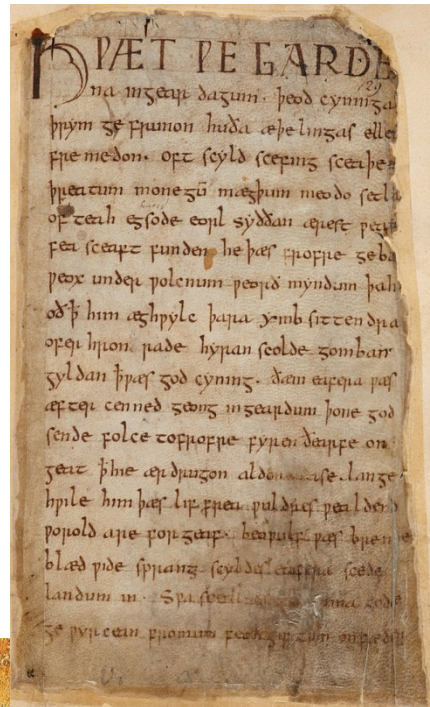
Lohikäärmeitä ja sankareita

Myytit kiehtovat – siitäkin huolimatta, että myyttitermi tuntuu merkitsevän hyvin erilaisia asioita eri ihmisille. Sillä on viitattu niin ”korkeimpaan totuuteen” kuin ”valheeseenkin”. Tutkijoiden keskuudessa se lienee kuitenkin yleensä neutraali termi, jolla luonnehditaan kertomuksia luomisesta, jumalista, sankareista. Tavallisesti nämä tarinat sijoittuvat totena kuvattuun menneisyyteen ja ne kertovat todellisen maailman tärkeistä ja keskeisistä asioista. Neutraalikin myytin tulkinta voi joskus aiheuttaa ylilyöntejä siten, että ”myyttisyyttä” pidetään kirjallisen tuotteen laatuarviona. Jotakin lopullista ja jotakin pysyvää on luotu erityisesti silloin, kun kirjallinen teos on myytin kaltainen.

Beowulf

Hirviöt ja lohikäärmeet kuuluvat myytteihin. Niitä on esiintynyt kaikkialla maailmassa kaikkina aikoina. Mutta oikeat lohikäärmeet ovat harvinaisia, mikäli meidän on uskomisen J.R.R. Tolkienia, joka oli tarkoin perehtynyt varhaiseen kirjallisuuteen. Hänen mukaansa pohjoisessa kirjallisuudessa oli vain kaksi lohikäärmettä: islantilainen Fáfnir *Völsungasaagassa* sekä englantilaisen *Beowulf*-runoelman lohikäärme. Hän ei halunnut lukea lohikäärmeiden joukkoon Islannin tarustosta tunnettua, maailmaa ympäröivää Mipgarpsormia.

Varhaisimpaan englantilaiseen kirjallisuuteen tutustunut ei ole voinut välttyä kuulemasta Beowulf nimeä. Mutta kuinka moni meistä on lukenut koko yli 3000-säkei-



Beowulf-runon käsikirjoituksen alku

Sigurd tappaa lohikäärme Fáfnirin

sen runoelman alkukielisenä tai nykykielisenä käännöksenä? Siitä huolimatta runoa voidaan pitää yhtenä englantilaisen kirjallisuuden keskeisistä ja tutkituimmista teoksista. Oxfordin yliopiston englannin kielen ja kirjallisuuden professori J.R.R. Tolkien tunnetaan nykyään varmasti melko hyvin, mutta ei niinkään tutkijana kuin kirjailijana. Tolkienia pidetään kuitenkin edelleen yhtenä *Beowulf*-runoelman ansiokkaimmista tutkijoista ja tulkitsijoista, erityisesti klassikoksi tulleen ”*Beowulf: the Monsters and the Critics*” -esitelmänsä perusteella. Hän arvosteli kriitikoita, jotka pyrkivät näkemään runon historiallisena kuvauksena, eepisenä kertomuksena tai lauluna. Jos jokin määrite runolle pitäisi antaa, Tolkienin mielestä se olisi lähinnä elegia. Juoni ei ole uusi eikä tärkein, mutta runsaasta polveilevasta kerronnasta syntyy harmoninen ja tasapainoinen kokonaisuus. Tämän tasapainon luomisessa hirviöillä ja lohikäärmeellä oli tärkeä osansa.

Lienee aiheellista muistuttaa lukijaa *Beowulf*in sisälöstä, jotta erityisesti hirviöiden ja lohikäärmeen osuus tulee selvitetynksi. Harvinaisen nasevasti ja tiivistetysti suomen kielellä asian esitteli 1920-luvun lopulla insinööri-komentajakapteeni R. Dillström, kun hän aloitti 3182-rivisen runon kääntämisen suomeksi ja ehti julkaista siitä runsaat 1400 riviä *Laivastolehdestä*:

Beowulf-tarinan sisällys on pääasiallisesti seuraava:

Aluksi on lyhyesti kerrottu daanien aikaisemmista kuninkaista, runoelman pääsankarin Beowulfin aikana eläneen Hrodgar kunin-

kaan esi-isistä. Viimeksimainittu on rakentanut komean juhlasalin, johon kerran yöllä tunkeutui Grendel-niminen hirviö, ryöstäen 30 urosta. Ryöstöt jatkuivat 12 vuotta, eivätkä daanit millään voineet saada niitä ehkäistyiksi.

Geatas-nimisen kansan maassa kuuli mainio sankari Beowulf tästä hirmuvallasta, ja hän päätti lähteä apuun. Neljätoista valittua miestä seurassaan hän purjehti daanien maahan ja tarjoutui taistelemaan Grendeliä vastaan. Tarjous hyväksyttiin ja tervetulleille vieraille järjestettiin vastaanottojuhla, jonka jälkeen tulokkaat jäivät vaaralliseen saliin levolle. Grendel-hirviö saapuikin tapansa mukaan, kaappasi yhden miehistä, söi hänet ja hyökkäsi sitten Beowulfin kimppuun, mutta kohtasikin niin lujaa vastarintaa, että sen oli pakko paeta, jättäen toisen kätensä ja käsi-vartensa voittajan saaliiksi.

Seuraavana päivänä vietettiin voittoa riemujuhlalla, jonka jälkeen daanit vuorostaan jäivät juhlasaliin levolle. Yöllä saapui Grendelin äiti poikaansa kostamaan, ja hän ryösti salista Hrodgarin parhaan ystävän ja neuvonantajan. Taaskin turvauduttin Beowulfiin, joka lähti ajamaan ryöstäjää takaa, lopuksi sukeltaen hirviönaisen vedenalaiseen asuntoon, missä hän tappoi hänet ja sitäpaitsi leikkasi kuolleelta Grendeliltä pään voittonsa merkiksi.

Tämän jälkeen sankaria taas juhliittiin ja kiitettiin. Seuraavana



J.R. Skeltonin näkemys Grendelistä (1908).

päivänä hän palasi kuninkaansa Hygelacin luo, joka otti hänet vastaan mitä parhaiten.

Tapahtumain sarja katkeaa nyt yli 50 vuodeksi, joiden kuluessa Beowulfista oli tullut geatas-kansan kuningas. Hygelacin pojan Heardredin seuraaja. Hänen maataan hävitti julma lohikäärme, joka vartioimastaan aarteesta oli erään orjan käden kautta menettänyt kultaisen maljan. Beowulf päätti mitellä voimiaan hirviön kanssa, jonka hän ainoan uskollisen seuralaisensa Wiglafin avulla saikin tapetuksi, haavoittuen kuitenkin itse pahasti ja saaden vereensä lohikäärmeen myrkyä, mistä hän heti taistelun jälkeen heitti henkensä.

Runoelma päättyy sankarin juhlallisten peijaisten selostamiseen.

(Laivastolehti 1927, s. 35–36)

Dillströmille *Beowulf*-runoelma oli erittäin tärkeä pohjoismaiden varhaisimman historian ja muinaistutkimuksen lähdekirja siitäkin huolimatta, että tämä ”anglosaksilaisen kirjallisuuden ihana helmi” oli ”rungoltaan rikkaan mielikuvituksen luomaa satua”.

Tolkienin näkemyksen mukaan myyttien analysoiminen paperilla ei ole helppoa. Myytti syntyy mielikuvituksen voimasta ja on hienoimmillaan silloin, kun runoilija tuntee itse myytin merkityksen. *Beowulf*issa hirviöt etäännyttävät kertomuksen sankaritarusta, jonka henkilöt ovat inhimillisiä, ja tekevät siitä siksi elävän ja yleispätevän. ”A dragon is no idle fancy...There are in any case many heroes but very few good dragons.” Mikä sitten on lohikäärmeen ja hirviöiden Grendelin ja hänen äitinsä rooli runoelmassa Tolkienin mukaan? Hänen mukaansa

ne kannattavat runon teemaa mutta eivät tee siitä allegoriaa. "Lif is læne" 'elämä on katoavaista' on varhaisen englantilaisen runouden keskeisiä teemoja, niin *Beowulf*inkin. Tolkien toteaa, että runoilija eli ja loi tarinaansa juuri sellaisena ajankohtana, jolloin ihmisten mielissä oli tilaa niin myyteille, germaanisille kertoville legendoille kuin kristinuskonkin mukanaan tuomille ajatuksille. Tolkien haluaa nähdä itsensä tässä jatkumossa. Antiikin hirviöt olivat jumalien luomia ja synnyttämiä, kun taas anglosaksiset pahat oliot olivat vain saaneet päälleen kirouksen, ehkä kristillisessä hengessä, ja tuo pahuus asettui asumaan hirviöihin. Runon maailmassa elävät pahat voimat, jotka lopulta johtavat kaiken tuhoon. Mutta lohikäärme on todellinen:

*he geheold tela
fiftig wintra – wæs ða frod cyning
eald eþelweard – oð ðæt an ongan
deorcum nihtum draca ricsian...*

*He ruled it well
for fifty winters, grew old and wise
as warden of the land
until one began
to dominate the dark, a dragon on the prowl*

Viisikymmentä talvea Beowulf hallitsi laajaa valtakuntaa. Hän kaitsi isänmaata vanhana ja viisaana, kunnes pimeään yön hirmuvoaltiaaksi saapui lohikäärme.

*but someone managed
to enter by it and interfere
with the heathen trove. He had handled and removed
a gem-studded goblet; it gained him nothing,
though with a thief's wiles he had outwitted
the sleeping dragon and driven him to a fury,
as the people of that country would soon discover.*

(Käännös Seamus Heaney)

*Muudan mies hapuili tieltään pakanan pesään; hänen kätensä kähvelsi
aarteiden röykkiöstä kiiltävään kannun. Lohikäärme joutui ovelan var-
kaan huijaamaksi nukkuessaan, mistä se muistutti lähiseudun asuk-
kaita kiukkua kähisten.*

(2208–11; 2215–20, suomennos Osmo Pekonen ja Clive Tolley)

Samoin Grendel-hirviöstä todetaan, että se oli jopa ihmi-
sen näköinen, vain suurempi kuin kukaan ihminen.
Tolkien ei hyväksynyt väitteitä, että hirviöiden esiintymi-
nen runoelmassa osoitti huonoa makua. *Beowulf*in hirviöt
olivat hämmästyttävän inhimillisiä ja tekivät näin omalta
osaltaan runon maailman todelliseksi, samalla kuin kuo-
leman väijäämättömyyden tematiikka korostui kuolin-
kamppailuissa. Niin hirviöt kuin sankaritkin kuolevat
lopulta.

Myytti ja sankaritaru sekoittuvat ja yhdistyvät
*Beowulf*in hahmossa. Hän on ihminen, ja Tolkienin sano-
jen mukaan siinä on jo tarpeeksi tragediaa. *Beowulfista*

tulee traaginen sankari, joka urotekojen tietä kulkee ennalta määrättyyn kuolemaan. Tolkienin omia sanoja lainataksemme: "A man can but die upon his death-day." Sankarin maine jää kuitenkin elämään:

*cwædon þæt he wære wyruldcyninga
mannum mildust ond monðwærust,
leodum liðost ond lofgeornost.*

*They said that of all the kings upon the earth
he was the man most gracious and fair-minded,
kindest to his people and keenest to win fame.*

(Heaney)

*He todistivat, että hän oli ollut maailman kuninkaista miehilleen lem-
pein, seurueelleen suopein, kansalleen laupiain ja kunniastaan kiivain.*

(3180–3182; Pekonen ja Tolley)

Tolkien ja innoittajat

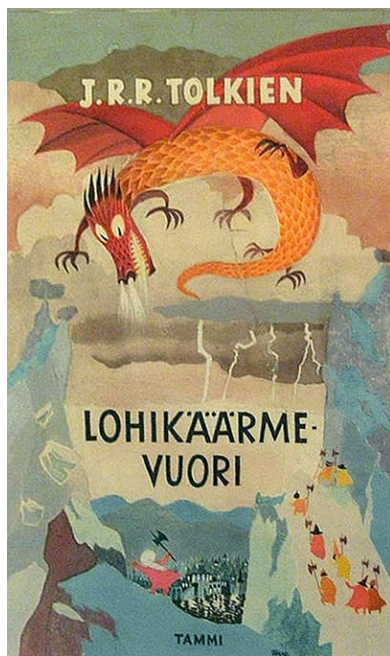
Tolkien tunnetaan fantasiakirjailijana. Hän oli ammatiltaan kuitenkin yliopiston professori, joka oli erikoistunut englannin kirjallisuuteen, erityisesti varhaisimpaan kirjallisuuteen ja kieleen. Hänellä oli oma näkemyksensä fantasiaolentoista; sen mukaan keijut ja haltijat olivat yhtä aikaa sekä mystisiä inhimillisen mielikuvituksen luomia että todellisia, todellisia ainakin sillä tavoin, että ne

kykenivät elämään omaa itse-
näistä elämäänsä ja jopa ohjai-
lemaan ihmisiäkin mielensä mu-
kaan. Näin ollen fantasiakerto-
mukset ovat itse asiassa ihmis-
ten tekemiä, mutta niissä kerro-
taan ihmisten hallitsemattomissa
olevista olennoista.

Tänä päivänä useimmat
tuntevat Tolkienin varmaankin
parhaiten hänen teoksistaan
Hobitti eli Sinne ja Takaisin sekä
Taru sormusten herrasta, puhu-
mattakaan kirjojen pohjalta teh-
dyistä mammuttielokuvista.
Lyhytkin viittaus *Beowulf*-runo-
elmaan paljastanee sen olleen
yksi Tolkienin fantasioiden innoittajista. Vääjäämätön
yhtäläisyys löytyy *Beowulf*in ja *Hobitin* lohikäärmeistä ja
ryöstöretkistä:

Ylhäällä lepäsi nukuva lohikäärme joka oli pelottava uhka unessakin.
Bilbo tarttui suureen kaksikorvaiseen maljaan, joka oli niin raskas että
hän pystyi tuskin kantamaan sitä, ja vilkaisti pelokkaasti syrjäsilmillä
ylös. Smaug liikautti siipeä, avasi kouran ja sen kuorsauksen korina
vaihtoi sävellajia.

(*Hobitti*, kahdestoista luku; suomennos Kersti Juva)



Tove Janssonin kansikuva Tolki-
enin *Hobbit*-teoksen ensimmäi-
seen suomennokseen (1973).

Hirviöitä ja lohikäärmeitä vilisee Tolkienin teoksissa. Hänen fantasiamaailmaansa verrattuna *Beowulf*in maailma vaikuttaa lähes kesyiltä. Islantilaisten saagojen ja vanhojen germaanisten tarujen ainesta on löydettävissä ja löydetty koko hänen tuotannostaan. Hän tunsi nämä maailmat, ja häntä suretti, ettei Englannissa ollut vanhaa eepistä perinnettä *Beowulf*in kaltaista helmeä lukuun ottamatta. Toisaalta ei ole kuitenkaan aiheellista yrittää etsiä kaikille Tolkienin fantasioille vastineita varhemmista lähteistä, koska niitä on mahdoton identifioida. Kirjailijan mielikuvituksella ei tunnu olevan rajoja, ja haltijat ja kummalliset olennot sekä seikkailut vuorilla, metsissä ja vuorten onkaloissa ovat toinen toistaan mutkikkaampia, jopa siinä määrin, että lukijalta vaaditaan suunnatonta keskittymistä mukana pysymiseksi.

Suomalaista innostaa ja kiinnostaa Tolkienin suhde *Kalevalaan* ja suomen kieleen sekä niiden vaikutus hänen tuotantoonsa. Kaksi Tolkienin elämästä kirjoittanutta tutkijaa Humphrey Carpenter (1977) ja Tom Shippey (1982 ja 2000), monien muiden ohella, kertovat seikkaperäisesti, miten innostunut Tolkien oli jo koulupoikana 1910-luvulla ”tästä oudosta kansasta ja näistä uusista jumalista, tästä aidon teeskentelemättömien ja pahennusta herättävien sankarien rodusta”. Luettuaan W. H. Kirbyn *Kalevala*-käännöstä hän vielä lisäsi, että ”mitä enemmän luen sitä, sitä kotoisemmaksi tunnen oloni ja sitä enemmän nautin”. Hiukan myöhemmin, opiskellessaan Oxfordissa, Tolkien

innostui myös opiskelemaan suomen kieltä löytämänsä suomen kieliopin pohjalta, ja ”se oli kuin löytäisi kellarillisen laadultaan ja maultaan ihmeellistä ennen maistamatonta viiniä. Minä juovuin siitä.” Edellä mainitusta haaveesta luoda mahdollisesti Englannille oma mytologiansa voi kuulla kaikuja jo hänen esitelmässään *Kalevalasta*: ”Nämä mytologiset balladit ovat täynnä sitä hyvin alkukantaista aluskasvillisuutta, jota Euroopan eri kansojen kirjallisuudesta on jatkuvasti eri tavoin karsittu ja kuihdutettu vuosisatojen kuluessa . . . Toivoisin, että meillä olisi sitä enemmän jäljellä – jotakin samantapaista, joka kuuluisi englantilaisille.” (Carpenter, s. 70–71)

Tolkien sepitteli satunnaisia runojaan ja kehitteli yksityisiä kieliään, erityisesti suomen pohjalta. Hän ei tosin itse pitänyt itseään sepittäjänä vaan muinaistarujen löytäjänä. Mutta kielen kehittämistä hän itsekkin piti ”hulluna harrastuksenaan”. Pieni runo kuvatkoon hänen kieltään, josta on hyvin helppo löytää niin suomen kuin skandinaavistenkin kielten vaikutteita:

! *Ai lintulinda Lasselanta*
! *Pilingeve suyer nalla ganta*
! *Kuluvi ya karnevalinar*
! *V'ematte singi Eldamar.*

Jo 1910-luvulla Tolkien oli päässyt pitkälle kiелensä kehityksessä. Tämän kuvitteellisen kiелensä hän nimitti *quenyaiksi*, ja siinä oli satoja sanoja, joista suurin osa perustui

vain harvoin suomen kielestä vaikutteita saaneisiin sanavartaloihin. Hän kehitti myös toisen, myöhemmin vielä useampiakin, haltiakielen *sindarin*, joka pohjautui walesin kieleen. Kieltä kehitellessään Tolkien kuitenkin havaitsi, että kieli tarvitsisi sitä puhuvan kansan. Ja näin alkoivat keijut ja haltiat elää. Syntyivät hobitit ja monet muut haltiakansat. Tolkien piti itseäänkin hobittien sukuun kuuluvana.

Hobitti oli varhaisimpia Tolkienin julkaisemista kirjoista. Koko uransa ajan hän oli työstänyt toista, hyvin monipolvista ja vaikeastikin lähestyttävää *Silmarillionia*, joka julkaistiin lopulta vasta hänen kuolemansa jälkeen. Nuo mystiset silmarilit, haltijoiden takomat jalokivet, ovat varmasti syntyneet *Kalevalan* innoituksesta. Sampo lienee niiden esikuva, erona vain, että sampoja oli yksi, kun taas silmarileja oli lukuisia. Aivan samoin kuin Sammon sirpaleet, silmarilitkin päätyivät kaikkialle, taivaalle, maahan ja veteen. Molemmissa kertoelmissa myyttisistä esineistä kuitenkin taistellaan, ja niiden kohtalo vaikuttaa koko maailman tuleviin kohtaloihin. *Hobitin* Gandalf-velholle voidaan myös löytää esikuva Väinämöisestä. Monet haltija- ja paikannimet ovat quenyankielisiä eli myös osaltaan suomalaisvaikutteisia. Näistä esimerkkejä ovat Ilu, Ilúvatar, Kalavente, Kalavéne, Kémi, Oinen, Uinen sekä Tuor.

Kalevalainen sankari

Tolkien oli tutustunut ja ihastunut *Kalevalan* Kullervo-hahmoon jo varhain ja tiettävästi kirjoittanut itsekkin tarun *The Story of Kullervo* vuonna 1913, jossa hän pyrki yhdistämään proosaa ja runoa. Tätä nuoruudenteosta ei ole julkaistu eikä sen kohtalosta ole täyttä selvyyttä. Kullervo-aihetta esiintyy kuitenkin useissa Tolkienin kirjoittamissa tarinoissa, vaikkei se ole niiden ainoa ja keskeisin aihe. Túrin Turambar on kiistatta Kullervo. Tolkien on sisällyttänyt teeman *Silmarillionin* kertomukseen *Túrin Turambar*, samoin *Keskeneräisten tarujen kirjan* Ensiaikaa käsittelevän jakson tarina *Narn i Hîn Húrin* on kertomus Kullervosta. Suomeksi julkaisemattomassa *The Lay of the Children of Húrin* -kokoelmassa *The Lays of Beleriand* on vielä kolmas samaa aihetta kosketteleva runo.

Niin Kullervon kuin Túrininkin hahmo on traaginen. Kohtalon kirous seuraa



Kullervon Kirous
(Akseli Gallén-Kallela 1899)

sankareita, jotka joutuvat tahtomattaan lainsuojattomina samoamaan paikasta toiseen, aiheuttavat tuskaa niin läheisilleen kuin vastustajilleenkin, mutta ovat samalla myös itsetietoisia ja herkkiä kunniastaan. Selkein yhtäläisyys löytyy tahattomasta sukurutsasta, johon sankarit ajautuvat, samoin kuin heidän lopustaankin, kun he ottavat hengen itseltään omalla miekallaan. Kummassakin tarinassa tuhoon kulkeva nuori mies saa uhmakkaan keskustelukumppanin miekastaan:

*"Miks' en söisi mielelläni,
söisi syyllistä lihoa,
viallista verta joisi?
Syön lihoa syyttömänki,
juon verta viattomanki."
Kullervo, Kalervon poika,
sinisukka äijön lapsi,
pään on peltohon sysäsi,
perän painoi kankahasen,
kären käänti rintahansa,
itse iskihe kärelle.*

(Kalevala, runo 36)

*"Ilomielin juon vertasi unohtaakseni herrani Belegin veren ja syyttä
surmatun Brandirin veren. Sukkelaan surmaan sinut."
Silloin Túrin löi kahvan maahan ja heittäytyi Gurthangin terään, ja
musta miekka otti hänen henkensä.*

(Silmarillion, kahdeskymmenesyhdes luku; suomennos Kersti Juva)

Tolkien ja nykyhetki

Tolkien on suosiossa ja rakastettu yhä edelleen, ja ehkä vielä entistäkin enemmän. Moni tuntee kuitenkin *Tarun sormusten herrasta* paremmin kuin sen kirjoittajan. Näin siitäkkin huolimatta, että pakinoitsija Bisquit totesi hiljattain ilmestyneessä kokoelmassaan jopa Tolkienin nimen olevan suomalaislaina. ”Professori ei kerta kaikkiaan pysyisi uusiokäyttämään historian myyttejä ellei olisi keksinyt suomalaisen kierrätyskeskuksen seinältä opastetta Tölkien palautus.” (*Klassikoissa suhisee*, s. 176). Toisaalta suunniteltujen kirjanimikkeiden joukosta erottuu useinkin maailman lyhimmäksi kirjaksi mainittu ”Tolkienin naiset”, mikä ei liene nykymaailmassa kirjailijalle kunniaksi. Viime vuosina tehdyt elokuvat ovat varmasti tuoneet haltijat ja kääpiöt ja hirviöt lähemmäksi ihmistä kuin kirjat konsanaan. Katsoja miettii, mikä hirviöissä viehättää. Jokaisella lienee kysymykseen oma vastauksensa. Tolkienille nämä satuhahmot olivat ainakin puolittain todellisuutta. Haltijakielet kuuluivat niiden maailmaan. Elokuva ei ehkä kykene täysin toistamaan sanallista mielikuviuksen lentoa, joka kirjoista henkii, mutta kuvat puhuttelevat katsojia omalla tavallaan. Mielenkiintoista on ollut havaita, että filmintekijätkin ovat löytäneet kalevalaisuuden. National Geographic -kustannusyhtiö on tuottanut *Beyond the Movie: The Lord of the Rings* -nimisen elokuvadokumentin, jossa valotetaan Tolkienin maailmaa

ja sen taustoja. Siinä kuvataan kadonnutta Karjalaa, sen laulumaita ja runonlaulajia!¹ Päivälehdet tietävät kertoa, että lauluyhtye Värttinä säveltää intialaisen A. R. Rahmanin kanssa *Sormusten herra* -musikaalin, joka esitetään Lontoossa vuonna 2005 (HS 22.10.2003). Lohikäärmeet, haltijat ja hirviöt elävät edelleen niin kuin Kalevalan laulutkin. Milloin mahdamme nähdä Väinämöisen laajakankaalla?

KIRJALLISUUTTA

Runsaasta, aiheita käsittelevästä kirjallisuudesta voidaan mainita esimerkkeinä seuraavat:

BJORK, ROBERT E. ja JOHN D. NILES. 1998. *A Beowulf Handbook*. Lincoln: University of Nebraska Press.

CARPENTER, HUMPHREY. 1998 (alkukielinen teos 1977). *J.R.R. Tolkien, elämäkerta*. Helsinki: Nemo.

DAY, DAVID. 1992. *Tolkien, tarujen taustaa*. Porvoo: WSOY.

DILLSTRÖM, R.. 1927–1928. *Beowulf*, suomennos (osittainen). *Laivastolehti*.

HARVEY, DAVID. 1985. *The Song of Middle-Earth, J.R.R. Tolkien's Themes, Symbols and Myths*. London: George Allen & Unwin.

HEANEY, SEAMUS. 1999. *Beowulf: A New Translation*. London: Faber & Faber.

¹ Olen kiitollinen Osmo Pekoselle, joka ensimmäisenä kiinnitti huomioni kyseiseen dokumenttiin.

- HELMS, RANDEL. 1974. *Tolkien's World*. London: Thames and Hudson.
- MITCHELL, BRUCE ja FRED C. ROBINSON (toim.). 1998. *Beowulf: An Edition*. Oxford: Blackwell.
- NICHOLSON, LEWIS E.. 1963. *An Anthology of Beowulf Criticism*. Notre Dame, IN: University of Notre Dame Press.
- PEKONEN, OSMO ja CLIVE TOLLEY. 1999. *Beowulf*, suomennos. Porvoo: WSOY.
- SHIPPEY, TOM A.. 1982. *The Road to Middle-Earth*. London: Allen & Unwin.
- SHIPPEY, TOM. 2000. *J.R.R. Tolkien, Author of the Century*. London: HarperCollins.
- TOLKIEN, J.R.R.. 1936. Beowulf: the monsters and the critics. *Proceedings of the British Academy*, XXII.

Päivitys 2014

Tolkienin suosio ei ole sammunut menneen vuosikymmenen aikana. Päinvastoin. Tolkienin fantasiat ovat jatkuvasti niin nuorten kuin varttuneempienkin lukijoiden suosikkeja, ja niitä on käännetty edelleen myös suomen kielelle. Filmitteollisuus on löytänyt Tolkienin ”legendariumista” ehtymättömän lähteen, ja hänen fantasiahahmonsa ovat tulleet entistä elävämmiksi valkokankaalla. Mutta Tolkien-tutkimus on myös entisestään lisääntynyt, ja esimerkiksi hämääjän jäänyt *The Story of Kullervo* vuodelta 1913 on noussut esiin Bodleianin kirjaston käsikirjoitus-

aarteista ja editoitu vuonna 2010. Kuluvana vuonna on myös ilmestynyt *A Companion to J.R.R. Tolkien*, jonka 36 lukua valottavat Tolkienin monipuolista toimintaa niin tutkijana kuin kirjailijana ja tuo esiin aivan tuoreinta tietoa hänen kuolemansa jälkeen ilmestyneistä teoksista.

KIRJALLISUUTTA

- Beowulf: An Illustrated Edition*. 2008. Kääntänyt Seamus Heaney, kuvitukset toimittanut John D. Niles. New York, London: W.W. Norton & Company.
- FULK, R.D., ROBERT E. BJORK ja JOHN D. NILES (toim.); esipuhe HELEN DAMICO. 2008. *Klaeber's Beowulf, Fourth Edition*. Toronto Old English Series. Toronto, Buffalo, London: University of Toronto Press.
- LEE, STUART D. (toim.). 2014. *A Companion to J.R.R. Tolkien*. Oxford: Wiley-Blackwell.
- TOLKIEN, J.R.R. 2010. The Story of Kullervo. Toim. VERLYN FLIEGER. *Tolkien Studies* 7: 211–245.

KIRJOITAJASTA

[LEENA KAHLAS-TARKKA](#) on englantilaisen filologian dosentti ja ollut VARIENG-tutkimusyksikön jäsen alusta alkaen. Hänen tutkimuksensa pääalueet ovat historiallinen kielentutkimus, erityisesti muinais- ja keskienglannin syntaksi. Hän on osallistunut kansainväliseen projektiin, jossa on julkaistu 1000-sivuisen Salemin noitaoikeudenkäyntien (1692) dokumentaatio.

VI MEDIAN JA KULTTUURIN KIELI

Lisäksi hän on aktiivinen jäsen *Early English Texts and Corpus Studies* -projektissa, joka kartoittaa Pietarin kirjastojen varhaisia englantilaisia käsikirjoituksia ja painettuja kirjoja. Hän on julkaissut tutkimuksia kaikilta mainituilta aloilta.

MATTI RISSANEN

Shakespearea suomeksi kolmella vuosisadalla

William Shakespearen näytelmät ovat kiehtoneet teatteriyleisöä ja kirjallisuuden harrastajia jo yli neljänsadan vuoden ajan. Niiden sanoma on sijoitettu eri kulttuureihin ja aikakausiin aina nykyhetkeä myöten, niiden välityksellä on sekä julistettu että vastustettu poliittisia ideologioita. Näytelmien perusvire – elämän ja ihmisyyden merkitys ja vaikeus – on yhtä vaikuttava nykymaailmassa kuin renessanssiajan Englannissa. Historiallisten näytelmien karuus ja ehdottomuus, tragedioiden sankareiden ja antisankareiden sortuminen sisäisen ja ulkoisen ahdistuksen paineessa, komedioiden häpeämättömän riehakkuus ja satunäytelmien romanttinen hämy puhuttelevat myös avaruusajan ja informaatiotulvan ihmistä. Ei siis ole ihme, että Shakespearen näytelmien käännökset ovat oleellinen osa useimpien Euroopan kansojen kirjallista perinnettä ja että uusia käännöksiä tuotetaan jatkuvasti sekä näyttämön että lukijoiden tarpeita tyydyttämään.

Kiertelevät näyttelijäseurueet tutustuttivat suomalaisia Shakespearen näytelmiin jo 1700-luvun lopulla. Ensimmäinen suomenkielinen kosketus Shakespeareen saatiin vuonna 1834 varsin erikoisella tavalla. Parikkalaan maanviljelijäksi asettunut entinen upseeri ja harrastelija-kirjailija Jaakko Fredrik Lagervall innoittui *Kalevalasta* ja kansallishengestä siinä määrin, että hän laati Shakespearen *Macbethista* maamme muinaisuuteen sijoittuvan mukaelman nimeltä *Ruunulinna*. Lagervall tunsu hyvin Lönnrotin ja oli jo muutamaa vuotta aikaisemmin julkaissut suomalaista muinaisaikaa käsittelevän runoelman *Satu Sallisesta*.

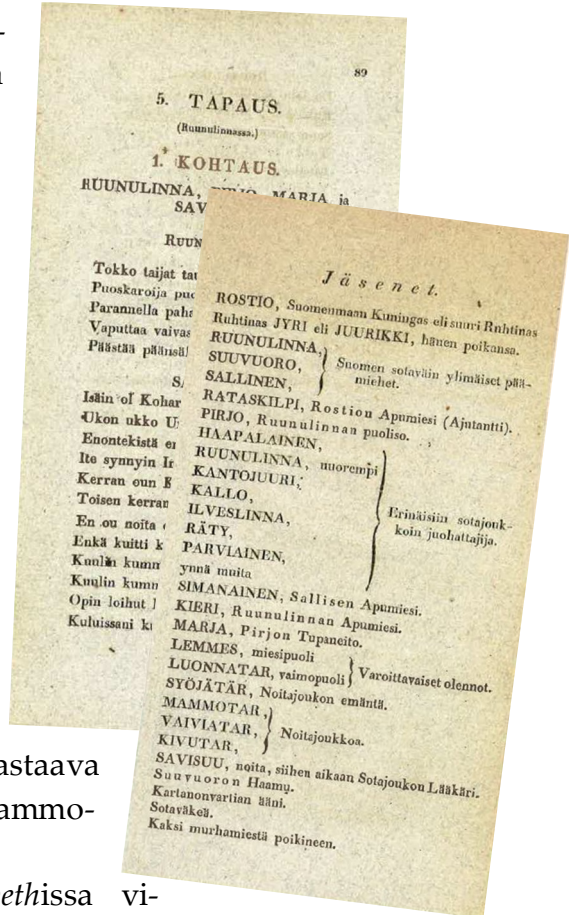
Sanatarkka ote Lagervallin ”jälkipuheesta” valaisee *Ruunulinnan* suhdetta Shakespearen näytelmään:

Aine eelläkäypään murhekuvaukseen on jo ammuin käsitetty Englannin kielellä Shakespearilta ja kerrattu ikään kuin se olisi tapahtunut Skottlannissa; mutta Valter Scott, tarussaan (History of Scotland,) kieltää sen siellä tapahtuneen. Missä se sitten olisi tapahtunut? K o t i m a a s s a m m e. Sen jälkeen on sama Murhekuvaus (mitetty Macbeth) käännetty usiammiller kieliller, se on vaikuttanut minua toimittamaan tätä meijän omalla kielellämme, ojentain sitä sen jälkeen kuin minä olen luullut asian vaativan ettei Valter Scott voisi siinä mitää kiistää.

(Ruunulinna: Murhekuvaus 5:sä Tapauksessa. Helsingissä. Waseniuksen kirjapräntiossä 1834. S. 119)

Lagervall ei ehkä ollut aivan tosissaan, kun hän väittää *Macbethin* tapahtumien sijoittuneen Suomeen. Joka tapauksessa hän muuttelee näytelmää ilman oman-tunnontuskia. Ruunulinna (Macbeth) ja Suuvuoro (Banquo) ovat "Suomen sotaväin ylimäiset päämiehet". Skotlannin kuninkaasta Duncanista, jonka Macbeth puolisonsa yllytyksestä murhaa, tulee Rostio, "Suomenmaan Kuningas eli suuri Ruhtinas". Juoni noudattelee kuitenkin suurin piirtein Shakespearen näytelmää, ja tapahtumien kulkua johdattelvat merkittävällä tavalla *Macbethin* noitia vastaava "noitajoukko" Syöjätär, Mammo-tar, Vaiviatar ja Kivutar.

Shakespearen *Macbethissa* vi-lahtaa sivuhenkilönä nimetön lääkäri, joka arvioi muutamassa repliikissä unissaan kävelevän Lady Macbethin terveydentilaa. Lagervallilla Savisuu-niminen



lääkäri on melko tärkeä henkilö, joka kuvailee itseään seuraavasti:

*En ou noita en näkiä
Enkä kuitti kummastaan;
Kuulin kumminkin isältä,
Kuulin kummia sanoja,
Opin loihut loihtioilta,
Kuluissani kummat kuulin.*

...

*Valta julkisen Jumalan
Valta vanhan Väinämöisen.
Turhat kaikki Kalmantuhkat,
Avuttomat arvanlyönnät.
Vaan en jätä vaivassansa,
Heitä heikkona avuta,
Ja kuin kahon kaiken yötä
Hoijan huommenen tulollen
Aamuisillen asti valvon,
Loihtiin lankian loveen;*



(*Ruunulinna*, s. 89–90)

Savisuu on samaanien sukua, Väinämöisen hengenheimolainen. Otteesta saa myös käsityksen Lagervallin käyttämästä itämurteesta ja näytelmän kömpelöstä kalevalamitasta.

Meidän päiviemme lukijalle Lagervallin *Ruunulinna* antaa lähinnä tahattoman koomisen vaikutelman. Toi-

saalta on muistettava, ettei Lagervall voinut nojautua suomenkieliseen kaunokirjalliseen perinteeseen. Hänen Shakespeare-mukaelmallaan on ainakin kulttuurihistoriallista merkitystä ensimmäisenä suomen kielellä kirjoitettuna vakavana näytelmäyrityksenä. *Ruunulinna* herättikin ansaittua huomiota myös maamme rajojen ulkopuolella. Tuon ajan ruotsalaisissa ja jopa englantilaisissa lehdissä kerrottiin ”Bunulinus”-nimisen näytelmän ilmestymisestä.

Shakespearen suuri suosio Suomessa jo 1800-luvun puolivälissä ei varmaan ollut niinkään Lagervallin kuin tuon ajan yleisen teatteriharrastuksen ja erinomaisten ruotsin- ja saksankielisten käännösten ansiota. Stratfordin neron vaikutus Aleksis Kiveen on yleisesti tunnettu, ja vuonna 1842 Johan Ludvig Runeberg julkaisi *Macbethia* käsittelevän artikkelin Keisarillisen Aleksanterin yliopiston 200-vuotisjuhlakalenterissa.

Myös ensimmäinen suomennettu Shakespearen näytelmä oli *Macbeth*. Kääntäjä oli Viipurissa syntynyt filosofian maisteri, Virallisen lehden toimittaja ja Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran sihteeri Kaarlo Slöör. Monella tavoin ansiokas käännös ilmestyi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantamana vuonna 1864 Shakespearen syntymän 300-vuotispäivän muistoksi, ja se tarjosi hyvän lähtökohdan suomalaisen Shakespeare-kääntämisen perinteelle, vaikka kriitikkona huono-onninen Aleksis Kiven teilaaja, professori August Ahlqvist, kirjoittikin siitä tähän tapaan:

Meidän mielestä on vielä liian aikainen ruveta Shakespearia Suomeksi kääntämään; kieleemme sanasto monessakin niistä korkeista asioista, joita tämä runoilija kuvailee, on vielä epävakainen ja muodostamaton, ja kielettäremme liikkuu vielä kömpelösti ja hoiperrellen uudemmissa runopuvuissa. Ja tuskinpa koskaan saatane Shakespearen teoksia Suomeksi kuulumaan siltä, miltä ne kuuluvat esim. Ruotsin kielellä. Suomen kielen luonne on kokonaan toinen kuin germaanisten kielten.

(Hellemann, Suomen kirjallisuus VIII, s. 471–472)

Professorin ennustus joutui pian häpeään, kun Helsingin yliopiston suomen kielen lehtorin Paavo Cajanderin *Hamlet*-käännös ilmestyi vuonna 1879. Työn käynnistymiseen vaikuttivat ratkaisevasti Suomalaisen Teatterin perustaminen 1870-luvulla ja sen ensimmäisen johtajan Kaarlo Bergbomin sekä teatterin näyttelijöiden rohkaisu. Seuraavien kolmen vuosikymmenen aikana Cajander suomensi kaikki Shakespearen 37 näytelmää alkuperältään kiistanalaista *Periclestä* lukuun ottamatta. Kuollessaan vuonna 1913 hän työskenteli Shakespearen sonettien parissa, joita hän ehti kääntää kolmisenkymmentä. Yli kahdenkymmenen näytelmän kohdalla painetun suomenkielisen version etsijä joutuu yhä turvautumaan Cajanderin työhön.

Cajander oli nerokas kääntäjä, ja hänen runoilijan-temperamenttinsa tuntuu soveltuvan poikkeuksellisen hyvin juuri Shakespearen tekstin saattamiseen suomenkieliseen asuun. Hänen suurtyönsä arvoa ei vähennä se, että hän *Macbethia* kääntäessään nojautui melkoisessa

määrin usein unohdettuun Slöörin käännökseen. Näytelmän avauskohtaus, noitien tapaaminen nummella, päättyy Shakespearella seuraavasti:

*Fair is foul, and foul is fair,
Hover through the fog and filthy air.*

Slöör kääntää:

*Häijy on kaunis ja kaunis on häijy,
Läpi sumun ja pilvien noidat ne leijuu.*

(Macbeth I.1)

Ja Cajander:

*Häijy on kaunis ja kaunis on häijy;
Sumussa ja pilvissä noidat ne leijuu.*

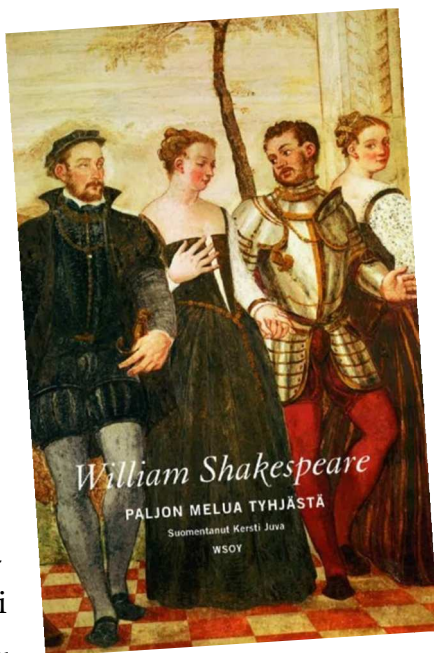
Perusteellisempi vertailu osoittaa kuitenkin, ettei Cajander kopioinut orjallisesti Slöörin tekstiä. Hän korjaa mestarin ottein tämän rytmejä ja ilmaisuja, joskin monet sanavalinnat ja silosäkeinen perusmitta periytyvät Slööriltä.

Parikymmentä vuotta Cajanderin kuoleman jälkeen runoilija Yrjö Jylhä käänsi seitsemän Shakespearen tunnetuinta näytelmää. Hän korjaili käännöksiä jonkin verran vielä 1950-luvulla. On helppo huomata jo

ensisilmäyksellä, että hänen käännöksensä nojautuvat suuressa määrin Cajanderin työhön, joskin hän ajantasaistaa kieltä, korjaa kömpelyyksiä ja parantaa ilmaisua omaa runoilijanlahjakkuuttaan vastaamaan. Edellä lainattu noitien loitsu kuuluu Jylhän kääntämänä seuraavasti:

*Inha on kaunis ja kaunis on inha;
läpi sumun ja sateen vie liito vinha.*

Jylhän jälkeen Shakespeare-suomennoksia on julkaistu enimmäkseen erillisinä niteinä. Eeva-Liisa Manner käänsi 1960-luvulla Cajanderia mukaillen näytelmät *Miten äkäpussi kesytetään* ja *Windsorin iloiset rouvat*. 1980-luvulla ilmestyivät hänen itsenäiset suomennoksensa *Hamletista*, *Julius Caesarista* ja *Myrskystä*. Muita kirjana ilmestyneitä viime vuosikymmenien suomennoksia ovat mm. Matti Rossin *Rikhard III* ja *Macbeth*, Veijo Meren *Hamlet*, Lauri Siparin *Romeo ja Julia* ja Kesäyön uni, Aila Meriluodon *Henrik VI:n* osat yhdistävä



lyhennelmä ja Arto af Hällströmin *Myrsky*. Lisäksi ovat Shakespearea suomentaneet näyttämölle useat tunnetut teatterin asiantuntijat, kääntäjät ja kirjailijat, joista kannattaa mainita ainakin 1930-luvulla Eino Kalima sekä vuosisadan lopulla ja tämän vuosituhannen alussa Esko Elstelä, Jukka Virtanen ja Juha Siltanen.

Näistä korkeatasoisista yksittäiskäännöksistä huolimatta on jo pitkään odotettu uutta täydellistä Shakespearen näytelmien suomennoskokoelmaa. WSOY onkin käynnistänyt tähän tähtäävän merkittävän kulttuuri-projektin. Uutta Cajanderia ei kuitenkaan ole etsitty, vaan käännöksistä vastaa ryhmä tunnettuja kääntäjiä. Ensimmäisenä, vuonna 2004, ilmestyy Matti Rossin uusittu *Macbeth* ja *Henrik IV:n* käännös.

Näin siis suomalainen *Macbeth*, Lagervallin *Ruunulinna*sta Slöörin, Cajanderin ja Jylhän kautta Rossiin, kaartuu kolmelle vuosisadalle. Tämän kaaren ääripäiden välillä ei tietenkään juuri yhteyksiä löydy, mutta hauskana yksityiskohtana voisi viitata säepariin, jossa Banquo kummastelee noitien katoamista ilmaan (*Macbeth* I 3).

Shakespeare:

*Or have we eaten on the insane root
That takes the reason prisoner?*

Lagervall:

*Olenko mieleni myönnynnä
Tai hulluheiniä syönnynnä?*

(*Ruunulinna*, s. 24)

Slöör:

*Wai oisimmeko syöneet
Hullusta juuresta, mi mielen wiepi?*

Cajander:

*Vai olemmeko syöneet hulluheinää,
Mi mielen viepi?*

Jylhä:

*Vai olemmeko syöneet hourejuurta,
jok' aivot huumaa.*

Rossi:

*Vai olemmeko syöneet
hulluruohoa ja näemme näkyjä?*

Shakespearen alkutekstin kasvi on "insane root", jonka merkitystä on voitu vain arvailla. Lagervallin *hulluheinä* on sama kasvi kuin nykysuomen hullukaali ja käännök-senä osuva. Lönnrot on jopa ottanut sen sanakirjaansa Lagervallin säkeeseen viitaten. Myös Cajanderin ja Rossin suomennotukset poimivat käännöksen oman maamme kasvistosta, ja näin kansallishengen innoittama Parikkalan majuri, vuosisadan vaihteen suomen kielen mestari ja uuden vuosituhannen kirjailija lyövät kättä vanhan Williamin mestariteoksen äärellä.

KIRJALLISUUTTA

Tämän kirjoittaja on käsitellyt suomalaisia Shakespeare-käännöksiä myös *Kaikuja Hämeestä* -kokoomateoksessa (toim. JARI ALENIOUS, LARI AHOKAS ja JARMO KOSKELA, SKS, 2003). Muista viimeaikaisesta tutkimuksista mainittakoon ANJA AALTOSEN kirjoittama ”Hamletin uudet hahmot: modernien *Hamlet*-suomennosten käännöskriittistä vertailua” (*Teokset, taustat, tutkijat*. Kirjallisuudentutkijain Seuran vuosikirja 42, toim. JAANA ANTILA. Helsinki: SKS, 1988) sekä OUTI PALOPOSKEN väitöskirja *Variation in Translation. Literary Translation into Finnish 1809-1850: Introduction and Conclusions* (Helsingin yliopisto, 2002). Näistä tutkimuksista löytyvät myös viitteet varhaisempaan melko runsaaseen Shakespearen suomennosten tutkimukseen. Hyvän yleiskatsauksen 1800-luvun käännöskirjallisuuteen tarjoaa esim. JARL HELLEMANIN katsaus suomennoskirjallisuuteen teoksessa *Suomen kirjallisuus*, osa VIII (toim. PEKKA TARKKA, Helsinki: SKS, 1970).

Päivitys 2014

WSOY:n suurprojekti, jonka tavoitteena oli julkaista uusi käännös kaikista Shakespearen näytelmistä, saatiin menestykselliseen päätökseen vuonna 2013. Minkään näytelmän kohdalla ei siis enää tarvitse turvautua Cajanderin suomennokseen. *Pericles* ja *Kaksi jalosukuista* (*The Two Noble Kinsmen*) ovat ensisuomennoksia.

Edellisen on suomentanut Anna-Maija Viitanen ja jälkimmäisen Lauri Sipari.

Kääntäjien luettelo on vaikuttava: Matti Rossi, Lauri Sipari, Leena Tamminen, Kirsti Simonsuuri, Pentti Saaritsa, Tiina Ohinmaa, Kersti Juva, Anna-Maija Viitanen, Marja-Leena Mikkola, Jyrki Vainonen, Juhani Lindholm ja Alice Martin.

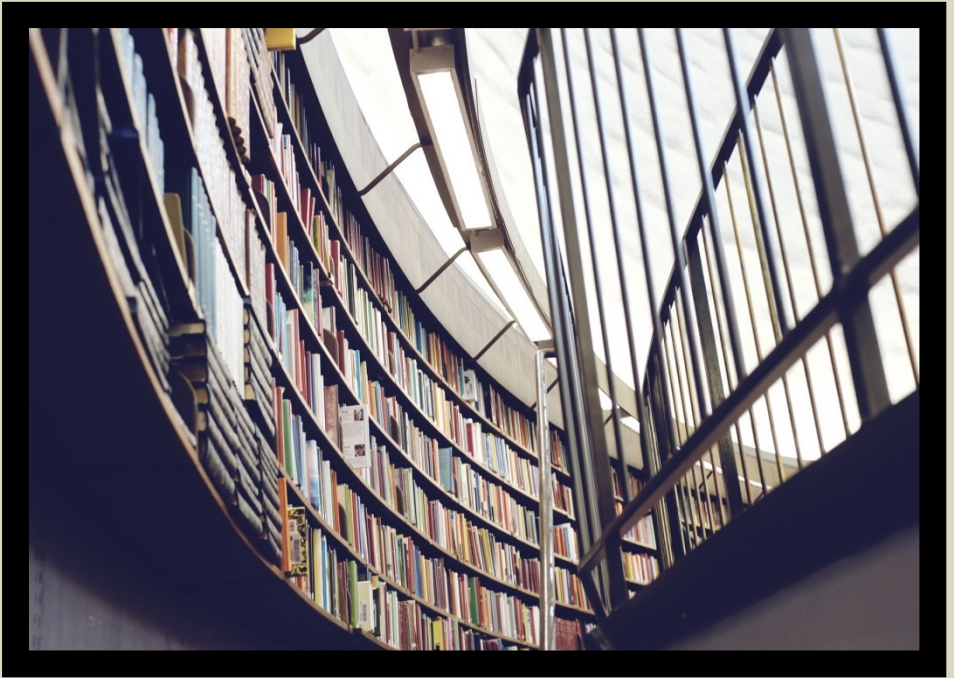
Shakespearen varhaisempia suomennoksia käsitellään kokoomateoksessa *Suomennoskirjallisuuden historia 1–2*, päätoimittaja H. K. RIIKONEN. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 2007.

Kuva yllä on Paljon melua tyhjästä -näytelmän kansi. Sen on kääntänyt Kersti Juva.

KIRJOITAJASTA

Emeritusprofessori [MATTI RISSANEN](#) oli tutkimusyksikön johtaja vuoteen 2001. Hän tutkii englannin kielen rakenteen kehitystä muinaisenglannista nykyenglantiin erityisesti tietokonekorpusten avulla. Hän osallistui asiantuntijana Shakespearen näytelmien käännösprojektiin (WSOY 2004–2014).

VII



Opetuksen kieli

Opetuksen kieli

2010-luvulla

Suomen peruskouluissa aletaan opettaa ohjelmointia kaikille oppilaille syksyllä 2016. Koodi2016-verkkosivustolla ohjelmoinnin opetuksen tarvetta perustellaan mm. seuraavasti: "2000-luvulla ohjelmointikielen perusteiden ymmärtäminen on englannin kielen osaamisen tapaista yleissivistystä" (koodi2016.fi). Englanti kouluaineena näyttää runsaassa viidessäkymmenessä vuodessa saavuttaneen kiistattoman aseman oppiaineiden joukossa: se on noussut muiden kielten varjosta ja ohi itsestäänselväksi osaksi yleissivistystä (englannin opetuksen historiasta koulussa katso Birkstedtin artikkeli).

2010-luvulla englannin asema koulujen kieltenopetuksessa onkin entisestään vahvistunut. Englanti on ylivoimaisesti suosituin ensimmäinen vieras kieli ja ainoa vieras kieli, jota käytännössä jokainen koululainen opiskelee koulu-uransa aikana. Englanti on suosituin valinta myös kaksikielisessä ja kielirikasteisessä opetuksessa, jossa englannin kieltä käytetään muiden

oppiaineiden opetuksessa. Tällöin muita oppiaineita voidaan opettaa joko kokonaan tai osittain englanniksi, ja tavoitteena on tarjota oppilaille monipuolisempi ja laajempi englannin kielen taito.

Englantia halutaan opettaa ja opiskella, ja oppilaiden taitotaso myös nousee englannin kielessä muita vieraita kieliä korkeammaksi. Englannin oppimistuloksiin vaikuttaa koulussa tapahtuvan oppimisen lisäksi huomattavassa määrin koulun ulkopuolinen englannin kielen kohtaaminen ja käyttö. Englanti on varsinkin monelle nuorelle ”kolmas kotimainen”, jota käytetään erilaisissa kommunikaatiotilanteissa jopa päivittäin. Erityisen suosittuja ovat musiikin kuuntelu englanniksi, englanninkielisten elokuvien ja videoklippien katselu sekä englanninkielisten tietokone- ja videopelien pelaaminen. Varsinkin viimeksi mainituissa korostuu kielen vastaanottamisen lisäksi sen aktiivinen tuottaminen, sillä monissa peleissä edellytetään osallistumista tai reagointia suullisesti tai kirjallisesti.

Uudet perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet astuvat voimaan vuonna 2016. Englannin opetuksen ja osaamisen eriytyminen suhteessa muihin vieraisiin kieliin näkyy tässä opetusta ohjaavassa dokumentissa selkeästi. Englannin kieli ei enää ole muiden vieraiden kielten joukossa, vaan se saa ensimmäistä kertaa omat opetussuunnitelman perusteensa. Englannille asetetaan muita vieraita kieliä laajemmat sisällöt ja korkeammat

tavoitteet, joissa otetaan huomioon oppilaiden vapaa-aikanaan hankkima englannin kielen taito. Tämä asettaa uusia haasteita myös opettajalle. Kuinka voidaan huomioida oppilaiden taitojen vaihtelu, sillä eivät kaikki harrasta englantia vapaa-aikanaan? Erot oppilaiden kielitaidossa johtavat yhä suurempaan tarpeeseen opetuksen eriyttämisessä.

Uuden teknologian yleistymisen myötä kielenopetuksen ja -oppimisen menetelmät ovat muuttumassa. Tietokoneet, tabletit ja älypuhelimet tuovat kielenoppijoiden ulottuville ennenkokemattoman määrän englannin kieltä, sillä Englanti on edelleen verkko-maailman yleiskieli. Englanninopettajat löytävät verkosta valtaisan valikoiman autenttista materiaalia, ja saatavilla on myös yhä enemmän suoraan kielenopetukseen tarkoitettuja materiaaleja ja sovelluksia. Verkon mahdollisuudet ja digitaalinen tiedonhankinta tulevat vääjäämättä haastamaan perinteisen oppikirjan, jonka asema luokkahuoneessa on ollut vahva (vrt. Lähdesmäen artikkeli). Ehkäpä tulevaisuuden oppikirja onkin opettajan ja oppilaiden yhdessä kokoama valikoima verkossa saatavilla olevia multimodaalisia tekstejä, joissa yhdistyvät kirjoitettu kieli, kuva ja ääni.

Uusi teknologia tulee käyttöön myös arvioinnissa, kun ylioppilastutkinto muuttuu sähköiseksi vuoteen 2019 mennessä. Samassa yhteydessä on tarkoitus ottaa käyttöön suullisen kielitaidon testaus vieraiden kielten

kokeessa. Koska arviointi ohjaa sitä edeltävää opetusta, muutoksia kieltenopetukseen on tätäkin kautta luvassa. Englannin ja muiden vieraiden kielten oppimisessa ja opetuksessa lieneekin odotettavissa aiempaa suurempaa panostusta suulliseen kielitaitoon sekä teknologian käyttöön.

KIRJALLISUUTTA

Digabi, ylioppilastutkintolautakunnan sähköistämiprojekti.

digabi.fi

HELASVUO, MARJA-LIISA, MARJUT JOHANSSON ja SANNA-KAISA TANSKANEN (toim.). 2014. *Kieli verkossa: näkökulmia digitaaliseen vuorovaikutukseen*. Helsinki: SKS

Kielten oppimistulokset perusopetuksen päättövaiheessa. 2013.

Opetushallitus: oph.fi

Koodi2016, ohjelmoinnin opetuksen opas- ja verkkosivusto.

koodi2016.fi

LEPPÄNEN, SIRPA, TARJA NIKULA ja LEILA KÄÄNTÄ (toim.). 2008.

Kolmas kotimainen: lähikuvia englannin käytöstä Suomessa.

Helsinki: SKS.

Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet. 2014.

Opetushallitus: oph.fi

KIRJOITTAJASTA

Professori [Sanna-Kaisa Tanskanen](#) tutkii suullista ja kirjoitettua vuorovaikutusta uuden ajan alun kirjeistä nykypäivän tietokonevälitteisiin keskusteluihin. Häntä kiinnostaa myös kielenoppijoiden suullinen kielitaito.

JOHANNA BIRKSTEDT

Suomalaisen englanninopetuksen lyhyt historia

Kielitaidon ja kielten opiskelun merkitys on Suomessa ymmärretty jo kauan, olosuhteiden pakosta. Kahden virallisen kielen olemassaolo omassa maassa on osoittanut kielitaidon tarpeen suomalaisille konkreettisesti, ja toisaalta kumpikaan näistä kielistä ei kuulu ns. maailman-kieliin. Maailman valtakielistä englannilla on aivan poikkeuksellinen asema, ja englannin kielen opiskelu on varmasti yksi maailman laajimmin levinneitä – vapaaehtoisesti tai pakosta aloitettuja – harrastuksia. Myös Suomessa englannin kieli on selvästi eniten opiskeltu vieras kieli. Lähes 88 prosenttia suomalaisista ala-asteen oppilaista aloitti kieltenopiskelun englannin kielellä vuosina 1994–2000.

Tässä luvussa luodaan katsaus englannin kielen opetuksen historiaan Suomessa 1880-luvun loppupuolelta nykypäivään, ja seurataan englannin nousemista lähes

marginaalisesta asemasta koko ikäluokan ensimmäiseksi vieraaksi kieleksi. Tarkastelu alkaa oppikouluista, jotka 1960-luvulle saakka olivat ainoita kieltenopetusta tarjoavia kouluja. Niistä siirrytään peruskoulun aikaan ja sen kieliohjelman suunnittelu- ja toteutusvaiheisiin. Luvun loppuosa on lyhyt katsaus englannin kielen yliopisto-opetuksen historiaan maassamme.

Autonomian ajasta 1950-luvulle

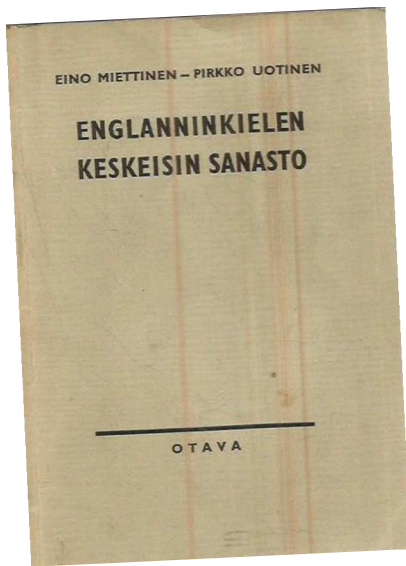
Tämän päivän Suomessa englannin kielen valta-asema koulujen kieltenopetuksessa on siis kiistaton. Historiallinen tarkastelu osoittaa, että koulun kieliohjelma on yleensä oman aikansa tuote, jolla pyritään vastaamaan vallitseviin tai odotettavissa oleviin haasteisiin. Nykytilanne, jossa käytännöllisesti katsoen koko ikäluokka opiskelee kouluaikanaan englantia, heijastelee sekä globalisaation ajan maailmaa että Suomen asemaa siinä. Samaan tapaan kieliohjelman muutokset ovat heijastelleet aikakauttaan jo autonomian aikana 1800-luvulla.

Perinteinen yleissivistävä, latinan opiskeluun voimakkaasti painottuva lyseo ei enää 1800-luvun puolimaissa pystynyt riittävästi vastaamaan suuriruhtinaskunnan koulutustarpeisiin. Suomen senaatin vuonna 1883 julkaiseman keisarillisen asetuksen mukaan tieteellistä sivistystä opettavia, yliopistoon valmistavia oppilaitoksia

olivat kahdeksanluokkaiset lyseot. Klassilliset lyseot jatkoivat vanhalla pohjalla, latinakoulu-perinnettä jatkaen. Uutta ajanhenkeä heijastelivat asetuksen määrittelemät reaalityseot, joissa matematiikan, luonnontieteen ja piirustuksen opetusta oli lisätty ja joissa latinan ja kreikan sijasta lukusuunnitelmassa olivat "uudenaikaiset sivistyskielet". Reaalityseo olikin varsin kielipainotteinen, sillä pakollisina aineina opiskeltiin suomen tai ruotsin lisäksi venäjää ja saksaa toisesta luokasta lähtien, ranskaa viidennestä luokasta eteenpäin, ja lukioluokilla (VI-VIII) pakollisiin aineisiin kuului vielä englantikin. Englanti miellettiin ilmeisesti nimenomaan tyypilliseksi "uudenaikaiseksi sivistyskieleksi", sillä klassillisen lyseon luku-kaavaan se ei kuulunut. Englannin tuntimäärä oli reaalityseossa muihin kieliin verrattuna pieni, vain yhteensä 6 viikkotuntia. Vuotta aiemmin aloitetun ranskan opintoja ehti karttua lukion loppuun mennessä 12 viikkotuntia, siis kaksinkertaisesti englanttiin nähden. Yhteenlaskettu viikkotuntien määrä tarkoittaa kaikkien luokka-asteiden tuntimäärien summaa. 1880-luvun reaalityseoissa englantia opiskeltiin kolmella lukioluokalla 2 tuntia viikossa kullakin, siis yhteensä 6 viikkotuntia. Vertailun vuoksi kerrottakoon, että nykypäivän nuori on peruskoulun suorittuaan opiskellut A1-kieltä eli ensimmäistä vierasta kieltä, joka lähes kaikilla oppilailla on englantti, ala-asteen kolmannesta luokasta alkaen yhteensä 16 viikkotunnin verran.

Vieraista kielistä merkityksellisimpänä 1800-luvun Suomessa nähtiin saksa. Vain venäjän, keisarikunnan kielen, tuntimäärät olivat autonomian aikana saksaakin suuremmat. Venäjä nousi erityisasemaan varsinkin ensimmäisen sortokauden aikoihin 1900-luvun alkuvuosina, jolloin ns. panslavistisen kieliohjelman seurauksena venäjän tuntimäärä oppikoulussa nousi yhteensä 40 viikkotuntiin. Tämä merkitsi, että venäjää opiskeltiin eri luokka-asteilla 4–6 tuntia viikossa. Tällaista teho-opetusta varten tunteja oli vapautettava muilta aineilta, mutta englannin kieli, joka tässä vaiheessa oli vapaaehtoinen aine, säilytti tuntimääränsä koko sortopolitiikan ajan ennallaan. Tyttökoulujen lukioluokat sisältävä lukukaava vahvistettiin asetuksella vasta vuonna 1915, ja siinä englantia on vaihtoehtoisena ranskan ja saksan kanssa. Kolme vuotta myöhemmin saksa erotettiin pakolliseksi 17 viikkotunnin aineeksi ja 12 viikkotunnin englantia ja ranska säilyivät keskenään vaihtoehtoisina. Englannin opiskelu oli tyttökouluissa ilmeisen suosittua, sillä esimerkiksi vuonna 1923 tehdyssä neljän tyttökoulun IV–VI luokkien kielivalintojen tarkastelussa oppilaista peräti 80 prosenttia luki englantia.

Englannin aseman parantuminen näkyy myös siinä, että vuodesta 1919 lähtien ylioppilaskirjoitusten vieraan kielen koe oli mahdollista suorittaa latinan, saksan, ranskan ja venäjän lisäksi myös englannin kielessä. Kehitysvauhdin hitautta kuvaa ehkä se, että englannin



mukaanottoa oli ehdotettu komitean mietinnössä jo vuonna 1906. Kielissä ylioppilaskirjoitustehtävänä oli 1920-luvun alkupuolelle saakka latinan kokeen mallin mukaisesti käänös vieraaseen kieleen sanakirjan avulla. Sanakirjan käytöstä luovuttiin ja kokeeseen otettiin mukaan käänös vieraasta kielestä äidin kieleen. Englannin käänöstekstien aiheet käsittelivät yleensä Englannin historiaa, kirjalli-

suutta ja kulttuuria. Ylioppilaskirjoitukset ohjasivat koulujen kieltenopetusta tekstien sanatarkan kääntämisen suuntaan laajemman kielitaidon kustannuksella, ja myös mm. vuonna 1916 annetut opetusopilliset ohjeet korostivat alkutekstin mukaista käänöstarkkuutta.

Englannin varsinainen, joskin edelleen hidas nousu saksan valta-aseman haastajaksi alkoi vasta 1930-luvulla. Vuonna 1933 julkaistussa oppikoulukomitean mietinnössä englanti nostettiin toisen kotimaisen kielen kanssa vaihtoehtoiseksi pakolliseksi aineeksi. Tämä varsin radikaali ja luova ratkaisu johtui siitä, että komitean mielestä englanti ja ruotsi valmistelivat suomenkielisiä oppilaita suunnilleen samalla tavoin vaativiin saksan kielen opintoihin. Komitean ehdotus ei sellaisenaan toteutunut,

mutta se osoittaa, englannin aseman parantamiseen kouluopetuksessa alettiin kiinnittää yhä enemmän huomiota. Vuosikymmenen loppupuolella mm. Helsinkiin kaavaillut vuoden 1940 olympialaiset lisäsivät paineita suomalaisten kielitaidon monipuolistamiseen.

Sotien jälkeen Suomen koulujärjestelmä oli uudessa poliittisessa tilanteessa uudelleenarvioinnin edessä. Uusi aika näkyi kieliohjelman suunnittelussa. Englannin ja venäjän kielen asemaan haluttiin nopea parannus. Vuonna 1946 nämä kielet nostettiin saksan kanssa samaan asemaan ja tuntimäärään vaihtoehtoisina ensimmäisinä vieraina kielinä. Englannin opetuksen lisääminen oli opetusministeriön tavoite, mutta sen nopea toteuttaminen ei ollut aivan yksinkertaista. Monissa pienemmissä kouluissa englantia ei 1940- ja 1950-lukujen vaihteessa ollut mahdollista tarjota oppilaille. Vielä vuoden 1956 ylioppilaskirjoituksissa saksaa kirjoitettiin eniten pakollisena vieraana kielenä: noin 52 prosenttia abiturienteista osallistui saksan ylioppilaskokeeseen, ja englannin osuus oli noin 45 prosenttia. Ruotsinkielisissä kouluissa englanti oli jo selvästi ohittanut saksan, sillä sen kirjoittajia oli 77,9 prosenttia abiturienteista. Muutos tapahtui kuitenkin hitaasti, ja vielä 1960-luvulla englannin kirjoittajia oli vain jonkin verran enemmän kuin saksan kirjoittajia.

Peruskoulu-uudistus: kieltenopetusta kaikille

Peruskoulujärjestelmään siirtyminen on selvästi suurin ja merkittävin muutosvaihe koulutuksen historiassa Suomessa 1900-luvulla. Koulunuudistusta oli pohdittu jo ennen peruskoulu-uudistusta muutamaaan otteeseen sotien jälkeen. Eduskunnan periaatepäätös ryhtyä kehittämään Suomen koulujärjestelmää yhtenäiskoulun suuntaan syntyi vuonna 1963. Tästä alkoi erilaisten komiteoiden ja työryhmien suururakka. Peruskoulu-uudistuksella pyrittiin yhteiskunnalliseen tasa-arvoon koulutusjärjestelmän yhtenäistämällä. Kieltenopetus esiintyi peruskoulua pohtineissa keskusteluissa tärkeänä tekijänä, sillä vanhassa järjestelmässä vain oppikoululaisilla oli mahdollisuus kielten opiskeluun. Koko ikäluokan osallistuminen kieltenopetukseen nousi yhdeksi koulunuudistuksen tavoitteista.

Samaan aikaan kun koulunuudistuksen suunnittelu oli jo täydessä käynnissä, myös kansakoulua kehitettiin tulevaa suurta koulunuudistusta silmällä pitäen. Osana tätä kehitystyötä vieraan kielen opetus tuli mahdolliseksi kansakoulussa. Jo 1950-luvulla kansakouluissa oli järjestetty jonkin verran vapaaehtoista kieltenopetusta, ja vuonna 1964 kansakoululakia muutettiin siten, että toinen kotimainen ja vieras kieli voivat kuulua pysyviin oppiaineisiin. Kieltenopetus yleistyi kansakouluissa nopeasti,

ja jo muutaman vuoden kuluttua lähes kaikissa Suomen kunnissa oppilaiden oli mahdollista osallistua kieltenopetukseen. Sen järjestäminen vaati suurelta joukolta kansakoulunopettajia täydentävien opintojen suorittamista kieltenopettajan pätevyyden saavuttamiseksi. Englanti nousi nopeasti yleisimmäksi kansakoulussa opetetuksi kieleksi.

Peruskoulun opetussuunnitelmaa valmistellut komitea esitti vuonna 1967, että yhdeksänvuotisen peruskoulun opetussuunnitelmaan kuuluisi kaikille yhteisenä aineena yksi oppilaalle vieras kieli, jonka opinnot alkaisivat ala-asteen kolmannella luokalla. Tämän kielen suunniteltiin yleisimmin olevan suomenkielisissä kouluissa englanti ja ruotsinkielisissä kouluissa suomi. Jos nämä kaavailut olisivat toteutuneet, ns. pakkoruotsia ei olisi syntynyt. Englantia perusteltiin sen maailmankielen asemalla ja näkyvällä asemalla kulttuurissa. Englannin asemaa oli 1960-luvulla vahvistanut kansakoulussa aloitettu kieltenopetus, joka useimmissa kouluissa oli mahdollista vain englannin kielessä. Lainsäädäntöön jätettiin kuitenkin mahdollisuus muunkin vieraan kielen kuin englannin opettamiseen yhteisenä aineena. Yksi kieli peruskoulun opetussuunnitelmassa ei miellyttänyt kaikkia tahoja. Ruotsalainen kansanpuolue teki aloitteen kahdesta vieraasta kielestä, ja kieliohjelman näin tultua osaksi puoluepolitiikkaa opetussuunnitelma muotoiltiin

lopulta niin, että ensimmäinen vieras kieli alkaisi alasteella ja toinen yläasteella.

Vaikka peruskoulujärjestelmään siirtyminen lisäsi englannin kielen ylivoimaa entisestään, Suomessa toisin kuin muissa Pohjoismaissa oli mahdollista opiskella pakollisena vieraana kielenä eli "A-kielenä" englannin sijasta myös saksaa, ranskaa tai venäjää. Käytännössä muiden kielten kuin englannin opiskelu ensimmäisenä vieraana kielenä on ollut suurten kaupunkien ulkopuolella harvinaista. Koko 1970-luvun ajan koulujen kieliohjelmaan liittynyt keskustelu ja suunnittelutyö keskittyivät kielivalintojen monipuolistamiseen, sillä muiden kielten kuin englannin opiskelua haluttiin lisätä. Toisaalta englannintaitoa pidettiin kuitenkin välttämättömänä, ja 1976–78 työskennellyt kieliohjelmakomitea esittikin tavoitteeksi, että tulevien kahden tai kolmen vuosikymmenen aikana koko Suomen väestön tuli osata suomen, ruotsin ja englannin kieltä. Kielitaidon tason ei kuitenkaan edellytetty olevan kaikilla suomalaisilla yhtä korkea.

Peruskoulu-uudistus, joka alkoi Pohjois-Suomesta ja laajeni asteittain kohti etelän suuria keskuksia, levitti kieltenopetuksen innovaatioita kaikkialle Suomeen. 1960-luvun loppupuolella otettiin käyttöön ensimmäiset kielistudiot, joita rakennettiin kouluihin eri puolille Suomea 1970-luvulla. Kielistudiolle oli tarvetta, sillä kieltenopetusta pyrittiin entisestään laajentamaan tekstien

ulkopuolelle, kommunikatiivisempaan suuntaan. Kieli-studioille oli kysyntää myös lukioissa, kun vuodesta 1977 lähtien jo muutaman vuoden vaihtoehtoisena ollut uuden-tyyppinen kielten ylioppilaskoe tuli kaikille abiturienteille pakolliseksi. Uuteen kokeeseen kuului kuullunymmärtämisen koe. Alkuvuosina kuuntelukokeet lähetettiin suorana lähetyksenä radiossa, koska koulujen varustetasossa saattoi olla huomattaviakin eroja. Peruskoulu-uudistuksen vaiheittainen eteneminen vaikutti ylioppilas-kirjoituksiin siten, että samoihin kokeisiin osallistui vanhan ja uuden koulujärjestelmän mukaan koulunsa käyneitä oppilaita. Vertailussa huomattiin, että perus-koulun käyneillä oli pakollisten kielten ylioppilas-tuloksissa vähemmän laudatureita, mutta myös vähem-män hylättyjä suorituksia. Koko Suomen kaikilla luokka-asteilla koulua käytiin peruskoulujärjestelmän mukaisesti syyslukukaudella 1982.

2000-luvulle

Englannin kielen ylivaltaa koulujen kieltenopetuksessa pyrittiin 1980-luvulla vähentämään siten, että kokeiluna tarjottiin muun kuin englannin ensimmäiseksi vieraaksi kieleksi valitseville mahdollisuus viidennellä luokalla aloittaa vapaaehtoinen englannin opiskelu. 1990-luvulla tämä ns. A2-kieli oli mahdollista aloittaa lähes koko

maassa, mutta yleisimmin valittiin edelleen englanti ensimmäiseksi kolmannella luokalla alkavaksi kieleksi ja jokin muu kieli A2-kieleksi viidennellä luokalla. Luokat-
tomassa lukiossa 1990-luvulla kieltenopiskelu on muuttunut siten, että oppilailla on mahdollisuus ”kokeilla” lukiossa alkavaa kieltä muutaman kurssin verran ja siirtyä sitten johonkin toiseen kieleen. Tämä muiden kielten opiskelun jonkinasteinen pirstaloituminen ei tunnu kuitenkaan vaikuttaneen englannin kielen asemaan, onhan englanti edelleen ylivoimaisesti eniten opiskeltu pakollinen ensimmäinen vieras kieli.

1980- ja 1990-luvuilla koulujen kieltenopetuksen välineet monipuolistuivat. Perinteisen oppikirjan ja ääninauhan rinnalle on tullut video, ja rakenteiden ja sanaston osaamista voi kehittää myös tietokoneohjelmien avulla. Englannin kielen oppimisesta suuri osa tapahtuu luokkahuoneen ulkopuolella, sillä englanti ympäröi oppilasta television, elokuvien, tietokonepelien, internetin ja mainosten kautta. Aiempiin koululaissukupolviin verrattuna oppilaat ovat 1980-luvulta lähtien matkustelleet enemmän, ja esimerkiksi kielikursseille osallistuminen tai vaihto-oppilasvuoden vietto ulkomailla, yleisimmin Pohjois-Amerikassa, on yleistynyt. Oppilaiden asenteita tutkittaessa onkin todettu, että ylivoimainen enemmistö suhtautuu englannin kieleen positiivisesti ja pitää sitä tarpeellisenä.

Englannin kielen yliopisto-opetus

Englannin aseman kehittyminen Suomen koulutusjärjestelmässä heijastuu myös kielen yliopisto-opetuksen historiassa. Helsingin yliopistoon nimitettiin ensimmäinen englannin kielen vt. lehtori John Wellmer vuonna 1830. Lehtorin tehtävänä oli antaa ”teoreettillista ja käytöllistä opetusta englannin-kielessä”, kuten yliopiston ohjelmassa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa kerrottiin. Vuonna 1907 germaanisen filologian dosentista Uno Lindelöfistä tuli englantilaisen filologian ylimääräinen professori. Varsinaisen professuuri perustettiin vuonna 1921, ja Lindelöf nimitettiin tähän virkaan. Lindelöfin keskeisin tutkimusaihe oli muinaisenglanti ja erityisesti muinaisen Northumbrian murre, mutta hänen opetukseensa kuului kielitieteen ja kielihistorian lisäksi myös kirjallisuutta ja kirjallisuushistoriaa. Lindelöfin vuonna 1911 kirjoittama saksankielinen englannin kielen historia säilytti paikkansa englantilaisen filologian tutkintovaatimusten yhtenä kirjavaihtoehtona aina 1980-luvun alkuun saakka. Englantilaisen filologian tutkintovaatimukseen kuului 1920- ja 1930-luvuilla kielipin, kielihistorian ja kirjallisuuden – lähinnä Shakespearen tuntemuksen – ohella ”kiitettävä nykyisenglannin taito”, joka opastettiin hankkimaan lukemalla ”eteviä proosateoksia”. Englanninkielisellä kielialueella oleskelua ei opiskelijoilta vaadittu, toisin kuin

germaanisen filologian opiskelijoilta, joiden laudatur-opintoihin kuului neljän kuukauden kieliharjoittelu.

Vuonna 1937 perustettiin J.O.E. Donnerin säätiön testamenttivaroin Åbo Akademin englannin kielen ja kirjallisuuden professuuri. Oppiaineen nimessä näkyy tavoiteltu, Helsingin filologiasta jossain määrin eroava painotus. Professori Lindelöfin suosituksesta perustettuun virkaan nimitettiin Oxfordin yliopistossa työskennellyt ja filosofian tohtorin tutkinnon suorittanut H.W. Donner, viran lahjoittajan poika. Donner oli kirjallisuudentutkija, ja hänen tutkimustyönsä keskeisiä aiheita olivat romantiikan ajan runoilija Thomas Lovell Beddoes (1803–49), Sir Thomas More (1478–1535) ja Shakespearen teosten ruotsinnokset. Åbo Akademiassa ei aluksi ollut muuta englannin opetushenkilökuntaa kuin professori, joka hoitikin myös ääntämis- ja käännösharjoitusten opetuksen seminaarien ja tutkielmaohjauksen lisäksi. 1940-luvun loppupuolella laitokselle saatiin Turun yliopiston kanssa jaettu lehtoraatti.

Turun yliopiston englannin kielen professuuri perustettiin vuonna 1946 Turun Suomalaisen Yliopisto-seuran pääoman turvin. Virkaan nimitettiin Y. M. Biese. Jo Turun yliopiston perustamisvaiheessa, vuonna 1923, professori V.A. Koskenniemi oli esittänyt englannin kielen ottamista mukaan humanistisen tiedekunnan tutkinto-valikoimaan. Germaaninen filologia ja romaaninen filologia nähtiin kuitenkin sillä hetkellä kiireellisemmiksi

toteuttaa, ja englannin opetus jäi varojen puutteessa odottamaan vuoroaan. Opiskelijoiden aloitteesta joitakin kielitaitokursseja järjestettiin 1920- ja 1930-luvuilla professuuria odoteltaessa.

Sodan jälkeen englannin kouluopetuksen lisääntyessä myös englannin yliopisto-opiskelijoiden määrä kasvoi. Tuon ajan tutkintovaatimuksissa kaunokirjallisuuden määrä oli kasvanut sotien aikaisesta huomattavasti, ja opintoihin kuului approbaturtasolla myös maantuntemusta ja kielialueen historiaa. Uusien yliopistojen perustaminen sodanjälkeisinä vuosikymmeninä toi englannin yliopisto-opetuksen myös muihin Suomen osiin Helsingin ja Turun lisäksi. Ensimmäiset englantilaisen filologian opiskelijat aloittivat opintonsa vasta perustetussa Jyväskylän yliopiston englannin kielen laitoksessa syksyllä 1958. Oulun ja Tampereen yliopistoihin professuurit perustettiin vuonna 1965, Joensuuhun vuonna 1973. Vaasan yliopistossa on Suomen nuorin englannin laitos. Aluksi siellä tarjottiin muiden aineiden opiskelijoille käytännön kielitaidon opetusta. Vuodesta 1993 lähtien myös Vaasassa on voinut opiskella englantia tutkinnon pääaineena.

Vuonna 1981 aiemmin itsenäisinä toimineet kääntäjiä ja tulkkeja kouluttavat kieli-instituutit liitettiin kääntäjänkoulutuslaitoksina yliopistojen alaisuuteen. Englannin kääntämistä ja tulkkausta opetetaan Turun ja Tampereen yliopistoissa, Helsingin yliopiston kääntäjän-

koulutuslaitoksessa Kouvolassa ja Joensuun yliopiston alaisessa Savonlinnan kansainvälisen viestinnän laitoksessa.

Tänä päivänä englannin kielen laitokset ovat Suomessa kieliaineiden laitoksista ylivoimaisesti suurimpia sekä opiskelijamäärien että henkilökunnan mukaan mitattuna. Yhteensä englannin kielen yliopisto-opinnot aloittaa Suomessa vuosittain noin 340 pääaineopiskelijaa. Englannin laitosten aloituspaikat ovat olleet yliopistoon hakevien keskuudessa suosittuja, ja valittujen englannin opiskelijoiden kielitaidon lähtötaso on yleensä varsin korkea. Joillakin laitoksilla onkin päädytty vähentämään perusopintojen kielitaitokurssien määrää ja keskittytty kielen käyttöön eri konteksteissa. Tieteellisen kirjoittamisen opetus on kaikkialla otettu mukaan opetusohjelmaan. Erityisesti 1990-luvulta lähtien englannin kielen laitokset ovat tiivistäneet muiden laitosten kanssa tehtävää sivuaineysteistyötä. Useissa yliopistoissa englannin opiskelijat voivat suorittaa sivuaineenaan monitieteisen British Studies tai North American Studies -kokonaisuuden.

Sivuainevalinnat voivat ohjata myös uranvalintaa. Perinteisten kieliammattien – opettamisen ja kääntämisen – lisäksi opiskelijoista suuri osa suuntautuu valmistumisen jälkeen tai jo aiemmin hyvinkin vaihteleviin tehtäviin, kuten tietohallintoon, kulttuuri- ja kustannus- tai matkailualalle, kansainvälisiin tehtäviin tai tutkijanuralle. Perinteinen kääntäjän ammatti on myös saanut IT-

alalta rinnalleen teknisen dokumentoinnin. Selvästi suurin osa englannin maistereista päätyy silti edelleen opettajan uralle.

Opettajankoulutuslaitoksessa järjestettävät aineenopettajan opinnot suoritetaan yleensä osana tutkintoa, vaikka ne on mahdollista suorittaa myös valmistumisen jälkeen. Kaikissa yliopistoissa on lisätty kieltenopetuksen kysymyksiin liittyviä erikoiskursseja ja seminaareja, ja yhä useamman englannin kielen maisterin pro gradu -tutkielman aihe liittyykin englannin opetukseen. Suurten ikäluokkien eläkkeelle siirtymisen lähestyessä on uhkaavaan englanninopettajapulaan varauduttu kasvattamalla uusien opiskelijoiden määriä siten, että on perustettu erillisiä kiintiöitä, ”opettajalinjoja”, englannin aineenopettajaksi opiskeleville. Uusille englanninopettajille riittää varmasti töitä valmistumisensa jälkeen, sillä englannin kielen hitaasti mutta varmasti hankittu valta-asema Suomen kieltenopetuksessa näyttää oleva taattu tulevaisuudessakin.

KIRJALLISUUTTA

-
- ENKVIST, NILS-ERIK. 1993. Engelska språket och litteraturen. Teoksessa Solveig Widén (toim.) *Åbo Akademi 1918-1993. Forskning och institutioner II. Humanistiska fakulteten. Teologiska fakulteten*. Åbo: Åbo Akademis förlag, 33–50.
- KAARNINEN, MERVI ja PEKKA KAARNINEN. 2002. *Sivistyksen portti. Ylioppilastutkinnon historia*. Helsinki: Otava.

- KIUSMAA, KYÖSTI. 1982. *Oppikoulu 1880–1980. Oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun*. Oulu: Pohjoinen.
- NUMMINEN, JAAKKO ja RIITTA PIRI. 1998. Kieliohjelman suunnittelu Suomessa. Teoksessa Sauli Takala ja Kari Sajavaara (toim.) *Kielikoulutus Suomessa*. Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, 7–22.
- PIRI, RIITTA. 2001. *Suomen kieliohjelmapolitiikka. Kansallinen ja kansainvälinen toimintaympäristö*. Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- SAJAVAARA, KARI ja SAULI TAKALA. 2000. Kielikoulutuksen vaikutus ja tulokset Suomessa. Teoksessa Kari Sajavaara ja Arja Piirainen-Marsh (toim.) *Näkökulmia soveltavaan kielentutkimukseen*. Jyväskylän yliopisto. Soveltavan kielentutkimuksen keskus, 155–230.
- TAKALA, SAULI. 1993. Language policy and language teaching policy in Finland. Teoksessa Kari Sajavaara ym. (toim.) *National Foreign Language Planning: Practices and Prospects*. University of Jyväskylä. Institute for Educational Research, 54–71.

KIRJOITAJASTA

FM JOHANNA BIRKSTEDT työskenteli valmistuttuaan vuonna 2001 Englannin kielen laitoksella eri tehtävissä kiinnostuksen kohteinaan asenteet kieltä kohtaan ja kansanlingvistiikka. Hän siirtyi ulkoasiainhallinnon palvelukseen vuonna 2003 kansainvälisten asioiden valmennuskurssille, ja on nyt lähetystöneuvos ulkoministeriössä. Hän on erityisen

VII OPETUKSEN KIELI

kiinnostunut diplomatian ja kansainvälisten neuvottelujen kielestä ja diplomatian englannista.

PÄIVI KUIVALAINEN

Punahilkasta dekkareihin – kirjallisuudenopetuksen historiaa koulussa

Englannin kielen esiinmarssi Suomessa alkoi kirjallisuuden välityksellä, sillä ensimmäisissä oppikirjoissa kirjallisuusotteilla oli vankka sija. Alusta pitäen opiskeltiin kirjailijoiden elämäkertoja ja luettiin proosaa ja runoutta. Suomen suhteet muuhun maailmaan heijastuivat myös oppikirjojen teksteistä, jotka aluksi esittelivät pääasiassa brittiläistä kulttuuria. Brittikirjallisuus antoi 1930-luvulta alkaen yhä enemmän sijaa amerikkalaiselle kirjallisuudelle. Klassikot taas ovat 1900-luvun lopun vuosikymmeninä saaneet rinnalleen viihdekirjat ja dekkarit.

1900-luvun vaihde – kirjallisuuden historian kultakausi

Englantia opiskeltiin kouluissa 1800- ja 1900-luvun vaihteessa pääasiassa lyhyenä kielenä. Siitä huolimatta kirjallisuutta käytettiin opetuksessa huomattavan paljon. Esimerkiksi Helsingin Suomalaisen Realilyseon kaksi-vuotisella lukiokurssilla luettiin 1897–1909 heti toisena opintovuotena alkuperäiskirjallisuutta. Opetuksessa käytettiin varta vasten oppilaille koottuja kirjallisuuskokoelmia, jotka sisälsivät sekä runoutta että proosaa. Eräs tällainen kirja oli vuonna 1912 ilmestynyt Anna Bohnhofin *Modern English Reader*, jossa oli kirjailijoista kertova lisäliite sekä sanasto- ja selitysosio. Bohnhofin kirjassa oli omat osionsa runoudelle ja proosalle, ja aivan lopussa oli kolme pitkäkököä tarinaa Rudyard Kiplingiltä, H. G. Wellsiltä sekä Ralph Waldo Emersonilta, yksi kultakin. Näiden lisäksi listalla olivat mm. Oscar Wilde, Edgar Allan Poe, Alfred Tennyson ja Dante Gabriel Rossetti. Lukemistojen ohella käytettiin oppikirjoja, jotka sisälsivät lyhyitä satuja ja tarinoita, muun muassa Punahilkkan, joka esiintyi Knut Brekken teoksessa *Englannin oppikirja vasta-alkaville* vuodelta 1891. Kirjallisuuden opetusohjelma oli varsin haastava, kuten käy ilmi esimerkiksi Helsingin Suomalaisen Realilyseon kieliopetuksen ohjelmasta. Tarkoituksena oli tutustuttaa opiskelijat eri maiden kirjallisuushistoriaan, siinä ilme-

neviin suuntauksiin ja yleisiin aatevirtauksiin. Ja tämä kaikki kahdessa vuodessa! Ulkoluku kuului niin ikään kirjallisuudenopiskeluun. Mm. Robert Burns'n runo "My heart's in the Highlands" opeteltiin ulkoa Helsingin Suomalaisessa Realilyseossa. Tavatessaan britin tai amerikkalaisen lyseolaiset osasivat lausua ainakin yhden runon englanniksi:

My Heart's in the Highlands

*My heart's in the Highlands, my heart is not here;
My heart's in the Highlands a-chasing the deer;
Chasing the wild deer, and following the roe,
My heart's in the Highlands wherever I go.
Farewell to the Highlands, farewell to the North,
The birth-place of valour, the country of worth;
Wherever I wander, wherever I rove,
The hills of the Highlands for ever I love.
Farewell to the mountains high cover'd with snow;
Farewell to the straths and green valleys below;
Farewell to the forests and wild-hanging woods;
Farewell to the torrents and loud-pouring floods.
My heart's in the Highlands, my heart is not here;
My heart's in the Highlands a-chasing the deer;
Chasing the wild deer, and following the roe,
My heart's in the Highlands wherever I go.*

Robert Burns (Biese 1951: 233)

Kuten runostakin käy ilmi, tekstikatkkelmat olivat useimmiten maisemakuvauksia tai keskittyivät historiallisiin aiheisiin. Monet vuosisadan alun oppikirjoista olivat käännöksiä muissa Pohjoismaissa ilmestyneistä kirjoista. Niitä voitiin toki käyttää sellaisenaankin, olihan osa luki-oista ruotsinkielisiä. Eräs varhaisimmista englannin oppikirjoista oli Petter Mobergin *Försök till en praktisk lärobok för begynnare i Engelska Språket* vuodelta 1801, jonka myöhempiä painoksia käytettiin maamme kouluissa. Kirja sisälsi paitsi kielioppia ja ääntämisohjeita myös omat osionsa sananlaskuille, sana-arvoituksille, tarinoille, näytelmille ja runoille sekä neuvoja kirjeen kirjoittamiseen. Eräs sana-arvoitus kuuluu näin:

*There is a word in the English language, a monosyllable of six letters;
Take away two letters, and it becomes two syllables?
Answer:
That plague is the word you desir'd, I think I can make very plain;
Take off the two letters requir'd, And ágüe you'll find will remain.*
(Moberg 1801: 241)

Siinäpä vasta-alkajille haastetta kerrakseen! Kirjailijoihin tutustuttaessa ei läheskään aina luettu heidän teoksiaan, vaan opiskelu keskittyi elämäkertoihin. Lisäksi opiskeltiin brittiläistä taidehistoriaa ja kirjallisuutta käsiteltiin osana muita taiteenaloja. Käytössä oli muun muassa koulu-opetukseen tarkoitettu kirjallisuuden historia, Frederick Laingin *A History of English Literature*, joka lyhyesti ja

selkokielellä esitteli tärkeimmät kirjailijat yli tuhannen vuoden ajalta Cædmonista Walt Whitmaniin. Helsingin Suomalaisen Realilyseon opetusohjelman mukaan oppitunneilla käytiin läpi yli viidenkymmenen kirjailijan elämäkerta, joten opiskelijoille muodostui varsin hyvä käsitys englanninkielisen kirjallisuuden kehityksestä.

1910–40: repertoari laajenee

1910-luvulla oppikirjojen kirjallisuusvalikoima monipuolistui ja läheni oppilaiden maailmaa. Kirjallisuushistoriasta siirryttiin yhä enemmän ajankohtaisiin aiheisiin ja pyrittiin ottamaan myös poikaoppilaat huomioon esittelemällä poikakirjallisuutta, mistä esimerkkinä on useissa kirjoissa esiintyvä Kiplingin *The Jungle Book*. Tätä uudenlaista oppikirjatyyppiä edustaa Hanna Andersinin *An English Primer*, jonka ensimmäinen koulukirjapainos ilmestyi



Rudyard Kipling

vuonna 1910. Andersinin kirja oli kooste englantilaisista ja amerikkalaisista oppikirjoista sekä lukukirjoista. Dialogien ja yhteiskunnallisten tekstien väliin oli ripoteltu otteita mm. lordi Byronin, William Shakespearen ja Mark

Twainin teksteistä. Aihepiirit käsittelivät varsin monipuolisesti brittiläistä yhteiskuntaa, muun muassa yksityiskouluja, jalkapalloa, matkailua eri liikennevälineillä sekä erilaisia ammattiryhmiä. Tietoa oli tarjolla, mutta arkipäivän puhe-tilanteista selviytymiseen ei juurikaan annettu vinkkejä. Osa oppikirjojen loruista oli opettavaisia sävyltään. Eräs lainatuimmista runoista oli Robert Browningin *Pippa's Song*. Se esiintyy useissa 1900-luvun alkupuolella julkaistuissa kirjoissa.

*The year's at the spring
And day's at the morn;
Morning's at seven;
The hill-side's dew-pearled;
The lark's on the wing;
The snail's on the torn;
God's in his heaven –
All's right with the world!*

Robert Browning (Andersin 1949: 24)

1920-luvulla siirryttiin oppikirjoihin, joissa oli yhä pidempiä tekstikatkelmia. Carin Roseniuksen *Englanninkielen metoodinen alkeiskirja* vuodelta 1926 sisälsi jopa parikymmensivuisia tarinoita mm. John Ruskinilta (*The King of the Golden River*) ja Thomas Hughesilta (*Tom Brown's School Days*). Rosenius toteaakin kirjansa esipuheessa, että vaikka vain kirjan kaksi viimeistä kappaletta kuuluu kirjallisuuden piiriin, ”mielenkiinto vieraaseen kieleen

kasvaa vain sikäli kuin oppilaat mahdollisimman varhain saavat tutustua hyvään kirjalliseen tekstiin” (Rosenius 1926: 3). Samana vuonna ilmestyi Eino Miettisen ja Hannes Almarkin lukukirja *An English Reader*, varsin kattava kokoelma pääasiassa brittiläistä kirjallisuutta ja maantuntemusta avartavia tekstejä. Kirjaan liittyi sekä kappalekohtainen että aakkosellinen sanasto.

Roseniuksen näkemykset saivat yhä vahvemman jalansijan 1930-luvulle tultaessa, jolloin oppikirjalukemisto laajeni käsittämään entistä enemmän amerikkalaista kirjallisuutta. Kirjallisuuden esiinmarssi näkyy jo Y. M. Biesen oppikirjan nimessä *Englanninkielen alkeiskirja ja lukemisto* vuodelta 1930. Biese käyttää kirjassaan aiemmista kirjoista tutuksi tulleita kirjailijoita Kiplingiä ja Twainia, mutta listalla ovat lisäksi mm. Charles Dickensin *A Tale of Two Cities* sekä P. G. Wodehousen *Very good, Jeeves!*. *Packing* -niminen ote Jerome K. Jeromelta toimii myös käytännöllisenä ohjeena matkailijoille. Biese laati joihinkin teksteihin harjoituksia, esimerkiksi *Packing*-tekstiin liittyy runsaasti yksityiskohtaisia kysymyksiä erillisessä harjoituskirjassa (Biese 1933: 61). Proosaotteiden ohella Biese hyödyntää myös sanomalehtiartikkeleita, esimerkkinä *The Manchester Guardianin* ote ”Boat Race Day”, sekä lähes parinkymmenen tunnetun runoilijan lyriikkaa, joka on koottu erilliseksi osiokseen kirjan loppuun.

Biese jatkoi oppikirjailijana myös 1940- ja 50-luvuilla. Alkeiskirjan jälkeen hän julkaisi *Keskikoulun englanninkielen oppikirjan*, josta ilmestyi kaksi osaa. Vuonna 1951 ilmestyi *Lukion englanninkielen lukemisto*. Kaikki Biesen oppikirjat sisältävät osin samoja tarinoita. Myös alkeiskirjat ja keskikoulun oppikirjat olivat käytössä lukioluokilla. Lukemistoon on otettu mukaan myös uudempaa brittiläistä ja amerikkalaista kirjallisuutta mm. John Steinbeckiltä, Eric Linklaterilta, T. S. Eliotilta ja Stephen Spenderiltä. *Lukion englanninkielen lukemiston* tarkoituksena oli tutustuttaa oppilaat englanninkielisiin kansoihin ja kulttuureihin sekä englantilaiseen huumoriin kirjallisuuden avulla, kuten Biese esipuheessaan toteaa. Lukemistossa oli pitkiä tekstipätkiä ja kauniita kuvia. Se esitteli Brittein saarten ja Yhdysvaltojen historiaa varsin yksityiskohtaisesti. Runoutta varten oli oma osio kirjan lopussa, ja sinne oli myös liitetty kartat Brittein saarista, Yhdysvalloista sekä Lontoon keskustasta. Ymmärtämisen helpottamiseksi lukemistoon laadittiin myöhemmin myös sanasto ja nimiluettelo.

Biesen kirjojen rinnalla alettiin 1900-luvun puolivälissä käyttää Ove Reuterin, Carin Roseniuksen ja ingrid Ekholmin *Learn English* -sarjan kirjoja. Osa II toimi lukion lukemistona ja sisälsi proosan lisäksi myös kirjailijoiden kirjoittamia esseitä ja historiankuvauksia. Uutuutena oli tehtävien sisällyttäminen oppikirjaan

kunkin kappaleen jälkeen. Englantilaisten hillittyä käytöstä selostettiin E. M. Forsterin sanoin näin:

*A note on the **slowness** of the English character. The Englishman appears to be cold and unemotional because he is really slow. When an event happens, he may understand it quickly enough in his mind, but he takes quite a while to feel it....When a disaster comes, the English instinct is to do what can be done first, and to postpone the feelings as long as possible. Hence they are splendid at emergencies. No doubt they are brave – no one will deny that – but bravery is partly an affair of the nerves, and the English nervous system is well equipped for meeting a physical emergency. It acts promptly and feels slowly. Such a combination is fruitful, and anyone who possesses it has gone a long way toward being brave. And when the action is over, then the Englishman can feel.*

(Forster kirjassa Reuter, Rosenius ja Ekholm 1945: 235–236, korostus alkuperäinen)

Learn English -sarja alkoi huomioida myös naiskirjailijoita, joista olivat olleet edustettuina lähes yksinomaan Christina Rossetti runoineen sekä Elizabeth Barrett Browning. Joitakin otteita George Eliotilta ja Sheila Kaye-Smithiltä saattoi aiemminkin esiintyä, mutta edellisten lisäksi alkoivat oppikirjoista tulla tutuiksi Katherine Mansfield, Emily Dickinson, Edna St. Vincent Millay sekä Marianne Moore. Yleinen suuntaus oli, että kirjoihin ei merkitty kirjallisuuslähteitä eikä sanomalehtien täydellisiä viitteitä. Kirjailijan ja hänen yksittäisen teoksensa nimi

riitti, samoin sanomalehden ja siitä lainatun artikkelin nimi.

1940-luvulta tähän päivään: koulutekstejä ja nykykirjallisuutta

1940-luku oli lukemistojen kultakautta. Eräs tuotteli-
aimmista oppikirjailijoista oli Lyydia Almila. Vuonna 1943
hän julkaisi *Otavan englantilaisia koulutekstejä* -sarjassa
novellikokoelman *Anecdotes and Short Stories* sanastoineen,
joka sisälsi kaskujen lisäksi neljä novellia sekä lyhyet
suomenkieliset elämäkerrat kustakin kirjailijasta. Teokset
oli valittu Barry Painilta, John Galsworthyltä, Jerome K.
Jeromelta sekä Arnold Bennetiltä. Otavan sarjassa
ilmestyi novellien lisäksi ainakin romaanitekstejä. Almila
oli ehdoton kirjallisuuden kannattaja:

Kolmen lukioluokan mittaisissa englanninkursseissa taas on toinen oppivuosi osoittautunut otolliseksi käyttää tähän [kaunokirjallisen teoksen lukeminen] tarkoitukseen esim. siten, että yhden lukukauden ajaksi keskeytetään muun kirjan käyttö ja omistetaan kaikki tunnit kaunokirjallisen teoksen lukemiseen, sitä seuraavina lukukausina taas viikkotunneista esim. vain yksi, samalla kun muina tunteina luetaan esim. lukemistoa. Siten saadaan kolmivuotiseenkin englanninkurssiin virkistävää vaihtelua, ja tarjoutuu sopivaa tilaisuutta kursoriseen lukuun ja ex tempore -käännökseen.

(Almila 1943: 3)

Almilan ehdotus on suunnattu tyttökouluille ja -lyseoille sekä kahdeksanluokkaisten koulujen kolmivuotisille lukiokursseille. Almila oli lukemistojen ystävä. Hänen *Koululaisen Englanninkirjansa* vuodelta 1952 ei siksi sisältänyt juuri lainkaan kirjallisuutta vaan keskittyi asiatekstikuvauksiin Brittein saarilta ja Yhdysvalloista. Eräs Otavan sarjassa ilmestynyt pieni kirjanen kertoo tarinan *Dick, a Story without a Plot*, jossa esipuheen mukaan tutustutaan ”englantilaisen, maalla lomaansa viettävän sivistyneen perheen arkielämään. Läpikäyvässä piirteessä ...on aito englantilainen huumori.” Koulussa luetut tarinat kuvasivat lähinnä englantilaisen keski- ja yläluokan elämää tai siirtomaa-aikaa. Tarkoituksena oli paitsi antaa kulttuuritietoutta myös opettaa kirjoitustaitoa, kuten *Dickin* tarinan esipuheessa todetaan: ”They would have to read all Bradby’s books, and then, perhaps, they would have some idea of how to write quiet, correct English.

Almilan novellikokoelma lienee ollut aloittamassa kouluteksti-ilmiötä, joka levisi Otavalta muihinkin kustantamoihin. Koulu- ja opiskelutekstit julkaistiin ohuehkoina vihkomaisina laitoksina, ja ne koostuivat tekstikokoelmista ja novelleista. Sarjojen kirjat vaihtelivat vaikeusasteeltaan, joten haastetta oli tarjolla myös aloittelijoille. Otavan Janus-sarjassa oli aukeaman toisella sivulla teksti ja toisella sanasto- ja idiomiselitykset. WSOY:n opiskelutekstit sisälsivät sanastojen lisäksi

Myös monet tunnetut kirjailijat ovat toimineet englannin opettajina. James Joyce opetti Berlitzin kielikoulussa Tries-
tessä ja Jugoslaviassa ja Wilfred Owen Bordeaux'ssa, usein kymmenen tuntia päivässä. Samuel Beckett yritti saada pariisilaisen yksityis-
oppilaansa puhumaan englantia lukemalla iltaisin katu-
kahvilassa hänen kanssaan Shakespearen *Myrskyä*. Heidänlaisiaan tunnettuja kirjailija-opettajia on 1900-luvulla ollut toistasataa.

teksteihin liittyviä kysymyksiä, monivalinta- ja aukkotehtäviä. Sarjoissa ilmestyi mm. W. Somerset Maughamin, Jack Londonin ja O. Henryn tekstejä. Koulutekstisarjat olivat suosittuja opetuksen täydentäjiä, ja niitä opiskeltiin myös itsenäisesti. Seidi von Hellens toteaa *Englannin kielen opetuksen keskeisiä kysymyksiä* -kirjan esipuheessa vuodelta 1957, että ”lukion oppikirjojen tekstivalinta pyrki yleensä tutustuttamaan oppilaita asianomaista kieltä puhu-

van kansan kirjallisuuteen. Tällöin on opettajan tehtävänä yrittää saada oppilaat tajuamaan kirjallisuuden taiteellinen arvo ja sen taustana oleva kulttuuri-ilmapiiiri.” Von Hellens esittelee yksityiskohtaisesti, millaisia kirjallisuuskysymyksiä opettaja voi tunnilla kysyä ja miten niihin vastataan.

Englannin kielen aseman vahvistuminen toisen maailmansodan jälkeisessä Suomessa näkyi oppimateriaalien monipuolistumisena. Yhdysvaltojen kasvava rooli maailmanpolitiikassa inspiroi myös oppikirjantekijöitä. Eero Alanne julkaisi 1951 kirjan *An American Reader*, joka käsitteli monipuolisesti amerikkalaista yhteiskuntaa. Yksi

kirjan osioista keskittyi amerikkalaiseen kirjallisuuteen ja kulttuuriin. Lyhyen yleiskatsauksen lisänä oli elämäkertatietoa Poesta, Twainista ja Whitmanista sekä näiden kirjailijoiden teoksia. Myös Ole Reuterin *English for You* -sarja, joka tuli korvaamaan *Learn English* -sarjaa, antoi enemmän tilaa amerikkalaiselle kirjallisuudelle ja esitteli mm. Ernest Hemingwayn, Washington Irvingin ja Carl Sandburgin.

1950-luvulla lukioissa käytettiin myös Tauno F. Mustanojan ja Elsa Vuorisen oppikirjaa *Englantia aikuisille*. Kirjassa esiteltiin dialogiharjoitusten, kielioppiselitysten ja ääntämisohjeiden lisäksi brittiläistä imperiumia ja amerikkalaista yhteiskuntaa. Amerikkalaisten luonnetta kuvataan näin:

The American is boundlessly self-confident. After opening up a wide continent in a little over a century, the American thinks there is nothing in the world he cannot do... He is always adventuring. He has little fear of failure... For tranquility he cares little. – He also loves to talk. When he meets someone, he will ask questions on any subject... the American is very informal and has a healthy respect for others... We cannot expect every American to conform to these standards; nevertheless they are the qualities we will find most commonly among the American people.

(Mustanoja ja Vuorinen 1952: 103)

Tällaisia stereotyyppisiä kuvauksia esiintyy oppikirjoissa useita. Erityisesti skotlantilaiset ovat suosiossa, heidän

pihi luonteensa tuodaan monissa tarinoissa esille ja heitä verrataan hienostuneisiin englantilaisiin. Suomalaisille koululaisille yritettiin näin valottaa englanninkielisten kansojen erityispiirteitä, sillä anglosaksista kulttuuria tunnettiin Suomessa 1950-luvulla vielä varsin vähän.

1960- ja 70-luvuille tultaessa alkoi ilmestyä oppaita kirjallisuuden opettamisesta. Anna-Liisa Sohlbergin *Today and Yesterday* (1970) oli kattava kokoelma kirjallisuusotteita, joista osa kuvasi arkipäivän elämää. Klassikot Jane Austenista Charles Dickensiin sekä runoilijat ovat hyvin edustettuina unohtamatta 1900-lukua. Kirjasta puuttuvat kokonaan niiden teosten nimet, joista tekstikatkelmat on otettu. Kirjailijoista itsestään ei myöskään ole lisätietoa. Sohlberg laati kirjaan opettajan oppaan, jossa hän yksityiskohtaisesti kävi läpi erilaisia tekstinkäsittelytapoja sisäluvusta tekstinymmärrysharjoituksiin. Sohlberg julkaisi myös monia muita oppikirjoja ja lukemistoja, joille leimallista on ennakkoluuloton tekstivalinta A. A. Milnestä ja C. S. Lewisista Ogden Nashiin ja George Orwelliin.

1900-luvun viimeisinä vuosikymmeninä lukeminen suuntautui tiedotusvälineistä saatavan materiaalin käsittelyyn. Sanoma- ja aikakauslehtiartikkelit ovat olleet suosiossa, välillä jopa kirjallisuuden kustannuksella. Lukio-opetuksen painopiste siirtyi kirjallisuushistorian tuntemuksesta nykymaailman ilmiöiden käsittelyyn. Myös dekkarit, sarjakuvat ja moderni runous hyväksyttiin

oppikirjoihin, ja Agatha Christiestä tuli suosittu. Aihepiirit ovat laajentuneet käsittelemään tieteitä, taloutta, teknologiaa ja yhteiskuntapolitiikkaa. Brittein saarten ja Yhdysvaltojen lisäksi esitellään Australiaa, Uutta-Seelantia, Kanadaa sekä muita alueita, joilla puhutaan erilaisia englannin variantteja Karibialta Intiaan. Lähes kaikissa lukion kurssikirjoissa on edelleenkin muutamia kirjallisuusotteita. Klassikkojen käsittely painottuu kulttuurikurssissa, kun taas muissa kursseissa tekstit ovat enimmäkseen nykykirjailijoilta. Esimerkkeinä ovat sellaiset kirjailijat kuin Zadie Smith, Nick Hornby, Alex Garland ja Tony Parsons. Nykyisissä oppikirjoissa on useimmiten pieni tietoisku kirjailijasta, mikä helpottaa tekstin sijoittamista oikeaan kulttuuriympäristöön ja aikakauteen. Lisätekstejä on tarjolla niille opiskelijoille, jotka haluavat itsekseen lueskella kirjallisuutta. Opettajan oppaat sisältävät mitä moninaisimpia ehdotuksia projekti- ja portfolio työskentelyyn.

Kirjallisuus on uskoakseni nykylukion kielten tunteilla vahvassa nousussa. Lukion opiskelijoiden englannin kielen taito on jo niin hyvä, että he voivat lukea melkein mitä tahansa runoudesta paksuihin romaaneihin. Omien kokemusteni mukaan nuoret lukevat innokkaasti englanninkielistä kirjallisuutta. Kirjallisuudenopetuksen suurimpia haasteita on opiskelijoiden houkutteleva kirjojen pariin muiden nykyajan viihdykkeiden äärestä ja asenteiden muuttaminen myönteiseksi kirjallisuutta kohtaan.

Lukeminen ja kirjoittaminen ovat ovia uusiin maailmoihin, kuten Benjamin Zephaniah runossaan *Who's who* toteaa:

*I used to think nurses
Were women,
I used to think police
Were men,
I used to think poets
Were boring,
Until I became one of them.*

TÄRKEIMPIÄ ENGLANNIN OPPIKIRJOJA

- ALANNE, EERO. 1951. *An American Reader*. Helsinki: Otava.
- ALMILA, LYYDIA. 1943. *Anecdotes and Short Stories*. Otavan englantilaisia koulutekstejä II. Helsinki: Otava.
- ALMILA, LYYDIA. 1952. *Koululaisen Englanninkirja*. Helsinki: Otava.
- ANDERSIN, HANNA. 1949. *An English Primer*. Helsinki: Otava.
- BIESE, Y.M. 1930. *Englanninkielen alkeiskirja ja lukemisto*. Porvoo: WSOY.
- BIESE, Y.M. 1933. *Englanninkielen alkeiskurssin ja kieliopin harjoituksia*. Porvoo: WSOY.
- BIESE, Y.M. 1951. *Lukion englanninkielen lukemisto*. Porvoo: WSOY.
- BIESE, Y.M. 1953. *Lukion englanninkielen lukemisto sanasto*. Porvoo: WSOY.

- BIESE, Y.M. 1955. *Keskikoulun englanninkielen oppikirja II*. Porvoo: WSOY.
- BOHNHOF, ANNA. 1912. *Modern English Reader II. A Collection of Tales and Poems by English and American Authors*. Helsinki: Lilius & Hertzberg.
- BREKKE, KNUT. 1891. *Englannin oppikirja vasta-alkaville*. Helsinki: Otava.
- Helsingin Suomalaisen Reälilyseon Kieliopetuksen Ohjelma 1901. Helsinki.
- LAING, FREDERICK A.. *A History of English Literature*. London and Glasgow: Collins.
- MIETTINEN, EINO ja HANNES ALMARK. 1926. *An English Reader*. Helsinki: Otava.
- MOBERG, PETTER. 1801. *Försök till en praktisk lärobok för begynnare i Engelska Språket*. Tukholma: Anders Zetterberg.
- REUTER, OLE. 1964. *English for You I, II*. Helsinki: Söderströms.
- REUTER, OLE, CARIN ROSENIUS ja INGRID EKHOLM. 1945. *Learn English II Reader*. Helsinki: Söderströms.
- ROSENIUS, CARIN (toim.). 1926. *Englanninkielen metoodinen alkeiskirja*. Helsinki: Söderström & C:o.
- SOHLBERG, ANNA-LIISA. 1969. *Englanninkielisen tekstin luku lukiossa. Ehdotuksia opettajalle*. Helsinki: Kirjayhtymä.
- SOHLBERG, ANNA-LIISA. 1970. *Today and Yesterday*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Päivitys 2014

Kirjallisuudenopetus on nykylukiossa jäänyt suullisen kielitaidon korostamisen varjoon. Opetuksessa pidetään toki esillä kirjallisuutta ja oppikirjat sisältävät teksti-katkelmia kuten ennenkin, mutta sosiaalisen median, tietokonepelien ja muiden sähköisten välineiden rinnalla kirjallisuuden ja lukemisen eteenpäin viemiseksi joutuu tekemään entistä enemmän töitä. Osa nuorista ei lue lainkaan kirjallisuutta ja osa taas hyvinkin paljon. Oma ilmiönsä ovat valtaisan suosion saavuttavat lastenkirja-sarjat ja fantasiakirjallisuus, esimerkiksi Harry Potter, jotka houkuttelevat lukuharrastuksen pariin sellaisiakin lapsia ja nuoria, jotka eivät välttämättä muuten kiinnostuisi kirjojen lukemisesta.

Lapset ja nuoret ovat motivoituneita opiskelemaan englantia, koska siitä on hyötyä paitsi matkaillessa, myös globaalissa sosiaalisessa mediassa. Englannin käyttö onkin arkipäivää nettikeskusteluissa ja tietokonepeleissä, minkä huomaa kielitaidon tason nousuna. Englannin kielen taidon paraneminen tekee mahdolliseksi lukea entistä vaativampaa kirjallisuutta, kunhan nuoret ensin saadaan innostumaan kirjojen maailmasta. Tässä opettajalla on ensiarvoisen tärkeä tehtävä. Nähtäväksi jää, kuinka hyvin sähköiset kirjat ja esimerkiksi taulutietokoneelta tai älypuhelimesta luettavat kirjallisuussovellukset lyövät läpi koululaisten ja opiskelijoiden keskuudessa ja kuinka

tekniikkaa pystytään entistä paremmin ottamaan käyttöön luokahuoneessa lukemisen osalta. Sanoma- ja aikakauslehtien ja kirjallisuuden siirtyminen verkkoon helpottaa tekstien käsittelyä opetustilanteessa ja saattaa avata aivan uusia mahdollisuuksia lukuharrastukseen sekä kielen opetukseen.

KIRJOITAJASTA

FL [PÄIVI KUIVALAINEN](#) tutkii eläytyvää kerrontaa englanninkielisessä kaunokirjallisuudessa. Lisensiaatintyössään hän keskittyi vapaan epäsuoran esityksen ja psykonarraation lingvistisiin ilmenemismuotoihin Aphra Behnin, Susanna Rowsonin ja Katherine Mansfieldin tuotannossa. Sitten tutkimus on suuntautunut emotioiden kuvaamiseen novelleissa eläytyvän kerronnan keinoin. Työssään lehtorina Martinlaakson lukiossa ja Helsingin yliopiston Englannin kielen laitoksella hän on perehtynyt myös kielenoppimisen mekanismeihin, opetustilanteen vuorovaikutukseen ja suullisen kielitaidon testausmenetelmiin.

JARNO RAUKKO

Onko englannin kielen sanoilla enemmän merkityksiä kuin suomen kielen sanoilla?

Suomalaista englannin kielen oppijaa saattaa ihmetyttää, miten monilla sanoilla on englannin kielessä sellaisia merkityksiä, joita suomen kielen vastaavilla sanoilla ei ole: esimerkiksi *table* voi merkitä paitsi pöytää myös taulukkoa, *chair* voi viitata tuolin lisäksi puheenjohtajaan ja *book*-sanaa voi käyttää yhtä hyvin kirjasta kuin varaamisesta. Onko englannissa vähemmän sanoja kuin suomessa, kun niitä näin joutuu käyttämään eri tarkoituksiin? Onko englannin kielelle tyypillisempää kuin suomelle, että sanoilla voi olla useita eri merkityksiä?

Jos kielenoppija panee huolellisesti merkille sellaisen teonsanan kuin *get* merkitysten kirjon, vaikutelma saattaa vahvistua. Tuo *get*-verbi nimittäin kääntyy suo-

*Onko englannin kielen sanoilla enemmän merkityksiä
kuin suomen kielen sanoilla?*

meen milloin saamisena, milloin pääsemisenä, milloin joksikin muuttumisena, esimerkiksi näin:

*I **got** this book as a present.*

'Sain tämän kirjan lahjaksi.'

*I didn't **get** home in time.*

'En päässyt kotiin ajoissa.'

*Don't **get** angry at me!*

'Älä suutu minulle!'

*I should **get** my computer fixed.*

'Minun pitäisi korjauttaa tietokoneeni.'

*Can you **get** me from the airport?*

'Voitko hakea minut lentoasemalta?'

Tuntuu siis siltä, että englannin sanat antautuvat hyvin moniin merkityksiin, ja englannin oppijalle voi tulla tunne, että sanojen merkityskirjoa on vaikea oppia, kun suomen kielestä ei saa siihen valmista mallia.

Suomen kielen oppija kohtaa kuitenkin yllättäen aivan samanlaisia ongelmia. Tehdään kääntämistesti toisinpäin ja katsotaan, miten sellaiset suomenkieliset sanat kuin *kuori* ja *pitää* kääntyvät englantiin:

*perunankuori 'potato **peel**, (**jacket**)'*

*sipulinkuori 'onion **skin**'*

*pähkinäkuori 'nut **shell**'*

*leivänkuori '**crust** of bread'*

*lukon kuori '**case** of a lock'*

jne.

<i>Minä pidän sinusta.</i>	<i>'I like you.'</i>
<i>Pidä minusta kiinni!</i>	<i>'Hold me!'</i>
<i>Pidän juhlat.</i>	<i>'I'm having a party.'</i>
<i>Pidän jo kesävaatteita.</i>	<i>'I'm wearing summer clothes already.'</i>
<i>Pidetään se salassa.</i>	<i>'Let's keep it a secret.'</i>
<i>Minun pitää mennä.</i>	<i>'I must go.'</i>
<i>jne.</i>	

Huomaamme siis, että suomen kielessäkin on sanoja, joita käytetään niin monin eri tavoin, että englanninkielinen käännösvastine on erilainen jokaisessa tapauksessa. Kaiken kaikkiaan monimerkityisyys (*polysemia*) on luonnollista ja yleistä kaikissa kielissä ja hyvin monilla sanoilla. Ensimmäisten esimerkkiemme joukosta voi poimia esimerkiksi sanan *kirja*, jota käytetään varsin monella tavalla (joista kaikki eivät taas kuulu *table*-sanon merkityskirjoon):

<i>Oletko kirjoilla Helsingissä vai Jyväskylässä?</i>
<i>Kirjailija kirjoitti tätä kirjaa monta vuotta, mutta sitä ei koskaan julkaistu kunnon kirjana.</i>
<i>Pidätkö kirjaa menoistasi?</i>
<i>Jo on maailman kirjat sekaisin!</i>

Mutta voisivatko englannin sanat silti olla monimerkityksisempiä kuin suomen sanat?

Tällainen ajatus törmää pariin merkittävään ongelmaan. Sanojen merkitykset eivät nimittäin ole kovin helposti rajattavia ja selvästi kuvattavia ominaisuuksia.

Tarkastellaan vaikka tuota sanaa *kuori*: suomalainen ihminen ei varmaankaan ajattele, että sipulin, perunan, pähkinän ja leivän kuoret viittaavat jotenkin erilaisiin *kuori*-sanan merkityksiin. Pikemminkin hän ajattelee puhuvansa yhdestä ja samasta ilmiöstä, vaikka englannin kielessä noita käyttöjä joudutaankin ilmaisemaan eri sanoilla. Käännösvastineiden mukaan ei siis voi määritellä merkityksiä samoiksi tai erilaisiksi.

Pitää-verbin kohdalla merkitysten erottelu osoittautuu vielä hankalammaksi: vaikka yllä mainituissa esimerkeissä esiintyneet 'tykkääminen', 'täytyminen' ja 'järjestäminen' ovat selvästi eri merkityksiä, on vaikea sanoa, edustavaisitko seuraavat käyttötavat samaa merkitystä vai eri merkityksiä. (Nämä lauseet ovat muuten peräisin koehenkilöiltä, jotka vastailivat *pitää*-sanaa koskeviin kysymyslomakkeisiini.)

Pidetään se salassa.
Pidän sinua vankina komerossa.
Pidän kelloa vasemmassa kädessäni.

Kaiken kaikkiaan on toivoton tehtävä yrittää löytää totuutta siitä, kuinka monta merkitystä jollakin sanalla on. Merkitykset eivät ole selvästi eroteltavissa ja laskettavissa. Sanakirjat joutuvat tämän tehtävän omalla tavallaan ratkaisemaan, mutta asian ongelmallisuus on helppo todentaa vertailemalla eri sanakirjoja: harvoin kaksi sana-

kirjaa on päätyntä täsmälleen samanlaiseen merkitysluokitteluun.

Vaikka merkitysten erottelu ja laskeminen olisi perusluonteisesti umpikujaan vievä tehtävä, voimme silti havaita joitakin englannin kielen piirteitä, jotka lisäävät tai vähentävät monimerkityksisyyden todennäköisyyttä. Tarkastellaan paria ilmiötä.

Englannin kielen sanavarasto on poikkeuksellisen laaja, ja siihen on muodostunut kattavaa kerroksisuutta, kun kielen eri vaiheissa on samantapaista merkitystä varten lainattu uusia sanoja milloin ranskasta, milloin latinasta, milloin kreikasta, milloin jostain muusta kielestä. Niinpä esimerkiksi maan (joko valtion tai sitten "maankamaraan") nimityksinä *earth*, *world* ja *land* ovat "alkuperäisimpiä", koska ne ovat esiintyneet germaanisissa kielissä (englanti mukaan lukien) alun alkaen, kun taas *soil*, *globe*, *country*, *state*, *nation* ja *republic* ovat eri vaiheissa ranskasta tai latinasta englantiin lainattuja sanoja ja *democracy* puolestaan kreikkalaista alkuperää. Kun samantapaisiin merkityksiin on käytössä useita eri sanoja, ehkäpä näiden sanojen ei tarvitse merkitä niin montaa eri asiaa?

On totta, että sivistyssanat, tieteelliset sanat ja tekniset termit ovat todennäköisesti keskimäärin vähemmän monimerkityksisiä kuin jokapäiväiset ja taajaan käytetyt sanat. Samoin on verrattain selvää, että *get*-sanat osittaiset synonyymit *receive*, *understand*, *arrive* ja *persuade* ovat vähemmän polyseemisiä kuin *get*-verbi, ja saman voi olettaa

toistuvan vastaavanlaisissa tapauksissa, joissa verrataan hyvin yleistä sanaa joihinkin sen erityiskäyttöisiin kilpailijoihin. Sanaston laajuus ja monikerroksisuus ei kuitenkaan vähennä polysemian määrää kaikkein yleisimmissä sanoissa, eikä se myöskään erota englantia suomesta: myös suomen kielessä sellaiset sanat kuin *saada*, *käydä* ja *pitää* lienevät monimerkityksisempiä kuin vaikkapa *vastaanottaa*, *unelmoida* ja *alkoholisoitua*.

On kuitenkin yksi englannin kielen erityisominaisuus, joka jonkin verran lisää englannin sanojen polysemian määrää. Englanti nimittäin sallii hyvin usein sellaisen sananmuodostuksen, jossa sana vaihtaa sanaluokkaa ilman erillisiä sanaluokan tunnuksia. Esimerkiksi *empty* voi tarkoittaa 'tyhjää', 'tyhjentämistä' ja 'tyhjiä purkkeja' (adjektiivi, verbi ja substantiivi), *tape* sekä 'nauhaa' että 'nauhoittamista' (substantiivi ja verbi) ja sanan *back* voi suomentaa muun muassa 'selkä', 'takaosa', 'takana', 'taakse' ja 'peruuttaa' (substantiivi, adverbi ja verbi):

Your glass is empty!

'Lasisi on tyhjä.'

When did you empty it?

'Milloin tyhjensit sen?'

We should get rid of the empties.

'Meidän pitäisi viedä tyhjt purkit pois.'

I taped yesterday's show.

'Nauhoitin eilisen ohjelman.'

Which tape did you use?

'Mille nauhalle laitoit sen?'

My back hurts.

'Selkääni sattuu.'

Go back home!

'Mene takaisin kotiin!'

Back down!

'Peräänny!'

Muodon samuus koskee tietenkin vain substantiivien, adjektiivien ja verbien perusmuotoja: esimerkiksi *tape* on sekä substantiivin että verbin perusmuoto, mutta vain verbi voi saada muodon *taped*. Lisäksi joidenkin kieli-tieteilijöiden mielestä sanaluokan vaihtaminen aiheuttaa sen, että kyseessä on kaksi eri sanaa eikä yhden sanan kaksi eri merkitystä.

Tämä yksittäinen englannin kielen erikoispiirre antaa pienen mahdollisuuden vastata otsikon kysymykseen "ehkä": englannin kielen sanoilla on suomeen nähden yksi ylimääräinen keino saada lisää merkityksiä muotoa muuttamatta. Mutta kuten edellä on todettu, ensinnäkin monimerkityksisyys on hyvin yleinen ja kaikkia kieliä koskeva ilmiö, ja toiseksi merkitysten erottelu ja laskeminen on kaikkea muuta kuin ongelmaton ja yksinkertainen toimenpide. Siispä voimme vastata jokseenkin turvallisesti, että on turha kuvitella englannin kielen sanoilla olevan enemmän merkityksiä kuin suomen sanoilla.

Päivitys 2014

Artikkelin sisältö on ajatonta: vaikka sana voi saada kymmenessä vuodessa yhden uuden merkityksen tai menettää toisen, tai koko merkityskirjossa tapahtua jonkinlainen uudistuminen joustavuuden seurauksena, polysemia on joka tapauksessa kaikkia kieliä koskevaa ja hyvin monia kielen sanoja koskevaa. Merkitysten luettelu ja niiden määrän laskeminen pysyvät ongelmana, jonka ratkaiseminen olisi ehkä vierasta ihmisen ajattelun monimutkaisuutta ajatellen.

KIRJALLISUUTTA POLYSEMIASTA

- CROFT, WILLIAM ja D. ALAN CRUSE. 2004. *Cognitive Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press. (Polysemiasta erityisesti luku 5.)
- CUYCKENS, HUBERT ja BRITTA ZAWADA (toim.). 2001. *Polysemy in Cognitive Linguistics*. Amsterdam: Benjamins.
- CUYCKENS, HUBERT, RENÉ DIRVEN ja JOHN R. TAYLOR (toim.). 2003. *Cognitive approaches to lexical Semantics*. Cognitive Linguistics Research 23. Berlin: Mouton de Gruyter.
- EVANS, VYVYAN. 2009. *How Words Mean. Lexical Concepts, Cognitive Models and Meaning Constructions*. Oxford: Oxford University Press. (Polysemiasta erityisesti luku 8.)
- LAKOFF, GEORGE. 1987. *Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal About the Mind*. Chicago: The University

- of Chicago Press. (Esimerkiksi Claudia Brugmanin tutkimukseen pohjautuva polysemia-analyysi *over-sanasta* s. 416–461.)
- LARJAVAARA, MATTI. 2007. *Pragmasemantiikka*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. (Polysemiasta erityisesti s. 103–137.)
- LEINO, PENTTI. 1993. *Polysemia – kielen moniselitteisyys*. Kieli 7. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 1. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEINO, PENTTI ja TIINA ONIKKI (toim.). 1994. *Näkökulmia polysemiaan*. Kieli 8. Suomen kielen kognitiivista kielioppia 2. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LEWANDOWSKA-TOMASZCZYK, BARBARA. 2007. Polysemy, prototypes, and radial categories. Teoksessa Dirk Geeraerts ja Hubert Cuyckens (toim.) *The Oxford Handbook of Cognitive Linguistics*. Oxford: Oxford University Press. 139–169.
- LOSSIUS FALKUM, INGRID. 2011. *The Semantics and Pragmatics of Polysemy: A Relevance-theoretic Account*. University College London. Saatavana osoitteessa <http://discovery.ucl.ac.uk/1139079/1/1139079.pdf>.
- NERLICH, BRIGITTE, ZAZIE TODD, VIMALA HERMAN ja DAVID D. CLARKE (toim.). 2003. *Polysemy. Flexible Patterns of Meaning in Mind and Language*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- RAUKKO, JARNO. 2002. Pitämisen polysemia: miten koehenkilöt hahmottavat *pitää*-verbin merkitystyyppejä. *Virittäjä* 106: 354–374.

- RAVIN, Yael ja CLAUDIA LEACOCK (toim.). 2000. *Polysemy: Theoretical and Computational Approaches*. Oxford: Oxford University Press.
- TAYLOR, JOHN R. 2003. *Linguistic Categorization*. Kolmas laitos. Oxford: Oxford University Press. Luku 8: Polysemy, or: How many meanings does a word really have?
- VANHOVE, MARTINE (toim.). 2008. *From Polysemy to Semantic Change: Towards a Typology of Lexical Semantic Associations*. Amsterdam: Benjamins.

KIRJOITAJASTA

[JARNO RAUKKO](#) on 1990-luvulta lähtien ollut kiinnostunut polysemiasta ja sen eri aspekteista: merkitysten erottelua hän tarkastelee mm. erityisillä tuottotesteillä. Vuosina 2006–2010 uusia aluevaltauksia olivat kompleksisuuden käsite, yläasteikäisten suhde polysemiaan, ”keskeisyyden” eri ulottuvuudet ja polysemian vertailu synonymiaan. Hän on toiminut lehtorina Helsingin yliopiston englannin kielen laitoksella (2001–2005), Helsingin seudun kouluissa (2007–2013) ja Tampereen yliopiston yleisen kielitieteen oppiaineessa (2013). Vuosien 2007–2014 aikana hän on myös suorittanut opettajan pedagogiset opinnot ja pääväittänyt paitsi englannin myös ruotsin opettajaksi. Samalla hän on kuitenkin akateemisesti suuntautunut entistäkin vahvemmin yleiseen kielitieteeseen.

Verkkomateriaali kielenopetuksessa – englannin kieltä kalastamassa

Tiiliseinän rakentamista vai kalastamista?

Vieraan kielen opettaminen ja opiskelu muistuttavat yhden kielikuvan mukaan tiiliseinän rakentamista. Opiskelijan on ensin hallittava tietty kieliopillinen tai sanastollinen asiakokonaisuus, jotta hän voisi siirtyä seuraavaan, esimerkiksi on osattava käyttää aika-muodoista preesensia ennen imperfektiä. Tiiliseinän perustukset muodostuvat kielenkäytön perusasioista, ja jokainen tiilikerros edustaa aina sisällöltään haastavampaa materiaalia. Toistuva harjoittelu kiinnittää laastina edellisen opitun kokonaisuuden seuraavaan.

Kalastusmetaforassa puolestaan lähdetään siitä, etteivät vieraan kielen opettaminen ja opiskelu aina toteudu suoraviivaisesti yhdestä asiakokonaisuudesta seuraavaan etenemällä. Aikaisemmin opitut taidot, virvelöinti ja vieheen valinta, eivät välttämättä kukoista muuttumattomina uuden oppimisen edellä ja ohessa. Onnistuneiden valintojen ja heittojen rinnalla tapahtuu taantumista. Opiskelija unohtaa osittain aikaisemmin oppimansa, eikä opiskeluprosessissa välttämättä aina kerralla keskitytä vain yhden uuden kokonaisuuden oppimiseen ja hallitsemiseen.

Soveltavan kielitieteen tutkimusten mukaan vieraan kielen taidon kehittymiseen vaikuttavat puheen ymmärtämisestä ja tuottamista rajoittavat tekijät (*speech processing constraints*), opetusmenetelmiin liittyvät seikat (*pedagogical interventions*), kielen omaksumistahti (*acquisitional process*) sekä ympäristö, jossa opeteltavia asioita käsitellään (*discourse environment*), eli se, miten perehdytään erilaisten tekstien käyttöön ja niiden luomiin merkityksiin, kun tavoitteena on oppia itse tuottamaan kieltä. Vieraan kielen opetuksessa ja opiskelussa verkkoaineisto voi tarjota mahdollisuuden laajentaa porrastetusti, yhdestä asiakokonaisuudesta seuraavaan eteneviksi luotuja vieraan kielen oppimateriaaleja, jotka vastaavat paremmin todellisuutta. Opettajat ja opiskelijat voivat itse räätälöidä tarjolla olevia aineistoja omiin tavoitteisiinsa sopiviksi, toteuttaa luovuuttaan kielen käyttäjinä ja uusintajina. Tämän-

tapainen räätälöinti on välttämätöntä erityisesti itseopiskelussa.

Kolme kielenopiskelun kalastusperiaatetta

Orgaaninen näkökulma vieraan kielen opettamiseen ja opiskelemiseen sisältää käytännössä seuraavat kolme kalastusperiaatetta. Ensinnäkin keskitytään aitoon, elävässä elämässä syntyneeseen materiaaliin. Opiskelijoille tarjotaan mahdollisuus tarkastella kielenkäyttöä oikean eikä vieraan kielen opetustarkoituksiin luodun keino-tekoisen esimerkkiaineiston avulla. Aineistopohjainen, induktiivinen tarkastelutapa tarjoaa väistämättä esimerkkejä monipuolisista kielellisistä ja kokemuksellisista konteksteista.

Tämä puolestaan valottaa toista periaatetta eli sitä, että kieli nähdään kokoelmana vastuullisia valintoja. Tämä auttaa sisäistämään sen, miten viime kädessä kielenkäyttäjä todellakin itse valitsee, mitä hän haluaa ilmaista ja miten hän tulee tämän valintansa perusteella todennäköisesti ymmärretyksi tietyssä kontekstissa.

Kolmanneksi vieraan kielen opiskelussa keskitytään kielellisten ilmaisujen muodon, merkityksen ja käytön keskinäisiin suhteisiin. Tämän suhteen eri puolia pyritään jatkuvasti tekemään läpinäkyväksi aineistopohjaisesti (ks.

edellä ensimmäinen periaate), yhdessä luotujen harjoitustehtävien avulla. Näin opiskelijoita rohkaistaan analyyttiseen otteeseen kielenopiskelussaan.

Kalastamista verkkomateriaalin avulla

Konkordanssiohjelmat

Analyyttiseen, aineistopohjaiseen kielenopiskeluun sopivaa englannin kielen materiaalia saa verkosta vapaasti, ilman lisenssimaksuja. Itse asiassa koko [www-sivustokokoelmaa](http://www.sivusto-kokoelmaa) voi pitää laajana tekstikorpuksena. Korpus viittaa tässä elektronisesti luettavaan, erilaisia tekstityyppejä sisältävään tekstikokoelmaan. Tällaisen kokoelman sisältöä voi tarkastella lähemmin käyttämällä apuvälineenä konkordanssiohjelmaa. Haetusta avainsanasta saadaan korpuksen aineistosta esiin esimerkkejä valitun pituisessa kontekstissa (KWIC index: Key Word in Co(n)text). Konkordansseja on sinänsä ollut vuosisatoja käytössä jo ennen tietokoneaikakautta esimerkiksi raamatuntutkimuksessa. Tällä hetkellä ilmaisia verkko-apuvälineitä ovat Collins Cobuildin näytekonkordassi sekä WebCorp Tools -konkordanssiohjelma, joista ensin mainittu antaa neljäkymmentä esimerkkiä haetusta sanasta oman tekstikokoelmansa konteksteissa, ja jälkimmäinen tekee haun erikseen valituilta internetsivustoilta:

Collins Cobuild Corpus Concordance Sampler
<http://titania.cobuild.collins.co.uk/form.html#democonc>
WebCorp Tools
<http://www.webcorp.org.uk/wclite.html>

Seuraavassa on ote WebCorpin avulla tulostetusta konkordanssilistasta, joka antaa esimerkkejä *interested-*sanana käytöstä (1):

http://alternity.net/onlinegaming_users.php3
Document Dated: Unknown
Plain Text
Word List
4154 tokens, 1288 types
at grid_central@hotmail.com
Diodrayl I\'m interested, but I do not have
needed. Gregarah I am extremely interested in Alternity online. I have
am gathering players who are interested and trying to get all
me know if anyone is interested. Grey_Knight I\'ve played a couple
some way. icemanx I am interested in an online Alternity campaign
Coldfus\'s Campaign. Imperator I\'d be interested in playing online,
PBEM, possibly

Tällaisen materiaalin avulla opiskelija voi tarkastella esimerkiksi prepositioiden käyttöä (esimerkki 1 edellä) tai kielellisten ilmausten merkityksen kontekstisidonnaista vaihtelua. Analyysiä ei kuitenkaan tarvitse rajoittaa yksittäisiin, sattumanvaraisesti valikoituneisiin teksteihin, vaan voi tarkastella myös tiettyjen ilmaisujen käyttöä yhdessä

tekstissä tai samaa tekstilajia edustavissa eri teksteissä (vrt. esimerkki 2 alla). Tällöin ovat hyödyllisiä verkossa tarjolla olevat tekstiarkistot.

Tekstiarkistot

Elektroniset tekstikokoelmat ja digitaalikirjastot tarjoavat siis verkkolehtien ja uutissivustojen ohella tukea lukuharjoitteluun ja kielioppirakenteiden sekä kielellisten ilmaisujen kontekstisidonnaisuuden ymmärtämiseen:

Bibliomania

<http://www.bibliomania.com/>

The On-Line Books Page

<http://onlinebooks.library.upenn.edu/search.html>

The Internet Public Library

<http://www.ipl.org/reading/books/index.html>

Project Gutenberg

<http://www.promo.net/pg/>

Oxford Text Archive

<http://ota.ahds.ac.uk/>

University of Virginia Electronic Text Center

<http://etext.lib.virginia.edu/>

Alex Catalogue of Electronic Texts

<http://www.infomotions.com/alex/>

Seuraavassa on ote Bibliomanian sivustolla tehdystä hausta sanan *gay* käytöstä Louisa M. Alcottin sekä Jane Austenin romaaneissa. Käymällä välillä läpi muutaman

sadan vuoden takaisia kirjallisuusesimerkkejä opiskelijat saavat käytännön tuntumaa sanojen merkitysten kontekstisidonnaiseen muutokseen (2):

<http://www.bibliomania.com/0/0/6/9/frameset.html>

Good Wives: Chapter 14

the spectacle is as gay and brilliant as a carnival. Haughty pair of dashing ponies, gay nets to keep their voluminous flounces seem quite easy and gay. At Avigdor's she found the affliction, she looked unusually gay and graceful as she glided away.

Emma: Chapter 7

Churchill grew talkative and gay, making her his first object. Every to be flattered, was gay and easy too, and gave him

Muut sivustot

Englanninkielisen kirjallisen argumentoinnin opettelusta auttavat tutoriaalisivustot, joissa keskitytään tarkastelemaan tekstin koheesiota edistäviä siirtymiä (*transitions*) ja koherenssin kannalta välttämättömiä teemavirkkeitä (*thesis statement*) sekä puidaan liikasanaisuutta (*wordiness*) ja neutraalia kielenkäyttöä (*unbiased language*). Oheisilta sivustoilta löytyvät jopa valmiit kurssikäyttöön soveltuvat monisteet edellä sulkeissa annettujen hakusanojen avulla:

Writing at the University of Toronto
<http://www.utoronto.ca/writing/index.html>
Purdue University's Online Writing Lab
<http://owl.english.purdue.edu/>

Elektronisia sanakirjoja on sekä yksi- että monikielisinä versioina. Nimenomaan verkkoaineistoa käytettäessä voi luontevasti rohkaista opiskelijoita puhtaasti englannin-kielisen sanakirja- ja eritoten konkordanssimateriaalin avulla tarkastelemaan muodon, merkityksen ja käytön suhdetta, esimerkiksi juuri oman esseen aihepiiriin ja tyyliin sopivien ilmaisujen hakemista:

Wordsmyth
<http://www.wordsmyth.net/>
Merriam-Webster Online
<http://www.m-w.com/home.htm>
American English – British English
<http://www.peak.org/~jeremy/dictionary/dict.html>
Roget's Thesaurus
http://humanities.uchicago.edu/forms_unrest/ROGET.html

KIRJALLISUUTTA

- CARTER, RONALD ja DAVID NUNAN (toim.). 2001. *Teaching English to Speakers of Other Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- NUNAN, DAVID. 2001. Teaching grammar in context. Teoksessa Christopher N. Candlin ja Neil Mercer (toim.) *English*

VII OPETUKSEN KIELI

Language Teaching in its Social Context. London:
Routledge, 191–199.

STUBBS, MICHAEL. 2001. *Words and Phrases: Corpus Studies of Lexical Semantics.* London: Blackwell.

KIRJOITAJASTA

PÄIVI SAARELAINEN (o.s. Kilpinen) toimii Maanpuolustus-
korkeakoulun kielikeskuksen lehtorina sekä ylioppilastutkinto-
lautakunnan jäsenenä ja englannin jaoksen puheenjohtajana.

Oppikirja tutkijan käsissä

Tuttu englanninopettaja kuvasi oppikirjaa supermarketin ostoskärryksi: siihen nakataan joka kerta ainakin leipä ja maito ja muutama muu peruselintarvike, joita ilman ei arjessa tule toimeen, mutta sen lisäksi vaihdellen erilaisia arkisesta poikkeavia herkkuja. Toisin sanoen oppikirjassa toistuvat kappale kappaleelta samat perusosiot, opetuksen peruspilarit, jotka ylläpitävät oppitunnin rutiineja, mutta tässä kehikossa – ja sen yli – opettaja tekee omia valintojaan sen suhteen, miten materiaalia käyttää ja täydentää.

Oppikirja on vieraan kielen opettajan ja oppijan tärkeimpiä apuvälineitä, jota ilman harva tunnustaa selviytyvänsä mutta jonka moni toisaalta kokee välillä turhauttavaksi, ärsyttäväksi ja kahlitsevaksikin. Ehkä juuri tämä oppikirjan kaksijakoisuus on ollut kimmokkeena moniin oppikirjoista tehtyihin tutkimuksiin. Oppikirja-tutkimukset pohjaavat usein siihen käsitykseen, että oppikirjalla opetusvälineenä ja tekstinä on paljon vaikutusta opetukseen ja kirjojen käyttäjiin niin hyvässä kuin pahassa: oppikirjalla voi olla kauaskantoisia vaikutuksia

siihen, millaisia tietoja, taitoja ja jopa asenteita ja arvostuksia oppijat omaksuvat. Toisaalta tutkimukset ovat kyseenalaistaneet käsityksen oppikirjan vallasta ja pyrkineet tarkastelemaan, mitä oppikirjalle luokahuoneessa oikeasti tapahtuu.

Vieraan kielen oppikirjan monet tehtävät

Kieliaineet ovat erittäin vaativia opettaa. Jo lähtöasetelma on kognitiivisesti vähintäänkin haastava: onhan sekä opetuksen kohteena että sen välineenä kieli. Lisäksi se, mikä mielletään kieltenopetuksen sisällöksi, on hyvin monitahoinen ja -tasoinen kokonaisuus ja sisältää monenlaisia tietoja ja taitoja. Tämä sisällön monitahoisuus on tyypillistä myös kielen oppikirjoille. Vieraan kielen opetuksen ja oppikirjojen sisältöä voi jäsentää muun muassa seuraavalla tavalla. (Ks. Allwright 1981.) Itse kohdekieli muodostaa vain yhden osan vieraan kielen opetuksen sisällöstä. Opetus kohdistuu yhtäältä kielen rakenteeseen, kielioppiin, toisaalta ylemmän tason kielenkäyttöä kuvaaviin viestintämalleihin ja kommunikaatiotapoihin. Toisena opetuksen sisällön osana voidaan erottaa asiasisällöt: kieltä käytettäessä puhutaan tai kirjoitetaan aina jostakin. Lisäksi vieraita kieliä opetetaan nykyisin paljon nimenomaan temaattisten sisältöjen

avulla. Näistä kohdekulttuurin ominaispiirteiden ja maantieteen esittely ovat perinteisesti olleet tavallisimpia, mutta ne näyttävät uusissa materiaaleissa menettäneen asemaansa muille aiheille, muun muassa yhteiskunnallisesti merkittäviksi katsotuille aiheille, kuten ympäristökasvatukselle tai monikulttuurisuudelle ja suvaitsevaisuudelle. Nämä painotusten muutokset voi nähdä myös niin, että kulttuurin opettaminen on muuttanut muotoaan. Kolmanneksi opiskelustrategioiden opetuksesta on tullut osa oppiaineen sisältöä. Monissa kielten oppikirjoissa on nykyään esimerkiksi itsearviointiosioita, ja monet tehtävät on pyritty laatimaan siten, että ne ohjaavat itsenäiseen, osin opettajasta riippumattomaan työskentelyyn. Oppikirjoja on myös pyritty laatimaan hakuteosten omaisiksi, jotta oppilaat voisivat palata niihin oppituntien ulkopuolellakin.

Neljänneksi tietynlaiset asenteet voidaan nähdä osana vieraan kielen opettamisen sisältöä: opetuksen julkilausuttuna tavoitteena voi olla synnyttää positiivisia asenteita kohdekieltä ja sitä puhuvia kohtaan tai edistää yleisemmällä tasolla suvaitsevaisuutta muita kulttuureita ja ihmisiä kohtaan. Kuitenkin lienee myös selvää, että opetettiin asenteita eksplisiittisesti tai ei ja halusimmepa tai emme, niitä välittyy aina. Toisin sanoen eksplisiittisen sisältönsä ohella opetuksella ja oppikirjoilla on implisiittinen sisältönsä: se, mikä valikoituu – tai *valikoidaan* – opetuksen ja oppikirjojen sisällöksi, heijastaa pitkälti

valtakulttuurin asenteita ja arvostuksia. Lisäksi yksittäiset oppikirjatekstit ovat aina sitoutuneet tietynlaiseen näkökulmaan maailmasta.

Asenteet eivät ole ainoa opetuksen sisältö, jota välittyy tarkoittamatta ja joka ikään kuin tullaan opettaneeksi. Ylipäätään se, mitä vieraan kielen luokahuoneessa voidaan oppia, on enemmän kuin se, mitä siellä eksplisiittisesti opetetaan. Esimerkiksi opettajan tai muiden oppijoiden kohdekielinen puhe tai oppikirjan kohdekielinen ohje, joita ei ole varsinaisesti tarkoitettu oppisisällöksi, ovat nekin vieraan kielen syötettä (*input*), josta on mahdollisesti jotakin opittavissa. Ilmiön voi kuitenkin nähdä huomattavasti laajemmin kuin vain satunnaisen syötteen osuutena oppitunnin sisältöön. Oppikirja opettaa aina muutakin kuin pelkkää oppiainetta: englannin oppikirjan käyttäjä ”oppii” muun muassa, millaisia taitoja ja tietoja hänen halutaan oppivan ja miten, mitä tai millaista englannin kieli on ja mihin sitä käytetään ja tarvitaan. (Ks. myös Hiidenmaa, 2003.)

Kyse on pohjimmiltaan siitä, mikä oppikirja on kulttuurisena tuotteena. Englannin oppikirja on kauppatavaraa, joka tuotteistaa sitä kulttuurista ja kielellistä pääomaa, joksi englannin kieli mielletään; samoin se tuotteistaa englannin kielen opiskelun käytäntöjä. Paine-tulla kirjalla yleensä ja oppikirjalla erityisesti on edelleen vahva asema kulttuurissamme, ja siten sillä on valta määritellä pitkälti, mitä englannin kieli ja sen opiskelu

ovat, mistä ne muodostuvat, mikä on oikeanlainen kysymys ja mikä oikeanlainen vastaus. Oppikirja luokittelee ja nimeää, se jaottelee englannin kielen opiskelun tiettyihin komponentteihin, järjestää sen toiminnallisesti ja ajallisesti.

Englannin oppikirjat tutkimuskohteena

Englannin kielen oppikirjoja ja oppimateriaaleja tavalla tai toisella käsittelevää kirjallisuutta on kohtalaisen paljon, joskin tutkimustieto on verrattain sirpaleista. Kirjallisuuden suuri määrä ei yllätä, kun ottaa huomioon, että englannin kielen opettaminen on suuren luokan kansainvälistä liiketoimintaa, samoin englannin oppimateriaalien kustantaminen. Erilaiset englannin kielen oppikirjat ovat siis osa monen miljoonan opettajan ja opiskelijan elämää eri puolilla maailmaa, ja oppimateriaalien suunnitteluun ja markkinointiin uhrataan paljon vaivaa ja rahaa. Lisäksi englannin kielellä on kiistaton *ja* kiistanalainen erityisasema sekä kansainvälisenä maailmankielenä että paikallista kulttuuria värittävänä kielenä monessa maassa. Tämän vuoksi monet tutkijat ovat nähneet tärkeäksi tarkastella englannin oppimateriaaleja hyvinkin kriittisessä valossa. Kenties samasta syystä hyvin monet englannin oppikirjoja käsittelevistä tutkimuksista ovat omaksuneet oppikirjojen tarkasteluun kulttuurisen näkö-

kulman: jotkut analysoivat kirjojen tapoja opettaa kulttuuria, toiset tarkastelevat itse kirjaa ja sen tekstejä kulttuurisina tuotteina ja tietyn kulttuurin osana ja ilmentymänä.

Englannin kielen asema suomalaisessa yhteiskunnassa on saanut viime aikoina huomiota. Yleisessä keskustelussa on oltu huolestuneita suomen kielen marginaalistumisesta monilla yhteiskunnallisesti tärkeillä elämänalueilla englannin vallatessa asemaa eliitin kielenä (HS 1.9.2003, Hiidenmaa ym.). Akateeminen yhteisö on puolestaan kantanut kortensa kekoon muun muassa laajoissa tutkimusprojekteissa, jotka valottavat monesta näkökulmasta englannin kielen asemaa suomalaisessa yhteiskunnassa ja kulttuurissa; Suomen Akatemia rahoittaa kahta aiheeseen pureutuvaa projektia, yhtä Jyväskylän yliopistossa, toista Tampereen yliopistossa. Suomalaisista englannin oppikirjoista on niukalti laajoja julkaistuja tutkimuksia. Maisteritason opinnäytetöitä englannin oppikirjoista sen sijaan on runsaasti, mutta niitä on melko hankala saada yliopistojen laitostutkimuksista. Tärkeän ja kauan kaivatun lisän englannin kielen opetusta sekä myös oppikirjoja käsittelevään tutkimukseen toi hiljattain Anne Pitkänen-Huhdan (2003) väitöskirjatutkimus, joka tarkastelee sitä kielellistä vuorovaikutusta, jonka kautta englannin kielen luokkahuoneen sosiaalis-kielelliset käytännöt toteutuvat, ja englannin oppikirjan osuutta tässä vuorovaikutuksessa. (Tutkimuksesta lisää jäljempänä.)

Mitä kulttuuria opetetaan?

Kielen ja kulttuurin yhteen kietoutuminen lienee jokaiselle kielenopettajalle selvää, mutta se, mitä tämä lopulta tarkoittaa vieraiden kielten opetuksen ja tässä tapauksessa erityisesti oppimateriaalien kannalta, on monitahoisempi kysymys – ja englannin kielen kohdalla kenties erityisen monimutkainen sen kansainvälisen erityisaseman vuoksi. Lukuisat kirjoittajat ovatkin kohdistaneet huomionsa englannin oppikirjojen kulttuuriseen sisältöön, ja usein se on saanut osakseen voimakastakin kritiikkiä. Kritiikin kohteena on ollut muun muassa se, että kohdekulttuurina esitetään yksinomaan brittiläinen tai amerikkalainen kulttuuri tai laajemmin angloamerikkalainen kulttuuri. Toiseksi kirjojen kulttuurista sisältöä on arvosteltu siitä, että kohdekulttuuri esitetään hyvin stereotyyppisesti, muun muassa patriarkalisena ja heteroseksuaalisena. Se ei heijasta kuvatun kulttuurin todellista monimuotoisuutta ja toisaalta on ongelmallista siksi, että esiintyessään kulttuurisesti tärkeässä institutionaalisessa tekstissä se osaltaan ylläpitää stereotyyppisiä, epätasa-arvoistavia ajatusmalleja. Kolmanneksi kriittisen tarkastelun kohteena on ollut ei niinkään oppikirjojen kulttuurinen sisältö kuin englannin oppikirjan ja oppikirjatekstien auktoriteettiasema esimerkiksi sen määrittäjänä, mitä englannin kieli ja sen opiskelu ovat.

Kulttuurien kohtaaminen

Englannin oppimateriaalien omaksumat käsitykset kohde-kulttuurista eli opetettavasta kulttuurista ja niiden tavat kuvata sitä ovat siis kirvoittaneet mielipiteitä niin tutkijoilta kuin oppimateriaalien käyttäjiltä ja tekijöiltäkin. Joidenkin kirjoittajien mielestä ei esimerkiksi ole lainkaan yksiselitteistä, mikä englantia opetettaessa on kohde-kulttuuri: onhan kyseessä kieli, jota nykyään käytetään enemmän ei-syntyperäisten puhujien välisessä kanssakäymisessä *lingua francana* kuin syntyperäisten ja ei-syntyperäisten puhujien välillä ja johon toistuvasti viitataan erilaisten kansallisten kulttuurien rajat ylittävien elämänalueiden kielenä, kuten ”tieteen kieli”, ”talouden kieli”, ”teknologian kieli” tai vaikka ”popmusiikin kieli” ja jota sitä paitsi sen syntyperäisetkin puhujat puhuvat monin, vakiintunein varieteetein (kuten amerikanenglanti, Jamaikan englanti ja Etelä-Afrikan englanti). Muun muassa näistä syistä moni ei pidä perusteltuna pohjata englannin kielen oppikirjoja yksinomaan brittiläiseen ja/tai amerikkalaiseen kulttuuriin.

Psykolingvivististä perspektiivistä englannin oppikirjojen kulttuurikuvaa tarkasteleva Cem Alptekin (1993) kritisoi tyypilliseksi katsomaansa englannin oppikirjaa juuri ankkuroitumisesta brittiläiseen tai amerikkalaiseen kulttuuriin, kustantajan kotimaasta riippuen. Hänen kritiikkinsä kumpuaa käsityksestä, jonka mukaan kielen omaksuminen – oli se äidinkieli tai vieras kieli –

edellyttää systemaattisen tiedon (kielen rakenteen ja semanttisen järjestelmän tuntemuksen) ja skemaattisen tiedon (kielenpuhujalla olevan kulttuuritiedon) yhteen sovittamista. Hänen mukaansa tyypillinen englannin oppikirja teksteineen ja tehtävineen perustuu monille englannin oppijoille hyvin vieraisiin kulttuurisiin skeemoihin eikä näin edistä englannin kielen omaksu- mista vaan pahimmassa tapauksessa päinvastoin ehkäisee sitä. Tämä ei koske vain oppikirjojen tekstejä, jotka saattavat lukijalle avautuakseen vaatia angloamerikka- laisen elämänmuodon, sen perinteiden ja arvostusten tuntemista ja ymmärtämistä, vaan myös tehtäviä.

Alptekin väittää, että englannin oppimateriaalit ja niiden tehtävistö perustuvat usein länsimaisiin kommuni- kointitapoihin juontuvaan keskustelemaan opetustyyliin ja suosivat muun muassa ongelmakeskeisiä tehtävätyyppejä. Tällaiset lähestymistavat ovat kuitenkin joidenkin kulttuu- rien edustajille, jotka ovat tottuneet yksisuuntaisempaan ja opettajajohtoiseen opetustyyliin, vieraista ja hämmen- täviä ja siten mahdollisesti hyvinkin vieraannuttavia. Toisen tutkijan (Gray, 2000) haastattelemat, ulkomailla (mm. Pohjois-Afrikassa) työskennelleet brittiläiset englanninopettajat valittivat niin ikään käyttämiensä materiaalien paikoittaista etnosentrisyyttä ja kulttuurista epäsopevuutta. Joku esimerkiksi totesi islaminuskosten opiskelijoidensa olleen hämmentyneitä kohdatessaan brittiläisiä juomatapoja kuvaavan tekstin. Moni haasta-

teltu opettaja koki materiaalien ongelmaksi paitsi niiden anglosentrisyyden myös sen, että isobritannialainen kulttuuri esitetään karikatyyrimaisesti tai äärimmäisen stereotyyppisesti.

Oppikirjojen etnosentrisyyden on katsottu voivan aiheuttaa hämmennystä ja väärinymmärryksiä ja siten pahimmassa tapauksessa haitata kielen opiskelua. Pedagogisen epätarkoituksenmukaisuuden lisäksi kirjojen etnosentrisyydellä on nähty olevan myös ideologinen ulottuvuus. Angloamerikkalaisen kulttuuri-imperialismin (mukaan lukien kielellinen imperialismi) kritiikillä on vankat perinteet. Tämä kritiikki koskettaa myös englannin oppikirjoja, jotka voi nähdä yhtenä englannin kielen leviämisen ja levittämisen keskeisistä välineistä (Phillipson, 1992; Pennycook, 1994; Colebrook, 1996). Englannin kielen oppimateriaaleja onkin arvosteltu siitä, että angloamerikkalainen kulttuuripiiri arvostuksineen esitetään ikään kuin normina, jota vasten muunlaiset kulttuurit asemoidaan. Kritiikkiä on esitetty myös sitä kohtaan, että teksteiltään ja tehtäviltään angloamerikkalaiseen kulttuuriin tiukasti sidotut oppimateriaalit asettavat syntyperäisen puhujan etuoikeutettuun norminmäärittäjän asemaan. Näiden kriitikoiden mukaan tähän ei ole perusteita, sillä englannin kielen levinneisyys ja monimuotoisuus tekevät siitä ikään kuin kaikkien omaisuutta.

Mikä sitten neuvoksi? Ratkaisuksi edellä kuvattuihin ongelmiin on esitetty muun muassa kohdekulttuurin uudelleenmäärittelyä: englannin asema kansainvälisenä kielenä mahdollistaa sen, että kohdekulttuurina voidaan nähdä maantieteellisesti neutraalit kulttuuriset areenat, kuten vaikkapa populaariviihteen tai tieteen maailma, joissa englannin kielellä on keskeinen asema ja joihin oppijoilla on runsaasti kosketuspintoja. Tähän suuntaan ns. globaalit eli kansainväliseen levitykseen tarkoitettut englannin oppikirjasarjat ovatkin olleet menossa. (Tämäkään ei ole aivan ongelmaton käsitys oppikirjasta, mutta siitä enemmän tuonnempana.) Toisena – joskaan ei edellistä vaihtoehtoa pois sulkevana – ratkaisuna on ehdotettu, että vieraan kielen oppimateriaalit sisältäisivät ”käsitteellisiä siltoja” lähtö- ja kohdekulttuurien välillä vaikkapa kulttuurienvälisen vertailun muodossa tai että oppikirjat sovitettaisiin suuremmassa määrin paikallisiin kulttuurisiin skeemoihin. Tällaista ”lokalisointia” eli tietyn kirjasarjan osittaista muokkaamista kohdemarkkinoiden mukaisesti on globaaleissa englannin oppikirjoissa harrastettukin. Kohdemaassa paikallisesti tuotetut materiaalit ovat tietenkin tässä suhteessa etulyöntiasemassa, niin myös suomalaisissa kouluissa käytetyt materiaalit, jotka ovat yleensä suomalaisten kustantajien tuottamia. Suomalaiset englannin oppimateriaalit ovat paitsi kaksikielisiä myös aiheiltaan ja teksteiltään pitkälti tavallisen suomalais-

nuoren näkökulmasta laadittuja. Ilmeisiä esimerkkejä paikallisuudesta ovat suomalaista yhteiskuntaa ja kulttuuria usein ulkomaalaisen näkökulmasta katsottuna käsittelevät tekstit sekä Teemu Selänteen ja Karita Mattilan kaltaisia kansainvälisen menestyksen ikoneja kuvaavat tekstit.

On toki huomattava, että paikallisuus ei ole tae etnosentrisyyttä vastaan: tuloksena voi tietenkin olla yhtä lailla paikallisen kulttuurin monimuotoisuuden häivyttävä, valtakulttuurin arvoja, asenteita ja elämänmuotoa ilmentävä kokonaisuus. Siitä huolimatta ei voi olla toteamatta, että suomalaiset oppikirjojen käyttäjät ovat erityisasemassa suhteessa monien muiden maiden englannin opettajiin ja opiskelijoihin käyttäessään lähes yksinomaan suomalaisten kustantamoiden tuottamia englanninkirjoja. On mielenkiintoista nähdä, mitä tulevat vuodet tuovat tullessaan; globaali englannin oppikirja voi hyvinkin alkaa vallata alaa myös Suomessa. Suomalaisilla oppikirjantekijöillä saattaakin olla yhdestoista hetki osoittaa vahvuutensa suurten kansainvälisten kustantajien materiaaleihin nähden.

Oppikirja tasa-arvonäkökulmasta katsottuna

Oppikirjojen kulttuurinen sisältö on kiinnostuksen kohteena myös tutkimuksissa, jotka tarkastelevat oppikirjatekstejä tasa-arvon näkökulmasta. Lukuisat tutkijat ovat kartoittaneet englannin oppikirjojen tapoja käsitellä naisia

ja etnisiä tai seksuaalisia vähemmistöjä. He ovat tarkastelleet esimerkiksi kirjojen tuottamia miesten ja naisten rooleja ja vähemmistöjen näkyvyyttä tai näkymättömyyttä. Tämänäköiset kulttuuriset mallit esiintyvät teksteissä melko implisiittisinä eivätkä ne ole osa kirjojen eksplisiittistä kulttuurista antia, mutta juuri siitä syystä tutkijat ovat pitäneet erityisen tärkeänä ”paljastaa”, mitä tekstit oikeastaan tulevat sanoneeksi tai opettaneeksi ja kuinka ne usein uusintavat yhteiskuntamme epätasa-arvoistavia ajatusmalleja ja kulttuurisia stereotypioita.

Eriyksen usein tarkastelun kohteena ovat olleet sukupuolistereotyytiat ja naisten roolin rakentuminen oppikirjoissa. Oppikirjojen sukupuolittuneisuuden tutkimuksella onkin pitkät perinteet; kiinnostus aiheeseen oli seurausta feministisen liikkeen esiinmarssista ja feministisen näkökulman omaksumisesta myös tieteiliseen tutkimukseen 1970-luvulla (ks. Sunderland ym., 2001). Aiemmat tutkimukset olivat tyypillisesti sisällön-analyysijä, jotka tarkastelevat tekstien temaattista sisältöä. Nämä analyysit osoittivat muun muassa, että miehet olivat oppikirjateksteissa ylliedustettuna, esiintyivät naisia arvovaltaisemmissa ja monipuolisemmissa ammatillisissa rooleissa ja että sekä miehet että naiset esitettiin hyvin stereotyyppisesti. Sittenmin alettiin tehdä myös kielitieteellisiä analyysijä ja havaittiin esimerkiksi, että oppikirjojen dialogeissa miehet aloittivat puheen naisia

useammin, puhuivat enemmän ja ilmensivät suurempaa määrää puherooleja ja että naisiin liitettyt verbit heijastelivat stereotyyppisiä käsityksiä naisista. Sunderland ym. (2001) sanovat, että kun vielä parin vuosikymmenen takaiset tutkimukset joutuivat toteamaan tyypillisen englannin oppikirjan räikeän seksistiseksi, nykykirjat ovat nais- ja mieskuviltaan hyvinkin tasa-arvoisia; jotkin oppikirjat on tietoisesti laadittu niin, että niiden toivotaan olevan tasa-arvoistavia.

Kohti ”poliittisesti korrektia” oppikirjaa?

Kuten sanottu, nykyisistä englannin oppikirjoista ei karkeita kulttuurisia stereotypioita juuri löydy. Oppikirjatutkijoiden kritiikillä on voinut olla osansa tässä kehityskulussa, mutta merkittävämpi osuus lienee ollut yleisellä huomion kiintymisellä kielenkäytön mahdollisiin tasa-arvoistaviin ja epätasa-arvoistaviin vaikutuksiin, toisin sanoen kielenkäytön ”poliittiseen korrektiuteen” tai epäkorrektiuteen. Tietysti yritys varoa stereotypioita ja epäasiallista tai epäsoveltavaa kielenkäyttöä on kaventanut oppikirjatekstien laatijoiden liikkumavaraa. Colebrook (1996) väittää, että pysyäkseen ikään kuin turvallisilla vesillä oppikirjantekijän vaihtoehtoina ovat triviaalit, ”hassut” tekstit, jotka kenties sijoittuvat kuvitteelliseen

maailmaan, tai ”neutraalit”, asiapitoiset ja asialliset tekstit, jotka tyypillisesti käsittelevät tärkeinä pidettyjä yhteiskunnallisia kysymyksiä. Jokseenkin samassa hengessä Gray (2001) toteaa, että englannin oppikirjojen – etenkin globaalien oppimateriaalien – laadintaa säätelee kaksi periaatetta, tasa-arvoisuuden (*inclusivity*) ja kulttuurisen soveliaisuuden (*appropriacy*) periaatteet, joista tasa-arvoisuuden periaate viittaa pyrkimykseen kuvata naisia (ja esimerkiksi seksuaalisia ja etnisiä vähemmistöjä) sekä yhdenvertaisesti että yhdenvertaisina ja kulttuurisen soveliaisuuden periaate puolestaan pyrkimykseen välttää poliittisesti ja kulttuurisesti epäsopivia tai arkaluonteisia pidettyjä aiheita. Osin tällaisten oppikirjantekijöiden toimintaa ohjaavien reunaehtojen tuloksena on syntynyt englannin oppikirjasukupolvi, joka on aihevalikoimaltaan hämmästyttävän yhdenmukainen ja maantieteellisesti neutraali.

Oppikirjojen pyrkimys kaikinpuoliseen korrektiuteen perustuu varmasti pitkälti taloudellisiin näkökohtiin: myydäkseen mahdollisimman laajalle asiakaskunnalle on kirjojen oltava ”hyväksyttäviä”. Vähemmän kyynisesti asiaa tarkasteltaessa voi ilmiössä havaita myös toisen puolen. Englannin oppikirjoissa viime vuosikymmenten aikana tapahtunutta kehitystä voisi luonnehtia niin, että eksplisiittisen kulttuuritietouden tilalle ovat tulleet muut aiheet: vieraita kieliä opetetaan moninaisten tärkeiksi tai kiinnostaviksi katsottujen teemojen kautta ja kielitaidon

lisäksi vieraiden kielten opetuksella katsotaan olevan muitakin taidollisia tavoitteita, kuten vaikka tehokkaiden opiskelustrategioiden omaksuminen. Näin ollen vieraan kielen oppikirjalla nähdään olevan suorastaan hämmästyttävän suuret mahdollisuudet vaikuttaa myönteisesti käyttäjiensä valmiuksiin yhteiskunnan jäseninä. (Ja kerrohan oppikirjojen kritiikkikin uskosta oppikirjojen kykyyn vaikuttaa käyttäjiinsä.) Lisäksi on syytä muistaa, että institutionaalisina teksteinä oppikirjat heijastelevat yleisiä käsityksiä kouluopetuksen ja kasvatustyön päämääristä ja sisällöistä ja että esimerkiksi kansalliset opetussuunnitelmat vaikuttavat oppikirjojen sisältöihin.

Yleisimpiä teemoja niin suomalaisissa kuin globaaleissa englannin oppikirjoissa on ympäristönsuojelu ja siihen liittyvät aiheet. Tämä ei sinänsä yllätä, sillä ympäristökasvatuksella on tärkeä asema yli oppiainerajojen kulkevana läpäisyaineena niin Suomen koululaitoksessa kuin myös muualla. Jacobs ja Goatly (2000) havaitsivat tutkimuksessaan, joka kohdistui vuoden 1990 jälkeen julkaistuihin kansainväliseen levitykseen tarkoitettuihin englannin kielen oppikirjoihin, että melko suuressa osassa kirjojen tehtävistä oli ympäristökasvatuksellista sisältöä. Osa tehtävistä oli lisäksi tutkijoiden mukaan ”aktivoivia”, eli ne kannustivat opiskelijoita osallistumaan ympäristönsuojeluun konkreettisesti, vaikkapa kirjoittamalla vetoomuskirjeen viranomaisille tai poliittisille päättäjille. Nuorille sun-

natuissa englannin oppimateriaaleissa nuorten elämää ja elämänvaihetta sivuavat aiheet ovat myös hyvin keskeisiä. Esimerkiksi ystävyyttä ja erilaisuuden kunnioittamista tai terveellisiä ruokailutapoja käsittelevät tekstit tarjoavat mahdollisuuden keskusteluun esimerkiksi koulukiusaamisesta tai syömishäiriöistä.

Arvokkaana pidetyn tiedon ja toivottavina pidettyjen asenteiden lisäksi sekä monet kirjojen tekijät että tutkijat ovat kohdistaneet huomionsa siihen, millaisia valmiuksia oppikirjat ja erityisesti niiden tehtävistä antavat myöhempiä opintoja ja työelämää varten. Monet kielten oppikirjat ovat sisällyttäneet mukaan itsearviointiosioita, ja opettajan oppaissa annetaan ohjeita esimerkiksi oppilaiden tiedonhankinta- ja yhteistyötaitoja kehittävän yhteistoiminnallisen oppimisen organisointiin.

Lesikin (2001) tutki englantia toisena kielenä opiskeleville tarkoitettujen kielioppikirjojen tehtäviä. Hän pyrki selvittämään tehtäviä analysoimalla, millä tavoin ja missä määrin opiskelijat voivat kontrolloida omaa opiskeluaan ja – sen seurauksena – millaisiin työtehtäviin heidän oppimateriaaleista omaksumansa työtavat ja opiskelustrategiat voisivat antaa valmiuksia. Lesikin tarkastelee kutakin tehtävää sen kannalta, kuinka paljon ja millaista päätäntävaltaa tai millaisia mahdollisuuksia kontrolloida työskentelyään oppijalla on tehtävää suorittaessaan. Hän toteaa analyysinsä perusteella, että tutkimuksen kohteena olleet oppikirjat eivät anna juuri

mahdollisuuksia opiskelijoille kontrolloida omaa oppimistaan: kirjat ohjaavat opiskelijoita pääasiassa oikeiden vastausten tuottamiseen. Kaiken kaikkiaan kirjat edesauttavat Lesikinin mukaan enimmäkseen sellaisten taitojen kehittymistä ja omaksumista, jotka soveltuvat keskiluokkaiseen valkokaulustyöhön mutta eivät harjaannuta luovaa ongelmaratkaisua tai itsenäistä ajattelua, jotka ovat keskeisiä taitoja ylemmille sosioekonomisille ryhmille tyypillisiksi katsotuissa ammateissa.

Niin toivottava ja rohkaiseva kehityskulku kuin kirjojen korrektiuserityminen periaatteessa onkin, sitä kohtaan on esitetty myös varauksia. Gray (2001) esimerkiksi viittaa haastattelemiensa englanninopettajien näkemyksiin ja kokemuksiin ja toteaa, että vaikka moni opettaja on huojentunut esimerkiksi karkeiden sukupuoli-stereotyyppien poistumisesta, globaalien englannin oppikirjojen sisällön neutraalistamisella on ollut myös sellainen paradoksinen seuraus, että teksteistä on tullut niin yleismaailmallisia, kontekstittomia, ”hajuttomia ja mauttomia”, etteivät ne tunnu opiskelijoista omakohtaisilta eivätkä kirvoita heissä mielipiteitä, tunteita, kysymyksiä, jotka osaltaan auttaisivat kielen opiskelua. Jacobs ja Goatly puolestaan siteeraavat opettajia, joiden mielestä ympäristökysymykset ja muut yhteiskunnalliset aiheet saavat liikaa painoarvoa kielten opetuksessa ja oppimateriaaleissa: joidenkin mielestä tämä vie huomion pois ”itse asiasta” eli kielen opetuksesta, toiset taas

valittavat, että opiskelijat menettävät kiinnostuksensa tärkeisiin kysymyksiin niiden ylitarjonnan ja pakkosyötön vuoksi. Jacobs ja Goatly itse kuitenkin painottavat koulutuksen vastuuta ja velvollisuutta käyttää hyväkseen kaikki mahdollisuudet yrittää vaikuttaa opiskelijoiden asenteisiin esimerkiksi ympäristönsuojelua kohtaan. He vetoavat muun muassa kriittisen kielentutkimuksen perusoletukseen, jonka mukaan arvovapaita ja neutraaleja tekstejä ei ole vaan kaikki tekstit ovat enemmän tai vähemmän sitoutuneita tiettyihin näkökulmiin: opetettiin kieliä sitten millaisten tekstien avulla tahansa, niillä on aina ideologinen sisältönsä. Miksei siis valita, minkä ideologian mukaan opetetaan?

Colebrook (1996) tarkastelee asiaa hieman toiselta kannalta. Vaikka esimerkiksi juuri ympäristönsuojelu lienee arvo, johon lähes kenen tahansa on suhteellisen helppo sitoutua (ja sellaisia on toki muitakin), hän pitää periaatteessa ongelmallisena käsitystä, jonka mukaan oppikirjantekijä voisi määritellä, mikä on kulttuurisesti hyväksyttävää ja mikä epähyväksyttävää, mitkä suositeltavia asenteita ja mitkä eivät. Hänen mukaansa oppikirjojen näennäinen neutraalius ei ratkaise kulttuurisen epäsojivuuden ongelmaa vaan pahimmassa tapauksessa vain lakaisee sen maton alle. Hiukan kärjistäen Colebrookin argumentin voisi tiivistää seuraavasti: asian ydin ei ole yksinomaan tekstin sisällössä vaan siinä statuksessa, jonka sisältö saa esiintyessään

oppikirjassa. Näin ollen kenties tärkeämpää – ja realistisemmin toteutettavissa – kuin tuottaa kulttuurisesti soveliaita oppikirjoja on se, että opettajat ja oppijat ovat tietoisia tai tulevat tietoisiksi siitä, mikä asema oppikirjalla on kulttuurisena tuotteena. Moni oppikirjoja tarkastellut on ylipäättään sitä mieltä, että pelkän kirjan tarkastelun sijaan tai ohella tulisi kohdistaa huomio siihen, mitä kirjalle tapahtuu luokkahuoneessa.

Oppikirja luokkahuoneessa

Joidenkin oppikirjoihin ja oppikirjateksteihin kohdistuvien analyysien heikkoutena voi pitää sitä, että ne implisiittisesti perustuvat siihen ajatukseen, että oppikirja ja oppikirjateksti säätelevät pitkälle sitä, miten niitä käytetään ja tulkitaan. Tällainen oletus on kuitenkin ongelmallinen, ja yhä useammat oppikirjatutkijat peräävät empiirisiä tutkimuksia, jotka pureutuvat oppikirjojen käyttötapoihin ja -konteksteihin.

Anne Pitkänen-Huhdan väitöskirja valaisee hyvin tapoja, joilla oppikirjaa käytetään suomalaisessa koulussa englannin opetuksessa, sekä niitä merkityksiä, joita kirja luokkahuoneessa saa. Tutkimuksesta käy selville, että oppikirjalla on englannin tunnilla hyvin keskeinen rooli: kirjan käsittely sekä verbaalisesti että fyysisesti muodostaa suuren osan oppitunnin toiminnasta. Pitkänen-Huhdan

tutkimus tuntuisi osin tukevan Colebrookin näkemyksiä: Pitkänen-Huhta toteaa, että kirjalle annetaan usein auktoriteettiasema muun muassa oikeiden vastausten ja tunnin sisällön lähteenä, ja kirjaa kunnioitetaan niin paljon, että opetuskeskustelussa pysytään tiukasti kirjan tekstissä, sanavalintoja myöten. Pitkänen-Huhta kuitenkin painottaa, että oppikirjan käyttäjillä *on* päätäntävaltaa kirjan käytön suhteen: vaikka kirja antaisi toiminnalle kehyksen vaikkapa tehtävän muodossa, kirjan käyttäjät – opettaja mutta myös oppilaat – päättävät, miten ja minkä verran kirjan ohjeita noudatetaan.

Muutamat muut tutkijat ovat tarkastelleet englannin oppikirjojen käyttöä lähtökohtanaan sentyyppiset oppikirjojen sisällön kritiikit, joita yllä kuvattiin (Gray, 2000; Sunderland ym., 2001). Nämä tutkimukset tuntuivat viittaavan siihen, että oppikirja ei säätele omaa vastaanottoaan vaan että opettajalla on suuri vaikutus siihen, millaisena oppikirjan sisältö oppijoille välittyy. Gray (2000) kirjoittaa kyselytutkimuksesta, jolla hän selvitti englannin opettajien ongelmallisiksi kokemia oppikirjatekstien kulttuurisia sisältöjä sekä heidän tapojaan käsitellä niitä opetustilanteessa. Tässä pienenmuotoisessa tutkimuksessa kävi ilmi, että opettajat muokkasivat ja mukauttivat oppikirjojen sisältöä monin tavoin, varsinkin jos he katsoivat jonkin aineksen ongelmalliseksi tai opiskelijoilleen epäsovivaksi. Tavallinen tapa käsitellä ongelmallisiksi koettuja sisältöjä oli jättää ne

käsittelemättä. Sunderland ja hänen tutkijakollegansa (2001) puolestaan analysoivat luokkahuonetilanteita, joissa käsiteltiin tutkijoiden sukupuolittuneiksi luokittelemia vieraan kielen oppikirjatekstejä. He totesivat, että oppikirjateksti voi saada luokkahuoneessa kovin poikkeavia tulkintoja siitä, mitä oppikirjantekijä on tarkoittanut tai mitä voisi päätellä pelkän oppikirjatekstin perusteella. Yhdessä tapauksessa opettaja vesitti tasa-arvoistavaksi tarkoitettun oppikirjatekstin tekstiin orientoivan keskustelun aikana johdattelemalla oppilaat keskusteluun, joka heijasteli hyvin vanhakantaisia ja stereotyyppisiä käsityksiä sukupuolirooleista. Toisaalta joissakin muissa tapauksissa opettajat kyseenalaistivat epätasa-arvoistavan tekstin ja käänsivät asian hyödykseen nostamalla oppikirjatekstien sukupuolistereotyyptiat eksplisiittisesti keskustelun aiheiksi.

Lopuksi

Oppikirjatutkimuksen kenttää voi jakaa monella eri tavalla. Yksi ulottuvuus, jolla eri tutkimukset eroavat toisistaan, on se, ovatko ne selvästi normatiivisia vai eivät, toisin sanoen, ottavatko ne selvästi kantaa siihen, millaisia oppikirjojen *tulisi* olla, vai eivät. Normatiivisia tai eivät, jokaisen oppikirjatutkimuksen voisi kuitenkin toivoa olevan jollain tapaa hyödyllinen oppikirjojen käyttäjille tai

niistä muuten kiinnostuneille. Tutkimukset, jotka kohdistuvat joihinkin oppikirjojen puutteisiin ja esittävät selkeitä korjaus- tai muutosehdotuksia, löytänevät oikean osoitteen oppikirjantekijöiden tai kustantajien työpöydällä. Oppikirjoja kuvailevat ja niiden olemusta selittävät tutkimukset voivat puolestaan olla antoisia oppikirjojen käyttäjille, ennen muuta opettajille, joilla harvoin on mahdollisuus vaikuttaa oppikirjojen tekoprosessiin. Tämän tyyppiset tutkimukset voivat tavallaan olla mallina oppikirjojen kriittisestä lukutavasta ja parhaimmassa tapauksessa lisätä opettajan ymmärrystä yhdestä hänen tärkeimmistä työvälineistään tai ainakin tuoda siihen uuden näkökulman. Monilla yliopistojen kielten laitoksilla järjestetään oppikirja-analyysin kursseja. Tällaiset kurssit ovat tärkeitä siksi, että ne harjaannuttavat mahdolliset tulevat opettajat tarkastelemaan kriittisesti paitsi oppikirjoja myös oppikirjatutkimuksia, näkemään niiden taustaoletukset ja lähtökohdat ja arvioimaan niiden antia omalta kannaltaan.

Eivät vain tekstit vaan myös kokonaiset kielet kantavat mukanaan erilaisia merkityksiä ja ovat kiinnittyneet tiettyihin kulttuurisiin ja poliittisiin konteksteihin. Nämä merkitykset ja kontekstit vaikuttavat väistämättä kyseisten kielten opetuksen reunaehtoihin. Suomalainen ruotsin kielen opettaja ei voi sulkea korviaan pakkoruotsikeskustelulta, englannin opettaja taas ei voi jättää huomiotta englannin kieleen liittyviä moninaisia merkityksiä,

sen kansainvälistä asemaa ja siitä käytävää keskustelua. Englannin kielen opettamisen haastavuutta (mm. suhteessa muihin Suomen kouluissa opetettaviin kieliin) lisänee entisestään se, että englannin tunnin lisäksi oppilaat kohtaavat englannin kielen ja usein myös käyttävät sitä monissa muissa yhteyksissä. Oppilaiden näkemys englannin kielestä voi siis poiketa paljonkin kouluopetuksen ja oppikirjojen määritelmästä. Lähes jokainen englannin opettaja lienee myös tavannut koko joukon oppilaita, jotka tietävät, että ”kaikkihan englantia osaavat!”

KIRJALLISUUTTA

- ALLWRIGHT, RICHARD. 1981. What do we want teaching materials for? *ELT Journal* 16:1, 5–18.
- ALPTEKIN, CEM. 1993. Target-language culture in EFL materials. *ELT Journal* 47:2, 136–143.
- COLEBROOK, RICHARD. 1996. Semiotics and the EFL textbook. Esitelmä AILA-konferenssissa.
- GRAY, JOHN. 2000. The ELT coursebook as a cultural artefact: how teachers censor and adapt. *ELT Journal* 54:3, 274–283.
- GRAY, JOHN. 2001. The global coursebook in English Language Teaching. Teoksessa David Block ja Deborah Cameron (toim.) *Globalization and Language Teaching*. London: Routledge, 151–167.
- HIIDENMAA, PIIRJO. 2003. *Suomen kieli – who cares?* Helsinki: Otava.

- HIIDENMAA, PIIRJO, SIRKE LOHTAJA, SABAH SAMAELETTIN ja RISTO TAINIO. 2003. Eliitti puhuu englantia, rahvaalle jää suomi. *Helsingin Sanomat* 1.9.2003.
- JACOBS, GEORGE ja ANDREW GOATLY. 2000. The treatment of ecological issues in ELT coursebooks. *ELT Journal* 54:3, 256–264.
- LESIKIN, JOAN. 2001. Potential Student Decision Making in Academic ESL Textbooks. *Linguistics and Education* 12:1, 25–49.
- PENNYCOOK, ALASTAIR. 1994. *The Cultural Politics of English as an International Language*. London: Longman.
- PHILLIPSON, ROBERT. 1992. *Linguistic Imperialism*. Oxford: Oxford University Press.
- PITKÄNEN-HUHTA, ANNE. 2003. *Texts and Interaction: Literacy Practices in the EFL Classroom*. University of Jyväskylä. Jyväskylä Studies in Languages 55.
- SUNDERLAND, JANE, MAIRE COWLEY, FAUZIAH ABDUL RAHIM, CHRISTINA LEONZAKOU ja JULIE SHATTUCK. 2001. From bias "in the text" to "teacher talk around the text". An exploration of teacher discourse and gendered foreign language textbooks. *Language and Education* 11:3, 251–286.

LISÄÄ KIRJALLISUUTTA

- GRAY, JOHN. 2010. *The Construction of English. Culture, Consumerism and Promotion in the ELT Global Coursebook*. Palgrave Macmillan.

- GRAY, JOHN (toim.). 2013. *Critical Perspectives on Language Teaching Materials*. Palgrave Macmillan.
- HARWOOD, NIGEL (toim.). 2014. *English Language Teaching Textbooks: Content, Consumption, Production*. Palgrave Macmillan.
- KAUPPINEN, MERJA, JOHANNA SAARIO, ARI HUHTA, ANNA KERÄNEN, MIINA-RIITTA LUUKKA, SARI PÖYHÖNEN, PEPPI TAALAS ja MIRJA TARNANEN. 2010. Kielten oppikirjat tekstimaailmaan ja -toimintaan sosiaalistajina. Teoksessa Mikel Garant, Irmeli Helin ja Hilkka Yli-Jokipii (toim.) *Kieli ja globalisaatio – Language and Globalization*. AFinLA Yearbook 2008. Jyväskylä: Soveltavan kielitieteen yhdistys.
- KOPPEROINEN, ANNE. 2011. Accents of English as a lingua franca: A study of Finnish textbooks. *International Journal of Applied Linguistics* 2:1, 71–93.
- SALLA LÄHDESMÄKI. 2009. Intertextual analysis of Finnish EFL textbooks: Genre embedding as recontextualization. Teoksessa Charles Bazerman, Adair Bonini ja Débora Figueiredo (toim.) *Genre in a Changing World*. West Lafayette, IN: Parlor Press, 375–392.

KIRJOITAJASTA

SALLA LÄHDESMÄKI työskentelee englannin kielen lehtorina Kartanon yhtenäiskoulussa Järvenpäässä.

Nykykielten laitoksen oppimateriaalia

Nykykielten laitoksen oppimateriaalia on Helsingin yliopiston nykykielten laitoksen (<http://www.helsinki.fi/nykykielet>) verkkojulkaisusarja, joka sisältää laitoksen opettajien laatimaa niin opiskelijoille kuin laajemmallekin yleisölle suunnattua korkealaatuista oppimateriaalia kielen- ja kirjallisuudentutkimuksen eri osa-alueilta.

ISSN 2323-8828 (Verkkojulkaisu)

hdl.handle.net/10138/38336



HELSINGIN YLIOPISTO
HELSINGFORS UNIVERSITET
UNIVERSITY OF HELSINKI